

EGAN

Pierre Topet-Etxaun
Barkoxeko koblaria

Jon Etxaide
Jean Louis Davant
Patri Urkizu
Jean Haritschelhar
Patxi Salaberri Muñoa

2012-3/4

EGAN

Mas. Salvador Carreras fculps

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETINA"-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkartea. Gipuzkoako Saila
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA

AURKIBIDEA

2012 -3/4

PIERRE TOPET-ETXAUN, BARKOXE'KO KOBLARIA

Azterketa Literarioak

Jon ETXAIDE. Pierre Topet-Etxaun. (Barkoxe'ko kobleriaren bizitza laburki) ...	5
Jean-Louis DAVANT. Etxahun-Barkoxe. Pierre Topet-Etxahun	25
Patri URKIZU. Barkoxeko koblakari-eskola XVIII-XIX. mendeetan	31
Jean HARITSCHELHAR. Etxahun olerkari erromantikoa	43
Patxi SALABERRI MUÑOIA. Zergatik ez zen Etxahun poeta bilakatu?	71
Josune BELDARRAIN AGIRRE eta Genaro GOMEZ ZUBIA. Esoporen berrogei alegia, Erraimun Olabidek euskarara itzuliak	105

Sorkuntza

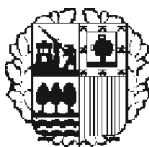
Jon ETXAIDE - Pierre-Topet ETXAHUN. Bertsoak eta kantak	163
Amaia ITURBIDE. Keinu konfidentzialak	229

Haur eta gazte literatura

Iñaki ZUBELDIA. Imanol Urbieta, musikagile, pedagogo eta idazlea	239
--	-----

Adabakiak

Imanol IRIZAR eta Oihane OLIVERI. HABE Liburutegia: eleaniztasuna ardatz, sareak eta zerbitzuak bitarteko, erabilera helburu	275
Pello ESNAL. Asaba zaharren baratza	285
Pedro Gorrotxategi Gorrotxategi eta Olatz Gorrotxategi Dorronsoro. Pio Baroja Saria: lehen eta azkena. 50 urteurrena gogoratuz	291

Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailak
lagundutako aldizkaria

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarateak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin

ERREDAKZIO BATZORDEA

Zuzendaritza eta Idazkaritza
GILLERMO ETXEBERRIA eta LUIS MARI MUJICA

Administraria
BIZENTE ZARAGUETA

Bokalak
JOSE Mª URKIA
JUAN GARMENDIA LARRAÑAGA
ABEL MUNIATGI

ISSN: 0422 - 7328. EGAN
Legezko Gordailua: S.S. 289/1958
Inprimategia: FASPRINT-IGARA -Donostia

Azterketa literarioak

Pierre Topet-Etxaun (1786-1862)

(Barkoxe'ko koblariaren bizitza laburki)

Jon ETXAIDE

Yon Etxaidek 1970ko uztailean *EGAN* aldizkarian (3-18) argitaratua.

Pierre Lafitte-Ithurralde'k Haritxelhar'en liburutik egin laburpena, Yon Etxaide'k gipuzkera osotuan emana. Oharrak, itzultzailearenak.

Jean Haritxelhar'ek Etxahun'ez argitaratu duen liburu zoragarriak (*Le poete souletin Pierre Topet-Etxahun (1786-1862)*, Baiona, 1969), Xuberotar bertsolariaren bizia estaltzen zuten lanbro eta gandarik gehienak (denak ez esatean) urratu dizkigu eta haren orain arteko erdi misteriozko bizitza garden-garden agertu zaigu, ez noski guk nahi gendukean idealismuz apaindurik, errealismu garratz batez igurtzirik baizik.

Haritxelhar jaunaren estudio sakon eta neketsuaz laburpen bat egiteko asmotan nintzelarik, horra nun aurrea hartu didan Alta Lafitte euskal-langille porrokatuak, frantsesetik Lapurdi-Benaparroa'ko euskerara labor-labor aldatuz Etxahun'en bizitza Haritxelhar'en arabera. Aita Lafitte'ri eskerrik beroenak eman nahi dizkiot. zeren ikaragarritzko zama kendu baitit gaiñetik eta hain zuzen iñoiz ez bezala betarik gabe eta adoregabeturik arkitzen naizen nere bizitzako krisis handienetako batean. Beraz, ene lana hutsaren urrengoa izan da, alegia, Pierre Lafitte'n laborpena Gipuzkoa'ko euskera osotura aldatzea, Lapurtar jaun apez jakintsuari eskerrak, Bidaso'z honuzko euskaldunei zor nien Etxahun'en kondaira ia nekerik gabe eskeiñi ahal ditzakegu *EGAN*'en irakurleei (Ikus: Pierre Lafitte, "*Pierre Topet-Etxahun*" (1786-1862), Editions "Herria", 1970).

Gazte denbora

Pierre Topet 1786'an sortu zen eta itxura denez Iraillaren 27'an, Barkoxe'ko Etxahunia'n. Aita, Jean Topet, Barkoxe-Topetia'ko seme zen; ama, Engrace Sieur, Etxahunia'ko oiñordekoa (prima). Oitura hala baitzen, etxearen izena ematen zieten etxekoei. Beraz, Etxahunia'koei Etxahun.

Pierre, noizpait poeta izango zena, etzen, noski, familiako haur bakarra: ba-zituen hiru arreba (Marie-Anne, Catherine eta Marguerite), baita hiru anaia ere (Joseph, Jean eta Jean-Pierre). Bera senidetan bigarrena zen; zaharrena, Mari-Ana.

Mutiko horren lehen urteak nolakoak izan ziran? Ez daiteke deus ere jakin, haren kantuek salatzen diguten bidez baizik eta aitor dezagun ez zaizkigula beti sinist-errezak. Berak diogunez, bai haurtzaroa, bai gaztaroa, zorrigaitz handian igaro zituen: gurasoek ez omen zuten sortzean onartu, aitaren tankerarik etzuelako; sasikumetzat omen zeukaten etxeko guziek, amodiorik gabe, bere ardurarik gabe, janari onik gabe; aldizka mespreziazten zuten, jotzen, hil zedin ere desiratuz. Eskolan ere gauza bera: lagunen zitalkeriak burutu behar eta iñor ere ez bere alde.

Hamar urtekin, osasunez erdi-ipurdi ibilliarren, lanera joan behar: aurrena iraintzen dute eta gaizki tratatzen. Bertsue'tan dion bezala, etzituen etxean hiru pertsona baizik aurkitu urrikaldu zitzaizkionak: amoña, 1803'an hii zena; morroi bat, hura hezteko (hezitzeko) agindua izanagatik, poliki eskolatzen zuena; eta Maria Arrozpide izeneko neskamea. Hau Larraiñe'koa zen eta bi gazteek alkar maitatu zuten. Geroxeago, neskatilla pobreaken amodioa aipatuko duelarik Etxahun'ek, Mari Arrozpide izanen du gogoan, nahiz haren izenik iñun ere ez salatu.

Gauza batek artegatzen gaitu. Pierre'ek. bere kantuetan bere gurasoak ezin-gehiagoan zikintzen ditu: aita, gorrotoa gidari, auzilari zikoitz bihotz gabetzat dauka; amaz, honela dio makurki "amak idor bihotza bai eta thitia". Hala ere Pierre dute biek oiñordekotzat aukeratu eta ez Mari-Ana, adiñez zaharrena izanarren. Gure iritzian ba-da hor zerbait zuzen ez dabillena.

Amodioa ala oiñordekotza

Topetia'ko osaba, Pierre'ren aita-pontekoa (aitajauna, aitausia), franko aberatsa zen. Haurrik etzuelako, 1804'ean testamentu egi-tean, bere ontasunak Etxahunia'ko nagusiari utzi zizkion, hots, Jean Topet bere anaiari. Hiru etxaldeok baitik-bat: Topetia, Xanpaña eta Arbizpe. Amaren dotea zuen Bedekaratzia'rekin, heldu beharrak zitzaizkion Etxahunia'ren oiñordekoari. Horrela ezagutzen ditugu kople-tan aipatzen diren "bost etxalde" famatuak.

Baiñan, oiñordeko-gaiak Mari Arrozpide'rekin zeukan amodioa aurrera-xamaturik zen: 1805'eko Otsailaren 27'an Jean Arrozpide txipi bat¹ sortu baitzen Etxahunia'n.

Pierre pozik ezkonduko zen neskamearekin. Etxekoek ziotenez, ordea, etzen holakorik behar, desohore izango baitzen; aukera zezala maiteñoa ala oiñordekotza.

Hamahiru hillabetez ez adituarena egin zuen, ustez, denborarekin bazterrak baretuko zirela. Bai, zera! Horra nun mehatxuka hasten zaizkieten: 1806'ko Apirillaren 16'an aita-pontekuak bere lehendabiziko hilburukoa (testamentua) ezeztatzen du eta bere ondorengo bakartzat Joseph Topet izendatzen, Jean Topet-Etxahun'en hiruga-rreren semea².

1 Ama zuen Arrozpide eta aita Etxahun, baiñan aitona etzion aitaren deituri-rik aitortu nahi izan. Haritxelhar'ek dio: "C'est un garçon qui naît le 9 ventose an XIII (27 février 1805) a Etchahunia et Jean Topet, le maitre de maison, vient lui-même faire la declaration de naissance a la mairie de Barcus 'u, "disant que -dio bataio-agi-riak- Marie Rospide de la commune de Larraun a accouché le jour d'hier neuf du courant vers les deux heures du matin et dans la dite maison d'Etchahun d'un enfant male DONT LE PERE EST INCONNU". (Ikus xehetasun gehiago Haritxelhar'en liburuaren 57'gn. horrialdean.)

2 Haritxelhar'ek dio: "En avril 1806 (il y a treize mois au moins que l'enfant est né) Pierre Topet (osaba) se rend comte que son filleul ne rompt pas ses relations avec Marie Rospide. Il a donc pris définitivement sa résolution: rien de ce qu'il possède ne doit revenir, PAS MEME PAR L'INTERMEDIAIRE OU PERE QUI EST JUSQU'A PRESENT L'EXECUTEUR TESTAMENTAIRE ET L'HERITIER UNIVERSEL, au jeune Pierre Topet-Etxahun coupable de désobéissance a la v'olonté paternelle et aux désirs du parrain" eta Maule'ko notario hatengana joanik testamentu berria egiten du Joseph Topet'en alde: "il laisse et legue a Joseph Topet fils troisieme né de Jean Topet de Etchahun, son neveu de Barcus, tous et chacun des biens en propriété sous les déductions et charges plus haut exprimées, a cet effet il l'illsttue pour son héritier universuel et le nomme son exécuteur teslamentaire."

Haritzelhar jaunak. gaurdaiñoko traziñoaren kontra aditzera ematen du etzuela osabak bultza aita gure koblakaria "desprimützera", alderantziz baizik, aita izan zela osabari hortara eragin ziona, Egia, Aita Lhande'k jasotako "Bi berset dolorusik" poeman diola: "Entzün nianian egozaitak aita bildu ziala bere hiru etxaldez ene desprimützera", baiñan Haritzelhar'ek beste aldakizun bat jaso du honela ziona: "Entzün nianian EGUZAITA AITAK bildu zeitala bere hiru etxaldez ene desprimützera ». Ikusi dugu gorago aipatutako hiru etxaldeak osabarenak zirela eta aldakizun honen esanarekin bat egiñik dator Haritzelhar'ek aurkitu berri duen "Etxahun'en bizitziaren khantoria" delako poema, honek baitio "Hirur etxalte beinin galdü aitagati". Beraz, ezta dudarik aita izan zela semea desprimützeko interesik handiena izan zuena, (Ikus xehetasunak 61-62 horrialdetan).

Aldi hontan bertsolari gaztea ohartzen da ez duela gauza onik:

ez ba'ditu Etxahunia eta Bedekaratzia ere galdu nahi, beste hiru etxaldeak bezala, amore eman behar du. Bihotza erdiraturik, Mari Arrozpide eta euren haurra uztea erabakitzen du. Gaitz erdi, mementu txar huntan Etxahun'ek bere buruaz beste egin etzuenean!

Garaitsu hartan ondu zituen noski "Urtx'aphala"ren kantak, bi amoranteen bereizte etsigarri samiña aipatzen baitute. Haren lehen bertsuak izan bide dira.

Ezkontza eta etxeko tirabira

Etxekoek "neskatila pobrea" baztertu-eta, ez dute Pierre hortan utziko: Engrace Pelento'rekin ezkontzera behartuko dute. Andereño hori gizon-gaia baiño bi urtez zaharragoa zen, eta Etxahun'entzat amodio gutxi ba'zekarren ere, haren dotea poliki estimatua zen: orduko 3.415 libera (franko), hots, oraingo 12.977 libera berri gutxi gora-behera. Elizaz, 1808'ko Iraillaren 27'an ezkondu ziren Barkoxe'n. Handik hemeretzi urte barru Etxahun'ek kantatuko du:

*Hogei eta bi urthik bethe egünin,
Emazte bat hartü nin ene zorigaitzin:
Erraiten ahal beitiilt zereki zeitan jin,
Ene urkha biilhiirra gorderik altzopin,*

Ez dirudi familiako tira-birak eta zorigaitz handiak lehen-lehenetik sortuak zirela. Gauzak, emeki-emeki nahasi, okertu eta gaizpideratu ziren noski. Dena-dela, Barkoxe'ko Udaletxean diren paperek erakusten dute ezkontza hontatik sei haur sortu zirela 1808'tik 1821 arte: Engrace (1809), Marie (1811), Joseph (1813), Catherine (1816), Francois (1819), Pierre (1821). Engrace bi hillabetekin hil zen eta Catherine bi urtekin.

Baiñan itzul gaitezen egijñetara.

1809'an Topetia'n hil da aita-ponteko aberats hura, eta haren ondorengo Joseph Topet'ek, 1813'an soldadu joan aurretik³, eskuzko testamentu bat egiten du, bere ontasun guztiak Pierre bere anaia-ri utziz. Poetaren atsegñña! Baiñan hilburukoak ez du baliorik izango; Joseph ez baita Napoleon'en gerletatik itzuliko, baiñan ezin probatuko dute hilla dela. Zeren, legez, testamentu batek ezpaitu deus balio haren egillea ofizialki hil ez baldin ba'da.

Bestalde, aita-pontekuaren hilburukoa ez dute ontzat hartzen honen anai-arrebek.

Pierre txit asarre da. Haren iritzian aitak ez ditu etxeko interesak behar zukean arduraz zaitzen. Eta noiz-nahi familian diru-asarreak pizten dira. Azkenean, alkarren arteko errietak neurritz gora egiten dute eta 1817'an poetaren aita, ama ta senideak, Etxahunia utzirik, Topetia'ra joaten dira igesi, aita-pontekoaren alarguntsaren (alargunaren) ondora. Etxahunia'n senar-emazte gazteak geldituko dira.

Urrengo urtean Topetia'n hilko da Etxahun'en ama, bere etxetik kanpo. Heriotza horrek zati-eraziko du Etxahunia'ko ontasuna, poetari ez baitzaizkio geldituko lurretatik erdiak baiño gehixeago baizik.

Azak ontzeko, 1819'ko apirilaren 16'an, Donapaleu'ko tribunalak, huts txipi batengatik, ezeztatzen du aita-pontekuaren testamentua, Joseph'ena ere ondorioz desbaliotzen duelarik.

Orain arte aipatu ditugun urtetan Etxahun'ek bertsu asko ondu ote zuen? Haritzelhar jaunak erakutsi du Eihartze eta Miñau kanta parre-egingarria 1813'ko dibortzio faltsu bat dela-ta sortu zela. Bai-

³ Aldi hartan Napoleon jendez oso beharturik zegoen Espainiarako eta Rusiarako eta orduan gerlaratu zuten noski Joseph. Ikus xehetaslinak 72-73 horrialdetan.

ñan noizkoak diren ezin asma ditzakegun beste kanta batzuek, ba'di-teke urte-aldi berekoak izatea.

Bost urte preso

1820-1821 tarte hortan, itxura duenez, gure Etxahun'ek ez zukean kantatzeko gogo handirik.

Asarrekor zegoen izugarri, idurikor eta erasokor.

Jean bere anaiaganako gorrotoak zirakion: honek, 1806'ko hil-burukoa ezeztatu bezain laister, osaba-izeben parteak erosi baitzituen Topetia'z jabetzeko.

Gorroto zuen emaztea: hau, diru-istillutan ezpaitzen bere alde agertzen. Baiñan, ba-zen besterik ere serio hartzekoa: Engrace ibille-ra txarretan murgildu zen Jean Hegiaphal auzokoarekin. Senarrak nahi izan zuen andrea "gonbertitu" (ez dakigu nola). Hau mendekatu zitzaion, ordea, gonbertitzaillea bi hillabete preso eduki-eraziz. Egia esan, Etxahun'en kantuek baizik ez dute preso-aldi hori aipatzen.

Orain arte ez da iñun agertu horren probarik.

Gorroto zuen (bixtan da), emaztea lapurtu zion Hegiaphal. Gorro-to halaber, arrazoi edo aitzeki askoz, aunitz jende. Bai, gorroto, eta (zoritxarrez) indarraz, beroaldiz eta borrokaz baliaturik. Azkenean ga-lernak nundik edo handik lertu behar.

1821'eko Urriaren 26'an, Eskiula'ko Benoit Goihenetxe Xope delako batekin asteme tratu batez hasten da alkar-hizketa; eta bero-bero egiñik, ez ahal dio da aizkorakada bat ematen bularrean? Zauria zarrapo bat baiño gehiago da: ebaki gaiztoa. Etxahun preso hartzen dute eta Donapaleu'ko presondegira eramaten, Pierre, familiako azken haurra sortu baiño zenbait egun lehenago, hain zuzen. Hil asmoz gaiñera, lapurretaz eta urrezko txanpon faltsu bat korri-erazi nahiaz salatu zuten⁴.

1822'an "morroillopetik" haren ihes egitea ezar diteke, nahiz-ta zeatz ez jakin noiz eskapatu zen, ez-eta zenbat denbora egon zen

---

4 Txanpon faltsuaren hixtori bitxi hau irakurleak ikus dezake Haritzelhar jauna-ren liburuko 88-89/112-113 horrialdetan.

Etxahunen oroitarria

Etxahunen jaiotetxea

presondegitik kanpo. Ez da paperik argi gaitzakenik. Jendeak, gure iritzian, irudimenez aunitz jantzi dute eskapu-hixtori hori.

Berriz arrapatu-eta, ba-du itxura garrazki erabilli zutela zaintzailcek, bere bertsuetan saminki arrangurutzen (kexatzen) den bezala.

1823'ko Abenduaren 30'ean Pabe'ko Auzitegian kondenatzen dute: lehenik bi urte beharko du preso egon, eta gero beste bi urtez poliziaren begipean. Dei egiten du, baiñan probetxu gabe: kastigua bere hartan gelditzen da eta presua Lot-et-Garonne Eysses'etako "Centrale" delakoan sartua. Presondegiko paperek ez dute aipatzen ez haren eraso-miñik, ez ihes-saiorik, ez beste deus ere jakingarririk.

1826'ko Otsaillaren 11'an, Eysses'etik Etxahun ateratzen dute. baiñan ez libratzen. Giltzapean daukate aurrena Pabe'n, gero Donapaleu'n; hemendik joaten utziko dute 1827'aren hasieran, ezin baitituzte egiztatu haren gain egotzitako erruak.

Eduki ere, bi urteren orde, bost urte eduki baitute preso; ez da bada harritzekorik, barne guzia kedar, kirats eta minkatz, sekula baiño minberago egotea.

Bere kantuetan ixilik dauka Goihenetxe'kiko ezbeharra. Egonarri exkaxa⁵ aipatzen du, sesio-jartzailleen lana ere bai; baiñan oroz gairiñetik batzutan aita, beste batzutan emaztea salatzen du, haren preso-aldia luza-erazirik. Esan dezagun testigutza izpirik ez dela aurkitu horien alde. Etxahun, bere zoria ezin ulertuz, uste-musteka ari zen noski bakar-bakarrik bere buruarekin. Eta nork daki? Beharbada federik onenaz.

Xokot'eko zubia

Pierre Topet etxean ez izanez, haren emaztea, ongi egin ustez eta lege-gizonek aholkatuak, lur trukutzen eta saltzen ari izan zen. Senarrak derizkio tratu txarrak izan direla, etxe-galgarriak⁶; bestalde, Engrace'k ezto auzokoarekin hautsi eta gizonak salatzen du haur bat behintzat ezkontzaz kanpo sortzea emanik duela.

---

5 Eztakit Lafitte jaunaren asmoa "egonarri urria" ala "egonarri falta" den.

6 Alegia, emazteak egiñiko lur-tratuak ondatu zutela etxea.

Jardun horiekin gaitziturik (molestaturik), Engrace Pelento'k uzten du senarra eta ihes-leku bat aurkitzen bere aizpa baten etxean, Barkoxe'n bertan. Bi haur eramaiten ditu berarekin.

Bertsolaria Etxahunia'n gelditzen da beste bi haurrekin, etxe zati batean Ibar baserritar-maizterrak bizi direlarik⁷.

Etxahun erdi erotua bizi da: oihu hemendik eta mehatxu handik, bazterrak oro izutuz.

Gauzak hola, 1827'ko Maiatzaren lehenean gertakizun ikaragarri batek dardara-azten du Barkoxe guztia: arratseko hamarrak inguruan, Olorue'ko ferietatik itzultzean, Domiku (Dominique) Etxegoihen, Xokot'eko zubian, hurbil-hurbilletik apuntatutako txispa (eskopeta) tiro batez zaurituta erortzen da.

Ez dakite nork bota duen tirua.

Baiñan famak, berandu gabe, Etxahun dela dio: gaizki ikusia baitago, Hegiaphal mendekuz hil nahiean, adiskide errugabea akabatu du noski. Etxahun'ek, burua galdu beharrez, ihesari emaiten dio eta ahal duen tokian ezkututzen da. Ondorengo Urriaren 23'tik 24'erako gauean suak iresten du Hegiaphalia'ko saletxe bat, aldameanean duen belartegi batekin.

Berriz ere jendeari errezelua jartzen zaio Etxahun'en eskua hortan ari izana ote den. Hontan koblariak, hille beraren azken egunetan, Larraiñe'ko artzaiñei bertso ernegarri bat kantatzen die; bertsu hortan, hain zuzen, bi lerro hauek adi ditezke Hegiaphal'i buruz:

Bestek eraman derik hik behar kolpia,

Bena kübera dirok oriano hartzia.

(Beste batek eraman dik hik hartu behar huen kolpia, baiñan kobra dezakek oraindik hirea.)

Denen iritzian, bi lerro horiek salatzen dute tiro-emailtea. Justiziak ere, esakizun horregatik, erabakitzen du Etxahun preso hartzea. Lehentxeago haren erasotik libre gelditu zen, auzi hartan zeri heldu ez jakiñez.

---

⁷ Barthélémy Ibar, Etxahun'en etsairik gaiztoenetako bat izan zen. Salaketarik beltzenak egin zituen haren kontra legearen aintzinean, hala nola hogeitabost ezkuta (escudos) agindu zizkiola bere eskuz hilzen ba'zuen Hegiaphal. Ikus Haritxelhar'en liburuan II5'gn. horrialdea eta hirugarren kapitulua: "Le crime de Barcus".

Berehala kontrako lekukoak (testiguak) sortzen zaizkio xixak bezala; zuhaitz eroriaren inguruan haizkolariak egur-aukera⁸; aldi batetik bestera, juezen beren iritzian, akusatzaileek gehiegixko hanpatzen dituzte beren salaketak. Alegia, ba-dirudi askok ez dutela gogoan Etxahun lertu-azteko gogo baizik.

Sei hillabete egoiten da preso eta orduan Deffis jaunaren ohoretan osatzen du bertso bat; izan ere. haren gandik itxaropenezko hitz goxo batzuek izan baitzituen.

Eta hona, 1828'ko Agorrillaren (abuztuaren) 18'an eta 19'an Auzitegi-jardunak. Jendetza handia auzi hori aditzeko.

Etxahun'ek ba-daki zer duen beregain: Fiskalak haren kontra eskatuko du hiltzea ala galeretako kondena bizi guziko. Ez da jolasik. Baiñan bere buruaren jabe da osoki. Galdezka, arrazoiak emanaz, irriabarrez edo asarre-jarioz, lekuko etsaiak (testigutza egiten duten etsaiak, alegia) asalaturik eta asnas gabe uzten ditu, batzuek bes-teen ondotik. Juezei buru egiñik, adierazten die zenbait zitalek eta gezurtik alkar berotu dutela bera galtzeko. Montan, norbaitek eskutitz bat dakar, hoguei bat Barkoxtarrek izenpetua, alegia Etxahun gizon peligosua izanik, herri guzia haren bildur dela. Honegatik, arren, juezek ez ba'dute ere hura kondenatzeko biderik aurkitzen, bakea-rengatik bederen, ez dezatela libra.

Juezek azkenean erabakitzen dute ez duela errurik.

Haritxelhar jaunaren liburuak auzi hau zeatz-meatz kontatzen du, paper ofizialak lekuko: 35 horrialde luze horiek ez dute gatz faltarik, irakurtzen hasita segituan bururatu (bukatu) gabe ezin utz...

Beitik gora

1828'ko Agorrillaren (Abuztuaren) 20'an Etxahun libre uzten dute. Barkoxe'n ez dira denak pozik. Herrira itzulita, herritarrek ez diote egiten "hunki jin" (ongi etorri). Gehienek bizkar ematen diote. Urdiñarbe'ra joaten da han ez duelakoan hainbat etsaigo eta bertan ontzen du 1829'an *Kantoren kantatzeko*. Bertsu horietan musikan jartzen du Omize-gaiñe'ko ezkontza bitxi (arraru) bato orduan hizpide

---

8 Alegia, "nahi beste egur".

asko eman zuena noski. Han egon zitekean oraindik 1830'ean *Belhaudi'ko borthian* kantorea egin zuelarik, artzain batzuen axolakabekeria hain poliki zirikatuz.

Bitartean saiatzen da eginkizun zahar batzuek onez-onean antolatzen, bore etxondoak berriz osatzeko eta aberasteko asmoz.

Aita, 1831'ko Irailaren 28'an hil zitzaion. Handik laister erabaki zuen Erroma'ra joanen zela pelegin; preso zelarik egin zuen boto bat nahi zuen kunplitu. *Bi berset dolorusik* kanta hunkigarria orduko da. Bertsolariari berak egindako hutsen erosta (ogenen deitora) dario eta aholku onak ematen ditu; bihozki barkatzen du eta bere haur eta ontasunak Alkat deituradun Barkoxe'ko alkate jaunari gomendatzen: fedezko eta bakezko kantorea, halakorik baldin ba'da.

Sei hillabete iraun zuen erromesaldi horrek, 1832'ko Apirilaren (Jorraitaren) 26'an Etxahun Zubero'ra itzulia baitzen. Gauza gutxi dakigu Erromaldi hortaz. Paperak⁹ galdurik, maiz arrestatua¹⁰ izan omen zen arlote gixa. Izan ere berak 55 presondegi aipatzen ditu. Ez ote gehiegixko? Nimes hiria, ospitalean, hiltzer¹¹ egon omen zen. Dena dela, presaka itzuli zen bere haurren eta ontasunen ardurak eraginda.

Erroma'ra joaterakoan erakutsi zituen sentimentu ederrak urtu ote zitzaizkion etxera etortzerakoan? 1832'ko Agorriaren (Abuztuaren) lehenean Clérissé fiskalari kartaz eskatzen zion, inñolaz ere bere emaztea giltzapean sar zezatela hobe-beharrez¹².

Behin bitartean, Urriaren azkenetan Etxahunia'ra joaten da etxekoekin bizitzeko eta batez ere eskubidez bereak bezala estimatzen dituen ontasunen jabetzeari ekiteko.

Haritxelhar jaunak bere liburuan ematen digu Etxahun'en tratu jokoan berri: nola ari zen gaur goxoki, biharamonean garrazki; behin anaia bat laguntzat hartuz besteak garaitzeko (menderatzeko), gero

9 Alegia. "nor-agiriak".

10 Detenitua.

11 Hiltzeko zorian.

12 Hots, "trabarik egin ez zezan". Lafite'k "poxolutik" bitza darabil eta beronek dionez "laburpen bat da". Erran nahi du "ez dezan poxolurik (trabarik) egin". "Bakea gatik" itzul ditekeala gipuzkerara esaten zidan, baiñan neri jatorrago iruditu zait (nemen behintzat) "hobe beharrez".

laguna aldatuz hala komeni baldin ba'zitaion: batzutan gauzak bizi-bizi eramanaz, besteei arnasa hartzeko eperik utzi gabe; bestetan luze ta luza abagune onaren zain. Ez gera gu hemen sartuko auzilari setosuaren iruzur bihurrietan. Aitor dezagun ongi atera zela kostiak kostatzen: hamar urteren buruan, billatzen zituen ontasan gehientsuenak eskuetaratu zituen, Jean'ek bereganatu zuen Topetia izan ezik.

Dirudienez, urte horietan Etxahun'en fama txurituxea zen. Jende handi hainitzek atsegin dute harekin mintzatzea, hala nola Deffis presidenteak edo Clérisse Ciskalak. Egin-erazten diote bere "*Bizitzearren kantorea*"; 49 bertsutan¹³; "*Mundian malerusik*" berriarazten, "*Desertüko ihizik*" bihurtzen baita; bertso polit batzuek eskatzen dizkiote Ernest Legouvé Paris'ko idazle sonatuarentzat, 1832'an, "*Gaztalondo'ko prima*" ateratzen du, dena izpiritu zorrotz eta mendeku-jario.

1841'ean, Udoi'en auziak eraginda, Donapaleu'ko jauntxoak lau-dorioroz loreztatzen ditu.

Urte bereko Ekainaren (Garagarillaren) 21'ean Sohüta'ra deitua da, "de Rouillan" en ezteietara, ezkontza kanta polit bat emateko: "*Sohüta'ko ezteietan*".

Erortze penagarria

Behetik gora iritxita gero, zertarako behar zuen Etxahun'ek huts izugarri batean erori?

1841'eko uztailaren 20'an, Nabarrenkoxe'ko notari baten etxera agertzen da, Toanes Ihitsar izeneko lagun batekin: honek dio Jean Topet dela, Etxahun'en anaia. Onez-onean konponketa bat firmatzen dute bi itxurazko senideek, alegia, Jean'ek Pierre bere anaia zaharrenari uzten dizkiola Topetia'ko hamasei partetatik hamahiru¹⁴.

---

13 Uste dugu laister argitara emanen digula Haritxelhar jaunak poema zirrarakor hau oso-osorik. Bitartean, berone'n zatiak da frantsesez egindako azalpena irakurleak ikus dezake "Le Poete souletin Pierre Topet-Etchaun" liburu mamitsuan, 303'gn. horrialdean "Le poete de la haine et de la révolte" deitu kapituluan, Hemen dio poetak sinistu eziñeko garrazkeriaz: "Amak idor bihotza, bai eta thitia" da gaiñeratzen du seaskan goseak marrakaz ari zen bitartean, amak etzuela bere 'negarraren ardurarik, Jainkoak beregana eramatea nahi zuelarik. Ez ote gehiegitxo esatea?

Zer uste zuen dohakabeak? Anaia arrunt txoroa zela, ala bera biziko zela hura baiño luzaroago? Auskalo!

Ametsak amets, urrengo urtean Topetia'ko Jean'ek jakin zuen gcrtatutakoaren berri eta anaia juezetara eraman.

Koblariak ba-zekien egoera txarrean zela; anka egin zuen bere sorlekutik eta Españiara ihes. Orduan joan bide zen Santiago Konpostelakora erromes; baiñan ibillaldi hontaz ez da oraindik aurkitu oroigarrik.

1843'ko maiatzean, Pabe'ko Auzitegiak erabaki zuen Nabarren-koxe'ko itxuskeriaren gora-behera: bi errudunak, ez baitziren agertu, hamarna urtetako galeretara kondenatu zituzten.

Lenen ondorena: kondenatuen ontasunak bahitzen dituzte. Etxahunia subastan emana da. Beharrik, Joseph Topet'ek 1945'eko otsailean aitaren etxea berrerosi zuen¹⁵.

Handik laister, Etxahun bihurtzen da berak aukeratutako desterrutik, bi urte baiño gehiago Españian egonik nekatua, edo (nork daki?) Frantzia'n ahaztua izanen dutela ustez.

Baiñan ez dute ahaztua. Jendarmeeek arrapatzen dute eta 1845'eko Agorrillaren (Abuztuaren) 11'an, Pabe'ko gartzelan da.

Zazpi egunen buruan Auzitegiak du aldi. Juezen aurrera heldu da aspaldiko erromesen ezaugarri bitxiak soñean dituela: otartxapela,

---

14 Haritxelhar'ek honela dio bere liburuaren 212'gn, horrialdean: "Dans la matinée du 20 juillet 1841, Pierre Topet et Joannes Ihitsar charpentier, né a Barcus, domicilié à Mauleon, se sont présentés devant Me Labourdette, notaire a Navarrenx. Le premier déclare a cet officier ministériel qu'il se rend dcvant lui avec son frere Jean Topet troieme né, "pour terminer par une transaction leurs discussions judiciaires venues au sujet d'une demande en nullité de testament olographe d'un sieur Jost'ph Topet dit Etxahun leur oncle". Me Labourdette, apres s'être fait représanter les pièces relatives a cette transaction projetée, établit un acte dans lequel le supposé Jean Topet reeonnait que la sucession de feu Topet oncle appartiendra dans la proportion des treize seiziemes a son frere Pierre Topet ainé, et trois seiziemes a lui. Topet dernier né. L'acté est signé en présance de témoins. Par ce faux en écriture publique, Etxahun devient le maitre de Topetia; il recouvre les cinq maisons dont il était né héritier. Combien Joannes Ihitsar a-t-il été payé pour se preter a une telle eseroquerie? Comment Etxahun l'a-t-il circonvenu?"

15 Ikus birjabetze honen xehetasunak Haritxelhar'en liburuan 219'gn. horrialdetik 221'era.

manta-laburra, bastoia, kalabaza¹⁶, txirla, errosario luzea... ez du deusen faltarik.

Auzi aldian zozoarena egiten du, bere ezinbeste ta penak tarra-pataka¹⁷ kontatzen, oihu hemendik eta jestu handik; aditzaileak farez, baiñan burutik jota dagoelakoan, urrikalduak.

Azkenean, hiru urteko presondegia botatzen diote juezek. Urrun da honezkero hamar urteko galeretatik.

Baiñan Etxahun'i iruditzen zaio oraindik hobeki atera ditekela. Goi-Auzitegira ("Supremo"ra) jotzen du. Zorionez, huts bat billatzen dute Pabe'n egindako auzi-paperetan: firma baten ahaztea. Eta horra auzia Mont-de-Marsan 'eko Auzitegira bidali, han berriz juzga dezaten. Hazillaren (Azaroaren) 7an Etxahun'ek Pabe'ko komedia ematen du berriz ere, ahal zuena puzturik. Ez du denbora galdu: oraingoan juezek bi urtetara laburtzen diote kastigua.

Behin hasita, zergatik ez saiatu bigarren dei bat egiten? Oraingoan ez dute hutsik arkitzen. Bi urteak¹⁸ finkatuak gelditzen dira Abenduaren 20'an.

1846'ko Otsaillaren 24'an Etxahun Eysses'ko presondegian sartzen dute, handik atera zela hogei urte igaro ta gero! Bi urte eramanez ditu hor, kontagarririk gabe.

Etxean, bitartean, batasuna ari zaio gero ta gehiago desegiten. 1847'ko Hazillaren 3'an, emazteak, norbere ontasunak salbatu nahirik, bi senar-emazteen ukantzak (ogasunak, ontasunak) legez bereizirik izan ditezela lortzen du.

Abenduaren 20'an, bere kastigua azkeneraino sufritu ondoren, Etxahun presondegitik behin betiko ateratzen da.

Herriz-herri

Hontaz aurrera, Etxahun, erreka jota, desohoratua, erdi eskale biziko da, tristura handian.

---

16 Testuan "kulubitxo". Hitz hau eztaurte hiztegiek, baiñan bai "kukubitxo".

17 Con precipitación.

18 Testuan, hutsegitez (Lafitte'k berak aitortu zidanez), "bi ilabeteak".

Garindaiñe'ñ anai bat (Jean-Pierre) zuen baserritar, eta honek berekin hartu zuen 1848'an. Zorigaitzez, 1850'eko udara egun batez, bi anaiek asarre gorria izan zuten alkarren artean eta baserritarak poeta kanpora bialdu zuen.

Etxahun'ek herri hartan bertan aurkitu zuen aterpe, mandio txoko bat alkitatuz. Gau batez norbait etorri omen zitzaion eraso-beharrez lapurretan egitera, eta bertsolari zaharrak begi bat galdu zuen borrokan¹⁹. Harek zionez, Jean-Pierre'n semea, Pierre bere seme-pontekoa zen eraso ziona. Juezetara eraman zuen.

1851'ko Otsaillaren 28'an, Pabe'ko Auzitegiak ez dio Pierre izeneko illobari errurik leporatuko: osabaren fama ez doa noski onduz.

Baiñan, hain auzilari setatsua izanez, tribunaletako paperek darakuste, Etxahun maiz ibiltzen zela juezetan, bere seme-alabengandik gero ta zahartzaro-sari²⁰ haziagoak (ugariagoak) beharrez. Paper horiei esker jakin diteke, nola zebillen herriz-herri alderrai²¹. Esate baterako, Mendikota'n, Santa-Grazi'n eta Eskiula'n aurkitzen dute, Azken leku hontara 1856'ko Abenduan heldu zen. Pierre bere seme gazteenarekin dozena erdi bat urte igaro baitzituen; ba-dirudi, horratik, lehenago etzuela bere semetzat aitortu nahi izan²².

Koblakaria

Orain, irakurle, jakin nahiko duzu noski, Zubero'ra itzuliz gero, ea koblaka berriz hasi zenentz²³ Topet-Etxahun.

1848'an berean ondu zuen "*Ahaide delezius huntan*", bere bi-zitan egin duen kanturik hunkigarriena: nahigabe igaro berrien ondotik, gogo-bihotzak goratzen eta eztatzen zaizkio; halatsu gertatu

19 Eraso honen gora-beherak xeheki emanak irakurleak ikus ditzake Haritxelhar'en liburuko 244'garren horrialdea'n eta gerokoetan. "Etxahun, begi bakhotxa" izeneko kapitulu zoragarrian.

20 Pensión.

21 Errante.

22 Etxahun'ek dio bere "Bizitziaren khantoria"-n; "Ematzik egin zeitan jaunareki bastart". Hontaz dio Haritxelhar'ek: "N'est-il pas loisible de penser qu'Étxahun a considéré que le dernier enfant, Pierre, n'était pas de lui, qu'il était le fruit du commerce adultère d'Engrâce Pelento et de ean Hégoburu".

23 Ote zen., hots, hasi zen ala ez.

zltzaion Etxegoihen'en auzia amaitu bezain laister. "*Bi berset dololusik*" idatzi zuenean. Ez du horrek harritzekorik, bi abestiok alkarren antza baitute.

Gure koblaria, bizitzeko, zenbait bertso saltzen saiatuko da. Besteak beste:

- 1848'an Hegiluz senar-emazteen heriotzaz.
- 1849'an Xaho diputadu-gaiaren alde.
- 1850'ean Renaud diputaduaren omenez.
- 1852'an, noski, *Idarroki olha*, artzain batzuei eskerrak emateko; Leille, ixtorio arrunt-xamarra.
- 1853'an Abbadie'ren sariketarako *Montebidorat joaileak* igortzen du; saria jaso etzuelako, latzak botatzen ditu Bi bertseten egitez (edo *Bi berset oriez*) deitu poeman.
- 1854'an *Amodio gatik* idazten du, Etxandi hiltzailleaz mendekatuz.
- 1855'ean Mgr. Lacroix, *Gure jaun apezkupia*, loreztatzen du.
- 1859'an *Barkoxeko eliza* bertso-kantan herriko erreto-reari erasotzen dio, jaunen aulkitik meza-denboran ateraz duelako.

Comme l'enfant était né alors qu'il était en prison, le poète a pu ensuite utiliser ce fait pour accuser plus fermement sa femme avec qui il vivait en mauvaise intelligence. A partir du moment où il refusait cet enfant, Etchahun était en droit de porter cette accusation, à moins que Engrace Pelento n'ait réellement mis au monde pendant les années où son mari était absent.

"Tout laisse croire cependant qu'aucun enfant en dehors de Pierre (le 3 novembre 1821) n'est né pendant les années 1821-1827. Nous n'en voulons pour preuve que la relation faite par le juge d'instruction élevant la Chambre du Conseil du tribunal de Saint-Palais, de la période précédant le crime du 1 mai 1827. "11 paraît que durant son absence, sa femme avait eu des liaisons coupables avec Jean Hégoburu, plus particulièrement connu sous le nom de Héguiaphal. Le bruit, du moins, en était généralement répandu et Topet se

retira dans ses foyers avec connaissance de ce fait et "idée qu'il en était résulté un enfant adultérin", Le juge d'instruction ne se serait pas exprimé ainsi si un enfant adultérin né du commerce coupable d'Engrace Pe1ento et de Jean Hégoburu était effectivement né pendant J'absence d'Etchahun. Il marque bien, au contraire, que le poète en était persuadé, qu'il s'était mis cette idée en tete, idée qu'il a développée dans ces poemes et en partieulier dans « *Mündian malerusk* ». Irakurleak ikus ditzake gai hontaz xehetasun gehiago 104-105 horrialdetan,

- 1860'an Musde Tiraz Eskiula'ko erretoreak dizu txanda, konfesatu nahi izan ezteuelako.

Emakumeak jorratuz hamar bat bertso-sail ba-dira, baiñan iñolaz ezin antzeman noiz egiñak zituen.

Haritxelhar jaunak hurbilletik eta sakon aztertu ditu Etxahun'en bertsoak, mintzairaren aldetik, musikaren aldetik, koblak ontzeko tankeraren aldetik, gaien aldetik eta abar, bertsolari xuberotarra zertan den usadioari jarraiki eta zertan norbere jario bereixiari, aditzera emanaz. Ba-da hor zer ikasi.

Hala ere, puntu batzuek gelditzen zaizkigu zalantzan. Eztakigu Etxahun nola hasi zen bertsoan: ea Barkoxe'ko zahar batzuek eskolatu ote zuten (eta zeinnek), ala bere gixa hasi zen ezagunak ziren kantuei jarraituz, haien arabera bereak moldatzeko. Ez jakin ere, bat-bateko bertsolaria zenentz, aurretik deus prestatu gabe ari zitekeana, ala geldiro, astiro ari ote zen bere bertsuak lantzen eta ontzen, jendeari kantatu baiño lehen. Ba-dirudi bigarren modu hau zela harena. Bere koiñataren etxean bazkari txarra egiñik, bertsuak ez zizkion etxeakoandreaki ber-bertan adierazi. Berak bertso batean dio, etxerakoan txakur batek ozk-egin ziola eta:

*Etxera hel eta kolpia sueñatü nian,
Gero aldiz hoiek koptatü nütian;
Ohiaia juran,
Logale benintzan,
Jaiki argi azkorrian.
Hoiien khantatzera, arrebari bortha aitzinian.*

(Etxera heldu eta zauria sendatu nuen, gero berriz, horiek kopiatu nituen, ohera joan, logale bainintzan, jalki egun sentian, bertsuok kantatzera arrebari ate-aurrean.)

Astiro prestaturik. ez da harrigarri haren bertsuak hain bildu, tinko eta beteak izatea; alperrikako hitz gutxi, luzagarri gutxiago; eta ateraldia tiroa bezala heltzen bere jo-burura.

Denek nahi izango genduke segurki, etxe-txokoetan aurki ahal ba'litez oraindik Etxahun'en hainitz eta hainitz kantagai, Haritxelhar jaunak bildutako berrogeitabiak ugaltzeko.

Azken hitz

Orain buka dezagun Etxahun'en ixtoria.

Pierre haren semea 1861'ean hil-eta, bertsolari zaharra Eskiula'tik joan zen eta Etxahunia'n Joseph'ek hartu zuen, azken egunak etxondoan pasa zitzen. 1862'ko Urtarrilaren (Ilbeltzaren) 17'an kris-tauki hil zen 76 urtekin²⁴.

Ametsetan ere etzuen pentsatzen noski, egun batez bere bertsuoi eskerrak gorespen handienak izanen zituela: hasteko, 107 urteren buruan, J. Haritxelhar jaunak Unibersidadean sar-erazi du, eta Barkoxtarrek ezin ederkiago berritu diote hillobia. Hillobiko losak Etxahun'en bertso hau dakar:

*Khantore hoiek huntu nütin Unhürritzeko olhetan,
Erruma'rat juiten nizala erraiten beitüt hoeitan.*

---

24 Lehendik ba-genekien Etxahun alargun zela hil zenian, baiñan Haritxelhar'ek zenbait xehetasun ematen dizkigu Engrazi Pelento'ren heriotzaz. Horra: "1855 est l'anné de l'épidémie el' choléra dans le Pays Basque. Toutes les communes sont frappées durement el' chacune des familles paie un lourd tribut a celte terrible maladie. Les morts sont nombreux a Barcus. Le 19 mai 1855, ont lieu les obseques de Alexis Oholéguy", le gendre du poète qui laisse une "veuve et cinq enfants dont le dernier n'a mime pas de deux ans. Le 2 juillet de 1a mêmee année, on amène a sa derniere demeure Engrâce Felento, dame d'Etchahun la femme du poète". Eta geroxeago: "Il est probable qu'Etchahun est revenit a Bacus pour les enterrements de son gendre el de sa femme. Bien que séparé de celle-ci, c'est un nouveau lieu qui se relache, c'est un pas de plus vers la solitude totale". Eta gure galdera larria da: onezkoak egin ote zituzten senar-emazteok, andrea hil-urtean zetzala? Iñork ez jakin eta mundu hontan nekez jakingo den gauza da hauxe. (259/260 horrialdeak.)

*Maleruski ni hil ba'nendi bidaje lazgarri hortan.
Ziberuan khanta-itzazie ene orhitzapenetan.*

Eraskina Haritxelhar'enetik

Etxahun'en bizitza nahasian ziñez miresgarri egiten zaigun alderdi bat aztertu nahi genduke eraskin hortan. Alegia, gure koblarria alde-rrai eta nora-ezean zebilelarik, haurrak eskolatuz egin zuen lan txalagarria.

Haritxelhar jaunak zuzen dion bezala, Aita Lhande'k salatu zigun Etxahun'en alderdi hau "*Gure Herria*"²⁵: "Nous le trouvons successivement, d'après la tradition a Garaiby dans la maison Irigoyen, au quartier Arraltia d'Alçay dans la maison Salaberrigaña, ou il compose la chanson *San Sebastianerik Alzarirat goraintzi*, enfin a Sainte-Engrace ou des vieillards se souviennent de l'avoir vu souvent, assis sur les tombes du cimetiere et chantant les vers au milieu de groupes d'enfants."

Constantin jaun medikuak -dio Heritxelhar'ek- beste jakingarri batzuek utzi dizkigu hauen osagarri, Etxahun'en Santa Grazi'ko egonaldiaz, alegia. Harek, bere aittonaren abotik jaso zituen noski, hiri hortakoxe maixu baitzen aspaldi zaharrean. Bera mintzo zaigu Udaletxeari emana izan zitzaion *Dolainti* auzoko etxe batez, hark han eskolamaixu bat jartzekotan. Noiz izan zen ez adi-erazi arren, maixu bat heldu zen, Etxahun berbera. "Ez. segur gizon ederra, arropaz ere arrünxko; bena bazian eskola hein bat, aski Jesusian ariazteko eta haurrer üskaraz irakurten eta muxi bat iskribatzen erakasteko." Etxahun eskolamaixu? Zergatik ez, irakurtzen eta idazten baldin ba'zekien? Uste izatekoa da haren erakuspidea etzitekeala irakurgaiaz goitikoa izan eta bera oso pozik geldituko zen noski hurrek beren izena firmatzen ikasten zutenean. Constantin medikuaren azalpenak Aita Lhande'narekin bat egiten du, Etxahun haur pilla batez inguraturik, bertso kantari agertzen digunean: "Diala hogeita hamar bat urthe, bizi ziren orano zahar eli bat ohart beintzien Santa Grazin Etxahun errejent ikhususirik. Astegunez ari zen bere ofiziuari, franko arraheinki eta, igantzez usuz horra zen gañeko elizalat. Etzen, hanhat,

25 1923, 537-38 horrialdeak.

jente gehietieki khurutxatzen; meza bezperen artian, ardurenin baratzen zen, haur saldo baten erdian, Ibarrondoko erreka bazterrian, berak huntü bertset khantatzen zeien”²⁶.

Penagarria litzake Etxahun'en bizitzako xehetasun polit eta bihotz hunkigarri hau azaldu gabe uztea, baitipat Ziberuako üskara xarman-garriaz apaindua doalarik eta gure koblakaria bere bertsoak haur txipien bitartez geroari uzten nola saiatzen zen erakusten digularik. Etxahun'ek ez ote zeraman bere baitan hillezkortasunaren egarri bizi bat? Hala ba'zen, bere gogoak aurkitu du asegarri.

Gehigarritxo honekin amaitutzat jotzen dugu Aita Lafitte'k hain iaioki laburtu digun Barkoxtar koblari sonatuaren bitizta.

---

26 Ikus, Haritzelhar'en liburuan 260/261 horrialdeak.

Etxahun-Barkoxe

Pierre Topet-Etxahun (1786-1862)

Jean-Louis DAVANT

Pierre Topet-Etxahun barkoxtar nekazariak bizitza dramatikoaren eremuan zuen, gehien bat bere faltaz itxura guzien arabera: jende askorekin haserretzen baitzen, susma daiteke ez zaitekeela beti beskeen erruz, nahiz berak hori saltzen digun bere kantu hunkigarrietan. Gizon minbera zen, ausarta ber denboran, erasotzailea, eta konponketarako dohain guti zuen antza denez.

Kantu idazle onenatarik izan zen herriko doinuetan. XIX. mendeko euskaldun poeta handiena izan zela uste da Zuberoan, baina beste euskalkietakoak hainbat ezagutu gabe, hala nola Elissamburu eta Zalduby lapurtarrak, Arrese-Beitia bizkaitarra, eta abar... Bere nahigabeak maisuki abestu ditu. Lirikaren ondoan, satirika ere landu izan du ironia zorrotzez edo umore gazi-gozoz.

Euskara Barkoxekoa du, beraz nagusiki Pettarrekoa, nahiz Barkoxe Basabürüan dagon, baina Mauleko kantonamenduan. Elisioak ugari ditu, Pettarreko moduan: adibidez «mendingin» eta ez Basabürüan bezala «mendian». Hizkuntza nahi bezala derabil, malgutasuna eta zehaztasuna ezkonduz esaldi tinki eta indartsuetan. Hiztegi aberatsa du, dela biarnesetikoa hitzez, dela euskal hitz zahar eta klasikoz. Geroztik biarnesetikoa hitz gehixenak galdu zaizkigu, baina euskal hitz batzuk ere arrotzuz zubereraz, «manexak» edo «espainolak» direla pentsatzeraino: beldür, gertatü, eta abar...

Ideen aldetik zer? Agosti Xahori olerki luze bat «ontzen» dio. Hor eta beste bertso batzuetan, errepublikazale agertzen da. Sozialista

dela erran izan da gainera, baina zer funts eta oinarri du iritzi horrek? Egia da txikien eta txiroen aldeko bertsoak ere badituela. Baina «sozial» izatea ez da baitezpada «sozialista» izatea. Adibidez, katokiko integristen artean badaude probreen laguntzeari ematen direnak, hala nola «Ama Teresa» serora zena Indiako dohakabeen artean, politikan eskuin muturreko ideiak aldarrikatuz ber denboran. Alderantziz, sozialisten artean (ere) badaude pertsona berekoi eta egoista batzuk, bakarrik ezagutzen ditut, baina hor ere ez da orokortu behar...

Uste dut Etxahun-Barkoxe, euskaldun asko bezala, eskuineko anarkista dela, oroz gainera bere jabegoari, eskubide pertsonalari, beregaintasunari errotik atxikia: baserri mundu zaharretik datorkigu, hor bakoitzak berea egin

behar baitzuen, Estatu probidentzial batetik urrun. Are gehiago, Estatua etsaitzat ikusten zen, bere zerga, lege arrotz, funtzionario larderiatsu eta hotz, poliziako eta soldaduekin. «Ofizialena» kantuan, nekazari ez diren beste guzietan ziria sartzen die, artesau eta langile mota guzietan adarra jotzen. Nahi dut irrifar egiteko zela, baina nonbaitik ere, hor agertzen zaizkit nekazari munduak beste ofizioez dauzkan aurreiritzi ezkor guziak!

Bestalde abertzalea ote zena? Galderak ez du zentzu handirik garai hartako. Eta geroztik ere iparraldea murgildu da ama hizkuntzaren matria apolitikokoan. Segurki «Etxahun xaharra» euskaltzalea da, oroz gainera zuberotarra, hots «egiazko üskaldüna». «Barkoxeko eliza» kantuan honela dio: «Barkoxeko apezak, Oro dira manexak. Ez gineroa üken ahal Ziberuko seme bat...». Haatik «Montevideorat joaileak» olerkian, Euskal Herri osoaren ikuspegi bat erakusten du: «Bi bertsetan hontzeko denbora düt hartzen, Üskal herri güzian nahiz kanta ditzten...». Eta: «Hau da üskaldünaren sistema tristea / Hürrünean beitu bere sinestea...». Baina horren euskaldungoa hizkuntzan eta lurraldean datza, ez du politikaren usainik.

Etxahun-Barkoxe bertsolaria? Bertsolari handi fama du Pierre Toppet-Etxahunek. Baina bat-bateko lehian ari ote zena? Horren frogarik ez dugu. Barkoxeko erretoreari elizako atean kantatu zizkion bertso mingarriak aldeztu aurretik prestatuak zituela erakutsi du Jean Haritschelharrek. Halaber «Etxahun eta Otxalde» kobla sorta ezaguna, bidarraitarrak idatzirik aurkeztu zuela 1890ean, Mauleko Lore Jokoetan:

28 urte hartan zendua zen Etxahun-Barkoxe. Honen ahozko dohai-
nen berririk ez dugu mementoko.

Aldiz idazle zorrotza zen Pierre Topet-Etxahun. Idazlanak ezinago
zehazki zizelkatzen eta tzitzukatzen zituen behinere hutsunerik ez
soberakinik utzi gabe neurtitzeko silaben artean, familian egon den
kaier bakarraren arabera: zuzenketaz betea dago. Topeten perfek-
zioak ez dio guti zor artesau eta ofiziale lan artatsu horri.

Etxahun Barkoxekoaz gehiago jakiteko, Haritschelarren bi libu-
ruetara joatea da: ikus Bibliografian.

Ûrxapal bat

Ûrxapal bat badügü herrian tristerik
Nigarrez ari düzü kaloian barnetik
Bere lagün maiteaz beit(a) izan ütziarik
Kontsola ezazüe, züek adiskidik. (adiskideak)
Oi ene izatea dolorez beterik

Mündüan ez ahal da ni bezain tristerik
Ni bezala maiteak traditü düanik
Habil Amodioa, hürrün ene ganik.

Traditü zütüdala deitazüt erraiten
Bata bezain bestea biak akort ginen
Ene bihotza düzü zuri beti egonen
Kitatü behar zütüt lotsaz etxekoen.

Oi ene traidorea zer düzü erraiten
Ele faltsü erraitez ez zireia asetzen
Ene flakü izanez zira prebalitzen
Hortarik ageri (dü)zü nonko seme ziren.

Maitea nahi zütüt segreki mintzatü
Arrazuak dereitzüt nahi esplikatü
Bihotz oroz züntüdan osoki maitatü
Kitatü behar zütüt, hiltzera noazü.

Tonba bat nahi dizüt lürpean ezarri
Ene korpitz tristeza gorde mündüari
Ene ixterbegiak ditean liberti
Akort izanen zira zü ere haieki.

Maria Solt eta Kastero

Maria Solt eta Kastero
Bi amoros zahar bero
Hirur hogei hamarna urtetan hartu düe amorio
Kastero jelostu gero, Maria Solt ezari kanpo.

Maria Solt doa nigarrez
Izorra dela beldurrez
Barnetxordako andereak kontsolatu dü erranez
Emazte zaharrik okupu agitzen ez dela araez.

Maria Soltek arrapostu
Santa Elisabet baduzu
Saintu zahar baten ganik okupu agitu düzu
Kastero ere bada saintu, hala nizan beldur nuzu.

Kastero ez düzu saintu
Sobera burauti düzu
Elizalat joan eta taharnan egoiten düzu
Kastero dena gatik saintu, Maria Solt antzu zira zu.

Ofizialeenak

- 1 Oi laborari ga(i)toa
Hihaurek jaten artoa
Ogi eta ardo geinatzen auherren asetzekoa
Halere hain haie maite nola artzainak otsoa.
- 2 Artzaina bada beztitzen
Josleak (du)tu gomendatzen
Zaragollen alderki bata oihal hobez ezar dezen
Halere higatüren dizu aitzinea beno lehen.
- 3 Dendaria berant jiten
Arratse(a)n goizik utzultzen
Eta mündüaren jorratzen arte hartan abusatzen
Ez beitu jaten düana hüllantzeko irabazten.
(Asteko denbora iragaiten mündüaren judikatzen).
(Artoan jaten düan gatz haren ez dü merexitzen).
- 4 Orain ürüle oro
Idorrean nahiago
Hantx lan agertu beharrez, hari(a) oro txori lepo
Hallikatzen balinbaduzu, zehean laur opilo.

- 5 Ehülea hari galto
 Ükenik ere han franko
 Ondar harien ebatsi nahiz oihal(a) üzten zerratzeko
 Forni(t)zaleari erraiteko hariak zütüala gaizto.
- 6 Harrigilearen adreta
 Harek badaki zer pentsa
 Mürrüa gaizki egin eta erdiroak lohiz tapa
 Etxea lurtatü denean, harrien gaiztoak falta.
- 7 Menüser, maiastürüa
 Oi zer lan güti egilea
 Dena gaizki egin eta zurak dü estakürüa
 Pasta zela adarrondotsü eta beta bühürria.
- 8 Eskalanpu egileak
 Ebasten (dü)tü materiak
 Zazpira sos balio düana saltzen beitü hamabira
 Ostatin (Ostatuan) jan hen (haien) saria eta etxen gosez
 familia.
- 9 Biñer batek besteari
 Estakürü eman nahi
 Zoini bere kopadüra hobe beitzaiio üdüri
 Aihen gabe nahi datinak (dateanak) hura beza üsü berri.
- 10 Oi taharnari fidela
 Jüje ez baliz igela
 Arrainak jakile har eta hek (haiek) litzak(e)ie kondena
 Haien etxe lejitimoa guri saltzen deiküela.
- 11 Errejent bat bada hiltzen
 Har(e)k ez dü prozesik üzten
 Hontarzünak beitütü harek hein hon batetan ezarten
 Züntzürrean kontrolatü eta pantzoilean hipotekatzen.
 (Züntzürin, pantzoilin)
- 12 Jaun apezek etsortatzen
 Karitate egin dezen
 Berek aldiz pakatü gabe hitz bat ez düe erraiten
 Herriko praubik (praubeak) gosez eta haien ürrik
 (ürreak) erdoilatzen.

- 13 Ilaginak aberasten
Arimak hain ontsa galtzen
Pezüan eta kontüetan zer ez düe hek (haiek) ebasten?
Horiekila behar düke Jinkoak aizina üken.
- 14 Kinkillarien soin hütsak
Bortaz borta dabiltzanak
Haien prenda ordinaria ixkilinb(a) eta ligeta
Astin (astean) emazter ebatsiak igantean gero joka!
- 15 Oihanzainak eta guardak
Kontzientziazko gizonak
Gerak bazaitze farzi(a)razten, ihesiren (dü)tüe postak
Lagüner hareraziren (dü)tüe bardin gaizo sineskorrak.
- 16 Sarjanten golde nabarrak
Dirade gizon okerrak
Haien egitekoetarik egiten (dü)tüe Indiak
Aisa pergüt izanen dira haier behatzen direnak.
- 17 Sarjant eta notariak
Oi arnes nezesariak
Haien ele ülün gezürrek nahasten gaüza txipiak
Ez da lagün hobeagorik bertan hüsteko etxeak.
- 18 Oraiko arotz gaztik (gazteak)
Gizon galant dira güzi(a)k
Zaharren eskoletarik ez balira ikasirik
Altxeirü hanitx ezar eta egin espantü handirik.
- 19 (Oraiko) sonülaría
Ardüra dük egarria
Sonü egiteko behar dük noizeta(r)ik manazalea
(noizetik ere ahal da, elisione hori gabe)
Godaletaren hartzeko aldiz beti prestik (dük) esküa.
- 20 Dantzariaren arina
Ez dük ez бүrüan mina
Zoinen adreki badabilan hara eta hona
Eta halere irus, ager(i) beitük lan egina.

Barkoxeko koblakari-eskola XVIII-XIX. mendeetan

Patri URKIZU

....a l'ocassion du quel fut chante une charmante poesie
qui fleure bon elle aussi l'ecole barcusienne...
(L. Dassance)

Oroitzen naiz zein nolako okasioarekin ikusi eta ezagutu nuen aita Villasantelehen aldiz. Milabederatzi ehun eta hirurogeita zortza zen, eta garai hartan niSalamanca estudiante. Koldo Mitxelenaren gomitaz Arantzazura hurbildu nintzeneta hantxe euskalari anitzen artean bazen bat, taldearen buru izanik ere apaleta zuhur, Axularren itzala eredutzat aurkezten ziguna. Beraxe zen. Bigarrenaldia Donostan izan zen, Urkixoren mintegian hain zuzen, eta testu zaharren berrargitaratzearen beharraz, sail berezi batez mintzatu genion elkarri. Ordutikhona errekek ur ugari eraman du, eta egun, beti irakasle-tzat izan dudan frantziskotarraren omenaldia dela eta ezin omenezko lore apal hau, nere literatur aletxo eskaini gabe gelditu.

Berak idatzitako artikulu bat¹ izan dut gainera akuilu eta ideae-male, hain zuzen. Donibane Lohitzuneko eskolaz mintzo zitzaigun hartan, Sara-Donibaneinguruan bildu zen konpainia eder, gizon kulto eta letretan hornitua zen haieneuskal lanez. Lapurditik Xuberoara

---

1 Ikerketa xume hau *Barkoxeko koblakari eskola XVIII-XIX. mendeetan. Bertso eta kanta bilduma* liburuxkaren aitzin-solasa duzu. L. Villasante "Donibane Lohitzuneko idazle eskola XVII. Mendean" *Gure Herria*, 1973, 129-141

eraman nau irudimenak, eta beste literaturmota batez idazteko asmoa sorrarazi dit.

Barkoxe inguruan jaio, hazi eta bizi izan ziren koblakariak aztertzekoa. Eta uste dut, orain hemen hasten dugun ikerketa lana sakonago eta zehatzago daitezkeen beste zenbaiten hasiera besterik ez duela izan behar.

Lehen-lehenik galdera multzo bat pilatzen zait lumaren puntan. Nor dira barkoxtar horiek? Ba ote zuten maisurik, edo aitzin-gidaririk? Non ziren eskolatuak? Zer idatzi zuten, edo hobeto galdetua legokeena, zer kantantzen zuten? Eskola bat osatzen ote zuten?

Galdera guzti hauei neurri apal batean bederen erantzuten saiatuko gara.

V.F. von Humboldt-ek² Euskal Herritik 1801. urtean egin zuen bidaiari harturiko oharretan Zuberoaz ere mintzatzen zaigularik ondorengo hau esaten zuen: *hemen ere ez da batere arrotza bapateko bertsogintza edozein gairi buruz*.

Beraz, bertsolaritzak bizirik zirauen XIX. mende hasieran jakintsu famatu hark ezagutu zuen unean. Baina, jakina da XVIII. mendearen bigarren partean izan zirela bertsogile zenbait Lapurdi, Basanafarroa eta Zuberoan, eta horien lekuko ditugu, besteak beste, Salvat Monho³ apezaren bertsoak, Iraultza Frantsesari buruzkoak berriki A. Zavalak⁴ bilduak, hala nola neronek argitaratutako lehen kanta eta bertso biduma⁵.

Oraingo gure ikerketak, ordea, mugak eta hesparruak oso hestu ditu. Zuberoa, eta bereziki Barkoxeko koblakariak XVIII-XIX. mendeetan.

---

2 W.F. von Humboldt, *Los vascos, Apuntaciones sobre un viaje por el Pais Vasco en primavera del año 1801*, Aunamendi, San Sebastian, 1975, 186

3 P. Lafitte, *Poemes basques de Salvat Monho (1749-1821)*, Ikas, Bayonne, 1972.

4 A. Zavala, *Frantziako Iraultza eta konbentzioko gerra bertsotan*, Etor, Donostia, 1989

5 P. Urkizu, *Bertso zahar eta berri zenbaiten bilduma (1798)*, Durangoko Udala, 1987.

Benat Mardo (...1757...1793)

Louis Dassance⁶, herri literatura eta kantu maitale handi hark, Pierre Lafitterekin argitaratu zuen kanta bilduma interesgarri hartan *Kantu, Kanta, Khantore* (Baiona, 1967), euskal kantaren kronika egin nahirik ari zitzaigunean galdera hau egiten zuen: nor izan zen lehen koblakara?

Bertan ematen digun erantzuna hauxe da: Benat Mardo, barkoxtarra⁷. Baina, zer dakigu Benat Mardo? Ezer gutxi⁸. Iada Agosti Chahok honen kantez idazten zuelarik honakoa zioen:

*Vingt volumes ne contiendroient pas ses oeuvres s'il avait eu un stenographe avec lui dans les seances poetiques qu'il donnait en toute occasion*⁹.

Beraz, aski ezaguna behar zuen izan Benat Mardo barkoxtarra XVIII.mendearen bigarren partean, eta seguraski Dassanceren iritzari jarraikiz 1757. Urtekoa den *Arbotiko prima ejerra*, ezteitako kanta berak ondua behar zuen izan, beronen xehetasunak Jean de Jaurgain-ek¹⁰ eskaintzen dizkigularik. Alegia, Arnaud-Jean d'Uhart-eko zalduna eta Maria de la Plaza primaren arteko ezkontzaren okasioarekin ondu zuela. Garai beretsukoa litzateke ere beste epitalamio bat

6 L. Dassance, "Chronique de la chanson basque. A propos de Benat Mardo", *Gure Herria*, 1967, 289-296.

7 Idem. Les plus anciens dont le nom soit connu: Benat Mardo.

8 J. Haritschelharrek dioskunez Barkoxeko parrokiako errejistroak desagertu egin ziren. Halere, Paueko artxiboan katalogoan, ikusi genuenean, *Naissances, baptêmes, mariages de Barcus(1671-1792)*. GG 11.uste izan genuen esperantzaz ediren genezakeela argitasunik. Tamalez, betiko fatu beltzak desagerrarazi zuen agiri hura, eta ordez, zenbait notariren agiri batzuk besterik ez da gelditzen. Bertan aurkitu dit Mardoenean bildu zirela herriko agintariak (22-VII-1775) Pierre Ascos-en kontra. Urte horietako testamendu agiritan (1774-1778) esaten da nola lekukoaren aurrean irakurriak izan diren, *tant en français qu'en langue vulgaire basque qu'il a dit avoir bien entendu*. Beraz, euskaraz ongi ulertzen zutenak zirela hil zorian zeuden barkoxtar haiek. Eta frantsesez? Agiri horietan irakur dezakegu ere, nola Pierre Topet 1792, etik 1800.era izan zen *agent municipale de la Commune de Bartus, en qualité d'administrateur des biens des pauvres du dit lieu*. Eta nola Arnaud Etchahun barkoxtarrak 15 libera eman zituen pobreen alde (29-VIII-1778). Beraz, Mardo eta Etxahun, antza denez, familia oneko semeak ziren.

9 J.A. Chacho, *Biarritz entre les Pyrenees et L'Océan. Itineraire pittoresque*, Bayonne, 1855., 159.

10 J. de Jurgain, *Quelques legendes poetiques du Pays de Soule?, La tradition du Pays Basque*. Donibane Lohitzune, 1897, 408-409.

Garruzeko jainak, plazer baduzie, hau da, Berdeco jaunaren eztaietan abestu zuena Margarita Basterretxe barkoxtarrarekin ezkondu zenean (3-I-1769).

Khantore honek lau bertso ditu, hiru euskaraz eta laugarrena, senarra den Berdeco medikuari eskaina, frantsesez. Noski, honek ez bide zekien eta euskaraz. Beraz, poema elebidun baten aitzinean aurkitzen gara, eta ez da bakarria Mardoren bertsoen artean. Honen arabera ikus dezakegu Mardo gizon jantza zela, bertso molde ongi eraikiek ere agertzen duten bezala.

Baina, zer idatzi zuen edo zer gelditzen zaigu bere bertsoetarik?

Sallaberryk 1870. urtean, eta lehenago F. Michelek 1857.ean, baina azken honek egilea aipatu gabe ematen dizkigute Mardoren bi kanta, honelako hasiera dutenak:

— *Idiarte naphurra/aspaldian hala da*¹¹.

— *Ni deitzen nuk Benat Mardo, Barkoxe Baxabilako*¹².

Bere kantu bilduma ederrean zioenez Mauleko abokatak¹³, barkoxtarraren obra gehienak galdu egin ziren. Baina argitaratu gabe utzi zituen kaieretan hala nola aipatu Dassancek eta Lafittek plazaratuak bilduaz zortzi poema ezberdin biltzea lortu dugu. Kontutan harturik sakabanatuak daudela errebistetan eta ia ezagun bakarria Salaberryren kantutegikoa dela, hauen biltzeari egoki iritzi diogu. Hona zortzi kanta hauen hasierak:

I. BENAT MARDOREN KHANTORIA¹⁴.

Ni deitzen nuk Benat Mardo Barkoxe Baxabilako

II. KOMBERSAZIONEA AFER BATEN ETA NAPHUR BATEN ARTIAN¹⁵.

Idiarte naphurra/aspaldian hala da

III. JAUN BARUA UHARTEN¹⁶

Jaun barua Uharten, nahi denian Zalgizen

---

11 F. Michel, *Le Pays Basque...*, Paris, 1857, 368.

12 J. Sallaberry, *Chants populaires du Pays Basque*, Bayonne, 1870.

13 Idem. ses oeuvres poetiques se sont malheureusement perdues pour la plupart (p.409).

14 J. Sallaberry, aip. lib. 384.

15 F. Michel, aip. lib., 368

16 MS Sallaberry.

IV. BESTALIARRAK¹⁷.

Etxebarne, Etxegoihen, Elixalt eta Allende

V. TXIPA ETA BATEZ¹⁸.

Adiskide eli batek baziela junta

VI. ARBOTIKO PRIMA EUJERRA¹⁹.

Jaon baruak aspaldin/xederak hedatu zutin

VII. MUS DE BERDECO²⁰.

Garruzeko jainak, plazer baduzie

VIII. BARKOXEKO GATU-JALEN KHANTORIA²¹.

Ihautiria huilantzen/Maltesak orhitzen

Lehen kantan ikusten dugunez, Benat Mardo harro zen khantoreak ontzen zituelako, eta bere etsaia samurtzen du esanez, bera dela arlo honetan *buruzagia*, eta, beraz, ez dezala ondu kantorerik haboro Montsenako konteak. Honek, ez dezala horregatik har banitaterik, erantzuten dio, eta ez zaiola joango Gainetarik aperendizik, bertso ikaslerik. Gaine, ezaguna den bezala, Atharratze eta Barkoxe bidean dagoen borda baten izena dugu. Beraz, badirudi aperendizak izaten ohi zituztela garai hartako koblakari famatuek eta urguluz betetzen zirela honekin. Sei hirurkunez osatutako kantore honetan bada bertsolerro bat indar berezkoa, eta ohi bezala kantaren esanaha biltzen duena, alegia, azkena eta honda dena:

Hi tailur hizan bezala ni zintzarri egile.

Sastrea genuen, bada, Benat Mardo, jantzi egile. Baina fama eta ospe handikoa, zeren kanta honen oihartzunez eta eraginez, hain zuzen, onduko zuen seguraski Mattinek beste hura:

Ni laborari nago, zaude deputatu²².

Bigarren kanta, lehen zenbait aldaera xumetan iritsi zaigun bezala, bi era ezberinetan agertzen zaigu. Falta zaió II. ari III.aren lehen bertsoa, hau delarik, antza, hasiera. Bertan Benat Mardok Uharteko

17 Igela 3, Paris, 1962, 101.

18 P. Lafitte, "Deux chansons de Benat Mardo decouverts par le R.P. Lhande", *Gure Herria*, 1950, 293-299.

19 J. de Jaurgain, aip. art., 408-409.

20 L. Dassance, aip. art., 291.

21 L. Dassance & P. Lafitte, *Kantu, Kanta Khantore*, Bayonne, 1967, 184.

22 P. Lafitte, "Herri Literatura", *Euskal Literatura*, P. Urkizuren edizioa, Donostia, 1990,40.

Jaun baruari khantore berriak ontzeko baimena eskatzen dio, eta Zalgizeko Idiarti zira sartuz jarraitzen du.

Interesgarri deritzot bertso berauen erkaketari, hiru aldaera ezberdin baitira. Ikus dezagun, bada, hiru bertsomolde ezberdinok:

A — *Benat, esker dereiat,
Hirur kalota batiat.
Hire sagarroi larrukoaz beharrik batere eztiat,
Lhaurentako begira ezak, joaiteko ohiar
Petirikin lotzerat*²³.

A' — *Benat, esker dereiat, hirur perruka batiat,
Hiharentako begira itzak sagarroi larriak,
Eta egin kailota bat juaiteko oherat
Eta ez neskatiletat*²⁴.

A" — *Benat, esker dereiat,
Hirur perruka badiat,
Sagarroi larruz eginik, eta
Hire begiratzen tiat*²⁵.

Chahok dioenaren arabera, Mardo bere bizitzako memento honetan izan zen lehen aldiz garaitua bertsoan, Idiart Zalgizekoak irabazi ziolarik partida, bere burusoilaz irri eginez. Eta beste hau eransten digu, atharraztar batentzat agian gogorxko zitekeena, alegia, xubero-tarren artean barkoxtarrak zirela izpiritutsuenak²⁶.

Hiru bertso molde ezberdinak, 7aa15AA7a/15AAA7a/7aa10-7a, dira, eta nabari denez bost, lau eta hiru pundukoak. Errima ez da oso aberatsa, herri bertso anitzetan gertatzen ohi den bezala. J. Haritschelharek²⁷, *strophes heterometriques monorimes* delako sailean sartzen dituenak dira, bostekoa eta bi lauho hauek. Azkena, kopia zaharra deitua izan dena, jada *Bereterre-txen khantorea-n* agertzen zitzaiguna, eta Oihenarteren iritziz euskaldunek propioa ornen dutena²⁸.

---

23 F. Michel, 368.

24 M5 Sallabery

25 J.A. Chaho, Biarritz..., II, 161.

26 Les paysans de Barcus, a notre avis, sont les plus spirituels de la province souletine, Idem, 161.

27 J. Haritschelhar, *Le poete souletine Pierre Topet-Etchahun (1786-1862). Contribution à l'étude de la poésie populaire basque du XIXe siècle*. Bayonne, 1969.

28 A. d'Oihenart, *L'art poétique basque (1665)*. P. Lafitterren edizioa, Baiona, 1967.

III.kantan nabarmentzen dira bi kantu ezberdin daudela nahasirik. 1-4 bertsoak II.aren aldaerak ditugu, hots, Benat Mardo eta Idiart Zalgizekoaren arteko leha eta bertso-gudua adierazten digutenak. 5. bertsoak, aldiz, beste kantu baten hasiera ematen digu, *Saratzaga gora da, han aidea fresko da*, hain ezaguna den, *Salbatore gora da Garazi aldean*, kantaren paretsua baita. Hemen, gainera, lehian dabiltzanak ez dira bi aurkako, bi lagun baizik. Bi barkoxtar, Arotx gazta eta honen kosi Benat, gure artean *primo*, laguna bezala erabiltzen dena. Haritschelharren

tesian agertzen diren Arotx ezberdinen artean, garaiaren arabera, uste dugu Alexis Arotx laboraria zitekeela, Zalgizen (agian Idiartek) bertsoak egin dizkioena:

Arotx, egun entzun diat hire berri handi bat

Zalgizen egin dereitezala kantore berri eli bat (III-6).

Ez ziren, bada, soilik barkoxtarrak kantore, kobla, berset ontzale eta egile,

Zalgizen ere baziren, Atharratzen, Altzain eta beste herrietan ziratekeen gisara, baina zerbaitegatik noski iritsi zaizkigun hoberentzuenak barkoxtarrak izaki. Horrelakoxea zen, bederen, Chahoren iritza, honen ustetan izpirituz jantzienak baitziren. Halaber bada fabrika marka bezalako bat agertzen dena zenbait kantatan, eta bertsole-rrero hauek baltzen dutena:

Khantore hoiek dira Barkoxen hunturik (XII-10)

Berset hoiek dutuzu Barkoxen hunturik (XVII-13)

Bestalde, iritsi zaizkigun Mardoren (bereak badira) zortzi kantak honda sailka genitzake. Hiru irri eta ziri alorrean (5-III); beste hita mahai kantak (VI-VIII), VII.ak mozkorraldi baten ondorengo gertakuntzak kontatzen dizkigularik; eta bi amodiozkoak: IV.ak aitoren semeek ohi zuten xoriehiza aipatzen digu, eta V.ak ezkontzetako ohizko kanta ematen.

II. Piarres Topet Etchahun (1786-1862)

Nork ez du ezagutzen biziaren latzak, krudelkeriak eta malurak astindutako barkoxtarraren bizitza tristea? Hainbeste tinta isurarazi du bere historiak, elaberri, antzerki eta pastoraletan, ez dezakedala ezer

gehiagorik erantsi, batipat, aipatu J. Haritschelhar-en tesi ederraren ondoren.

Berrogeitabost poema eta hauen aldaera multzo interesgarri bat ematen dizkigu, baina, antza denez, eta ikerketak oro bezala idekiak izaten ohi direnez, egile baten poema bilduma, berak itxi ez duenean, heda eta zabal daiteke ere. Tx. Peillen eta J.M. Bidexagarrek utzitako kaiserrei esker topatu ahal izan ditugu aldaera anitzen artean, agian Piarres Topet Etxahunek, edo bestela bere garaikideren batek ondutakotzat jo ditzakegun beste bost poema, honela kopurua berrogeita hamarrera iritsiko litzatekeelarik. Hauexek dira kanten lehen bertsolerroak:

IX. MUS DE LARREREN KHANTORIA

Ahairiak zahar eta khantoriak berri

X. GAZTELONDO GAINKO ETXKO ALABA

Ahairia zahar eta khantoriak berri

XI. MUS DE DARROQUINEN KHANTORIAK

Oi! ene maite pollit kolore gorria

XII. IDIART APHEZA

Liginagan die aizua Astue

XIII. BARKOXEKO BURGIAN

Barkoxeko burgia/Ahalkez bi begiak lurrian

Zerk bultzatzen gaituen Etxahunenak edo garaikide batenak direla bertso horiek esatera? Agertzen diren pertsonaiak, hizkerak, bertsomoldegintza eta beste zenbait xehetasunek, noski.

IX.kantan Mus de Larre medikua aipatzen zaigu 2. bertsoan. Gure ustez Laurent Larre Maulekoa date, Etxahunen begi zaintzailea, 1850.urte inguruan bizi zena, eta Haritschelharrek maiz aipatzen diguna. Barkoxe, bestetik lau aldiz izendatzen zигun, azkeneko aldian honelaxe:

Zien antxu galdiaz berri deraiziet,

Barkoxen da herakiten jaun batek ezarririk. (IX-16)

Argi da koplakaria barkoxtarra dela, edo bederen une horretan Barkoxen bizi zela, eta 1850. urte inguruan Etxahun zen, noski, koplakarien jaun eta buruzagi. Gaia hain erretserbatua zelarik, eta bera hainbat gorrotoren sorrerazle ez da harritzekoa izena izkutuan uztea, gorroto eta higuin haboro ez sortzearren.

X.a *Gaztelondo gaineko etxeko alaba gaitzat* duen kantorea da, eta lehendikere ezagutuak *genituen Gaztelondo handian*²⁹ bertako alabaren ibilerak. Kantahonek hark bezala hamazazpi bertso ditu, azkenekoak honelaxe dioela:

Berset hoiak egin tut herabereki,
Pharkamentu galtho nago mundu orori,
Jinkuak eman deiku odre hori umilki,
Ogenak pharka gintza batak besteri,
Orori kito beniz
Ene partideki
Hel gitian oro zelian iruski. (X-17)

Erromes partitu aurrekoa ote? Kanta berean, beste bertsolerro batetan Arane Goihenetx, dendari gaztea, agertzen zaigu, berau eza-guna ere *Arengaraiko primaren khantoria*³⁰ zela medio.

XI.kantorean Mus de Darroquin agertzen da. Justin Darroquin Garindaneko auzapezak 1850.urtean ez zuen batere gogoko Etxahun, koplakari barkoxtarraren aurka birritan bere lekukotasuna eman baitzuen. Mendekioz ote zuen idatzi etakanta Etxahunek (bereak balira bertsoak) alkatearen bihotz gogorra eta ibilera ezkutuak?

XII.a maskaradetako kanta bat dugu, eta balirudike Oxalde Lapurdi aldean zebilen bezala herriz-herri tobera kantak abesten, herri zenbaitetako gaztek deiturik arituko zela ere Etxahun, haien gogoak betatzearren neskati zenbaiti zira sartzen, kasu honetan Margarita Etxeberriri suertatuko zitzaizkiolarik pairatzea koblakararen zirikadak. Astolasterretan maiz aipatzen diren adarrak ere ageri dira:

*Bonurra dukenak zu ukheitez emazte,
Adarren sorhaya izan behar duke. (XII-8)*

Eta XIII.a da eskuzkiribuak berak ematen duena zehazki Etxahunena bezala, eta hain zuzen, bere beste kantetatik ezberdinen dena. Honelaxe dio kaierrak: *Poeme compose par Etchahoun en prison*. Hiru bertso ditu eta moldea, 8aaa4a8a4a, dugu, beraz, seiko nahasi bat, Etxahunek darabiltzan moldeetarik ezberdina.

29 J. Haritschelhar, "L'oeuvre poetique de Pierre Topet-Etchahun (Texte-traduction-Variantes- Notes)". *Eusker*a, Bilbao, 1970, 320.

30 IDEM 684.

J. Haritschelharren ustetan ez hau, ez besteak ez dira Etxahunek ondutakoak.

V. Alexis Arotx (...1795...)

Benaten kusa. Barkoxtar hau ikusia dugu jada Zalgizeko merkatu-tik itzultzerakoanerosi duen txerrittoarekin, kobla batzuen pairatzaile, eta nola abis onakematen dizkion maisuak. Oraingo gure hipotesa hauxe da, alega, *Mendikota Hastoiko khantoria*, deitzen dena berak ondutakoa dela. Zergatik? Zenbait aldaeretan ez bada ematen kantore honen egilearen izenik, eta nola eman, erdi-izkutuka baizik, apezek hainbesterainoko boterea zuten garaietan? Diot, apez baten amodioa bertan salatzen zelarik, zail zela koblagilearen izena agertzea. Baina, koblakara, bestalde, harro zegokeen ondutako bertsoekin, eta horrela beste zenbait kasutan bezala erdi-gordeta adierazten digu nor den. Kantorearen bi aldaerok ematen ditugu ondoan, ikus dezagun nola denboraren poderioz jatorria estaltzen zihoan:

*A Arotxaren zamaria, erradak egia,
Murat eraman dian aphez gelharia.
Eraman ukhen dizut lehenik Maulera,
Gero hantik aitzina zuk erran lekhila. (XVI-10)
A' Petteren zamaria, erradak egia,
Morat ereman dukan ene gelaria.
Hamar hameka orenetan Ainharbeko bentan
Gauherdi joiten eta Mauleko kharikan. (XVI'-9)*

Apez-gelariak, serorak eta apez-andreak antzinako denboretan oso arruntak bide ziren, hiztegiek eta kantek salatzen digutenez.

VI. Mardo eta Etxahunen jarrailea

Bertso bilduma honetara ekarri dugun azken kanta, XVII.a da, eta ohizko egiturarekin hasten zaigu. Hona beste bi lehen bertsolerroekin erkaturik: *Salbatore gora de Garazi aldean* (KKK, 114)

*Saratzaga gora da han aidea fresko da (III-5)
Ziberuan gora duzu Alzaiko hernia (XVII-1)*

Gai berri bat dakarkigu gainera kanta honek, alegia, *Prima gazte ezkuntgeia eta Indianua*, izeneko istorioak. Badu honek ere ziririk barkoxtarren izpirituek ondutakoek bezalaxe, eta egilearen adimeanean nabari da hori duela asmo, nahikunde eta gutzarik bortitzena. Maisuen bideari jarraikitzea, azken bertsoan azaltzen duen bezala:

*Berset hoiek dutuzu Barkoxen hunturik,
Mardok eta Etxahunek ideia emanik,
Hoier jarraitia primantzaz ukhenik,
Egiliak eztizu beste huntarzunik. (XVII-13)*

Beraz, aurkezten ditugun hamazazpi poema hauek izendatu dugun Barkoxeko eskolaren adierazle zenbait besterik ez dira, eta segur gaude beste azterketa mota anitz eta komentario gehagoren premian daudela. Baina, beude bere apaltasunean sarrera gisara, gure asmoa horixe besterik ez baita izan. XVIII.mendearen bigarren partean eta XIX.eko lehenbizikoan izan zela Zuberoan koblakari eskola bat agertzea, barkoxtarrak buruzagi izan zirelarik, eta lehena, Benat Mardo.

Benat Mardo, Musena, Alexis Arotx, Idiart Zalgitzekoa, Piarres Topet Etxahun, Artzaa, Dominike Haritxabalet, eta Mardo-Etxahunen jarraitzailea.... Zortzi koblakari ditugu, eta segun' gaude ez zirela bakarrak Barkoxeko koblakari eskola osatzen. Umore eta finezaz jantzak, mihi zorrotz jostalaraz ornituak, izpirituz beteak, badirudi mende oso bat betetzen zuketela Mardo eta Etxahunen koblakari garaikideak, A. d'Abbadie-ren Lore Jokoak Urrunen XIX.menderdian hasi aitzin.

Etxahun olerkari erromantikoa

Jean HARITSCHELHAR

I- Lehen pheredikia

XVIII. mendea mende berezi bat da mendebaldeko Europan. Izan dadien Ingalaterran, Alemanian edo Frantzian ideia berriak sortzen ari dira, giroa aldatzen ari da. Alabaina, bukatzera doa Aro klasikoa; Espainian Frantzian bezala joanak dira urrezko mendeak, Espainian XVI. eta XVII.ak, Frantzian Luis XIV.a. Sartuak dira literaturaren historian Cervantes, Lope de Vega eta Tirso de Molina, Corneille, Racine eta Molière, Shakespeare, egjazko izarrak.

Europako Iparraldean, aldiz, sortzen ari da aro berri bat, Ingalaterran nola Alemanian. XVIII. mendean Janus Mac Pherson, olerkari eskosiarrak argitaratzen ditu gaelikoz idatziak dituen olerkiak beren ingeles itzulpenarekin, diolarik Ossian Kristoren ondoko III. mendeko bertsolari batena zirela. Arrakasta handia ukan zuen eta bere eragina literatura erromantikoa.

Frantzian ere Entziklopedistak, zientzien eta filosofiaren bultzatzaileei esker, argien mendeak aldatzen du osoki orduko giroa Europa guzian zabalduko dena. Denbora berean halere, sentiberatasun berezi bat agertzen da Jean-Jacques Rousseau idazlearekin. Alde batetik *Confessions* deritzan liburuarekin aitortzen du nor den, agertzen da den bezala, bere "ni" hori aztertzen duela eta, denbora berean, bere baitako segetu eta ametsak azaltzen irakurleari eta beraz munduari. Bertze liburu batek *Les rêveries du promeneur solitaire* adierazten du bide beretik doala Rousseau, "solitaire" hitzon-

doak erakutsiz maite duen bakartasuna eta "rêveries" hitzak irudimena nagusitzen dela ameskeriari toki berezia emanez.

Sentiberatasuna, irudimena, erromantizismoaren atea idekitzen duten sendimenduak, bizitzeko manera berria, hots XVIII. mende zientifiko, filosofikoarenean sortzen ari da bertze zerbit, portaera berri bat aurre-erromantizismoa deit daitekeena.

Frantziatik sartuko dira Euskal Herrian lehenik, Espainian gero, XVIII. mendeko ideia berriak lekuko dela PeñafloRIDAKO kondeak Azkoitian sortu duen "Sociedad Vascongada de los Amigos del País". Frantziatik jiniKAKO haizeak hedatzen ditu Voltaire, Diderot eta Rousseau filosofoen pentsamenduak eta ikusmoldeak. Gauza berbera gertatuko da literaturarekin. RousseauK ideki duen ildotik doa ere Staël anderea bere bi elaberriekin, *Delphine* (1802) eta bereziki *Corinne* (1807) arrakasta handia ukan duena. Napoléonek urrundu zuen Parisetik eta gero Frantziatik. Herbeste hortarik sortu zen *De l'Allemagne* deritzan obra garrantzi handikoa erromantizismoaren sorrerako. Alabaina, agertzen du orduan Alemania ez ezagutua, sentiberatasunez hornitua, ametsetan jarria hango ingurumenari esker, hots, Schlegel, Novalis eta Fichte idazleen erresuma.

Chateaubriand idazlea ere eragin handikoa da XIX. mendearen hastapenetan. *Le génie du christianisme* deritzan liburuan Chateaubriandek eskaintzen dio erromantizismoari Erdi Aroak daukan aberastasuna eta historiak merezi duen balioa. *Atala* (1801) eta *René* (1805) elaberriek ukanen dute nahiko arrakasta, bereziki bigarrenak, han aipatzen baititu hartzaroko oroitzapenak Combourgeko gazteluan. Argi da segitzen duela RousseauK bere *Confessions* delakoekin ideki duen ildo.

Ikus daitekeen bezala XIX. mendearen lehenbiziko urteak, hain zuzen Bonaparte eta Napoléonen garaioak, garrantzi handikoak dira Staël anderea eta Chateaubriand idazleekin. XVIII. mendean hasia den aldaketak bere segida badu frantses iraultzarekin lehenik eta aurre-erromantikoak deit daitekeen idazleekin. Aro berria moldatzen ari da orduan, sartzten baitira Frantzian Ingalaterratik eta Alemaniatic datozen haize berriak eta *René*K baditu, haur eta gazte bezala, sendimendu eta irudimen erromantizismoak aldarrikatuko dituenak urte batzu berantago. Atea idekia da: sar daitezke Lamartine, Hugo, Vigny eta Musset lau idazle erromantikoak 1820 eta 1850 artean.

II- Olerki nagusiak

Etxahunen obran bost olerkik erakusten dute zer izan den haren bizitza. Sortu dira gertakarien arabera: "Urx'aphal bat" lehenbizikoa da 1805 eta 1808ren artean idatzia. Alabaina, utzi zuen maite zuen neskatxa aitamak eta egüzaitak bortxatu baitzuten erranez desprimatuko zutela. Berak esplikatzen du "Bizitziaren khantorian" zer gertatu zen orduan:

*Hamazazpigerrenin ni üsatü treñin
Ene etxeko kontren mesperetzien pin
Meskatotio bat zian aitag hartü ordin
Eni dolü zeitala erakusten beitzin
Hura beinin maithatü, bien zorigaitzin.*

*Hamazortzigerrena nianin kunplitü
Ene bekhatia zen izan püblikatü
Eta ni ene aitaz Jinkuak pünitü
Egüzaita beinian harez desgustatü
Ene desprimützera zeritan gogatü
(18 eta 19. ahapaldiak)*

Frogatu dut Marie Rospide Etxahunen maitaleak ukan zuela haur bat, Jean izenekoa, 1805eko otsailaren 28an. Gracie Pelentorekin ezkondu baita Etxahun 1808an, ez da dudarik gazte bien arteko bereizte kantua 1805 eta 1808 arte hortan idatzia dela.

"Mündian malerusik" 1827koa da. Badakigu, dokumentuen arabera, Etxahun etorri dela Larrañeko mendietan den Ondarçuhu artzaiaren olaltera 1827ko urriaren 25ean eta han egon dela urriaren 30a arte. Egun horietan hontu du kantua eta kopia bat eman. 1827 urtea biziki bortitza izana da Etxahunentzat. Alabaina, etxeratzen da bi urte iraganik presondegian eta ohartzen da emazteak tronpatzen duela auzo batekin, Hegiaphaleko nagusiarekin. Bertzalde, anartean emazteak saldu ditu lur batzu.

1827ko maiatzaren lehenean, Oloroeko feriatik jiten zelarik Dominique Etxegoihen zauritua izana da Hegiaphaleko ondoan eta, berehala, zurrumurruak badabiltza erranez Etxahunek, Hegiaphal hil nahiz, zauritu duela Etxegoihen. Jakinik hori, Etxahunek ihes egiten du eta Igelun dago berak dion bezala kantuaren azken bertsoan:

*Barkoxeko herrian ez txerka Etxahon
Haren atzaman nahiz zabilzenak ondon
Bere khantoren hontzen ari da Igelon
Hain olhalte ederrik ez beita Ziberon.*

“Bi berset dolorusik” 1831koa da. Kantu horretan aipatzen ditu iragan dituen urte txarrak. Egia da arrastatu zutela jendarmek eta Paueko asisetan (hala deitzen da krimak jukatzen dituen auzitegia) jukatua izana dela 1827ko maiatzeko gertakariarentzat. Egun latzak jasan ditu bai presondegian eta bai auzitegian. Bainan ez zuten kondenatu ez baitzuen nehorik frogatu harmarik zaukala. Garai larri horietan hitzeman zion Jinkoari joanen zela Erromara “pelegri” gisa, egiazko erronomia. Joateko tenorea etorririk, agurrak egiten dizkie bere lagun tristeari, bere haurrei eta barkoxtar guziei, haien artean uzten diola Musde Alkat mediku eta alkateari botere osoa Barkoxtetik urrun izanen deno:

*Musde Alkhat Barkoxe, zütan dizüt sinheste,
Zuri egiten deizüt ene photerez trite,
Ene haur maleruser aita jar zakhitze,
Trite haiez balia haien etsaien kuntre,
Zure karitatia Jinkuak orhit düke.
(16. ahapaldia)*

Hain zuzen Dalgalarondo notarioaren aitzinean sinatua izan zen 1831ko urriaren 16an.

Etxahunen “Bizitziaren khantoria” ez zen ezagutua eta lehen aldikotz agertu da ene bigarren tesian *L’oeuvre poétique de Pierre Topet Etchahun*, Etxahunen obraren edizio kritikoan (1970). Izan ere, Etxahunen esku-iskribu batzu Donapaleuko familia baten etxean zauden, Peria familian. Paper haien artean zegoen 49 bertsotan olerkariak kondatzen zuen bere bizia. Garrantzi handiko dokumentua eta, denbora berean, obra berria euskal literaturan. 1833ko egun batean etorri zen Euskal Herrira Legouvé jauna, frantses olerkaria. Galdegin zuen, omen, euskal bertsolari batekin mintzatzea eta orduko Donapaleuko auzitegian zagon prokuradorea edo fiskala, Clérise jaunak deitu zuen Etxahun bazakielakotz zer izan zen haren bizia eta zer fama zaukan bertsolari gisa. Etxahunek berak ematen ditu xehetasunak frantses trakes batean diolarik: « *Monsieur le Procurur du Roy il y a quelque temps que vous m’avois un honneur singulier en me*

faisant coumparetre a devant un parisien n'étant capable de vous satisfaire alors je vous avois promis de vous donner l'histoire de ma vie par chaçons Basques avec la traduction française dont je tardé de vous tenir ma promesse jusque le moment... » (172. or.).

Zer elkarrizketa mota izan zen Etxahun, Legouvé eta Clérisse jaunena artean nehorik ez daki, baina asma daiteke Legouvék edo Clérissek galdegin ziotela konda zezan bere bizia. Hitzeman zuen Etxahunek, hain zuzen ukan zuelarik Legouvéren eskutik luis bat, erran nahi baita urrezko hogeitazko dirua. Jakiten dugu bertze dokumentuei esker, bi kantu "Musde Legouvé" eta "Musde Clérisse", biak laudoriozko kantuak, 1833ko urriaren 20an egin zela hiruen arteko bilkura. Diolarik Etxahunek, frantsesetik eman dudana idatzian, denbora bulta bat iragan dela gerotik (*je tardé de vous tenir ma promesse*) asma daiteke 1834koa dela olerkia. Esku-iskribuak ez zuen titulurik; nihaurek eman diot "Etxahunen bizitzaren khantoria".

"Ahaide delezius huntan" da bere azken olerkia «*bizitze molde gaitza mund'orori deklaratu*» nahi ukan duena, 25 bertsotan. 1848koa da. Bi urteren presondegira kondenatua izana da 1845eko abenduaren 20an eta, beraz, jalgiko da bi urteren buruan, 1847 abenduaren 20an. Etxeratuko delarik, semeak ez du uzten sartzera eta orduan hasten da harentzat bizi ibilkorra, herriz herri dabilala Zuberoguzian.

Bere molde gaitza kondatzean aipatzen ditu 1840eko hamarkadako gertakariak. Idazten duelarik «*Hamar urtheren galeretan nahi ükhen naie sarthü*» gogoan dauka Paueko "assises" delakoek hala kondenatu dutela 1843ko maiatzaren 20an bera ihes zelarik eta gero bi urterentzat kondenatua izan zela Landesetako auzitegian. Horrek esplikutzen du «*nahi ükhen naie sarthü*». Kondatzen du ere nola konpostelatik etortzean ez semeak eta ez errenak ez zuten nahi ukan etxean sar zadien.

*Bi urthe iragan ditiat Españan pelegri gisa,
Hire ganik deüseren ezin ükhenez biziaren bilha;
Orai, hiri sokhorri galthoz jin nük ezin ebilila,
Hik igorri ene etxerik erranik han deüs enila.
(14. ahapaldia)*

Aldi bat baino gehiagotan idazten du "amuina" hitza:

Behar diat presontegian hil edo amuinan bizi.

(13. ahapaldia)

Ene amuinan igortiakbi athorra xiloeki.

(16. ahapaldia)

Behar amuinan bizi edo pelegri juan bestela.

(22. ahapaldia)

Ikusirik zer molde gaitzeko bizia deraman pentsatzen du, hala nola izan den Erroman, Loretan edo Jakan (Santiagon), Erromara joatea pelegri berriz ere. Azken ahapaldian uzten dio bere obra Zuberoko jendeari atxik dezan haren oroitzapena:

Khantore hoiek huntü nütin Ünühürritzeko olhetan,

Erromara joiten nizala erraiten beitüt hoietan;

Maleruski ni hil banendi bidaje lazgarri hortan

Ziberuan khanta itzazie ene orhitzapenetan.

(25. ahapaldia)

Bost khantore horiek garrantzi handikoak dira Etxahunen obran, erakusten dutelakotz olerkariaren aurpegi bat, gizon minberakorra, zauritua, jazarlea, mendekaria eta noiztenka barkakoaia, hots, erro-mantikoa.

III- Bizitze molde gaitza

Aipatu ditugun Etxahunen bost kantu autobiografietan bada bat berezia, hain zuzen lehena "Urx'aphal bat" deitua. Gaztaroko kantu bat da. Alabaina, Marie Rospide eta Etxahunen arteko amodioak ematen duen frutua sortzen da 1805eko otsailean. Ez dakigu zenbat denbora iraun duten aitamekilako eta egüzaitakilako elkarrizketak eta noiz erran dion bere maitaleari uzten zuela lotsaz etxekoan. Demagun 1806an dela Etxahunek hogeitau urte dituelarik.

Ikus daiteke "Urx'aphal bat" ez dela bertze kantuak bezalakoa. Alabaina, egiazko "süjeta", zubereraz erraten den bezala edo protagonista, "Urx'aphala" da eta ez Etxahun, nahiz parte hartzen duen. XVIII. mendeko usaina dauka kantu horrek, bere sarrerako ahapaldia-ekin eta gero bi gazteen arteko elkarrizketarekin, hiru bertso neska-

txarentzat, biga bakarrik Etxahunentzat, azken hitza neskatxak duela-rik. XVIII. mendeko itxura dauka olerkiak konparatuz neskatxa hegaztin batekin. Alabaina ezagutuak dira neska edo emaztearen itxurak amodiozko kantuetan: izarra deitzen da urrun bizi den neska, hala nola izarra zero gainean, maitemindua ezin hurbilduz haren gana; lillia, aldiz, har daiteke eskuetan, kasu eginez halere arrosak dauzkan arantzei, xixtakorrek baitira eta neskak, eza emanez, zauri dezakela maitalea; urtzoa airosena da hegaztinetan, bizi da lanjerrean, bereziki Pirineotako mendiak pasatzen dituelarik ihiztariak haren zain baitaude armekin nola sareekin, hala nola Atizaneko mutilak diona:

*Goazen lagun, goazen biak, goazen Atizanerat,
Hango plazarat jalgitzen da urtxo xuri pollit bat,
Hura nahi nikezu bildu neure sarietatat.*

Ihiztariak bil lezake urtzoa bere sareetan, baina urtzoa eskapa daiteke ere, hala gertatzen den bezala. Orduan, kantuaren arabera ez du galtzen urtzoak daukan lumarik ederrena:

*Atizane hortan baduk ihiztari abilik,
Urtxoño hari jarraiki ziazkok bat edo biga ondotik,
Bainan ezin zakoie kendu hegaltetik lumarik.
(Kantu, kanta, khantore, 140. or.)*

Urx'aphalak erakusten du zorigaitzean dagoela, edo alargundurik edo maitaleak utzi duelakotz. Literatura topiko bat da, ezagutua literaturetan. Espainiako erromantze batek dio:

*Fonte frida, Fonte frida,
Fonte frida y con amor,
do todas las avecicas
van tomar consolación,
sino es la Tortolica,
que está viuda y con dolor.*

Alargundua da ere Tirso de Molinaren "La dama del oliver" antzerkikoa:

*La tortolica con suspiros quiebra
viuda, los vientos por el bien que pierde,
y mientras las exequias le celebra,
huye del agua clara y roble verde.*

Frantses kantu batean urx'aphala agertzen da leialtasunaren eredu:

*La fidèle tourterelle
sert d'exemple aux vrais amants.*

Eta bertze euskal adibide baten emateko hona "Argizagia zelütik" kantuaren hirugarren ahapaldian:

*Ürxaphalaren malürra
Galdüz geroztik lagüna
Triste da bethi bere bihotzetik
Zeren ezpeitü maitatü bat baizik.*

Senarra galdurik edo maitaleak utzirik Urx'aphala nigarretan dago atxikitzen baitio leialtasuna senar zenari, baina ez da berdin izanen abandonatu duen maitalearekin. Hori da "Urx'aphal bat" olerkiaren gaia.

Sarrera gisa lehen ahapaldiak azaltzen du gaia: urx'aphala nigarez, kontsolamendu beharrez, olerkariak galdeginik bere adixkideei. Hasten delarik neskatxa oihukatuz bere pena doloreak agertzen da Etxahunen marka, berarentzat aipatuko duena:

Mündian ez ahal da ni bezaiñ trixterik.

nahigabetan murgildurik, neurtuz osoki joak duen zorigaitza.

Hirugarren neurtitzean *traditü* aditzak erakusten du zein zauritua den eta azkenean nahiago du bakarrik egon bere bihotz minarekin:

Habil amodiua, hürrün ene ganik.

Ez da batere ausarta bere erantzunean Etxahun gaztea; berriz erraten dio maite duela eta beti maitatuko duela, baina... ematen dion argudioa ez da batere haren ohoretan:

Kitatü behar zütüt lotsaz etxekoen.

Ēgia erran, delako lotsa da aitamek eta egüzaitak ez dutela ezkontza-rik nahi eta behar duela obeditu nahi badu primü izan.

*Eta ni ene aitaz Jinkuak pünitü
egüzaita beinian harez desgustatü
ene deprimützera zeritan gogatü.*
("Bizitziaeren khantoria", 19. ahapaldia)

Amodioa alde batetik, primantza eta dirua bertzetik, hona egin duen hautua.

Neskatxaren hasarrea ageri da orduan: “traidoría”, “elhe faltsü”, hitz gogor horiek salatzen dute zein den haren bihotz mina bukatzen duela ahapaldia irainduz ez bakarrik amorantea bainan ere haren familia:

Hortarik ageri'zü nunko seme ziren.

Berriz ere Etxahun gazteak errepikatzen du zenbat maite zuen; ez du gehiago aipatzen jadanik erran duena “lotsaz etxekoen”, orain, aldiz, “hiltzera nuazü”.

Hori bera adierazten du “Bizitziaren khantore”ko 20. ahapaldian:

*hemeretzü denian primajen xangriti
abantzü egin nian ene büriz gainti.*

Egia da, nahiz ez duen bere buruaz gainti egin, bere bizi guzian atxikiko duela Marie Rospidekin ukan dituen harremanak. “Ahaide delezius huntan” deritzan olerkian, berrogei urteren buruan, bere barrenetik jalgiko du oraindik oihu samina bere familiaren kontra.

*Jinkuak maradika beza Gaztelondo Topetia
Eta neskatala praubetan amorio ezartial
(5. ahapaldia)*

Alabaina, Topetia da bere aitaren eta egüzaitaren sortetxea, bi biek manatu diotela ez ezkontzea maite zuenarekin.

Neskatilak du azken hitza. Gelditzen da bakarrik seme batekin, aitak ezagutu ez duena. Desohorez beterik nahi du desagertu:

*Thunba bat nahi dizüt lürpian ezarri
Ene khorpitz trixtia gorde mündiari.*

Hil hobiaren gaia ezagutua da euskal kantuetan. «Lurrez estal nezazu» dio “Andereño bat ikusi nuen” kantuko neskatxak laugarren ahapaldian (*Kantu, kanta khantore*, 72. or.). Galdegiten dio ere “Txori erresiñola”ri ixil dadin:

*Txoria zaude ixilik, ez egin khantürrik
Eztüzü profemitürrik ni hola phenatürrik
Ez eta plazerrrik*

Ni thunban sarthürik.
(Kantu, kanta khantore, 123. or.)

Aitzinetik senditzen ditu bertze jendeen nausak, haien irri farrak mespretxuz beteak eta bere maitale izana haien artean:

Ene ixterbegiak ditian liberti
Akort izanen zira zü ere haieki.

Nabari da neskatilaren ahapaldietan azaltzen dela jadanik bere hitz zorrotz eta gogorrekin bertze olerki nagusietan Etxahunek agertuko duen hatsa.

Sentiberatasunak ematen balin badio erromantizismoari daukan berezitasuna, nabari da Etxahunek, kantuen bitartez, plazaratzen duela bere zorigaitza. Aipatu ditugun bost olerkietan agertzen ditu olerkariak bere sendimendurik sakonenak. Ezagutua da frantses olerkari erromantikoen errana "le coeur mis à nu", bihotzaren biluztea, erran nahi baita barreneko sentikizunen adieraztea. Ez du bertzerik egin Etxahunek "Ni" delakoa aipatuz luzaz, aldarrikatuz ozenki, errepi-katuz ausarki.

Oihu bat da "Nitasuna", gizon zauritu baten oihua, mundu guziami botatzen diona. Hain zuzen, ez da nor nahi Etxahun. Agertzen du bere burua mundu osoko dohakabenetarik dohakabeena. Hala hasten da "Mündian malerusik" deitu olerkiaren lehen ahapaldia:

Mündin hanitx malerus arauz baziraie
Bena ez ni bezaiñik ihur behinere.

Bi neurtiz horietan kontrajartzen dira bi hitz: "hanitx", baitaki Etxahunek mundu osoan ugari direla dohakabeak eta "ni", gizon bat denen gainetik dagoena, bertze guziak baino "malerusagoa". Holako oihua eginik nola ez dira entzuleak prest izanen gehiagoren entzuteko eta, beharbada, Etxahunen alde jartzeko.

Gai berbera dauka "Ahaide delezius" olerkiaren bigarren ahapaldian idazten duela:

Mündu huntan hanitx persona bada malerus izanik
Bena ez beren etxeokak nik bezaiñ krüdel ükhenik.

Hemen ere aurkatzen ditu bertzeak, "hanitxak", eta bera, bere ba-koiztasunean.

Kontutan hartzekoa da nola olerki bereko lehen ahapaldian aldarrikatzen duen nahi diola mundu zabalari erakutsi zer izan den haren bizitza.

*Ahaide delezius huntan bi berset gei tit khantatū
Ene bizitze mulde gaitza mund'orori deklarātū.*

Ez ditu hitz berak idazten bere "Bizitziaren khantore"ko bigarren ahapaldian:

*Etxahunen zortia igan da aipatu
Mündian gütik dila haboro sofritū.*

Nahiz ez duen "ni" edo "nik" izen ordea baliatzen, bere deiturak balio bera dauka eta "hanitx"en ordez "gutik", baina ideia berbera adierazten du.

Argi dago ez dela ixilik egonen. 1827tik eta 1848 arte idazten dituen lau kantuak eginak dira jende guziek mundu guzian jakin dezaten zer pairatu duen, nola zauritua izana den. Azkenean erran dezaket Etxahunek egin duela Alfred de Musset olerkari erromantikoak idazten zuena "La nuit de Mai" deritzan olerkian:

*Rien ne vous rend si grand qu'une grande douleur
Mais, pour en être atteint, ne crois pas, ô poète!
Que la voix d'ici-bas doive rester muette.
Les plus désespérés sont les chants les plus beaux
Et j'en sais d'immortels qui sont de purs sanglots.*

Bere buruaz ere urrikaltzen da Etxahun. Garai latzetan dagolarik hegatzin beldurtiak bezala badoa gordetzera deitoratzen duelarik daukan zortea:

*Desertüko ihizik jenten beldürrez
Prekozionatze dira ebiltera gordez,
Nik hurak imitatzen gaxoa nigarrez
Ene bizi tristiren konserbi beharrez.
(“Mündian malerusik”, 2. ahapaldia)*

Baliatzen dituen hitzak lekuko: "beldurrez", "gordez", "gaxoa", "nigarrez", "bizi tristea" denek erakusten dute etsipena, ezagutzen duen bakartasuna.

Urrunago, olerki berean, bere "zorte tristia" aipatuko du gizon gazteei mintzatuz, aholku emaille gisa:

*Ene gazte denbora ez lagunak bezala,
Hurak txostakan eta nik nigarrez ardūra,
Entzünik egüzaita aitak bildu zeitala
Bere hiru etxaldez ene desprimützera
Hüllan ezarri nintzan fi gaxto egitera.
("Bi berset dolorusik", 3. ahapaldia)*

Aise gehiago, aipatzen du bere gaztaroa "Bizitziaren khantorian". Bai aitamekin, bai haurrideekin, bai eskolako lagunekin, eta, gehiago dena, etxaldeko mutilarekin beti izana da mesprextatua, gaizki erabili, noiztenka zaflatua. Hamasei urte bete arte kondatzen du zer bizia zeraman, orotara hamalau ahapaldi: alde batetik, nola larderiataua izan den aditzek adierazten dutela bortizkeria ("zehatü", "zaflatü", "erhakatü"), bertzetik izenak direla gaitzestearen erakusle ("mendekü", "nausa", "injurio", "mespretxü", "esklabo", "esprabia", "trüfa"), airtortuz azkenean bere buruaren bertzerik egitekoren tentaldia, errepi-katzen duela "Bizitziaren khantorian" (20. ahapaldia):

*Hemeretzü denian primajen xangriti
abantzu egin nian ene büriz gainti.*

Ez du ere bertzek bezalako gaztaroa ukan. Bere baitan dauka maiteari uko egitearen urrikia; hortaz dolutzen da eta, dion bezala, "Bizitziaren khantorian", egoera berezi bat bizi du, erromantikoa du-darik gabe:

*Hogeiak nütineko nik khidiak galtho
Nun ziraden solasak hetat juaiteko,
Eta nik aldiz gusta nihau egoiteko
Ene phena xangriez nigar egiteko
Ene gazte denbora ükhen dut halako.
(21. ahapaldia)*

"Nihau egoiteko". Hau da hautatzen duen bakartasuna, baina zenbat urteren buruan gizon helduak, ezkonduak, familiatuak ezagutuko du bertze bakartasuna. Ez berak hautatua, bertze guziek sortua. Hori gertatzen zaio bereziki 1828an Paueko auzi kriminalean deitua delarik, auzoek igortzen diotelarik auzitegiko presidentari haren kontrako gutuna.

A Monsieur le Procureur Général
près la cour royale séant à Pau

Les soussignés habitants de la commune de Barcus quartier de Jaureguiberry-Ibarre et environs ont l'honneur de vous exposer qu'à l'époque où le nommé Topet dit Etchahoun leur voisin se retira chez lui après avoir subi la peine d'emprisonnement de deux ans à laquelle il avait été condamné par le tribunal de Saint-Palais, le bruit courut parmi le public que le dit Topet avait formé le projet de tuer sept hommes et d'incendier plusieurs maisons. En effet le soir du 1er mai 1827 le nommé Dominique Etchegoyhen, voisin des exposants, fut atteint d'un coup d'arme à feu, et ce fut dans ce temps que le dit Topet disparut du pays. Dans la nuit du 23 ou 24 octobre dernier la maison Héguiaphal fut incendiée. Depuis ces attentats commis, chacun tremblait pour son propre sort, personne n'osait sortir hors de la porte pendant la nuit et l'on était obligé de veiller continuellement pour prévenir les incendies dont on était menacé. Mais depuis que le dit Topet a été mis en arrestation la tranquillité s'est rétablie dans tous les coeurs. Cependant ayant ouï dire que le dit Topet va être bientôt élargi l'on commence déjà à frémir par cette seule idée, et les exposants, désirant le bien commun s'empresent de vous représenter, Monsieur, que l'élargissement du dit Topet ne pourrait être que très funeste à tout le voisinage. Personne ne se serait étonné, quelque action qu'il eut commis contre le complice de sa femme adultère car en pareille circonstance il serait presque impossible qu'un mari, quelque honnête homme qu'il fût ne se laissât emporter par son indignation. Mais Topet a été connu de tout temps pour être l'homme le plus dangereux: il a été toujours un mauvais fils, un mauvais époux, un mauvais père, un mauvais voisin. Jusqu'à présent le cours de sa vie n'a été qu'un tissu de méfaits. C'est un homme d'une espèce de caractère très singulier qu'il serait impossible de dépeindre. Les exposants implorent votre justice dont ils se loueront.

Dio dokumentuak Etxahun dela gizon lanjerosa edo kaltekorra, beti izana dela seme gaixto, senar gaixto, aita gaixto, auzo gaixto eta

ez dela libro uzten ahal. Hauxe da orduan ikasten duena, dakielarik ere auzi denboran agertu zirela zortzi lekuko faltsu:

Hamasei jakiletan zortzi faltsü banütin
(“Bi berset dolorusik”, 9. ahapaldia)

Hain zuzen, Erromara abian delarik eta huntzen duelarik olerkia, hauxe bera aipatzen du lehen ahapaldian:

Bi berset dolorusik nahi dizüt khantatü,
Plazer düzielarik jente hunak behatü.
Berrogeita lau urthez ni izan persegitü
Nun etzaitadarian familia jelostü
Oroz arnegatürük nahi nizü phartitü.

Azken neurtitzean “Oroz arnegatürük” oihuak bi hitzez argi uzten du zer diren Etxahunen sendimenduak eta, bereziki, daukan bakartasun osoa. Hortakotz du, olerkiaren hamargarren ahapaldian, errepikatzen oihu bera hitz berekin:

Orai arren banua oroz arnegatürük.

Etxahunen bizi osoa borroka bat izan da bera bakarrik zela bertze guzien kontra, bertze guziak zirela “etsaiak” edo zubereraz erraten den bezala “ixterbegiak”, edo ere “pertsegizaleak”:

Ni Ajenan libratü etsaien artin sarthü.
(“Bi berset dolorusik”, 7. ahapaldia)
Künplitü nütianin hogeï eta zortzi
Ëtsaiak enen jaten ni aldiz ihesi.
(“Bizitziaren khantoria”, 29. ahapaldia)

Erromatik etxeratzean Nimasen egon zen hil etsi baina sekulan baino finkiago, berak dion bezala, prest da etsaien kontra borrokatzeko:

Arauez ezpeinintzan sofritürük aski
Jin nintzan bataliara ene etsaieki.
(“Bizitziaren khantoria”, 45. ahapaldia)

Jeloskeria izan da sendimendu latza pentsatzen duelarik zer izan diren eta diren bere emaztearen harremanak Hegiaphal auzoarekin. Bi horiek dira lehenbiziko etsaiak. Berak aitortzen du nola sortu den jeloskeria eta izan diren ondorioak.

*Hamar urthe huntan bizi niz esklabo,
Erdiak presuetan, bestik sordeisago;
Jeloskeria baten süjetetik oro,
Ni ere inpazient gertatürik gero.
("Mündian malerusik", 3. ahapaldia)*

Olerki horretan emazteaz zer nahi erranka ari da, holako hitz zorrotzekin:

Ene ürkhä büłharra gorderik altzo pin.

adieraziz ezkondu bezain laster etsaia sartu dela etxean. Berehala hasarrea nagusitzen da bien artean:

*Ezagütü nianin zer nian erosi
Nahi ükhen nin bortxaz korrejierazi.
("Mündian malerusik", 5. ahapaldia)*

"Zer nian erosi", "zer" eta ez "nor", emaztea presuna bat ez balitz bezala, salgai den zerbait aldiz. Ez bakarrik jeloskeria baina herra nagusitzen zaio.

Herra ere agertzen da amorantearen kontra:

*Ene izterbegia bahin emaztea
Herresterazi gabe nik nian flakia;
Bestek eraman derik hik behar kolpia
Bena kübera dirok orano hartzia.
("Mündian malerusik", 7. ahapaldia)*

"Izterbegi" hemen, "koki" urrunago 9. ahapaldian, "koki" hitzak daukan mespretxuarekin.

Jeloskeria herra bilakatuko da sumatzen duelarik bere azken semearen aita ez dela, bi amoranteen arteko fruitua dela:

*Kunplitü nütianin hogeia hamekak
Emaztik egin zeitan Jaunareki bastart.
("Bizitiaren khantoria", 32. ahapaldia)*

Orduan sortzen dira mehatxuak, mendekatzeko nahiarekin.

*Bestek eraman derik hik behar kolpia
Bena kübera dirok orano hartzia.*

Hain zuzen, bi neurtitz horien gatik Paueko "asisetan" deitua izan zen, argi eta garbi salatzen baitzuen Etxahunek zer asmatzen zuen.

Emaztearen osabak ere adituko ditu bereak. Musde Haritxabalet Santa Graziko erretora da orduan eta presondegian zelarik Etxahunek galdegin zion laguntza:

*Emaztiren osaba nin othoierazi
Etxaltik sal zitzan, nentzan librerazi
("Bizitziaren khantoria", 29. ahapaldia)*

Dirudianez ez zuen lagundu, beraz etsai bilakatu Etxahunentzat adieraziz hura ere haur batzuen aita zitekeela:

*Musde Haritxabalet jaun erretora
Etzünin etxekitzen ogendant lloba,
Arauz sinhetsi düzü ikus ondun obra
Jauna ezarizozü zihasurenkila.
("Mündian malerusik", 13. ahapaldia)*

Etsai hurbilak: familia. Egia da auzitegiek, izan dadien Maulekoak edo Donapaleukoak ukan dutela zer ikusirik eta ebakirik Etxahunen familiarekin, batzu bertzeen kontrako eztabaidetan. Noiz nahi ageritzen dira Etxahunen olerkietan auzitegietan aipatzen diren hitzak: "prozesak", "defautak", "funtsen partajatzia", "fraudaz ebatsi", "erosi txikanak", "gaizki saldürrik", "jakile faltsü", eta adibide baten emaiteko ikus daiteke zer zen familiako giroa aita zendu zenean:

*Berrogei eta bostin sei prozes hasi nin
Aita Jinkuak deithürrik haren huna beinin.
("Bizitziaren khantoria", 46. ahapaldia)*

Aitarentzat bereziki bortizki mintzo da. Haurra zelarik jasan du larderia bertze haurridek ere erakusten ziotela mespretxua:

*Bostak nütianeko aita nin ordukoz
Ene figūra tristiz hasirik ondikoz
Etxenko bestik ere ikhus aldi oroz
Hari entzun nausetzaz eni injurioz
Mespretxü gei baten nintzan heki geroz.
("Bizitziaren khantoria", 7. ahapaldia)*

Gogoan dauka ere nola aitak ez zuen onartu ezkon zadien Marie Rospidekin eta bortxatu ezkontzea Ġraxi Pelentorekin, hori izan baita, alde batetik bederen, jasan dituen zorigaitzak:

*Hartü nin emaztia aitak desiratia
Ustez ükhenen nian halaz haren bakia.
("Bi berset dolorusik", 4. ahapaldia)*

Haurrideetan bada anai bat gaizki doana Etxahunekin, Topetian bizi den anaia. Haren kontra ere hitz gogorrak erabiltzen ditu:

*Ene anaie errusatia menjatü hitzaiket aski
Ene lehen eritajia orotan fraudaz ebatsi.
("Ahaide delezius huntan", 9. ahapaldia)*

Bi neurtitz horietan nabari da noraino doan anaiaren kontrako herra.

Etxahunian bizi den semeak ere entzunen ditu bereak, etxetik kanporatu duelarik heldu zelarik Konpostelako beila eginik:

*Ene seme nik primütia egin deitak tradizia
En'anaiak zeitadania kita-erazi Frantzia.
("Ahaide delezius huntan", 10 ahapaldia)*

Ez bakarrik semeak, baina errenak ere, biek entzunen dituzte hasareak sortzen dituen neurtitzak:

*Bi hilabete igaran tiat sabaietan hotzez ikhara,
Ezpeinündia nahi ützi ene sükhaltin sartzera,
Ez hik ez hire emaztik ene ohian lozera,
Jüstüago zia lo zedin hire küñata izorra.
("Ahaide delezius huntan", 15. ahapaldia)*

Aita Lhandek, *Gure Herrian* agertu zuen artikuluan, ikusirik denek kontra bortizki idazten zuela azpimarratzen du ez duela deus erraiten amaren aurka. Egia da 1923an ez zela ezagutua "Bizitziaren khantoria" plazaratu baita ene tesian 1969-1970ean:

«Etxahun qui énumère dans ses Elégies la plupart de ses proches, n'a jamais parlé de sa mère. Il est surprenant qu'au milieu de ses malheurs il ne se soit pas tourné, du moins par le souvenir, vers cet être de tendresse qui nous demeure fidèle, quand tout vient à nous manquer.» (Gure Herria, 1923, 427. or.).

Amaren kontrako gorrotoa adierazten du 1834ean, 48 urte dituelarik, sekulako herra dauka bihotzean hain gogorki jokatu. Ba ote da edozein literaturatan holako akusamendurik?

*Ene lehen urthia nin kartzeratia,
Amak idor bihotza bai eta thitia,
Mi kũñati marrakaz beinian gosia,
Amak ene nigarrez ez aldiz antsia,
Nahiz egin lizadan Jinkuak deitzia.
("Bizitziaren khantoria", 3. ahapaldia)*

Nola mintza daiteke horrela? Zer dira haur baten oroitzapenak urte bat bakarrik duelarik? Bi neurtitz ikaragarriak azpimarra daitezke:

Amak idor bihotza bai eta thitia.

Hots, amaizuna idurikoa gogoratuz desiratzen duela haurraren hiltzia.

Nahiz egin lizadan Jinkuak deitzia.

Hautzaroa aipatzen duelarik daukan aihergoa erakusten du bertze ahapaldietan:

*Amak ixil artino nindian xehatzen (5.)
Eta ni erhakatzen, pietate gabe (6.)
Üdüri ni haurretan nũndiala bastart (8.)*

Ez dezagun ahantz ama hiltzen delarik Topetian bizi dela bere senarrarekin eta, beraz, nahiz ez dakigun zer gertatu den, badakigu orduan Etxahuniatik joanak zirela eta aitamak samurtuak zirela semearekin. Horrekin hobeki ulert daiteke Etxahunen oihua "Ahaide delezius hutan" deritzan olerkian, aitaren eta egüzaitaren leinuaren aurka.

Jinkuak maradika beza Gaztalondo Topetia

Etxahunen bertze aurpegi bat agertzen da, bereziki "Bi berset dolorusik" olerkian. Paueko auzia iragana da 1828ko abuztuan. Garai latza izana da olerkariarentzat irriskatzen baitzuen edo hiltzera kondenatua izan edo galeretara igorria. Presondegian zelarik:

*Gaztelin nintzalarik bizi az etsitürik
Promes bat egin neion sendo nahiz Jinkuari.
(8. ahapaldia)*

Deliberatzen du joaitea "pelegri" Erromarako bidea hartuz. Etorria da garaia:

*Zelüko Jinko Jauna hau düzü mementua,
Kunplitzen beitereizüt egin neizün botua,
Kuntre nian denboran ene lagün gaxtua,*

*Zük hedatü zünian ene althe besua,
Bestela presuntegin hil behar nin, gaxua.*
(12. ahapaldia)

Badoa, uzten du Barkoxe eta agurtzen ditu denak: lehen aizua galdegiten diola utz ditzan dituen harremanak, bizi laguna barkatuz ukan duen portaera, Musde Alkhat Barkoxeko alkatea uzten dizkiola haurren intresak, alaba bakotxa, Barkoxtarrak, zahar eta gazteak, haurrak seme alabak oro, pentsatuz hil daitekeela holako ibilaldian:

*Ene haurrak adio, seme alhabak oro,
Josafateko sorhun arrakuntra artino !*
(22. eta azken ahapaldia)

Giristino on gisa, osoki baketua dirudianez, nahi du bide onean sartu "segitzeko Jinkua". Etxahun berri bat agertzen da denen aitzi-nean barkatuz denei. Etxahunen bertze aurpegia agertzen da:

*Pharkatzen dit etsaier ene sofrierazler
Hala nula beiteie Jinkuak egin berer.*

Hau da, zinez, giristinoki bizitzea Jesus Kristo hartuz eredu gisa baina segitzen du:

*Bena eztit pharkatüren eniak dütiener
Mun eta ezütien errendatzen ene haurrer
Berset horrez mintzo niz küñat eta aurrider.*
(13. ahapaldia)

Nahi ala ez, Etxahun berriaren pean gelditzen da lehengo Etxahun. Denei barkatzen die salbu familiari.

Ez da lehen aldia hala mintzo dela. Badaki gehiegikerietan sartzan dela, zorrotza duela mihia eta Jainkoaren barkamena galdegiten du, 1827an idazten duelarik "Mündian malerusik":

*Hanitx mintzatü nüzü ene etsaien kuntre
Nahi bada gezürrik ez erran batere,
Bena ene ogenak badütüt nik ere
Jinkua dakigüla gertha pharkatzale.*
(17. ahapaldia)

Hona nolakoa den Etxahun. Bizi latza iragan du zorigaitzez betea; jeinu berezikoa da ere, gizon minbera, aise sumintzen dena, dohaka-

bea, pentsatuz etsaiez inguratua dela, presondegian luzaz egona; kantatu ditu jasan dituen gertakariak, oihukatuz bere sendimendu bizienak, amodioa, jeloskeria, herra, bakartasuna, etsipena, oldartzea, ilundura, urrikoa ere, erakutsiz egiazko olerkari erromantikoa dela.

Nolaz ez da olerkari erromantikoa izanen Etxahun dakigularik aleman olerkari batek Albert von Chamissok idatziko duela olerki bat Etxahunen bizitzaz, Etxahun delarik zubereraz erraiten den bezala olerkiaren "süjeta".

Aspaldian ezagutua izana da Chamissoaren olerkia "Des Basken Etchehons klage". Alabaina, Aingeru Irigaraiak publikatu zuen *R.I.E.V. (Revista Internacional de Estudios Vascos)* aldizkarian (1933, 618-621 or.) bai testu alemana eta bai espainiar itzulpena. Frantses itzulpena agertu da Lhande eta Larrasqueten liburuan (*Le poète Pierre Topet Etxahun (1786-1862) et ses oeuvres*, 1948, 17-18 or.), baina nehorik ez zakien nun zagoen olerkiaren iturria.

«*On aimerait bien retrouver l'article de La Gazette des Tribunaux. Hélas ! Chamisso ne donne pas de référence.*» zioten Aita Lhanderen artikuluari egina izan den emendioan. Esplikatu dut nola Chamissok ukan dituen xehetasun guziak. Oroit gaiten Paueko auzitegian agertu zela Etxahun 1828ko abuztuan eta nola jujatua izana zen Dominique Etxegoihen zauritua izan zelarik Barkoxen 1827ko maiatzaren 1ean. Le *Mémorial Béarnais* Paueko orduko kasetan agertu zen Etxahunen auziari buruzko artikulua bat. Artikulu horretan bazen "Mündian male-rusik" olerkiaren frantses itzulpena, zenbait ahapaldiena bederen, hemezortzietarik hamahiru (*Mémorial Béarnais*, 1828ko abuztuaren 21a). Artikulu bera publikatua izan zen *La Gazette des Tribunaux*, Pariseko aldizkarian zenbait egunen buruan 1828ko abuztuaren 27an. Hori izan da Chamissok eskuetan ukan duen dokumentua. Etxahunek bazakien bere Paueko auziari buruz agertu zela artikulua bat bederen, diolarik "Bizitzaren khantorian":

*Hogeita hemeretzin nik Paubeko khortin,
Zazpi jakile faltsü banütian khantin,
Hanko jaun jüjer erran nik zer sofritü nin,
Eta ene plentetzaz hek kasetak egin,
Eta nihau ezarri doluz libertatin.
(40. ahapaldia)*

Beraz, Chamissok badauka Donapaleuko Sallaberry batek egini-kako "Mündian malerusik" olerkiaren frantses itzulpena eta horretaz baliatuko da bere olerkiaren idazteko:

Elégie du basque Etchehon

1. *Gendarmes envoyés pour prendre Etchehon, vous le cherchez en vain dans Barcus: il s'est enfui à la montagne.*
2. *Les Pyrénées hospitalières le cachent dans leur sein: là, il partage, dans une amère infortune, le sort des fauves fugitifs.*
3. *Les bergers de la Soule s'étonnent de le voir à Eguiton et ils offrent le pain de la pitié au barde taché de sang.*
4. *Vous vous étonnez, compatissants bergers, de voir du sang sur mes mains? Dix ans j'ai langui dans les chaînes et l'esclavage.*
5. *J'ai épousé une femme dans la force de ma jeunesse; elle m'a pris au lacet de l'amour et n'a apporté que poison dans ma maison.*
6. *Je suis resté cinq ans dans mes chaînes; à peine avais-je encore conscience de moi-même; dix ans de jalousie qui ont cruellement déchiré ma poitrine.*
7. *Oui, Equiapal, c'est à cause de toi que j'ai porté le poids des chaînes. Qu'est-ce qui t'a poussé à séduire ma femme quand toi-même tu en avais une?*
8. *Tu as su former des intrigues, tu as répandu autour de moi le soupçon et, tandis que tu jouissais du péché, je me traînais dans la nuit des prisons.*
9. *Je gisais dans les chaînes en prison sur la paille, dans la peine et la misère; j'amolissais de mes larmes mon pain dur et sec.*
10. *Toi, gaillard sans vergogne, tu étais le maître dans ma maison: tu dormais sur mon oreiller et tu buvais de mon vin.*
11. *Et quand le jour de la liberté enfin, brilla à mes yeux, alors la vengeance nous a paru mûre, alors tu as frêmi devant moi.*

12. *Oui, tremble, perfide coquin ! Je charge le fusil de la balle fatale qui doit t'étendre raide !*
13. *Je t'attendais impatientement, toi, ma cible, près du pont de Barcus: je fus l'objet du jeu cruel des esprits de l'enfer.*
14. *Je te vis: tu venais à pied; je visai sûr et bien. Une pression... et Etchegoyhen gisait, râlant dans son sang.*
15. *Mon Etchegoyhen ! qui, affectueusement, cherchait toujours à m'égayer ! Voilà, bergers, le sang qui est collé à mes mains.*
- 16 *Et ce n'est pas en vain qu'il crie vengeance au ciel ! Pour moi, Eguiapal, c'est toi le coupable ! Prends garde !*
17. *Tu pouvais te vanter criminellement que tout se soit bien passé pour toi; par ta faute une même fin tragique menaçait les meilleurs Barкусиens.*
18. *Je suis las de ne composer que chansons pour tuer le temps et de ne verser que des larmes de rage comme une femme offensée.*
19. *Une force m'attire vers les bas-fonds, vers la vallée natale. Nous verrons bien lequel de nous deux servira de festin aux vautours du ciel.*

Etxahunek bukatzen du bere olerkia holako desafio batekin:

*Barkoxeko herrian ez txerka Etxahun,
Haren hatzaman nahiz zabiltzanak ondun,
Bere khantoren hontzen ari da Igelun,
Hain olhalte ederrik ezpeita Ziberun.*

Hain zuzen, horrekin hasten da Chamissoren olerkia:

Gendarmes envoyés pour prendre Etchehon, vous le cherchez en vain à Barcus; il s'est enfui à la montagne.

Etxahunek ez zituen jandarmak aipatzen, Chamissok, aldiz, bai hala nola ere idazten duen "debaldetan" jokatzeko direla eta Etxahunek "ihes" egin duela. Berehala ikus daiteke Etxahun legez kanpo bizi dela, urrun, mendien artean gordetik, desertuko ihiziaz bezala.

Nahiz badaukien Chamissok ez dela hobendun Etxahun eta zigorrik gabe jalgi dela auzitegitik, beharrezkoa da harentzat Etxahun izan dadien kriminelak Etxegoihenean ehailea. Aurkezten du eskuak odolez

beteak eta esplikatzen die artzain adiskideei zer bizi latza deraman “Mündian malerusik” eta artikularen xehetasun zenbait baliatuz.

Bosgarren eta seigarren ahapaldietan aipatzen du emaztea eta bere baitan zaukan jeloskeria. Gero buruz buru balitz bezala mintzo zaio Hegiaphali (7. ahapalditik 11a arte) hala nola Etxahunek egjin zuen bere olerkian erakutsiz argjki bere hasarrea.

Xehetasun anitzekin kondatzen du gertakaria, nola arma hartzen duen, nola kargatzen duen, nola gorderik zagoen, nola ere ifernuko debruak jokatu ziren azkenean, haren jestuak gidatuz. Gaua da, hel-du da etsaia, tiroa eta... Etxegoihen etzana, odola dariola, hala beharra. Hau da eskuetan Etxahunek daukan odola.

Azken ahapaldiak mendekuz beteak dira Hegiaphalen kontra, hau baita egiazko hobenduna eta sendi daiteke Etxahunen neurtitz baten oihartzuna:

Bena kübera dirok orano hartzia.

Chamissok bukatzen du olerkia azken mehatxu batekin, oso erromantikoa. Ezin egona da mendietan Etxahun, oldar batek bul-tzatzen du behereko ibarretara, azken desafioa delarik bietarik nor izanen den arranoen arteko otordu handia.

Zinez erromantikoa da Etxahun Chamissoaren ikuspuntutik, be-reziki hobendun izanez eta, gehiago dena, ifernuko indarrek ma-natzen dutela, haien menpean dagoelarik. Bizi duen zorigaitza, hasa-rrera, herra bere auzoaren kontra, legez kanpo dabilana eta itsutua mendekatu nahiz, halakoa balin bada Chamissoarentzat, bazuen behar zen bazka egiazko Etxahunen “Mündian malerusik” deritzan olerkia-ekin.

IV- Azken pheredikia

Erromantizismoa hedatzen ari da Europan eta hasten da Fran-tzian 1820an Lamartine olerkariak publikatzen dituelarik bere *Premières médiations poétiques*, Victor Hugo gazteak 1822an *Odes* deritzan bilduma, Alfred de Vignyk urte berean *Poèmes* deitua eta 1823an Lamartinek argitaratzen *Nouvelles méditations poétiques*. Denbora berean biltzen ziren olerkariak toki batzuetan (frantsesez

“cénacle” deituak) eta bilkura horietan irakurtzen ziren olerkiak, eta eztabaidatzen ideia eta estetika berriak. Charles Modierek sortu zuen lehenbiziko “cénacle” delakoa eta harat joaiten ziren bertzeen artean Victor Hugo eta Alfred de Vigny. Geroxago, 1828an Victor Hugok sortuko du bigarren “cénacle” delakoa jadanik ezagutua baita olerkari erromantikoen buru. Han biltzen dira idazleak, hala nola Alfred de Vigny, Sainte-Beuve, Charles Nodier, Alfred de Musset, Gérard de Nerval, Alexandre Dumas, Théophile Gautier, bai eta ere margolariak eta zizelkariak, Louis Boulanger, Eugène Déveria, Eugène Delacroix, David d’Angers... Hogeita bost bat urtez erromantizismoan biziko da frantses literatura, izan dadien olerkaritza, antzerkia, elaberria, bereziki elaberri historikoa, nahiz emeki emeki baztertzen diren Lamartine, Vigny, Musset, Victor Hugok segitzen duela bere alaba hil arte 1843an.

Bost olerkari handien artean, lehena “Urxaphal bat” (1805-06) aurre-erromantikotzat daukalarik, bertzeak “Mündian malerusik” (1831), “Bizitziairen khantoria” (1834) eta azkena “Ahaide delezius huntan” (1848) sortzen dira, hain zuzen frantses erromantizismoaren garaian. Dakigularik 1815ean, galeretara kondenatua delarik, Larralde-Bordaxuri hazpandarrak botatzen duela bere oihu samina bere zorte tristea aipatuz eta bere familiaren kontra zaukan herra aldarrikatuz, pentsa dezakegu zinez oihu erromantikoa dela.

Bertzalde, Jean-Baptiste Camoussarry apaizak (1815-1842), gazterik umezurtz, gazterik hil hogeita zazpi urtetan hetika eritsunaz, idazten ditu heriotzaz zenbait olerki zinez erromantikoak, hala nola “Ene gogoetak” baliatuz ibaiaren metafora:

*Menditik nola doa
Ura itsasorat
Hala ni banihoa
Lasterka tonbara*

edo bildotsarena otsoak erasorik, arranoarena urtoa harrapatzen duelarik, hala ikusiz bere hiltzea:

*Aspaldian fuinetan
Nakarken sartua,
Hil herrirat naraman
Min pozoindatua
Dolorezko ohean*

Orai itzatua,
 Senditzen dut zainetan
 Odola hoztua.

aipatuz ere gorputza gaitzak hurren jana, izerdi hormatua, menbroak gogortuak, boltsua baratzen ari, ttipitzen bihotza, haragi erdi usteldua. Halako olerki guti dauka euskal literaturak. Bertze adibide baten emateko doala ere "Ène liraren auhenak" 1841ean idatzia gai bera-ekin, bere hiltzea, ama alarguna utziz bakarrik, nigarretan.

Arrazoinekin dio Jean-Baptiste Orpustanek bere *Précis d'histoire littéraire basque*-eko 184. orrialdean: «De cette vie, l'oeuvre poétique qu'il avait entamée est, pour l'essentiel, le reflet poignant et fait de Camoussarry le plus romantique des romantiques d'expression basque.»

Larralde-Bordaxuri, Etxahun eta Camoussarry Iparraldeko erromantizismoaren lekukoak dira frantses erromantizismoaren garaian. Horrek erakusten du euskal literatura ez dela batere berankorra XIX. mendean bederen. Egia da iraunen duela gehiago bertze belaunaldi batekin, parte hartzen dutela olerkaritzan Iparragirre, Elizanburu eta Bilintzek, Anton Abbadiaren Lore jokoeri esker.

Hala nola argien mendea sartu den Espainian Azkoitiko zalduntxoen bitartez, Euskal Herria eta euskaldunen arartekotasunari esker, Iparraldetik sartu da ere erromantizismoa Euskal Herrian eta geroxago Espainian. Europa iparretik jiniakako erromantizismoaren haize freskoa hedatu da orotara, bereziki hegoaldera Frantzian lehenik, Euskal Herrian gero, Espainian azkenik.

Etxahunek toki berezi bat dauka literatura mogimendu horretan. Bere 1923ko artikuluan, *Gure Herria* agertua, erakusteko ez zela edozein olerkari Etxahun, Aita Lhandek idatzi zuen: «*Mous nous estimons dès lors en droit de tirer des nombreuses confidences éparses dans l'oeuvre d'Etchahun les éléments, sinon d'une étude définitive, du moins d'un travail d'approche sur l'un de nos plus curieux et, disons le tout de suite, l'un des plus grands poètes populaires, le Villon ou le Verlaine de la littérature basque.*» (*Gure Herria*, 1923, 423. or.)

Zer erran nahi du Aita Lhandek konparaketa hori egiten duelarik, Villon XV. mendeko olerkaria eta Verlaine (1844-1896) XIX. men-

deko olerkari lirikoarekin, gehiago dena Etxahun baino gazteagoa, 18 urte zituela Etxahun zendu zenean. Ez da dudarik Etxahunek ez zituela ez bat eta are gutiago bertzea ezagutzen. Lokarri bakarra hiruen artean da "bizitze mulde gaitza" ukan dutela hiruek, preso izanak direla hiruak, Villon bizia galtzeko irriskuan, urkatzekotan egonik garai batean, Verlaine osoki etsipenean sartua zorigaitzeko amodio eta Baudelairek zaukan eraginaren gatik, geroxago Rimbaudrekilako ibilera dela eta presondegia ezagutu. Fama handiko bi olerkari bakoitza bere garaian pentsatzen duelarik Aita Lhandek araberako fama merezi duela Etxahunek.

Ez dut uste behar diren konparatu hiru olerkarien obrak. Alta, Aita Lhanderen ondotik joan dira Orixe lehenik idazten zuelarik Etxahun zela Verlaine euskalduna (*Euskal Eснаlea*, 1925, 45. or.); Zaitegik konparaketa egiten du Etxahun eta Villonen artean (*Eusko Gogo*, 1955, 44. or.) eta Yon Etxaidek lokarriak jartzen ditu Etxahun eta Rutebeufen artean. Euskaldun olerkaria zen Etxahun eta segur nago ezagutzen zituela euskal kantuak, ziberotarrak lehenik, baina manexak ere, hala nola Larralde-Bordaxuriren "Galerianoaren kantuak".

Bi adibidiren emateko, hona hemen Bordaxuriren bi neurtitz:

*Nehun deusik ebatsi, gizonik hil gabe
Sekulakotz galerak enetako dire.*

Etxahunen oihartzuna "Ahaide delezius" olerkian:

*Inori sos bat ebatsi gabe, ez eskandalik txerkatü
Hamar urteren galeretan nahi ükhen naie sartü.*

Batek bertzeak bezala bakoitzak bere zorigaitza, bere herrak familieren kontra bereziki azaldurik kantu batean Bordaxurik eta zenbat kantutan Etxahunek, berdin biek nahi dute egon euskaldunen go-goetan ukan ditzaten idatzi dituzten kantuak betiereko iraupena:

Bordaxurik:

*Kantu hok eman ditut Paubeko hirian,
Burdinez kargaturik, oi ! presondegian,
Bai eta kopiatu denbora berian
Orok kanta ditzaten Hazparne herrian.*

Etxahunek:

*Khantore hoiek huntû nütin Ünährritzeko olhetan,
Erromarar juiten nizala erraiten beität hoietan;
Maleruski ni hil banendi bidaje lazgarri hortan,
Ziberuan khanta-itzazie ene orhitzapenetan.*

Bada, dudarik gabe, bien arteko lokarria eta hortakotz Kamusarri-rekin biak jarri ditut euskal olerkari erromantikoen zerrendan. Egia da Etxahunek merezi duela toki berezi bat. Hala zion Jose Maria Donostyk ziolarik: « *Etchahun ha añadido a la lira vasca la cuerda sorda y de resonancia trémula y profunda de la amargura la desesperación y la impotencia.* » (*La voz de España*, año XIII, nº 3585, p. 6) eta halaber Aita Lhandek: « *Le génie a sa rançon. Etchahun doit en partie à ses misères et à ses défauts eux-mêmes d'avoir été le poète le plus original, le plus personnel, mais aussi le plus émouvant de toute la littérature basque.* » (*Gure Herria*, 1923, 542. or.).

Bibliografia

- Haritschelhar Jean, *Le poète souletin Pierre Topet-Etchahun (1786-1862). Contribution à l'étude de la poésie populaire basque du XIXe siècle*, Baiona, 1969, 580 or.
- _____, *L'oeuvre poétique de Pierre Topet-Etchahun (Texte – Traduction – Variantes – Notes)*, Bilbo, 1970, 710 or.
- _____, "Etxahun eta Chamisso", *B.R.S.V.A.P.*, 1960, 71-83 or. eta *Gure Herria*, 1962, 99-113 or.
- _____, "Martin Larralde-Bordachuri, le poète galérien", *Gure Herria*, 1963, 257-286 or.
- _____, "Manuscrits d'Etchahun récemment entrés au Musée Basque", *Bulletin du Musée Basque*, 1964, 87-91 or.
- _____, "Une propriété souletine vers le milieu du XIXe siècle 'Etchahunia'", *Bulletin du Musée Basque*, 1971, 189-194 or.
- _____, "Simbólica amatoria: los nombres de la mujer en la poesía popular vasca", *Estudios de Deusto*, 1972, 9-23 or.
- _____, "La création littéraire orale et écrite", *Etre Basque*, Toulouse, 1983, 267-309 or.
- _____, "La creación literaria oral y escrita", *Ser Vasco*, Bilbao, 1986, 269-308 or.

_____, "El romanticismo en el País Vasco", *Boletín del Instituto Americano de Estudios Vascos*, Buenos Aires, 1987, 2-13 or.

_____, "Etxahun et la langue française", *Lapurdum I*, Baiona, 1996, 121-139 or.

Lhande Pierre, "Le barde Etxahoun", *Gure Herria*, 1923, 420-430 or., 492-496 or., 534-542 or.

_____, et Larrasquet Jean, *Le poète Pierre Topet dit Etchahun (1786-1862) et ses oeuvres*, Euskalzaleen Biltzarra, 1946, 130 or.

Orpustan Jean-Baptiste, *Précis d'histoire littéraire basque (1545-1950). Cinq siècles de littérature en euskara*, Baigorri, 1996, 298 or.

Urkizu Patri, *Bertsolaritzaren Historia, Lapurdi, Baxanabarre eta Zuberoko bertso eta kantak, I Anonimoak*, 907 or., II 1545-1900, 935 or., Etor, Donostia, 1991.

Kantu, kanta, khantore, Baiona, 1967, 263 or.

Zergatik ez zen Etxahun poeta bilakatu? (Gorazarrea)

Patxi SALABERRI MUÑOA
UPV/EHU

Obra batzuk historiara igarotzen dira eta
beste batzuk ez, eta horrek ez du
objektiboki esan nahi lehenak
desagertutakoak baino hobeak direnik
G. Vattimo

0.- Sarturrekoa

Pertsona baten bizitzarekin eleberri hunkigarri bat atontzea beti izan daiteke gure aitzinetik ibilia dena omentzeko bide egokia. Alabaina, gizaki guztion bizitzak ez du ematen ohiko nobela baten orri-kopurua betetzeko adina. Zorionez (ez baitut pentsatu ere egin nahi bestela zenbaterainoko bazka irakurrigabea izango zukeen pipiak liburutegietan!), gutxi baizik ez dira orri-kopuru dexentea nobelatzekeo materia eskaintzen dutenak.

Piarres Topet dugu horietako bat, Etxahun bertsolaria, alegia.

Eta Jon Etxaide haren omenezko eleberria ondu zuena.

Eta *Joanak joan* –ba al da ez dakienik?–, bien arteko aitatasunak emandako fruitu ederra, ondoko orrialdeek mintzagai duten urtearen mendeurren betean erditua: 1953an.

Bien artean ehundutako literatur oihan hartan ibili izan gintuzten irakurleok, Malta ibarran gora, Malta ibarran behera, Iturribordara orain, Otsoats-bordara gero... Piarresen istorioak harilkatu bitartean.

Baina, amaitutakoan, Piarresez jakin zitekeen guztiaren jabe gina uste genuenean, hara non agertu zitzaigun Etxaideren eleberriak jasotzen ez zuen pasarte garrantzitsu bat, Etxahunen izenaren pape-retaratzearekin lotura zuena eta haren literaturarako deiaren zapuztearekin zerikusirik izan zezakeena.

Ez, agerikoa zen, Etxaideren idazlanak ez zuen ezer esaten 1853an Urruñan, A. Abadiaren itzalpean, burutu zen lehen *phersuetaco guduaz*, ez eta hartan Etxahunek jaso zuen zafraldiaz. Arrazoa? Pasadizoari laburregi bezain munta txikiko zeritzolako donostiarrak, nonbait, laster 70 urte betetzera zihoan agure baten bizitzaren kapitulu oso baterako.

Eta ez da zalantzarik: laburregia da, bai.

Baina ez da falta garrantzitsua ere badela pentsatzen duenik, hagitz inportantea.

Horregatik, falta zen kapitulu hura osatu beharrean (nekez, dena den, Etxaideren maisutasunaz edota hark garatutako generoa baliatuz), gertaera haren garrantzia nabarmenarazi nahi dutenen ildoari heldu eta hura interpretatzen eman nahi genuke gure honako hau.

Lehendabizi, halere, pare bat oharño maltzur artikuluan barrena nabigatzean itsasorratza iparra markatzen mantentzen dezagun.

Bat. Denok dakigu gure Etxaidek gipuzkeraz hitz eginarazi ziola gurea ere baden (zertxobait gutxiago, ziurrenik) Etxahun egoskorri bere eleberri ospetsuan. Literatur errealismoak (oximorona ote?) gorabehera, ez dirudi "erdialde hurbileko" irakurlea besterik zuenik ikusmiran gipuzkoarrak.

Arraro samarra egiten zaigu, baina beste edozein literatur kontentzioren gisara, berdin onartzen ditugu barkoxtarraren *diatak* eta *ziokak* nola *dizkiatak*, *zunak* eta *zikanak*. Are gehiago, erantsiko nuke, horietako batzuk oso harenak ez diruditen arren, gogo onez hartzen ditugu oro har, haren *zunikiek*, *zeiztaienek* eta *zuntienek* urduritze-punttuan jartzen baikaituzte berez.

Bi. Etxahunek inoiz ez zuen “erdialdeko” –zernahi delarik ere– hizkerarik ikasi. Behintzat ez dago horren lekukotasun fidagarririk.

1.- Aurre-hitza

Denbora eta arreta gehiagoarekin eta lupa hoberekin ikertzen hastea falta bazaigu ere, ezaguna da euskal literatur sistema bere osotasunean ulertzeko funtsezko diren aurretiko zenbaiten aztertze-lana baraturik dugula oraindik paper horixken leize itzaltsuan. Hala-beharrak aginduta, nonbait, baina baraturik.

XVI. mendearen erdialdekoak bide ditugu lehendabiziko obra idatziak eta inprimatuak eta, albisteek diotenez, XVII. mendearen estreinaldikoak gure literatur mekanismo kritikoen hastapenak. Ez, hortaz, oso zaharrak, ez eta atzo goizekoak ere, baina ilunetan dirautenak oraingoz, ilunbeak inarrosteko ordua aspaldi iritsia badugu ere, Hiribarrenen ustez.

Iruñerrian eta 1609 eta 1610ean izan ziren, guk dakigula, eza-gutzen diren lehen poesi lehiaketa euskarazkoak¹ hain zuzen ere, bi mende eta erdi beranduago abian jarriko ziren Lore Joko gisako haien aurretiko *formaltzat* edo har litezkeenak. Esan nahi baita idazleak, obrak eta, nahitaezkoa zena, obrak –poemak– baloratu eta sariztatu zituzten *kritikariak* (epaimahaiakidea, kasu honetan) eta *hartzailak* (irakurle zuzenak zein zeharkakoak, hots, plazan bilduta, sariztatutako lanak belarriaren bitartez jasotzen zituen jendartea) biltzen zituzten egitura inolaz ere ez hutsalak edo ezteusak osatu zirela lehenengo aldiz euskal literaturaren fenomenoaren inguruan.

Ezin jakin daiteke, momentuz, une zehatz bateko tupusteko lorea izan ote zen harako hura edota, horrela izan ez bazen, noizdaniak zetorren eta noiz arte iraun zuen praktika hark. Nolanahi ere, sistema literarioak ezin ahantz dezakeen zutarrri interesgarria eta ga-rrantzitsua da ordukoa; bistan da.

Ditugun eta ez ditugun lekukotasunez fidatuz gero, euskararen esparruko literaturak ez du, harrezkero, eta oso berandura arte bederen, horrelako gehiagorik dastatu, gure literaturaren historia obra

---

1 Urte haietako lehiaketaren antolatzaile, arau eta irabazle suertatu ziren olerkiei buruzko albiste zenbait in Mitxelena 1964: “Poesías premiadas en Pamplona en 1609” (111-118 or.) eta “Poesía premiada en Pamplona en 1610” (118-122 or.).

solte larregiz eta, maizki, irakurle gutxi eta oihartzun gutxiago izan zuten idazlanez eraikia baitago.

Literatur aparatorik gabe, obra askori (gehienei?) eskaini zaien estatus literarioa berandu etorri zaie eskuarki eta, horrezaz gainera, faktore extraliterario gehiegik bultzatuta edota, okerrago dena, hainbat interesek (sasikoak barne) behartuta. Eta hori, burua agertzeko eragozpen larriagorik ez zegoenean...

Adibiderik behar? Euskaldunok lehen poetatzat daukaguna (besteren batzuk ere izan zirela baizik ez dakigu) halaberharrez baino ez zen *nor* bilakatu, eta (o, bekatu larria!) frantses monarkia zaharrak bere liburutegian gordeta izan zuen ale bakartia ezagutzera eman zenean baino ez, hots, 1847an².

Bigarren poetak ere ez zuen tradiziorik ezagutu eta ez sortu, gorputz izan zitezkeen espirituen irlatxoan isolaturik egon baitzen luzaroan arima huts izanik, harik eta XIX. mendearen erdi aldean euskalariren bati sortu berria zen literatur erakunde gisakoa sendotzen hastea bururatu zitzaion arte³.

Genero dramatikoaz eta narratiboaz hobe oihu lar ez egitea, *literatur sistema* delakoaren txalupak zulo gehiegitatik irentsi baitu ura gurean letra eta hizkien itsasoetan nabigatzen hastean. Eta ez ditugu mahairatuko, inor asalda ez dadin, euskal historiografiaren basamortuaren erdian, espejismoen antzera eta naturaltasun guztia-rekin, laurogei bat urte haratago ikusten den lan dialogatu haren kasua, edota konderen bati eta beste hainbat kondenatu madarikaturari euskarazko obrak argitaratzea debekatzea iruditzen zitzaienteko kasu flagrante haiek. Berez normaltzeko aski zail zeukan literatur sistema baten flotazio-marraren erdi-erdian torpedeatzen zutenak, hain preseski.

---

2 Gustave Brunet izan zen, Francisque-Michelen gaztiguari esker, Etxepareren eta haren liburuttoaren berri eman zuena Bordeleko *Actes de l'Académie royale des Sciences, Belles Lettres et Arts* delakoan.

3 Oihenarten "aurkikuntzan" ere ezinbesteko erreferentzia dugu Francisque-Michel, nahiz eta iritzi eskasa izan haren poesia: "poète, Oihenart es loin, ce me semble, de mériter un éloge en rapport avec celui-là (historialari gisa zegokionarekin konparatuta, alegia); mais peut-être un talent devait exclure l'autre" (1857: 1983, 456). Eskertzeko dugu, edonola ere, haren *Le Pays Basque* liburuak gure lehen hiru idazle klasiko nagusiei atal bana eskaini izana, hau da, Etxepareri (440-454 or.), Oihenarti (455-466 or.) eta Axularri (467-475 or.).

Izatekotan, dena den, pulpitoko literatura izan da nolabaiteko tradizioa eta sistematizazioa ezagutu dituen bakarra. Elizgizonen eskuetan zegoena eta, formalki bederen, argitaratze-debekuetarako ere zirrikitu ireki gutxien uzten zuena. Horrexegatik nonbait –eta hizkuntzaren garrantzi ideologikoaz oharturik zeudelako, eta euskaraz zebilkeen tradizio bakarra eraikitzen jardun zutelako, eta alfabetatuena eta astidunen zirelako, eta...– izan ziren haiek berak gero mende luze batez berezko esparrukoak ez zituzten generoen kontrola ere eskuratu zutenak.

Abadiak 1853an antolatutako literatur lehiaketetan behintzat haiek agertzen dira literatur antolamenduaren arduradun nagusi eta erabakitzaile. Zalantza izan liteke ea arrazoi berririk erantsi ote zitzairen laikoan eskusibokoa zirudien arlo batean ere protagonismoa hartzeko: agian, literatur lehiaketaren funtzioa gizartearen eta moral erlijiosoaren zerbitzu zuzenerako ikusten zutelako; akaso, elizatik at bazen ere, euskaldunon poema bihurtu nahi zukeen *Eskaldunak* haren aldarrikapen ilustratuaren ildo pragmatikoena jorratu eta baliatu nahi izan zutelako behingoz:

*Iharrus, Eskaldunac, zuen ilhunbeac,
Abia ordu luke arguien mendeac.*

Kontua da euskal gizarteak bazituela premia larriz zuzendu beharreko hainbat arlo desbideratu eta eliz-gizonek –literatur sistemaren atal erlijiosoaren eraikitzen ari ziren haiek– hartan ere, irudiz bederen, “babesa” eskaini zezaketela eta, orobat, “lagundu” ere nahi zutela. Aurreikusitako eginkizunak lirika eta herri-poesia bezain “prosaiko”-ak eta profanoak ziren esparruetan burutu behar baziren ere.

2.- Emigrazioaren drama ataizean

Arlo desbideratu nabarmen haietako bat, Francisque-Michelek jasotzen duen moduan, euskaldun gazteen emigrazio basatiari zegokion. Hego Ameriketara –Uruguay eta Argentinara bereziki– aberas-teko irrika gero eta hedatuago zegoen euskal eskualdeetako jendearen artean.

Emigratuen kopuruak urtez urte areagotzen zihoazen eta, datuek diotenez, 1842rako 26.000 “frantses hiritar” zeuden Buenos Aires

eta Montebideoren artean, gehienak Iparraldetik joandakoak. Garai hartan Araba guztiko euskaldungoak osatzen zuena baino biziki komunitate handiagoa.

Ez zuen, bada, oharkabez jaurtiki Hiribarrenek 1853an honako bertso hau: "Zer da Montebideo? Eskaldun hiria". Eta horren erakusgarria da, hein batean bederen, handik berrogei bat urtera errepublikako presidentzia euskaldun baten eskuetan geratzea. Mendiagak kantatu bezala,

*Presidentzialeko kaderian hor da;
Ohore handietan: Idiarte Borda.*

Atzeraldi ekonomikoa eta zazpi urteko soldaduska derrigorezkoaren presioa bide ziren gazteak Ameriketara abiatzeko arrazoi nagusiak. Hori eta, jakina, bertan berehala aberasteko espektatibak⁴.

Eta, ohi bezala, ez zuten gutxi lagundu emigratuen erreklutamentuaren negoziotik urruti ez zeuden agintarien animo-hitzek eta mezu "fidagarriek"⁵.

Esan gabe doa Ameriketara joandako eta joateko prest zegoen jendea Iparralde zabaleko gazteria zela nagusiki, bertako herrien ekonomia eta etorkizuna ziurta zitzakeen bakarra, laborantza-munduak normaltasunez irauteko ezinbestekoa zena. Herriak hustutzeaz aparte, gazteek alde egitean, haurrak, atso-agureak eta etsipena besterik ez zen geratzen etxe eta herri askotan.

Gizarte-arazoa latza, zinez. Eta gizartea laztasun haren zamapean bizi zelako ekin zitzaion hainbat esparrutan egoerari aurre egin ahal izateko neurriak hartzeari. Esparru politikoetan beranduago, egunero ko drama zuzenean jasaten zuten ingurune ilustratu eta erlijiosoetan lehenago.

---

4 Ezin hurbilago zegoen Biarnoko lurraldeetan ez zuten ezagutu Iparralde euskaldunak jasan zuen emigrazio erraldoia. Desberdintasun horren arrazoiei buruz ikus Michel 1857: 1983, 194-hk.

5 "Mes amis –idatzi zuen egunkarietan Baigorriko alkate-kidea zen Labarraque doktoreak 1835ean–, la France vous accompagne de ses vœux, mais sa vigilante sollicitude ne sera entièrement satisfaite que lorsque, dans dix années, elle vous verra tous chargés de vos économies descendre joyeusement sur nos côtes et saluer avec transport les doux rivages de la Mère-Patrie!" (Haritxelar 1970, 452).

1853ko *Pherxuetaco gudua*, A. Abadiak antolatutako bertso—lehiaketa hura alegia, hori besterik ez zen, izatez: euskarako bertso- lanik eta poetarik hoberenak sariztatzeko lehiaketa.

Gizarteak pairatzen zuen egoerak, baina, emigrazioaren dramari aurre egiteko bide ideologiko bat bezala ere plantearazi zuen lehiaketa.

Ordurako –lau hilabete lehenago, zehatz esateko–, emana zuen Bardozeko erretore zen J. M. Hiribarren azkaindarrak drama larri haren inguruko lehen gaztigua *Montebideoko berriak* poema luzearen argitarapenarekin⁶.

Aurretik planifikatu gabe izan bazen ere (ez zaio inprobisazio-kutsurik falta), Urruñako lehiaketak, zegokion maila apalean, Hiribarrenen aldarrikapen idatzia sozializatzea bihurtu zuen xede. Bigarren xede, esan nahi baita. Eta horretarako eta horregatik, xede literarioa eta xede soziala ikusmiran izanik, egin zien deia Euskal Herriko poeta euskaldun guztiei, ez, inoiz ulertarazi den bezala, mustrario dialektologiko aberastua lortzeko.

Eraginak eragin, espero izatekoa zen euskal poeta eta bertsolariek emandako fruituetatik etorriko zirela gero gazte eta familien sensibilizazioa eta gizartean hedatu beharrekoa zen mezu haren hazkuntza eta zabalkundea.

Xede bien balio larriaz ohartzean legoke, erantsi beharrik ez dago, lehiaketan barrena hartuko ziren erabakiak ulertzeko gako garrantzizkoetako bat. Bai eta Etxahun bertsolari entzutetsua gudu hartatik poeta bilakaturik ez ateratzearena ulertzeko ere.

3.- 1853ko *Pherxuetaco gudua*

1853ko agorrilaren 29an iragarri zuen azken aldiz Urruñako udalak hurrengo buruilaren 6ko *Eliza Besta*, jaietako ikuskizun nagusia izango zen pilota-partidura “Escual herrico çazpi partetarik” etor zitezkeen pilotari euskaldunek eta jendeak denboraz edo presta zeza ten egun horretako egitasmoa.

---

⁶ Abisua ez ezik, bertso-guduan gara zitzaketen puntu nagusien erreferentzia ere eskaini zien Hiribarrenek zitezkeen lehiakideei.

Herriko etxeak kaleratutako esku-paperean pilota-partiduko kategoria desberdinetako sariak iragartzen ziren: erreboteko irabazleei 400 libera, galtzaile suertatu arren hoberena zen pilotariari 100 libera eta beste horrenbeste, azkenik, "pleicari Escualdun hoberenari".

Amaieran, hizki ezin txikiagotan jarria, honako oharra erantsi zen:

"Pilota partida baino lehen, iñanen da goraki eçagut aracia pherxuetaco guduan garaia eraman duena, eta harc eguin pherxuac iñanen dire cantatuac herrico guicõn gazte hortaraco berechi eta irakhaxiez, çoinekin aldizcatuco baita musicari gorphutz bat: eta ondoan, pherxueta garaitu duenari emanen çaiczo, Antonio D'Abbadie jaunaren partezco untçaco urrea eta ohorezco makila"⁷.

Dena den, askoz ere lehenago iragarria zuen *Le Messenger de Bayonne* egunkariak Urruñako bertso-gudua (ekainaren 9an hain zuzen), bai eta epaile izango zirenen izenak ere⁸.

Aurreratu legez, bertso-guduan jorratu beharreko gaia gizarte-egoera latzaren erakusgarria izango zen: "les regrets d'un basque en partance pour Montevideo" edo euskaraz, gero Martin Egiategik aurkeztu zuen poemaren izenburuak zioen bezala, "Euskaldun baten bihotz-minak Montebideorat juanez".

Baldintzen artean argi zehaztu zen koplak edo poemak ezin zuela berrogeita hamar bertso-lerro baino gehiago izan eta, betiere, kantatzeko egokitu behar zuela poeman bertan adierazita agertu behar zen euskal aire ezagun batekin.

Esan gabe doa aski agerikoa zirudiela baldintzen xedeak: jende arruntak erraz ikasteko eta kantatzeko modukoa behar zuen pieza irabazleak, hau da, herri xehearen artean azkar hedatzeko eta oroitzeko modukoa.

Urkizuk jasotzen duen bezala (1997, 16), "bertsoak, posta ordaindu gabe Baionako Seminarioko Zuzendaria zen Harriet apezari bidali behar zitzaizkion, beranduenik abuztuaren 14erako. Ez zen kantarik batere saihestuko, eta epaileek gogoetan meritua bakarrik izango zuten kontutan eta nola hauek moldaturik zeuden".

---

7 Ikus P. Urkizuk ematen duen esku-orriaren argazkia (1997, 68-69).

8 Harrietek Abadiari ekainaren 3an igorritako gutunean zehaztu zen epai-mahaikide izango zirenen zerrenda.

Azpirarratzekoa da lehiaketa-deiak Euskal Herri osora zabaltzeko erakusten zuen borondatea: "Nous invitons les Basques d'au-delà des monts à contribuer à ce concours national" (Haritselar 1970, 449). Lurralde guztietako jendeari egin zitzaion gonbita. Eta, areago, Zuberoa, Gipuzkoa edo Bizkaia bezalako lurraldeetako euskalkietan idatzitako poemak iristen baziren, aurreikusia zegoen tokian tokiko jende hautatuarengana jotzea epaimahaikideen laguntzaile izan zitezzen.

Aurkezteko epea bukatuta, Harrietek Abadiari idatzi zionaren arabera, euskalki guztietako lanak agertu ziren: "Tous les dialectes ont fourni leur contingent et réellement il y a lieu d'être satisfait du résultat, malgré que, sous quelques rapports, il laisse à désirer" (ikus Haritselar 1970, 462).

Handik eta hemendik jasotako 37 lanak, beraz, epaile izateko aukeratutakoen artean banatu omen ziren berehala, epaitze-lana burutzeko hiru aste eskas baizik ez baitzegoen.

Agorrilaren 23an igorritako gutunean honela deskribatu zion Harrietek Abadiari poema hoberena hautatzeko erabiliko zuten metodologia:

"J'ai distribué les chansons entre M. M. Duclos, Leremboure, Larralde, Hiribarren, Lissardy, Dassance, Goyetche: chacun a reçu son petit paquet sur lequel il choisira la pièce qui lui semble la meilleure; c'est un premier triage qui permettra de comparer ensuite sept à huit pièces seulement; cela abrège le travail. Je me suis avancé à dire à ces M.M. que M. d'Abbadie voudrait bien désigner un lieu et un jour convenable pour que M.M. les membres du jury qui le pouvaient se réunissent et décernent le prix de concert à la plus satisfaisante des huit chansons qu'un premier choix aurait distinguées parmi les autres. Il me semble que c'est le meilleur mode, sérieux en même temps et court; en tout cas il faut une réunion à plusieurs et quand bien même quelqu'un manifesterait son désir de voir toutes les pièces, elles seraient toutes représentées, devant être renvoyées par M. M. les membres du jury aussitôt, après les choix partiels faits" (Haritselar 1970, 462-463).

Zorrotz nabarmenarazten du Haritselarrek metodologiaren ahulezia, 30 bat poema bide ertzean geratuko baitzen epaimahaikideen

irizpideen arteko kontrasterik egin gabe eta bakoitzaren iritzi-ustee-tan oinarrituta.

Bestalde, hiru epaimahaikide kenduta, beste guztiak eliz-gizon ziren, horrek erakutsi izan ohi dituen, nola esan, jaidura korporati-boen arriskuekin⁹: Harriet bera Baionako apaizgaitegi nagusiko zu-zendaria, Dassance katedraleko kalonjea, Hiribarren Bardoze-ko apa-iza, Lissardy Hasparrengo eta Goyetche, azkenik, Urruñako parro-koa.

Eliz-gizon ez ziren epaimahaikoak honako hiruak: Donibane Lohi-tzuneke Duclos, Leremboure abokatu baionarra eta Urruñako auza-peza zen Larralde-Diustéguy.

Metodologiari jarraikiz, pentsatzekoa da bosna poema inguru egokitu zitzaizkiela epaimahaikideei lehenengo iragazte-lana buru ze-zaten eta, bahetze horren ondorioz, bakoitzak poema bakarra era-mango zuela hautaturik epaimahaikide guztien azken bilera erabakio-rrera, zeinak jaiaren bezperetan erabaki behar baitzuen zein z(ir)en poema hoberena(k).

Azken bilera erabakior hartarako aurreikusia zen, apaiz falta balu-te bezala, gotzaiaren bikario nagusia zen Haranbururen presentzia eta, aldi berean, Abadiari eskainiko zitzaiola mahaiburu izateko oho-rea (hura baitzen, besteak beste, lehiaketaren antolatzailea eta sariak jarri behar zituena).

Urruñako festa-egun nagusia irailaren 6an burutu zen eta or-duan, pilota-partidua hasi aurretik, sariztatu zuten irabazle suertatuta-ko bietatik bertaratu zen bakarra, Bernard Celhabe izenekoa hain zuzen (Zelabe, aurrerantzean).

Irabazleen garaipena pare bat egun lehenago eman zen jakitera *Messenger de Bayonne* agerkarian, baina "Garaztarra" bezala izenpetu zuen beste irabazle ezezaguna ez zen sari-banaketara azaldu eta, hori zela eta, berez zegokion saria lehiakide ezagunari luzatu zitzaion.

Ondorioz, Bernard Zelabe bardoztarraren *Entzunik espantutan Indien berria*, "Atharratze jauregian & edo Mendian zoin den eder &

---

9 Eta arrisku gehiago urte haietan Iparralde hagitz dikotomiko hartan, non hautu politikoak, sozialak, erlijiosoak eta kulturalak ezin hertsiago loturik eta, aldi berean, kontrastaturik baitzeuden.

edo bertze hanitz” aire jakinekin kanta zitekeena izan zen untzako urrea eta ohorezko makila, sari biak alegia, eraman zituena.

4.- Epaimahaiaren erabakia

Agerian da lehiaketa burutzeko Harrietek asmatu zuen metodologiaren ahuleziak nekez ekar zezakeela taxuzko fruiturik, alderantziz baizik. Izan ere, aski erabaki arbitrarioetara eraman zezakeen prozedura dirudi hogeita hamazazpi poemetatik, epaimahaikideen kontrastatu gabeko gustu (eta interes?) desberdinak tarteko, hogeita hamar lehen birundan deskartatzeak, epaile bakoitzak lau bat baztertu baitzituene beste inori irakurtzera eman gabe.

Susma daitekeenez, kasurik hoberenean “gogoko/ez gogoko” irizpidearen arabera jokatu zuten epaimahaikideek. Eta lehiaketaren xedea ikuspuntu moral literatur alderdia bezainbeste jorratzea zutela jakinarazi bazuten ere¹⁰, eskuetara iritsi zaizkigun piezek argi erakusten dute moralaren esparruan ez dela desberdintasun nabarmenik agertzen. Poemen arteko aldeak, beraz, agertzeko eran zeutzan soilik, hau da, era literario(ago)an, erretoriko(ago)an, liriko(ago)an, oihe-sean, narrasean, zabarrean... edota –aieru okerra gurea!– aurrerago azalduko diren bestelakoetan.

Nolanahi ere, gelditu diren lekukotasunei erreparatuz gero, aski agerikoa da ez zela erabateko irizkidetasunik gertatu poema irabazlea erabakitzeko orduan.

Kezkatzekoa da, esaterako, Urruñako apaiza zen Goietxeren erabakia. 1855eko urrian, osasu-arazoak aitzakiatzat jarritz, aurrerantzean ez zuela epaimahaikide gisara parte hartuko jakinarazi zion Abadiari. Halere, hemen interesatzen zaigun beste arrazoi interesgarriago bat ere erantsi zuen, hots, ez zela “epaia kontzientziaz emateko gai” sentitzen¹¹ (Urkizu 1997, 19). Susmoen ildoan jar gaitzake arrazoi horrek ere, zeren eta, apaiza izanik, ez baitirudi horretarako arazorik etorriko zitzaionik epaitu beharreko lanen moralaren perspektibatik: zeukan lanbidearekin batera zihoakion balorazio moralaren

¹⁰ Ikus Urkizu 1997, 16.

¹¹ Egia zenez frogatu gabe, lehiaketan gaitzizenezkin aurkezteko asmoa antzeman omen zion Duvoisinek erabaki hartan.

kalibrea. Kontzientzia-arazorik izatekotan, literaturaren ikuspegitik begiratuta izango zituen batik bat, poemen kalitatea erabakitzekeo unean, poemarik hoberena hautatzeko garaian sortutako zalantzek piztutakoak¹².

Epaimahaiaren eta epaimahaikideen sentsibilitate-aniztasunaz (subjektibotasunaz zein zabarkeriaz) hitz egin lezake horrek, noski, baina ez irizpide garbiez eta bateratuez.

Guztiarekin ere, euskaldunen emigrazioaren gaia beste inork baino luzeago jorratua eta argitaratua zuen Hiribarrenen lekukotasuna dugu epaimahaikideen irizipideen "egokitasunaz" argien mintzo dena. Abadiari 1855ean idatzitako gutun batean, aurreko iraileko lehiaketan erabakitakoa zalantzan jarri zuelarik, 1853koan hartutako erabakia ere mahairatu zuen modu ezin kritikoagoan:

"L'an dernier (1853an, hain zuzen), en pleine place, j'eus le courage de vous dire qu'il n'y a avait aucune comparaison entre les pièces de Celhabe et du Garaztar et le public approuva mon jugement. Pas de prix de complaisance; c'est se jouer du public et perdre sa confiance" (Haritxelar 1970, 464).

Eta honela enfatizatu zuen jarraian: "Dieu sait ce que j'ai entendu au sujet du jugement de l'an dernier, et l'on n'avait pas toujours tort" (*idem*).

Erantsi beharrik ez dago: Hiribarren ez zetorren bat 1853ko lehiaketan emandako sariarekin eta, are okerrago zena, ezin garbikiago azpimarratzen zuen jendearen desadostasuna epaimahaiak erabakitakoarekiko. Oso erabaki eztabaidatua eta kritikatu izan zen, Hiribarrenek zioenez.

Eta, haren kriterioen sendotasuna zalantzan gera ez dadin, berriro nabarmenarazten dugu epaimahaikide guztien artean *Eskaldunac*-en egilea zela lehiaketako gaia literarioki zein moralki gehien eta sakonen pentsatua eta jorratua zuena¹³.

---

12 Ez da ahaztu behar epaimahaikoen artean literatura lantzerantz ausartua zen bakanetakoa bat izan zela Goietxe, eta argitaratu berria zuela bere *Fableac edo aleguiac* liburua (Baiona, 1852) Urruñako lehiaketarako epaimahaikide hautatua izan zenean.

13 Gorago adierazi den legez, *Montebideoco berriac* poema luzea, *Eskaldunac* bezalaxe, 1853an kaleratu zuen Jean Martin Hiribarrenek; Urruñako "Pherxuetaco gudua" baino hilabete zenbait lehenago edonola ere. Lehendabizi atalka ikusi zuen argia maiatzaren 12tik 31ra bitartean *Le Messenger de Bayonne* izeneko egunkarian; gero, urte berean baina liburuxka gisa, Baionako Foré eta Lasserre etxean.

Baina gauza harrigarriagorik ere esaten du Hiribarrenek Abadiari zuzendutako gutunean, hots, 1853ko lehiaketan beste hamar pieza baino gehiago zeudela Garaztarrarena baino hobek: "Il y avait au concours plus de dix pièces qui l'emportaient sur celles du Garaztar" (Haritzelar 1970, 464).

Hitz horietatik hiru ondorio, gutxienez:

- lehena eta agerikoena, ez zela aho batezkoa izan epaimahaikideen artean hartu zen erabakia;
- bigarrena, bazirela beste zenbait poema gaiaz eta, nonbait, literaturaz ere gehiago zekitenentzako gogokoago zirenak; eta
- hirugarrena, Hiribarrenek bederen ofizialki mahairatu ziren zazpi-zortzi poema hautatuak baino gehiago ere irakurri zituela, guztiak akaso.

Eta ausartuko ginatke haren hitzetatik beste ondorio orokorrago bat ere ateratzen, hots, Hiribarrenen balorazioa beste inorena baino sendoagoa dela eta, horren guztiaren arabera, haren kritikaren pisua ere gainontzeko garaikideen uste eta aieruena baino baliotsuagoa, zalantzarik gabe.

Francisque-Michelena baino baliotsuagoa bai behintzat, ez baitirudi azken honen apreziazioarekin urrunegi joan litekeenik taxuzko kritiken ildoan. Itxura guztia du, izatez, sariztatutako idazlan biak eta beste bat gehiago baizik ez zuela ezagutu Michelek aurkeztutako multzokoak¹⁴. Muestrario labur harekin, dena den, Garaztarrarenari

---

14 Michelek bakarrik jasotzen duen *Pulunpa* izeneko poema dela eta, baliteke beste nonbaitetik eskuratua izatea, ez baitirudi, Montebideoko emigrazioaren gaia jorratzen duen arren, 1853ko lehiaketan aurkeztua izan zenik. Eta hipotesi hori sustatzeko Michelen hitzak berak erabil litezke: "nous ne parlerons que des morceaux de poésie composés presque tous en vue des prix fondés par M. Antoine d'Abbadie, morceaux dont nous donnons les meilleurs" (Michel 1857:1983, 340; gurea da letrakera etzana). Eta azpimarratzen dugu "presque tous" hori, izan ere, lau pieza ematen ditu jarraian eta, *Pulunpa* izeneko hau kenduta, beste guztiak lehiaketan aurkeztutakoak dira: Zelabe, "Garaztara" eta Egiategi-renak, hain zuzen. Nolanahi ere, garbi utzi nahi du *Pulunpa* delakoak ez duela balio poetikorik, haren ustez euskaldunen emigrazioak dakartzan zorigaitzen zerrenda baino ez baitu eskaintzen: "Aucune mérite poétique ne recommande la dernière pièce; c'est une complainte qui n'en a d'autre que d'achever le tableau des malheurs qu'entraîne l'émigration des Basques" (Michel 1857: 1983, 341; gurea da letrakera etzana). Bidenabar esateko: ez da ondo ulertzen zergatik kokatu zuen "les meilleurs", hots, hoberenak zirenen artean, hain txarra bazeritzon.

oso poema ederra iritzi zion eta, jarraian eransten zuenez, eskoziar balada ospetsuren bat ere gogorarazten zion¹⁵.

5.- Etxahunen erreakzioa

Iratzeder izan zen, oker ez bagaude, Etxahunek “minez, maitez, errabiaz” egiten zuela bertsoetan esan zuena. Eta ez dugu uste arrazoi osoa izateko asko falta zitzaionik.

Nekez aurkituko da haren bertsoetan pasioen edo, nahiago bada, apasionamenduaren esparrutik aldentzen den lerrorik. Iratzederren hiru hitz horiek dira, zalantzarik gabe, barkoxtarraren ekarpena ongien definitzen dutenak.

Eta, ezin bestela izan, hitz horiek izan ziren Urruñako lehen poesia-sariketakoko erabakia kaleratutakoan Etxahunek ehundutako erantzunean ezin bortitzago jaso zirenak: mina, maitasuna eta errabia.

Mina, Euskal Herriko eta Euskal Herriaren poeta edo koplakari “homologatu” gisa azaltzeko galtzen zuen aukera errepikaezinagatik.

Errabia eta amorrua, ofizioa ezagutzen zuenarentzat erabakia zeharo arbitrarioa, interesatua eta, amarruak tarteko, manipulatu ere izan zelako, eta, areago, ustezko bidegabekeria hark, aurretiaz izan zitzakeen espektatibetatik aldentzen zuelako betiko.

Eta maitasuna, –nola adierazi?– eginkizun poetikoa zuelako Etxahunek bihotz barreneko grina nagusia.

Oihu bortitz eta amorratu haren bitartez, ezagutzen zuen poesia-erikiko maitasunaz mintzo zen haren bihotz mindua.

1853ko lehiaketa hura irabazi izan balu (barka bekigu kontrafaktual zientifiko batez baliatzea), handik mende laurdenera Arrese-Beitia otxandioarrak Elizondon eskuratu zuen poeta ofizialaren estatusa lortuko zukeen Etxahunek Urruñan.

---

15 “Est fort belle et mériterait bien qu’on lui consacraît quelques lignes; c’est vraiment une composition, et l’art n’y a point fait disparaître la naïveté. En la lisant, on se rappelle le début d’une ballade écossaise recueillie par Sir Walter Scott, ou plutôt celle de Casimir Delavigne qui commence ainsi [etab.]” (Michel 1857: 1983, 340).

Baina ez zen hala gertatu.

Eta ez zen gertatu, Etxahunen iritziz, lehiaketa-erabakietan malzurkeriaz jokatu zuelako epaimahaiak.

Eta, dirudienagatik, ez zegoen egjatan gertatutakotik urruti.

Haren kritika, ezaguna da, *Bi berseten eguitez* izenarekin iritsi zitzaion Harriet antolatzaileari. Kontserbatzen den kopia ez bide da Etxahunen eskutik sortua, besteren batek egindakoa baizik, baina, zertxobait aldatua edota egokitua izan bazen ere, barkoxtarraren samintasun guztia gordetzen du.

Gertakaria didaktikoki orokortu eta karikaturizatu nahian nonbait, kritikaren muina epaimahaikide ziren apaizei¹⁶ zuzendu zien Etxahunek lehendabizi, haiei guztiei eta haiei bakarrik¹⁷.

Honela du hasiera edo, nahiago bada, erasoaren fokalizazioa¹⁸

*Bi berseten eguitez nahi dut khountatu
Aphecec noula tien coblaric troumpatu*

Behin hori eginda, apaizekin segituko du bigarren eta hirugarren ahapaldietan ere, epaile izateaz gainera, bertso hoberenen ebasle ere izan zirela esanez eta, ondorioz, sariaren "irabazle" ere:

---

16 Etxahunek ongi zekien nolako estimutan zeuden apaizak Euskal Herrian. Haietaz zuen inpresioa ez zen, oro har, Hiribarren une hartan zirriborratzen ari zen *Eskaldunac* liburuan agertuko zuenetik lar aldenduko (ikus 1853:1979, 195-199):

*Eskaldunec apheza goraki maitatzen,
Nihori gehiago ohore bihurtzen;*

Iritzi-dibergentziarik izatekotan, honelakoetan edo:

Munduan guti nahi bici hec bezala

17 Alabaina, gauzak bere neurrian kokatzeko, zitalkeria apaiz batzuegandik bakarrik etorri zitzaiola nabarmenarazteko eta, nola ez, bertsoei ohiko zuen biribiltasun zorrotza eskaintzeko, amaierako ahapaldian argi utzi zuen "net maite" zituela benetako apaiz zirenak, zuhur, bertutetsu eta debotoak zirenak, hain zuzen:

*Berset hoiec eguin tut jaun apphecen countre,
Nahi bada debotac dutudan net maite:
Bena arropa houra dinac behar luque
Erhokeriac utsi, ukhen qualitate,
Mundiri eracoutsu ukeiten berthute.*

18 Larrasqueten bertasioak puntu interesgarri zenbait dituen arren, hemen aldatarik gabe erabiliko dugu Haritzelarrek emandakoa (1970, 458-460).

*Bersoulariac oro guinandian ari
Kanthore composatcen, nahiz prima hori.
Appheçac beikuntian guero hen jujari;
Goure berset hobenac hec beren eçari,
Ëta hitzaman prima eraman gouri.*

*Jaun apphez abill hayec cer dire pphensatu?
Gouri hatzaman koblac besteri ceditu:
Intertan hec hatzaman ordian bi pphaku
Uscal herico lehen poeta famatu
Secula bersebat ecindina formatu.*

Iritsi zaizkigun albisteak oinarri, badirudi epaileen artean gertatu-takoaren informazio aski zuzena zuela Etxahunek¹⁹. Akaso apaiz ez ziren epaimahaikoen aldetik bideratua, hiru laiko haientzat ez baitago ez eztenik, ez gezirik, ez ozpinik. Ez dugu informazio-iturri(ar)en berri-rik, haatik, eta zail da susmo hutsekin taxuzko ezer osatzen.

Nolanahi ere den, informazio-hari interesgarria da Hiribarrenek²⁰ utzitako oharra: “il y a un autre juge plus hardi qui corrige les vers et les remplace souvent par d’autres qui sont faux. Ainsi, l’an dernier, il gâta deux strophes de M. Celhabe; il en remplaça une par des vers faux et l’autre par une strophe priante” (ikus Haritxelar 1970, 465).

---

19 Nola ez dakigula, Etxahunek ba omen zekien, jakin, nor zegoen “Garazt-
rra” ezizenaren atzean. Aierua sustatzeko gakoa laugarren ahapaldian legoke:

*Prima eraman duçun jau apphez adreta
Ëta çu famaturic eçari poeta,
Ciberouco harequin ez koblanan jokha
Ëci hourac estira cirequin gal lotxa,
Bacinandie ere biac Archipretra.*

“Depuis le concordat de 1801, la cure de Mauléon suppose que son détenteur est archiprêtre. Etchahun savait très bien à qui il s’adressait. L’abbé Landerretche, curé de Saint-Palais de 1837 à 1845 fut nommé archiprêtre de Mauléon en 1845” (Haritxelar 1970, 468).

20 Lhandek eta Larrasquetek susmo larria erakutsi zuten Zelaberen poemaren egiletzari zegokionez, “errudun” samarra ikusten baitzuten Hiribarren (oinarri gehiegirik gabe, antza denez): “nous croyons que l’abbé Hiribarren n’était pas étranger à la composition du lauréat; il était alors curé de Bardos, et versificateur intrépide” (Lhande eta Larrasquet 1946, 71 or., 11 oharra). Baina Lhande eta Larrasqueten susmo horrek, bistan da, poemaren hasierako egiletzara eramango gintuzke, poema ontzeko orduan Zelabek izandako ustezko laguntzailearengana, eta ez gero, aurkeztu eta irabazle ateratzeko epaimahaian izan zuen ukituaren autorearengana.

Hau da: ba omen zen epaimahaikide bat oiesak iruditzen zitzaizkion bertsoak aldatu egiten zituena eta 1853ko lehiaketan Zelaberen poemari bi egokitzapen egin zizkiona: ahapaldi ezezagun bat osorik aldatu zuen berak asmatutakoak jarritz, eta, oharrean iradokitzen denez, otoitz moduko azken ahapaldia ere (poemak duen "strophe priante" bakarra) epaimahaikide berak idatzia da eta jatorrizkoaren ordeztu jarria:

*Urrun, Jauna, nigarik, othoi, zorigaitza
Hustua kausitzeko aita-amen egoitzal
Aitzitik egidazu bihur nadin laster,
Eta goza ditzadan luzaki zuri-esker.*

Nonbait, epaile "ustela"-ren ustez, poema batek ezinbestekoa zuen amaiera biribila, eta are gehiago irabazle izan behar bazuen.

Eta agian "trukaketa" hori onartu zuelako bideratu zuen Etxahunek hain bortizki bere gezi garratza Zelaberen aurka, amarru horretaz jabetuta egon arren "Uscal herico lehen poeta famatu" bilakatzeko ohoreari uko ez egiteko kapaza izan zelako:

*Celhabe Bardoceco apphez arnegata,
Apphecec goure coblac çouri eman eta
Jari içan cira coblarien aita*

Azken kritika gogorra, dena den, Harrietentzat da, bertsozintzaz berak bezala zekien batek, eta epaimahaiaren *factotuma* izanik, ezin baitzuen jokatu jokatu zuen moduan: arbitrariotasunez, objektibitatearen aurka, koplakarietari inolako bermerik eskaini gabe eta, bekaturik larriena eliz-gizon eta apaizgaitegi nagusiko burua zen batentzat, adiskideen interesak guztien gainetik jarritz.

*Harriet çu cirade seminarin jabe,
Bena etcirade houn coblarien jube.
Jujatu beittutuçu çuc bersetac hobe
Chainkhu cirenac, arrimurik gabe,
Hen equilic beitsiren çoure adiskide.*

Egia da, halaber, "basa-kopletan" ziharduten koplakarietari ez zutela inolaz ere espero apaizek ere parte-hartuko zutenik printzipioz haientzat, laikoentzat alegia, zuzenduta zirudien "pherxuetaco gudu" batean.

Eta, beharbada, horretan datza Etxahunen kritika-punturik ahule-
na, apaiz gorrotagarrien aurka ziharduela eta, ez baitzuen onartu nahi
izan haien artean ere egon zitekeela “basa-kopla” egokiak ondu
zitzakeenik. Baina, guztiarekin ere, ezin da ukatu bestelako interpre-
taziorik ere izan zezakeela Etxahunek apaizen giza-kondizio arrunta
salatuz idatzi zuen ahapaldiak:

*Jaun apphez baten da hanitch itchoussi
Bassa kopla hountcia urguillia gati
Kantica eguitia liçate hen propi.
Hartaco baçunie espiritu aski
Ordian çunikie bai prima merechi*

6.- *Pherxuetaco guduan irabazleak*

Ofizialki, 1853ko bertso-lehiaketan Bernard Zelabe eta “Garazta-
rra” ezizenarekin sinatu zuena izan ziren irabazleak, Zelabe *Entzunik*
espantutan Indien berria izeneko poemarekin eta “Garaztarra” *Nahi*
nuen kantatu izenekoarekin.

Hortaz, Zelaberi *untzako urrea* egokitu zitzaion eta Garaztarrari
ohorezko makila.

Baina, gorago aurreratu bezala, irailaren 4an, prentsan iragarrita-
koan, *ex aequo* modura banatzeko zirudien sari pare hura irailaren
6an, asteartean, irabazle bakar baten eskuetara igaro zen, “Garazta-
rra” izeneko egile anonimoak, ekitaldiaren solemnitateari nolabaiteko
mespretxua eginez, ez baitzuen bere burua ezagutzera eman²¹ Hori

---

21 Anton Abadiari zuzenean egindako mespretxutzat har zitekeen itsuskeria
hura eta pentsatzekoa da horrela hartu zutela bertaratu ziren agintari politiko, erlijioso
eta kulturalak. Abadia jauna, gogora bedi, ez zen aberats karitatibo huts bat. Honela
irudikatu eta laudatu zuen Hiribarrenek hurrengo hilabeteetan argitaratutako *Eskaldu-
nac* lanean:

*Benedicatzeco da d’Abbadie yauna,
Laphurdico yendea muguitu duena.
Urriña bazterrean hautatuz egoitza,
Hedatzen du herrian eskas cen ihintza;
Harc du abiaraci berritan pilota,
Mendez mende Eskaldun guraco yosteta;
Eskara ere luke nahi beguiratu,*

zela eta, lehiaketaren arduradunek, azken unean, untzako urrea eta bai ohorezko makila Bardozeko Zelabe gazteari ematea erabaki zuten.

Eta, horrela, 1853ko *pherxuetaco guduan* Zelabe geratu zen irabazle literaturaren historiarako eta "Garaztarra", saririk gabe, bigarren.

Luze mintza liteke lehiaketara aurkeztu eta garaile gertatu ziren bi poemoi buruz. Are luzeago, jakina, irabazle suertatu ez arren, aurkeztu zirenak aztergaien multzoan sartuz gero. Alabaina, aurkeztutako 37 piezatatik dozena erdia baino ez zaigu egunotara iritsi, tamalez.

Horrek, noski, ezinezko egiten du lehiaketaratutako poemien arteko erkatze-lana eta are ezinago Hiribarrenek esandakoak kontrastatzea (Garaztarrarena baino hobek ziren hamaika poema gehiago zegoela, etab.).

Ikusi dugu (Hiribarren *dixit*) Zelabek aurkeztutakoa, esaterako, erdi moldatua utzi zutela epaimahaian bertan, tarteko estrofa bat aldatuz eta, prezeptiba erretorikoak dioen moduan, kaskarra zen pieza bati ere inpresio ederra eman ziezaiokeen amaierako ahapaldi ziztrina kenduz eta biribilago zen beste bat erantsiz.

Jakina, lehiaketak bilatzen zuen efektu sozialerako eta pedagogikorako zilegizkoa izan zitekeen kanbalatzea.

Egileen ikuspuntutik, ordea, larria baino larriagoa gerta zitekeen jokaldia, arrazoiak arrazoi, lehiakideen fede ona, eskubideak eta zor zitzaizen epai-neutraltasuna bera kareletik behera botatzeak ez baitzitudien onargarriegia.

Erdara zaionean abantzu nausitu.
Eskaldunec ez dute achkide hoheric,
Izaria eman du untza horitaric

Eta aurrerago:

*Yaun hori aiphatzen dut Laphurdin delacotz,
Eta eguiac ere nahi duelacotz
Ondoan yakitea, nola Eskalduna
Maitatu izan duen, guciz guehiena.
Ohore Eskaldunec horren achkidantza,
Erreguekin badauca letrazco hizcuntza:
Badaki Laphurtarrac denaren prezatzen,
Bere lili bezala dio beguiratzen.*

(Hiribarren 1853:1979, 126-128)

Edonola ere, barne-kontu hura, beti bezala, burututako “beka-tua” publiko izatera igaroz gero baino ez zen arazo bihurtuko... eta, gauzak zeuden bezala egonik, inork pentsa zezakeen hitzeko zaldu-nen artean *omertáren* legerik beharko zela?

Trikimainak barreiatuak izan ala ez, aski iritzi kontrajarriak sorra-razi zituzten sarien inguruko erabakiek eta, batik bat, sariztatutako poemien kalitateak. Francisque-Michelek, adibidez, hitz hauekin agor-tu zuen Zelabereren poemari buruz zeukan aburua: “La[...] piéce, ne faut-il pas le faire remarquer? *est du français traduit du basque*. On entend de reste ce que je veux dire. Rien n’empêche un enfant des Pyrénées, qui a vécu vingt ans à Paris, de revenir faire des vers basques dans la Soule ou dans le Labourd; mais il n’y aura plus dans ces vers d’originalité véritable” (Michel 1857: 1983, 340-341; gurea da letra etzana). Alegia, frantsesez asmatua eta euskarara igaroa zeritzon lanari, euskal senik gabekoa eta egiazko originaltasunaren falta zuela.

Etxahunenari falta ez zitzaizkion ezaugarriak, bidenabar eta pa-rentesi artean esateko.

Bigarren geratu zen *Nahi nuen kantatu* poemari, ordea, oso ederra zeritzon F. Michelek, eta eskoziar baladaren bat gogorarazten zuela erantsi zuen jarraian: “est fort belle et mériterait bien qu’on lui consacrât quelques lignes; c’est vraiment une composition, et l’art n’y a point fait disparaître la naïveté. En la lisant, on se rappelle le début d’une ballade écossaise recueillie par Sir Walter Scott, ou plutôt celle de Casimir Delavigne qui commence ainsi [etab.]” (Michel 1857: 1983, 340).

Distantzia zuhurretik begiratuta, zalantzazkoa da ea Michelek²² zeritzon bezain perfektua eta ederra ote zen Garaztarraren lana.

---

22 Ez ditugu orrialde hauetara ekarriko 1853ko lehiaketan aurkeztu ondoren, egun oraindik irakur ditzakegun beste hiruzpalau poemak. Edonola ere, Francisque-Michelen iritziekin ari garela, ez genuke aiantzi nahi aipatu hiruzpalau poema horien arteko dugun Martin Egiategi-ren *Eskualdun baten bihozminak Montebidoerat juanez* izenekoaz lyondarrak dagien balioespen aski positiboa: “La [...] piéce [...] me paraît assez remarquable par la poésie du sentiment, sinon par celle des images. Elle doit nous intéresser aussi par l’élévation de son but moral. En la lisant, je me suis rappelé le Taitien de Bougainville, qui, dans le cours de son voyage en Europe, mettait en strophes cadencées tout ce qui le frappait, espèce de récitatif obligé qu’il improvisait” (Michel 1857: 1983, 340; gurea da letrakera etzana).

Egia da horrelako poema batetik espero daitekeen topiko multzoa modu efektiboan eta eraginkorrean jarrita azaltzen dela bertan, eta estrofa labur eta ikasteko errazetan multzokatua agertzean, lehen begiratuan behintzat, korte berria erakusten duela ohiko bertsoaritzza-moldeekin konparatuz gero. Mailu hunkigarriaren efektua lortzeko estrofen amaierako lelo errepikakorrak ere biziki hurbilazten du poema abestien arlora.

Dena den, garatu beharrekoa zen dramaren estilizazio hutsalak, gaiaren larria azaltzeko moldearen egokiezak, eliz kantiketarik hain hurbileko parametroek, bertsoen neurriak egokitzeak amarruek, erri-maren inkonstantziak, baliabide erretorikoen gehiegizko presentziak, estrofen inpresionismoak eta *–avant la lettre* bazen ere– poemaren *pastiche* itxurak berak²³ ere nekez ase zezaketen tradizioan erroturik bizi zen bertsoen munduko sentsibilitatea. Ezta Etxahunena, ezta Hiribarrenena berarena ere.

Bizpahiru lorpen edo kenduta, zirtzila zen “Garaztarra”-ren izenpean Landerretzek burututakoa²⁴. Eta, ildo horretatik, logikoa ere bazen egilea sari-banaketan azaldu ez izana.

Baina, esan bezala, laburra, erraz kantatzekoa, errazago gogoratzekoa eta, guztien gaineratik, zeharo efektista eta begi-engainagarria gertatzen zen ofiziotik kanpokoentzat.

Zalantzarik gabe, Etxahunen *Montebideorat juailiak* poemak hamaika buelta ematen zien guztiei dramaren tratamendu poetikoan eta moralean. Non, esaterako, zein poematan, modu larriagoan eta finagoan, aurki daiteke prostituziora behartutakoen tratamendua, esklabu sentitzearena, gazteak frantses armadatik ihesi zihoazela, azkenik beste armada batean “lurreratu” behar izatearena? Hori guztia eta engainu basatiarena, pasaiarketarien moralitate ezarena, gurasoen sufrimenduarena, haiek beharrezko zuten guztia seme-alabengatik ematearen drama...

Oro sentimentu eta emozioetatik eraikia, oro irudi eta forma beteginetan emana, oro era sarkorrean aurkeztua.

23 Ahaztu gabe poemaren izenburupeko haurkeria, hau da, frantsesez idatzitako epigrafe hura, poemari zor zitzaion tonu gaitza zeharo hondatzen zuen berbera (Urkizu 1997, 70 orrian baino ez dugu aurkitu delako epigrafe hori).

24 Duvoisinek utzitako ohar batean oinarritu izan da Mauleko apaiza zen Landerretxeren ustezko egiletza.

Horixe eskaintzen zuen Etxahunek bere poema saritu gabea.

Eta zinez diogu, Etxahuni zuzen egingo bazaio, ez litzatekeela mahairatzen ari garen hau subjektibismo hutsaren zitu ustel gisa edota azken orduko errebindikazioaren baten fruitu hanpatu modura hauteman behar.

Poemaren azalean itzalen bat antzeman izan arren (sarrera-ber-soaren hutsala²⁵ eta zenbait errimaren ahulezia), Larrasquetek ere goi mailako balorazioa egiten du *Montebideorat juailiak*-ek islatzen dituen poesia-senaz eta etorriaz, bertsoak ontzeko antzeaz, eta, berezi-bereziki, azken hiru ahapaldietatik isurtzen den edertasun hunkigarriaz: “Ce sujet, mis au concours, Etchahun l’a traité avec sa maîtrise connue. Tout au plus faudrait-il, si l’on désirait une critique vigoureuse, noter la faiblesse de quelques rimes, assez rares d’ailleurs, et la banalité du premier vers qui sert d’introduction. Ces ombres, bien légères, trouvent une magnifique compensation dans la qualité de l’inspiration, dans quelques vers bien frappés et la touchante beauté des trois dernières strophes” (Lhande eta Larrasquet 1946, 68; gurea da letrakera etzana).

Eta, areago, honakoan ere, Lafittek zioen moduan, ohiko estiloak ditu bertsoak: “bildu, tinko eta beteak; hitz alfer guti, luzagai gutiago; eta ateraldia tiroa bezala heltzen bere jo bururat” (Lafitte 1970: 1990, 182).

Hori guztia eskaintzen zuen Etxahunek bere poema saritu gabea.

Baina –ohikoak bide ditugu adbertsatibo gramatikalak eta adbertsitate faktualak– zubereraz idatzia zegoen haren *Montebideorat juailiak*.

7.- *Pherxuetaco guduaren irakaspenak*

Eta berriro azpimarratu nahi guke konstatazioa: Etxahunek aurkeztutako bertsoak zubereraz idatzita iritsi ziren Urruñako *pherxuetaco gudura*, halaxe sortu eta ondu baitzituen bardoxtarrak.

---

25 Lehen bertso horren apreziazioa dela eta, egokiagoa eta errealagoa da Haritxelarren iritzia: “le premier vers commence d’une manière traditionnelle” (Haritxelar 1970, 453), tradizioan ezarritako hasiera-mota baita Etxahunek hor darabilena.

Eta berriro azpimarratzearena ez da gure apeta edo gurari hutsa-gatik, beste zerbait garrantzitsuagoagatik baizik. Izan ere, Abadiaren bertso-guduak Hegoaldera igaro artean, lehiaketetan inplizituki markatu eta finkatu zen jokamoldeak ezaugarri interesgarri zenbait atera zituen azalera, besteak beste, poemetan erabilitako hizkuntza-motari zegokiona.

Luze joko luke hemen ezaugarri guztien harilketa egiteak. Alabaina, garrantzitsuenei heldu nahi genieke ondoko lerrootan, labur antzean bada ere.

Urteetako kasuistikari metodologia induktibo trauskilena aplikatu ere, aski argi frogatzen da 1853tik 1878ra bitartean burututako *pherxuetaco guduak*, hasieran eta teoriarik koplakarien ereduaren arabera antolatutako izango zirela iragarri eta ulertarazi zen arren, praktikan, paradoxikoki, beste norabide bat hartu zutela.

Alegia, antolatzaileek lehiaketari jarritako izenburuaren esanahia ahaztu gabe ere (zer izan zitekeen, bestela, *pherxuetaco gudu* bertso-tradizioaren esparruko lehiaketa bat baino?), ez dirudi Abadiak idatzitako hark ("les juges ne seront guidés que par l'appréciation du mérite des pensées et de la manière dont elles seront rendues") bertsolaritzaren mundutik kanpoko teknikez eta ereduaz pentsaraz ziezaiokeenik lehiaketan parte hartu nahi zuenari.

Ez da ahaztu behar, gainera, Abadiaren *gudu* haiek oraindik "erakundetu" gabe zeudenean (1851n eta 1852an, hain zuzen), bertsolariak, hots, bertsolari-bertsolariak izan zirela nagusi: Oxalde lehen urtean eta Halsouet eta Oxalde hurrengoan.

Baina "erakundetu" ondoko praktikan, esan bezala, beste norabide berri bat hartu zuten, agerian geratu baitzen hesia jartzen zitzaizela bertsolari-koplakarien presentziari eta oihartzunari kultutzat zituzten esparruetan.

Praktikan, beraz, zeharo mugatua azaldu zen koplakarien ordura arteko "monopolioa"; *guduak* abian jarri ziren lehen unean bertan, gainera.

Hortik, bertsolariek jaso zuten ezustekoa eta harridura.

Etxahun bezalako bertsolari ospetsuen lanak sarrietatik at uzteak hurrengo urteetan hedatuko zen jokamoldearen lehen iragarpena

baino ez zuen ekarri. Eta sumatzekoa da bertsolari gisa ziharduten gehienak, behin lekzioa ikasita, ez zirela berriro aurkeztu gudueta, batik bat aipatu eztabaiden eta bereziki barkoxtarraren *Bi berset eguitezen* berri izan bazuten²⁶

Handik aurrera –azpimarratu beharrik bai?–, bestelako sentsibilitate liriko-poetiko-erretoriko bat(zuk) agertu z(ir)en ustez *koplarienak* ziren *guduetan*.

Oro har, esan liteke sariketek lehen urteetan hartu zuten norabide ilustratu-moralak ere izan zuela eraginik aurkezteko erabakia har zezaketenen artean. Gakoa ez baitzetzan, agidanez, bertsoak era tradizionalan ontzean eta gozatzean. Ikasitako en eta alfabetatu en ukitua eskatzen zitzaie la zirudien.

Akaso horrexegatik, parte-hartu zutenen zerrenda osatu gabe koei erreparatzen bazaie, berehala atzemango da klase *astiduna* osatzen zutenen izenak nabarmentzen direla. Medikuak, mugazainak, auzapezak, errientak... inguru etako *intelligentsia* zen bere burua poesiaren argazkian agertzeko gertu ikusten zuen bakarra. Bertso gile inuzenteren bat kenduta, jakina, Abadiak sustatzen zuen antolamendu haren ateak gero eta hertsia go azalduko baitziren *kultuen* gizarte geruzakoak ez zirentzat.

Eta Etxahunen protestak gora-behera²⁷ eliz-gizonak ere prest agertu ziren ordura arte laikoentzat bakarrik gordeta zirudien bertso-lehiaket en egitura “mundutarra”-ri ekiteko. Haiei lanbidez eta bokazioz zegokien borroka erlijioso-ideologikoa burutzeko ere ezin aprosagoa zen-eta esparru hura.

Baina areago: ez gutxitan, apaizek berek eraman zuten sariketen protagonismo nagusia, nahiz eta ez beti aurreikusit zitekeena bezain erlijiosoa. Eta ez gara sariketen erabakietan berezko zuten

---

26 Etxahunek, esan gabe doa, ez zuen berriro parte hartu; urte berean aurkeztua zen Martin Halzuet “Ttipi Urruñakoa”-k ere uko egin zion berriz aurkezteari (eta 1855ean hil zen). Oxalde ospetsuak aurkezteko froga bat egin zuen 1859an, baina, nonbait emaitzak ikusirik (sarizatutako hainbat mediku eta apaizen ondoren baino ez baitzitaion “aipamena” aitortu), 1868ra arte atzendu zuen hurrengo parte-hartzea. Azken bertsolari handi bat aipatzeko, gogora bedi Piarres Ibarret jatsuarra ere ez zela 1869ra arte ausartzen hasi (31 urte zituenean); eta, dakigunagatik, esperientziak ez zion etekin zoriontsurik ekarri 1882ra arte, Sarako lehen saria eraman zuenean.

27 Ezin ahantz daiteke haren “*Jaun apphez baten da hanitch itchoussi/ Bassa kopl hountcia urguillia gati*”.

gidaritzaz bakarrik ari, poemak eta bertsoak ontzeari eta lehiaketeta-ko protagonista agertzeari hartua zioten zaletasunaz baizik. Hiribarren bera, Landerretxe "Garaztarra", Laphitz, Gorostazu, Adema "Zaldu-bi", Diharasari, Darrigol... hurrengo urteetako sariketa-katean begi bakan batzuk baino ez dira.

Jakina, sentsibilitate berri horiekin batera, Elizaren esparru hutse-koak ziruditen bertso-molde laburrak eta bertsolaritzaren eske-metatik at geratzen zirenak ere "sariketaratuak" izango ziren aurre-ran-tzean, herri-bertsogileen izialdurarako eta gogoko erremediorik jarri ezinean.

Hasierako espektatiben aurka, molde tradizionalak ere desplazata gertatzeko atakan azaldu ziren eskola-literaturan trebatutakoek lehiaketan tokia hartu zutenean. Eta nahiz eta azaleko ezaugarri zen-bait iraunkor mantendu, *guduen* ardura pertsona alfabetatuen eskue-tara igarotzeak bere zerga zekarren. Lehen aldiz, literatura –gehiago ala gutxiago– landuak (imaginarioa eta irudi eta baliabide berriak, etab.) bertsogintza tradizionalaren papereratzearen balioa jarri zuen dantzan eta haren etorkizuna ezbaian. Mende erdi lehenago *ipuin* onek herri-ipuingintza jarri zuten bezalatsu.

Denborak eman ohi duen perspektibak erakutsi beharko zuen gero noraino eta zein ezaugarriekin garatu zen ereduaren arteko di-bergentzia-hazi hura eta nolakoa (erregularra, gorabeheratsua, luzea, motza...) izan zuen burututako ibilaldia.

Nolanahi ere, lehen *pherxuetaco gudu* hartan bederen bazen ezin ahantzi daitekeen beste faktore garrantzitsu bat, norabide berria –gehiago batzuetan, ez hainbeste bestetan– baldintzatuko zuena. Faktore didaktiko-pedagogikoa, alegia.

Lehiaketaren xede ez literarioak egokiro burutuko baziren, ezin-bestekoa zen osagai pedagogikoa jasotzea. Gizartearen alderdi mo-ralean eragiteko, zalantzarik gabe, nahitaezkoa. Horregatik ezin zuen eginbizidun didaktikoa deskuidatu lehiaketarako hautatutako gaiak: hura jorratzeak modu ia sinbiotikoan lotua zeraman haren zabalkun-dea, eta hura zabaltzeak baliabide egokiak premiazko.

Gaia, zehazki azalduta, honetan zetzan: antonomasiako Monte-bideo hiria euskal emigranteen bilgunetzat hartuta, jakin eta jakinara-zi behar zen hara zihoan euskaldunak bihotz-min eta atsekabe izuga-riak izango zituela, eta hori gutxi baillitza, gizarte-eragin kaltegarriak ere zekarzkiola horrek jaioterriari; hobe zuela, hortaz, hara ez joatea,

Euskal Herrian geratzea eta bertan familia, gizartea, hizkuntza, kultura, sinesmenak... bizirik mantentzea.

Hori ulertarazteko, esplizituki erantsi zen piezek laburrak izan behar zutela zioen baldintza (berrogeita hamar bertso-lerro, gehiezez) eta tradizionala, hots, ezaguna zen *aire* batekin kantatu ahal izateko eta nahi bestetan gogorarazteko aukera eskaini behar zutela zioena (berrikuntza larregirik gabekoa, beraz, baina herrian barrena hedatzeko asmo nabaria zuena). Bestalde, sarien praktika zehatzak gero ageriago utziko zuenez, tamaina labur hartan kontzentra zitekeen ereduak modu inplizituan erakusten zuen formula narratibodiskurtsiboek ez zutela bertan tokirik; eta are gehiago, hobe zutela formulazio "bisuala" lehenestea eta irudi ulergarri eta inpresionagarrien bidea jorratzea (zailtasun kontzeptualik eta bestelakorik ez, hortaz).

Ildo horretan kokaturik, erraz asko ulertzen da Landerretxe "Gaztarra"-ren poemaren garaipena, eta egon bide ziren amarruak gorabehera, baita Zelaberena ere²⁸ Eta, arrazoiok aintzat hartuta, baita, akaso, Etxahunenaren bazterketa ere.

Bada, azkenik, nabarmendu beharreko beste alderdi bat, gure ustez garrantzi ezin handiagoa izan zuena.

Aipatua dugu dagoeneko bertsoek, xede pedagogikoa beteko bazuten, "ulergarri" behar zutela, jende xeheak ulertzeko modukoak. Hori bai, kontzeptualki ulergarriak izateko, lehendabizi linguistikoki ulergarriak behar dute. Edo, zehatzago adierazita, linguistikoki "ulertterazak".

Xede pedagogiko-sozialen asmoei traizioa egitea zatekeen bertso edo poema ezin ederrago bat jasotzaile zuzena behar zuen jendearentzat, hizkeragatik, arrotz gertatu izana.

Hemen jorratuko ez diren arrazoi desberdinengatik Hegoaldera ere (Elizondora lehendabizi) igaro ziren artean, Urruña-Sarako lehia-

---

28 Martin Egiategiren *Euskaldun baten bihotzminak Montebideorat juanez* bertsoak luzeragatik ere baztergarri (136 bertsolerro baititu!), badirudi oso gogoko izan zezaketela hainbat epaimahaikidek Ademaren poema (*Ameriketako bidean*): estrofa laburrekoa, jostalaria, azkarra... baina lirikoegia eta zertxobait deskonpentsatua ingurumari hartarako. Berdin gertatu bide zen Halsouet "Tupi" bertsolariaren poematxoarekin ere; harenean oso nabarmena da emigrazioaren dramak berezko zuen alderdi sozialaren gabezia, atsekabeak eta bihozminen zamak hasieratik desorekatzen baitira ahaide hurbilen negar eta lantuen esparru soilerantz.

ketetan nekez aurki daiteke bertako hiztunentzat linguistikoki arrotza edo arraro samarra egiten den idazlanik.

Baiezatatutakoa orokorkeria hutsal gisara gera ez dadin, *koplarien gduuetan* irabazle suertatutakoen zerrindari begira dakiok²⁹

1851n, Oxalde bidarraitarraren izena baino ez zaigu agertzen.

1852an, "Ttipi" urruñarra eta Oxalde bidarraitarra ditugu, diogun, "irabazle".

1853an, Zelabe bardoztarra eta Landerretxe garaztarra dira garraileak.

1854an, Dussaut bardoztarra (1. saria).

1855ean, Leon Elizanburu ortzaiztarra (1. saria).

1856an, Larralde hazpandarra (1. saria).

1857an, Iturbide lapurtarra (1. saria).

1858an, J.B. Elizanburu saratarra (1. saria), J. Hiriart lapurtarra (hazpandarra?) (2. saria); aipamenak: M. Arrupe urruñarra, J. Duvoisin ainhoarra, L. Elizanburu ortzaiztarra, Palassie kanboarra, A. Etxeberri saratarra, etab.

1859an, Larralde hazpandarra (1. saria), Gorostarzu ezpeletarra (2. saria), Guilbeau urruñarra (3. saria) eta P. Mendibil lapurtarra (4. saria); aipamenak: Adema senpertarra, Detxeparestu garaztarra (?), Mendiburu lapurtarra, Oxalde bidarraitarra,

1860an, J.B. Elizanburu saratarra (1. saria), Duvoisin ainhoarra (2. saria), L. Elizanburu ortzaiztarra (aipamena)

1861ean, hutsik

1862an, J.B. Elizanburu saratarra (1. saria). Aipamenak: Lapitz arizkundarra, ordurako Baigorriko bikarioa zena (1. aipamena), Garno lekondarra (2. aipamena), J.B. Elizanburu saratarra, Hiribarren azkaindarra, Larralde hazpandarra.

Etc., etc., etc.

---

²⁹ Urkizu 1997 lanari segitu zaio ondoren datozen datuotarako. Gauzak errazteko, saridun izandakoak baino ez dira aintzat hartu, hau da, berdin lehen, bigarren, hirugarren zein "aipamena" sariekin golardatuak agertzen direnak.

Ez dago zerrenda guztian salbuespenik. 1874ra arte, irabazle guztiek Lapurdi eta Behe Nafarroa mugatuko hizkuntza-jatorria erakusten dute. Edo geografikoki zehatzago adierazita nahi bada: marra moduko batek lotzen ditu lehiakide garaileen jaioterriak, Lapurdiko itsasegitik hasita (Urruña, Azkaine), Lapurdi Garaitik (Sara, Ainhoa, Ezpeleta, Kanbo) eta Ekialdetik (Hazparne, Lekorne, Bardoze) igarota, Behe Nafarroako Ekialdera (Bidarraí, Ortaize, Baigorri) eta Garazira iritsi arte. Horixe da lehendabizi Urruñan eta gero Saran agertuko diren hizkera nagusien habia.

Hogei urteko ibilaldi linguistikoki zentripetoaren salbuespen gisara, 1874an bizkaieraz idatzitako poema karlista bati eman zitzaion lehen saria. Bigarrena, nonbait salbuespena neutralizatzeke, Adema "Zaldubi"-ri luzatu zitzaion.

Aldaketa zirudiena, gorago esan bezala, 1879tik aurrera gertatu zen. Edonola ere, euskalki urruneko Arrese Beitia bezalako irabazle erreintzidentea kenduta, urak bere bidera itzuli ziren laster asko eta, Hegoaldeko herriren batean edo bestean ospatu lehiaketetako garaile bakanen baten salbuespenarekin, distantzia linguistikoek nekez gainditu zuten donostiar gipuzkeraren muga finkoa.

Eredu linguistikoa, beraz, erdi aldeko hizkera "ulergarriak" hobe bestean zetzan, hots, lapurtera eta denborarekin lapurtera-nafarrera bezala ezagutuko zena³⁰.

Gogoratu behar da, dena den, Abbadiak konbentzimendu handiz idatzia zuela "on n'exclura aucun dialecte, on n'en préférera aucun; les juges ne seront guidés que par l'appréciation du mérite des pensées et de la manière dont elles seront rendues" (ikus Haritxelar 1970, 451).

Halere, ordura arteko literatura idatziaren historiak pisu eskerga zuen idatzizkoa erabili behar zen esparru eta une orotan: "la littérature basque [...] dans les Basses-Pyrénées, a été rédigée presque exclusivement en labourdin aux XVIIe, XVIIIe eta XIXe siècles; étant donné le préjugé selon lequel bien parler c'est 'parler comme un

---

30 Handik lauogeita hamar urtera Lafittek finkatuta aurkituko zuen joerarekin bat zetorrena: "la lecture du journal *Eskualduna*, de la revue *Gure Herria*, ou des oeuvres de Abbadie, Barbier, Etchepare, Apestéguy, etc., révèle-t-elle la naissance d'une langue littéraire commune à presque tout le Pays basque continental et que l'on pourrait appeler 'labourdine', ou plus précisément 'navarro-labourdine' " (Lafitte 1944: 1978, 6).

livre', quand les Bas-Navarraïses et même quelques Souletins se sont mis à écrire, ils ont pris les vieux auteurs comme modèles et ont 'labourdinisé' avec entrain" (Lafitte 1944: 1978, 6).

Eta, oharkabeen bazen ere, *phersuetaco guduak* ezin ziren salbuespen izan: "La tradition continue [...] imperturbable!" erantsi zuen Lafittek.

Eta muturreko euskalkiak (zuberera eta bizkaiera)? Bada, praktikan, bazterturik geratu ziren *koplarien gudu*etatik, aipatu literatur tradizioaren gaindiezinezko indarrak gainera, "erdialdeko" euskaldunek, Abadiaren sarien hartzaile "naturalek", ahalegin asko eta handien truke baizik ez baitzituzten ulertzen³¹.

Eta, ikusi denez, Etxahun bera izan zen formatzen hasitako literatur arrago berri haren pisua (beste bat gehiago, pentsatu zukeen berak!) jasan eta eraman behar izan zuten lehena.

Onartu behar da, bestalde, barkoxtarrak egiten zuen zubereraren erabilera edo, nahiago bada, idazteko baliatzen zuen hizkera pertsonala ere aski urrun gelditzen zela ordurako Lapurdi eta Behe Nafarroako euskalkietan finkatua zuten idatzizko tradizio landu, aberats eta, estilistikoki, depuratutik. Harekin konparatuz, Etxahunenari (ahozko formuletatik hurbila: fonetismoak, kontrakzioak...) ibilaldi luzea falta zitzaion eredu normaldu eta kultu gisara agertu ahal izateko.

1853ko *Koplari-guduan*, beraz, faktore garrantzitsu asko izan zituen Etxahun bertsolariak aurka.

Gehiegi, nonbait, irabazle gertatu ahal izateko.

Behar baino gehiago, edonola ere, "Uskal Herriko poeta famatu" izatera iristeko.

Aramaion, 2012ko urriaren 12an.

---

31 Etxaideren *Joanak joan* eleberria irakurtzea besterik ez dago horretaz jabetzeko: Etxahunen bertso guztiak gipuzkeraz –edo "gipuzkera osotuan", edo "gure euskaraz", edo "itzulirik"– emanak daude, hizkuntz eragozpenik gabe segi diezaion irakurleak nobelaren hariari. Eta aitortzea bera hitsa zaigun arren, hizkuntza-arazo horren paralelismo moduko bat aurki daiteke berriki estreinatua den zuberera hutsezko film baten ibilaldi laburrean ere: Zuberokan izan ezik, ia zeharo ulertezina gertatu da proiektatu den euskal leku gehienetan.

Bibliografia

- Andiazabal, P., 1992, "Nor zen Ttipi urruñarra", *Euskera* 37, 65-75.
- Arbelbide, X., 1987, *Piarra Topet Etxahun. 1786-1862*, Donostia.
- Errasti Oregi, B., 2006, "Lore-Jokoak: 1853-1917", in B. Fernandez eta I. Laka (arg.): *Andolin gogoan. Essays in honour of Professor Eguzkitza*, Bilbo, 307-326 or.
- Etxaide, J., 1955, *Joanak-joan*, Zarautz.
- Haritzelar, J., 1969, *Le poète souletin Pierre Topet-Etchaun (1786-1862). Contribution à l'étude de la poésie populaire basque du XIXe siècle*, Baiona.
- _____, 1970, *L'oeuvre poétique de Pierre Topet-Etchahun*, Bilbo.
- _____, 1983, *Etxahun Barkoxeko*, Donostia.
- Hiribarren, M., 1853: 1991, *Montebideoko berriac*, Baiona (orain: Urkizu 1991, 543-584).
- _____, 1853: 1979, *Eskaldunac*, Baiona (edizio faksimila: 1979, Donostia).
- Lafitte, P., 1944: 1978, *Grammaire Basque (Navarro-Labourdin littéraire)*, Donostia.
- _____, 1970, "Pierre Topet-Etxahun (1786-1862)", *Gure Almanaka*, Baiona (orain: P. Lafitte, *Euskal Literaturaz*, Donostia, 1990, 169-183).
- Lhande, P. eta Larrasquet, J., 1946, *Le poète Pierre Topet dit Etchahun (1786-1862) et ses oeuvres*, Baiona.
- Michel, F., 1857: 1983, *Le Pays Basque. Sa population, sa langue, ses mœurs, sa littérature et sa musique*, Donostia
- Mixelena, K., 1964, *Textos arcaicos vascos*, Madril.
- Urkizu, P., 1991, *Bertsolaritzaren Historia II. Lapurdi, Baxanabarre eta Zube-roako bertso eta kantak. 1545-1900*, Donostia.
- _____, 1997, *Anton Abbadiaren koplarien guduak. Bertso eta aire zenbaiten bilduma. 1851-1897*, Donostia.
- Xarriton, P. eta Urkizu, P., 1997, "Koplari zenbaiten bizitzaz eta bertsoez ohar labur batzuk", in Urkizu 1997, 419-428.

ERANSKINAK

Bernard Zelabe

Entzunik espantutan Indien berria

(Airea: *Atarratze jauregian* &, edo:

Mendian zoin den eder & edo bertze hanitz)

- 1.- Entzunik espantutan Indien berria,
Beldurtu ere gabe ote den egia,
Montebidorat noa zenbait urterentzat,
Asia bildu nahiz azken egunentzat.
- 2.-Ez naukan hainitz herritik joaitea,
Guti nakien zer zen negar egitea,
Untzirat noanean orai dut sentitzen
Damuaren eztena bihotzean sartzen.
- 3.- Bertz-aldiz zihoazkigun irritan egunak,
Tristerik orai ditut aldean lagunak,
Adiotarat zaizkit nigarrez hurbiltzen,
Iduri naiotela betikotzat hiltzen.
- 4.- Sorlekuan nituen esteka guztiak,
Ez dakit handik urrun zer daukan biziak,
Adios erraiten herri maiteari,
Bihotza zaurtua, naiz eman nigarrari.
- 5.- Diruaren goseak etxetik narama,
Utzi behar dut aita, utzi behar ama,
Segurantzarik gabe nihoiz bihurtzeko,
Iragan atseginak berriz kobratzeko.
- 6.- Lur atzean zuhaitza laster iraungitzen,
Desterruan gizona gazterik zahartzen,
Han galdeturen beti herria bihotzak,
Eskasa ez beteko irabazi untzak.
- 7.- Desterruan non kausi herriko mendiak,
Aiten egin ederren lekuko handiak?
Ohitu ezkila ere ez dut adituren,
Bozkariorat ez nau bestetan deituren.
- 8.- Desterruko bidean erortzen denari
Lagun onik etzaio agertzen sokorri,
Eritzean ez duke amaren artarik,
Hil daiteke inguruan nihor gabetarik.
- 9.- Adios, Eskual Herri hanbat onetsia,
Hire zerua zaitak ezin ahantzia,
Uzten darozkitziat maite ditudanak,
Etor bahi, aita-amak, haurreko lagunak.
- 10.- Noizbait ahanzten badut ene ama ona,
Beldur ez nadin etor, nigarrez dagona,
Ahanzten badut aita, ahanzten herria,
Nihoiz ez bekik mugi ahoan mihia.
- 11.- Urrun, Jauna, niganik, otoi, zorigaitza
Hustua kausitzeko aita-amen egoitza!
Aitzitik egidazu bihur nadin laster,
Eta goza ditzadan luzaki zuri esker.

Landerretxe "Garaztarra"
Nahi nuen kantatu

(Airea: Bizirik naiz baina ez...)

Epigraphe

La Makhila, objet utile,
Soit dans les champs, soit à la ville,
Passe encore, Mais l'once d'or
Est un trésor Des plus minimes
Pour un gueux troubadour
Qui ne vit que de rimes

1.- Nahi nuen kantatu, Alegera partitu, Bainan, zer bihotz mina Ene baitan da piztu? <i>Ene bihotza nola, Nola daite kontsola? (bis)</i>	5.- Euskal Herrian sortzen, Ameriketan hiltzen, Oi, zer zorte dorpea Orai dutan bilatzen! <i>Ene bihotza nola, Nola daite kontsola? (bis)</i>
2.- Norat hoa, untzia, Norat utziz Frantzia? Norat hola deramak, Orai ene biziā? <i>Ene bihotza nola, Nola daite kontsola? (bis)</i>	6.- Euskal Herri maitea, Herri paregabea, Hiltzea da neretzat Hi gabe bizitzea! <i>Ene bihotza nola, Nola daite kontsola? (bis)</i>
3.- Bagoazi tristeki, Ameriketan kausi, Ustez gure gozoa: Esperantza zoroa! <i>Ene bihotza nola, Nola daite kontsola? (bis)</i>	7.- Adios, ama maite, Galtzen zaitut zu ere, Ni zugandik urrunduz Zenbat biziko zare? <i>Ene bihotza nola, Nola daite kontsola? (bis)</i>
4.- Zerek nau liluratu? Hola zerk enganatu? Egjazko onak utzirik, Itzala dut hautatu! <i>Ene bihotza nola, Nola daite kontsola? (bis)</i>	8.- Egin dudan botua Baldin betetzen bada, Laster itzuliko naiz, Am'ona, zuregana. <i>Ene mina bertzela, Nola daite kontsola? (bis)</i>

Esoporen berrogei alegia, Erraimun Olabidek euskarara itzuliak

Josune BELDARRAIN AGIRRE (UPV/EHU)
Genaro GOMEZ ZUBIA (UPV/EHU)

Olabidez ohar laburra

Erraimun Olabidek (Gasteiz, 1869 – Toulouse, 1942) jesuiten ordenako euskal idazleek utzitako ubera luzeari jarraitu zion; baita beste garai eta ordena batzuetako erlijioso euskaldunberrien ubera laburrari ere, hala nola Esteban Materre eta Silvain Pouvrearenari.

Gasteiztar jesuitak euskaraz argitaratzeari ekin zionean, 1914an hain zuzen, bizkortzen hasiak ziren euskal letrak, eta eragileetako bat izan zen Olabide Pizkunde hartan, noiz eliza-testuak itzuliz noiz zientzia-gaiak landuz (*Giza-soña*, 1917).

Olabidek leku bat irabazi zuen euskal letretan *Itun Zar eta Berria* itzulpenari esker¹. Ahaztuxea dugu, ordea, Olabide, euskal letrak bide berriak urratzen hasi zirenez geroztik.

Ama, andoaindar gurasoen alaba, madrildarra zuen, eta aita tolosarra (Altuna, 1994: 451). Baina Olabide umeak ez zuen euskara

---

1 Mitxelena, neurri batean, gorai patua (1959: 85): "Inolaz ere, euskaldun batek letra-sailean inoiz burutu duen egitekorik larrietakoa da eta are larriagoa agertzen zaigu euskaldun berri batek egin zuela gogoratzean. Itzuli ere etzuen nolana egin, gogo beroz, arreta andiz eta jakite ugariz baizik. Maiz eduki bearko dugu gogoan eta esku-artean liburu au aurrerantzean".

Bestalde, Ibiñagabeitiak (1954/2003: 230) epai ezin hobeak izan zituen Olabideren *Itun Berriarentzat*, Eusko Ikaskuntzaren 8. kongresuan: "Euskera jori, aberats eta tinkoz idatzia da Olabide'ren itzulpena, ao batez esango dut, egin dan ederrena dala, naiz protestante naiz katolikuen artean".

edoski; Olabide gazteak ez zuen euskaraz egin. Laster partitu zen etxetik gasteitzar mutiko hura Urduñako jesuiten komentura, humanitate-ikasketak egitera, 1880an. Geroago, Salamancan zela, euskarara ikasteari ekin zion, 1896an, 27 urte zituela. Nonbait, Campionen gramatikan irakurri zuen esaldi batek akullatuta ekin zion bere burua euskalduntzeari, Plazido Mujikak (1958: 449) eta Luis Villasantek (1979: 365) gogorarazi zutenez: "Entonces me avergoncé de llevar sangre éuskara en las venas y de ignorar la lengua nativa de los euskaros". Baita buru-belarri ekin ere, San Inazioen gogo-jardunak plazaratu baitzituen urte batzuen ostean (*Loyola-tar Eneko Deunaren Gogo-lñarkunak*, 1914). Ondoren, euskaltzaina izan zen Euskaltzaindia sortu berrian, 1919ko biltzarrean hautatu zituztenetariko bat.

Lehen itzulpen horren ostean beste batzuk etorri ziren: *Josu-Kistoren Antzbidia* (1920), *Itun Berria* (1931), eta *Itun Zar eta Berria* (1958). Itzulpengintzan nabarmendu baitzen Olabide, ororen gainetik, sorkuntzan baino areago.

Aurreko itzulpen-lan horiez gainera, sekula osorik argitaratu ez den eskuizkribu bat ere utzi zigun. Inoiz horko zati banakaren bat artikuluren batean agertu bada ere, Loiolako santutegiko euskal liburutegian² gorderik dago: "Esoporen alegiak R. Olabidek euskerratuak". Eskuizkribu hori ahanzturatik ateratzea da orriok idazteko zio nagusia.

Olabideren eskuizkribua

Beste lan bat egiten ari ginela izan genuen Erraimun Olabideren itzulpenaren berri. Juan Anjel Etxebarriari irakurri genion berri hori lehenengoz, haren *Esopo'ren Alegiak* liburuko hitzaurrean (1967), oin-ohar batean: "Oraintxe eskuetaratu yaku Olabide zanaren itzulpena: Esopo'ren berrogei alegi. Euskera eder-aberatsa dau, otz samarra baiña".

Geroago, beste lekukotasun batzuk irakurri genituen, Plazido Mujikarena, aurrena. Alegion berri eman zuen Mujikak *Euzko-Gogooan* 1958an, eta haietako hiru tartekatu zituen bere artikuluan: "Balbe ta

---

² Eskerrak eman nahi dizkiogu Olatz Berasategiri, Loiolako santutegiko artxiboko eta liburutegiko arduradunari, eman zigun laguntzarengatik.

agurea”, “Txakurrak ausk egin ziona” eta “Nekazaria ta bere semeak”. Patxi Altunarena (1994), hurrena; hark ere alegia bat argitaratu zion: “Nekazaria ta bere semeak”. Ariketa gisakotzat jo zituzten bi jesuitok Olabideren itzulpen horiek. Baina, aldeko epaiak egin zizkioten, batez ere Patxi Altunak (op. cit.: 455): “biziki ongi oratuak daude”.

Alegiok zer-nolakoak ziren ezagutzeko harra sartua zitzaigulako, Loiolara hots egin, eta hantxe egon eskuizkribua euskal liburutegiko funtsen artean! Honako agiri hauen artean sailkatua: «Olabideren Lanak: Itzaldia, Fisika, Esoporen Alegiak, Euskaltzaindiaren sortarauak, Gramatika, Aditza, Gutu (Cartas), Cuadernos AR,2-8».

Eskuizkribuaren deskripzioa

Bi orri-multzo dira. Batean, Esoporen alegien itzulpenen zirriborroak ditugu, zirrimarra ugariz; bestean, alegiak idazkera txukun garbian ipiniak. Batetik bestera dauden aldaketek erakusten dute ariketa gisako itzulpen baten aurrean gaudela; hizkuntza ikasten ari den baten zalantzen eta balantzen lekuko dira bi orri-multzook. Bihoaz, horren erakusgarri, alegia baten bi bertsioak³, zirriborrokoa, lehena, eta idazkera txukuneko sortakoa, bigarrena:

Agure ta eriotza

Beingoan agure batek, egur egin ezkerro sendorra zeroala, bide luzean zebillen; ta bere zama <neke nekearre>n nonbait utzirik, **eriotzari dei zegoen**. <Aurkeztu> **Eriotza** araxetu ta zer<gatik><tarako> deitzen zuan galdeturik, agureak **ikararuta**, zion; nere zama yasotzeko.

lpuñak darakus, bizitza edonork eusten duala gaxo ta errukarria izan arren.

Agure ta Balbe ta agurea

Beingoan agure batek, egur egin ezkerro, sendorra zeroala, bide luzean zebillan, ta, bere zama nonbait utzirik, **Balbe'ri**

---

3 Olabidek erabili zituen karaktereak ez dauzkagulako, honako aldaketa hauek egin ditugu: *rr* eman dugu *r* tiletdunaren ordez, *salbu* eta *hitz bukaeran* eta *kon-tsonante-bilkuretan*; *ll* ipini dugu *l* tilet horizontaldunaren ordez. (EGANeko erredakzio batzordearen oharra).

deyez zegokion. Balbe araxetu ta zertarako deitzen zuan gal-deturik, agureak **ikaraz** zion:

“nere zama yasotzeko.”

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus bitza edonork **maite** duala, gaxo ta errukarria izan arren.

Letra lodiz nabarmendurikoen antzeko hiztegi-aldaketak eta joskera-zuzenketak ditugu, oro har, lehen multzotik bigarreneira. Bigarren multzoa aukeratu dugu transkripzioa egiteko, txukuntzeak eta idazkera garbian ipintzeak erakusten baitute Olabidek huraxe zuela behin betiko idatzaldizat. Ez dira falta, hala ere, bigarren horretan, zirimarrak eta lerroen artean erantsitako hitzak.

Hamasei orrik osatzen dute bigarren sorta hori, bigarrenetik hamaseigarreneira zenbakituak. Lehenengoak Jesusen Lagundiaren monograma⁴ du lerroburu, zenbakiaren ordeiz: “Ihs”.

Eskuizkribuaren edukia

40 alegia dira, hitz lauzkoak, eta Esopo dute iturri.

OLABIDE, Erraimun (c. 1910). “Esoporen alegiak”, Loiolako Santutegiko Euskal Liburutegia [16 orriko eskuizkribua]

[“Azeria” **Eso 43**. “Balbe ta agurea” **Eso 78**. “Sugea” **Eso 77**. “Lazkarrapo ta arranoa” **Eso 351**. “Asto ta azeria” **Eso 267**. “Ollo ta enara” **Eso 286**. “Txitxarra ta iñurriak” **Eso 336**. “Ollo urre errulea” **Eso 287**. “Belaxka [Iskiñoso] ta usoak” **Eso 163**. “Otso ta lertsoiña” **Eso 224**. “Orein ta matsondoa” **Eso 103**. “Txakur, ollo ta azeria” **Eso 180**. “Lehoi, asto ta azeria” **Eso 209**. “Txakurrak ausk egin ziona” **Eso 177**. “Eultxo ta leoya” **Eso 188**. “Txakur ta otsoa” **Eso 184**. “Asto ta baratzaya” **Eso 273**. “Zekena” **Eso 344**. “Azeri ta akerra” **Eso 40**. “Katu ta saguak” **Eso 13**. “Iñuri ta usoa” **Eso 242**. “Andre ta mirabeak” **Eso 89**. “Zaldi ta astoa” **Eso 141**. “Arrantzalle ta arraintxo” **Eso 26**. “Nekazari ta bere semeak” **Eso 83**. “Seska ta oliondo” **Eso 143**. “Irudin-puskatzallea” **Eso 61**. “Azeria” **Eso 41**. “Otso

4 IHS (edota JHS) Jesukristoren izenaren monogrametako bat da, berez: “Jesus Hominum Salvator” edo “Jesus Hierosolymae Salvator” esan nahi du. Loiolako San Inazio bere eratzuneko zigilurako hartu zuen monograma hori Jesusen Lagundiko nagusi karguan eta, gerora, ordenaren enblema bihurtu zen.

ta atsoa” **Eso 223**. “Artzai ta itxasoa” **Eso 311**. “Lehoi ta azeria” **Eso 196**. “Azeri ta tximua” **Eso 38**. “Erbi ta igelak” **Eso 191**. “Tximu ta izurdea” **Eso 305**. “Emaztea” **Eso 88**. “Lehoi, otso ta azeria” **Eso 205**. “Ermes ta aizkolaria” **Eso 253**. “Arrano ta azeria” **Eso 3**. “Otso ta ardiak” **Eso 217**. “Bidaztiak” **Eso 258**.]

Noiz taxutu zuen eskuizkribua

Eskuizkribuetan ez dago data zehatzik. Soilik, zirriborroko orri batean honako ohar zehazgabe hau, bazterrean trebeska idatzia: “Epea. Egun batzuen ondoan itzulirik”.

Data zehazten hasita, bi euskal idazlek beren aieruak plazaratu zituzten. Honela esan zuen Plazido Mujikak (1958: 449):

Garai artan, ain zuzen ere Salamanca’n zegola, artu zuan Olabide A.’k erabaki arrigarri bat: euskera ikasi bear zuala, alegia. 27 urte zituan ordun, baño oztopoak gora-bera, aurre-ra ekin ezkeru, etzion iñork edo ezerk atzera eragingo. Arrigarrria zan benetan Olabide A.’ren kemena, erabaki bat (zaillena ere) artu ezkeru.

(...) Gero askok galdetzen zioten:

— Nun ikasi dezu euskeraz ain ederki? eta

— Salamanca’n!!! erantzuten zuan berak parrez.

Parrez eta egiaz eta, dirudienez, garai artakoak dira nik Loiola’n arkitu ditudan saio batzuk. Erakusbidez, ale batzuk aipatu nai ditut.

Garai hartan 27 urte bazituen, 1896. urtearen bueltan euskaratu zituen alegiok Olabidek. Baina, Patxi Altunak beste lekukotasun hau utzi zuen (1994: 454-455):

(...) 1909-1910eko ikasturtean, zazpi urtez biziko den leku berrian aurkitzen dugu, Pontevedrako La Guardian, bere lehen euskal lana burutu eta argitaratu zuen hirian. Ia hogeitau urte ziren euskara ikasten hasi zela. Urte horietan egin zituen aurrerapenen aztarnarik ez dugu; isilik eta bakarrik aritu zen lanean. Loiolan badira ariketa gisa eginiko itzulpen batzuk, Esooporen gerkerazko fabuletatik euskaratuak. Ez dakigu noizkoak diren, baina oso goiztarrak ezin izan (...).

Data zehazterik ez badago ere, ebidentzia batzuk agertu zaizkigu, balizko lexikografia-iturri batzuk⁵ arakatuta: Olabidek Azkueren hiztegian⁶ soilik jasorik dauden hitz-forma batzuk agertu zituen alegiotan; halaber, Juan Mª Dornakuren hiztegitxoan⁷ soilik jasorik dagoen forma bakanen bat edo beste. Kontuan hartzen badugu Azkuek 1905.-1906. urteetan argitaratu zuela *Diccionario vasco-español-francés / Dictionnaire basque-espagnol-français* (DVEF) eta Dornakuk 1909an argitaratu zuela *Euzkel-iztegitxua* (Ei), uste izatekoa da Olabidek data horretatik aurrera itzuli zituela Esoporen alegiak.

Jardun luze baten hasikinak izan ziren Esoporen alegiak Olabide-entzat, haren itzulpengintza-bide oparoan trebatze-ariketa gisa baliatuak ur handietan sartu baino lehen, *Loyola-tar Eneko Deunaren Gogo-l̥h̥arkunak* 1914an argitaratu baino lehen, hain zuzen.

Alegiak eta erretorika

Erretorika lantzeko erabili ziren alegiak antzinatean. Aristotelesek *Erretorikako* II. liburuan jardun zuen alegiez eta haien erabileraz (2011: 774-778). Esan zuen alegiak oso egokiak direla hitzaldi politikoetan erabiltzeko; izan ere, Aristotelesek dio zaila dela hitzaldiko antzeko gertaerak aurkitzea, eta oso erraza, berriz, alegiak topatzea. Eta dio horretarako beharrezkoa dela norbera gai izatea antzekotasunak ikusteko, eta hori erraza dela filosofiatik abiatuz gero. Honela behar da ulertu hor filosofia: espezializatorik gabeko ariketa edo diziplina mentala.

Demetrio Falerokoak lehenengo alegia-bilduma plazaratu zuen K.a. 300. urte aldera. Litekeena da Demetrio Falerokoak alegiak bildu izana ikasleek oradore-ikasketetan argudio modura erabil zituzten, Aristotelesen *Erretorikako* aholkuei jarraituz (Chambry, 1960: XXX). Galdu egin zen bilduma hura, baina harrezkeroztiko erretoriko greko guztiek alegia erabili zuten, lehenengo mailatik.

5 Inprimaturiko hiztegiak: Larramendi (1745), Aizkibel (1883), Azkue (1905) eta Dornaku (1909).

6 Esaterako, *oliondo*.

7 Esaterako, *galzor*. Eta baita ere lehen ziriborroko *gaimelondo* hitza (behin betiko idatzaldiko *oliondo* hitzak ordezkaturiko forma, hain zuzen).

Hain zuzen, *Progymnasmata*⁸ direlakoetan egiazta daiteke orado-reak trebatzeko erabilera hori. Aelius Teon dugu halako ariketa-bilduma baten egileetako bat, K.o. I. mendean. Bildumako 15 ariketetatik bat alegiari eskaini zion, eta ariketa horretan zenbait jarduera agertu zituen Teonek: aurkezpena; flexioa; kontakizun bat erabiliz alegia testuinguruan jartzea, luzatzea eta laburtzea; alegiari irakaspen bat gehitzea, eta, alderantziz, alde zurreko irakaspen batetik abiatuta, ondo datorcion alegia bat asmatzea; hori egin ondoren, eztabaida eta berrespena eranstea (Teon, 1997: 32). Erretorikak argudiatzea eta gogatzeta eskatzen baititu, ezin egokiagoak gertatu ziren alegiak Teonentzat, eta erretorikoentzat oro har, beren ariketetan baliatzeko.

Eskuizkribu ugarik⁹ egiaztatzen dute alegien erabilera Erdi Arora arte. Erromantzeko *Ysofet* ugarik segida eman zioten alegiari, *gero*.

Mendebaldeko unibertsitateetan jarraitu zen alegiak ikasten eta aztertzen, erretorika- eta estilo-ariketetan. Hor ditugu esaterako, Villagarcía de Camposeko jesuiten ikastetxean argitaraturiko testu klasikoak, horien artean *Opuscula Graeca* bat (1761), Esoporen zenbait alegia biltzen zituena.

Erabilera horrek Olabideren ikasle garaira arte iraun izana gauza segurua da. XIX. mende bukaeran, Espainiako kontzilio-mintegien eta unibertsitate pontifikalen ikasketa-planetan, erretorika eta grekoa agertzen dira beste irakasgaiekin batera (Tineo, 1993: 49 eta 60). Ikasketetan erretorika eta grekoa lantzeko alegiak baliatu zituelako egokia irudituko zitzaion Olabideri bere burua euskaraz trebatzeko erabiltzea. Hain zuzen, Salamancako unibertsitatea XVIII. mendeaz goerotik helenismo gune garrantzitsuenetariko bat izan zen, Villagarcía de Camposeko jesuiten ikastetxearekin eta Madrilgo San Isidroko Errege Ikasketekin batera (Gil, 1995).

Ikasle adoretsua izan zen Olabide. Balentria baten berri eman zuten Plazido Mujikak (1958: 451) eta Patxi Altunak (1994: 452): Salamancako Filosofia eta Letretako fakultatean matrikulatu eta ikasurte bakarrean, 1894-95ekoan, ikasgai guztiak gainditu zituen.

---

8 *Progymnasmata* direlakoak erretorika-ariketak ziren, mallakatuak, ikasleak gradualki ohitu zitezten erretorika-osagaiak sartzen beren testuak eta hitzaldiak antolatzeko orduan.

9 *Parisinus, Augustanus, Casinensis, Laurentianus, Assedelfteko oholxkak...*

Alegiagintza Olabideren garaian¹⁰

Euskal Pizkundea da Olabideren alegien testuinguru historikoa. Garai horretan alegialari mordoxka bat agertzen zaigu.

Euskal Pizkundeko alegiagintza hori hiru eragileren ekimenez elikatu zen, batez ere: Anton Abbadia, mezenas gisa; Jose Manterola, biltzaile eta kritikoa gisa; eta Aitzol, kultura-eragile gisa.

Anton Abbadia izan zen, Lore Jokoak 1851n sortu zituenez geroztik, euskararen eta euskal literaturaren zutaberik sendoenetakoa, Euskal Herriko zazpi probintzietan. Patri Urkizuk (1998: 70) dioskunez, mezenas handi bat izan genuen euskaldunok Abbadiarengan. Poesia indartu zuen Abbadiak "Koplarien guduak" deitutakoan bitartez, eta, horri esker, genero nagusietakoa bihurtu zen poesia, estu-estu loturik herri-lirikari eta bertsolaritzari, eta, Haritxelarrek ikertu duenez (1998), poeten gogo-bihotzetan borborrean zeuden gaiei, hala nola baserritar-giroa, emigrazioa, herri-bestak, gerlak, euskara eta politika.

Giro horretan, poetek eta bertsolariek alegiak landu eta lehiaketa haietara aurkeztu zituzten, eta baita zenbaitetan saria irabazi ere alegiokin. Patri Urkizuk apailaturiko bertso eta aireen bilduman (1997) irakur daitezke koplarien gduetako alegia haiek: Gratien Adema, Auguste Etcheberry, Ramon Artola, eta Pepe Artolarenak, besteak beste.

Euskal kulturaren aldeko beste suspertzaileetariko bat, Hegoaldeko probintzietan, foruen galeraren ondoren, Jose Manterola izan zen. *Cancionero Basco* (1877-1880) argitaratu zuen eta *Euskal-Erria* aldizkaria sortu (1880-1918).

Cancionero Bascoko orrietan, euskal alegialarien lanak eta alegiei buruzko kritikak atondu zituen, era guztietako poesien artean. Alegialari batzuen lanak lehenengo aldiz argitaratu zituen (Iza y Agirre, Serafin Baroja, Pierre Ibarrat); beste batzuenak, berriz, berrargitalpenak ziren, baina ikuspegi kritikoa eta filologia-iruzkinak gehitu zizkien (Bizenta Mogel, Iturriaga, Artsu, Goihetxe...). Poesia-genero guztiak eta euskalki guztiak jaso nahi izan zituen bere kantutegian. Beraz,

10 Ikus bedi, atal honetarako, Josune Beldarrain (2010).

alegiagintzari ere heldu zion, literatura-genero apala izan arren, alegiek mezu sakona eskaintzen dutelako.

Euskal-Erriako orrietan, bestalde, garaiko alegia-agiritegirik aberatsena osatuz joan ziren euskal idazleak. Felipe Arrese Beitiak, Ramon Artolak, Rosario Artolak, Eusebio Azkuek eta Jose Manterolak berak *Euskal-Erri*an argitaratu zituzten idazle klasikoen alegien berri-dazketak. Baita berek sortutakoak ere. Izan ere, alegiak sortzea modan egon zen, erromantizismoaren eraginez. Aurrekoez gainera, honako idazle hauek ere alegiak ondu eta aldizkari horretan argitaratu zituzten: Juan Ignacio Uranga, Victoriano Iraola, Cirilo Erkizia, Jose Otamendi, Felipe Kasal, Klaudio Otaegi... Bertsolarien moldeak erabili zituzten horietako askok alegiak taxutzeko.

Idazle horien obran, alegiek zati bat baino ez dute osatzen. Alegietara jo zuten politika eta gizarte gaiak lantzeko, horrela generoa dibertsifikatuz, Europako beste herrialdeetako egileek egin bezala. Bide berriak urratu zituzten euskal alegialari haiek; generoa ez zen hain atxikia egon moral soilari eta irakaskuntzako erabilerari, mogeldarren garaian bezala, hots, generoaren hastapenetan bezala. Asma-mena landu, txinparta eta gatza erantsi, eta eguneroko errealitate soziopolitikoak agertzea izan ziren egile horien zio nagusiak alegieki ekiteko orduan.

Geroago, Jose Ariztimuño "Aitzol" kultura-eragilea dugu. Olerkari eta olerkari berebiziko garrantzia eman zien Aitzolek, Euskal Pizkundeko kultura-egitasmoaren barruan, olerkariaren beharra baitzuen hizkuntzak, behar bezala landu eta aurrera aterako bazen. Hitz hauek idatzi zituen 1930ean:

Izkera-langille bearrenekoak, olerkariak dira. Oiek ele gogor eta gordiña, olaetan burni gorria meetzen duten eran, bizkortu eta gozotzen dute; oiek irudi biziz, asmaketa zorrotzaz, eta amets-ereduz aberastutzen dute... Idazleak aisago eta erreza-go ibili ditezten, olerkariak, erdikaldi nekeak igarota, buru-auste gorriak ikusita, izkeraren bide zabalak idikitzen dituzte. (Ariztimuño, 1986: 8)

Hitz neurtuaren barruan, alegiak eta alegialariak –"ipui egille" deitu zien Aitzolek– aintzat hartzekoak direla adierazi zuen, 1932an, Iturriagaren *Ipuiak* liburuko hitzaurrean:

Izkera geienak ipuilari trebeak izan oi dituzte. Englande'n, Gay alegilari –ipui egille– ospetsuena: Doitxerri'n, Lessing eta Gellert gorenenak: Italia'n Roberti, Pignotti eta Bertola irudipe-
nez aberatsenak: Parantze'n La Fontaine'k berenganañoiko ipuilarien izen argienak estali zituana: España'n Hartzenbusch eta Campoamor goizargiz jantzienak.

Euzkadi, berez izan zaigu ipuilari. Euskera ernai izan zaigun basterretan ipui eta alegi errikoiak entzun genezazke. Atso zimelari Balearrain'go auzoan neronek ipuitxo batzuek ikasi nizkion.

[...] Jatorriz Eusko-erria ipulari izaki. Ipui eta alegi oiek erritarren ezpainetatik jaso bearrean gaude euskaltzaleak. Ipuilari trebeak guratatik sortzea arrigarria ez da noski. Oetatik geienak euskeraz idatzi zutenak: banaka batzuk erderaz, ere, bai (ibidem: 49-50).

Erdal sailean Samaniego eta Ibáñez de la Rentería euskal herritar-
rrak aipatu zituen; euskarazko sailean, ordura arteko euskal alegialari gehienak. Eta hau gaineratu zuen: "Eusko elerti baratzeko kimu loretsuak, alegi eta ipuiak izan zaizkigula aitor genezake" (ib.).

Samaniegozaletasuna Hegoaldeko euskal idazleen artean noraino zegoen sartua erakusten digu, baita ere, "On Felix Maria Samaniegori bere ildako eunkidan" Pepe Artolak 1901ean ondutako bertso-sailak: "Zure izena zeñek / ez du ezagutzen? / Jaio orduko batek / non ez du entzuten? / Lendabiziko letrak / astian ikasten, / denen aurrera zera / poliki azaltzen, / eta gure zentzura / goxo-goxo sartzen" [...] "O zer ikasbide ta / buru argitzea / dan zure ipuiyak / irakurritzeal / Naikua da eskuan / bat beñ artutzea, / eta berari pozez / begira jartzea, / eta lo dan zentzua / azkar esnatzea" (2006: 326).

Hiru kultura-eragile nagusi horien ekimenez gain, euskal eskolak sortzeak eta euskal hezkuntza suspertzen hasteak ere lagundu zuten, XX. mendeko bigarren hamarkadan, alegiagintzaren iraupenean eta bilakaeran. Hala, bada, beste askoren artean, alegien alorrean, Altuna Aldasororen lana (1920) eta Ramon Intzagarairen liburua (1922) plazaratu ziren testuinguru horretan. Haurrentzako "Libros de lectura y cuentos" atalpean sailkatu zituzten Arrienek eta abarrek *Haur liburu didaktikoen eroldan* (1987). Alegien generoa, berriro ere, eskolaren esparruko irakurgaitzat hartzen hasi zen, aspaldi lu-

zean ez bezala. Izan ere, eragile-funtzioa izan zuen eskolak haur-errentzako eta gazteentzako liburugintzan. Euskara eta euskal eskola aitzinatzen begibistakoa zen ikasliburuak sortu beharra zegoela. Eta egileek lan horri ekin zioten beren gisara nahiz talde edo erakunde-
ren batek eskatuta.

Hegoaldean ez ezik, Iparraldean ere mamitu ziren euskaltzale-
suna eta kultura- eta didaktika-kezka. Lehenengo Mundu Gerraren
ostean, 1921. urtean, Ustaritzen, gazte multzo bat bildu zen zerbait
egin nahiz euskal kulturaren alde: Barbier, Apeztegi, Elissalde,
Dassance, Souberbielle anaiak, Garmendia eta beste. Horien artean,
Oxobi, alegia klasikoen berridazlea eta beste alegia batzuen sortzai-
lea. Besteak beste, *Gure Herria* aldizkaria sortu zuten gazte horiek¹¹
beren lanak eta kezkek agertzeko (Haritxelar, in Moulier, 1966: 8).

Horrenbestez, alegia eta alegialari asko ditugu Euskal Pizkun-
dean: egoera soziopolitikoak eragin zuen kultura-susperraldiaren era-
ginez, Pizkundearen hastapenetatik XX. mendeko bigarren hamarka-
dara arte; eta, baita ere, irakurgai-liburu eta material didaktikoak
sortu beharrendaren beharrez, euskal hezkuntza hasi berriaren testu-go-
sea ase zedin, Pizkundearen azken hamarraldietan.

Geroago, Hegoaldeko euskal poetak Espainiako poeten bertso-
neurriak hartzen hasi ziren (Aldekoa, 2004: 129). Hala, poliki-poliki
bada ere, berritze poetikoa gertatu zen euskal poesiaren alorrean
Lizardi, Lauaxeta eta beste poeta batzuen ekimenez. Berritze horrek
esplika lezake alegiak poeten jomugatik kanpo gelditu izana, eta,
neurri batean, alegiarik ez aurkitzea Hegoaldean, Espainiako gerra
zibilaren aurretik. Izan ere, ordura arteko poetek bertso-
keratradizionala eta bertsolarien moldeak erabili zituzten. Eta, poeta horien
obretan, beste mota bateko lanen artean, alegiak ere agertzea kons-
tante bat da. Poesia idazteko modu hori, baina, eten egin zen XX.
mendeko bigarren-hirugarren hamarkadetan.

---

11 Duela urte batzuk, Xabier Hiriartek (in Moulier, 2003: 8-9) "Uztaritzeko
Eskola" izena jarri zion gazte talde horri, nonbait Sarako Eskolako idazle-taldeak izan
zirela irizpide berdintsuak atzeman zizkiolako-edo. "Gizaldi gaztea" ere esan izan zaio
(Lourdes Otaegik, "Poesia Vasca del siglo XX"n). Sarakoek bezala, Uztaritzeko idazle
haiek helburu bikoitza izan zuten: ideologia nahasmenaren ondorioz, kristau ideologia
finkatu nahi izan zuten eta euskal zaletasuna iratzarri. Helburu horietaz gainera, beste
ezaugarri bat ere izan zuen talde hark: didaktismoa (Hiriart: ibidem).

Itzulpenaren nondik norakoak

Olabideren testuaren itzulpen-joera zertan den jakiteko, jatorrizkoaren eta euskarazkoaren artean erkaketa egin behar litzateke. Jatorrizko hizkuntzetatik itzuli zuen Biblia Olabidek, ez latinetik (Mitxelena, 1959: 85). Jatorrizkoari, grekoari, heldu zion alegioak euskaratzeko, Patxi Altunak haren biografian (2001: 8) esanda bezala. Grekoz jakin ez, eta tarteko bide bat erabili dugu erkaketa egiteko: Chambryk (1960) ezarritako edizio elebiduneko bertzio frantsesarekin alderatzea euskarazkoa. Inferentziaz atera ditugu testu grekoarrikiko aldeak. Alde txikiak, nolana den. Honako hauek dira:

- Olabide XV, "Eultxo ta leoya"; Chambry 188, "Le cousin et le lion". Ipuinondoa asmatu eta erantsi zuen Olabidek.
- Olabide XVII, "Asto ta baratzaya"; Chambry 273, "L'âne et le jardinier". *Jainkoa* eman zuen Olabidek, *Jupiter*-en ordain gisa.
- Olabide XIX, "Azeri ta akerra"; Chambry 40, "Le renard et le bouc". Hasiera ezberdina dute: laburtu egin zuen Olabidek.
- Olabide XXII, "Andre ta mirabeak"; Chambry 89, "La femme et ses servants". *Etzeko andre* eman zuen Olabidek *une veuve laborieuse*-ren ordain gisa.
- Olabide XXXV, "Emaztea"; Chambry 88, "La femme et l'ivrogne". Izenburuan du aldaketa esanguratsuena.
- Olabide XXVIII, "Arrano ta azeria"; Chambry 3, "L'aigle et le renard". *Jainko-zuzentasuna* ematen du *La punition du ciel*-en ordaintzat
- Olabide XXXIX, "Otso ta ardiak"; Chambry 217, "Les loups et les moutons". Euskal ipuin tradizionalen erara hasi zuen alegia Olabidek (*Izkera berbera abereak zerabiltenean...*). Ipuinondoa ez zuen itzuli; eite politikoa zuen: "Il est ainsi dans les États : ceux qui livrent facilement leurs orateurs ne se doutent pas qu'ils seront bientôt assujettis a leurs ennemis."

Nagusiki, beraz, guztiz literalak dira euskarazkoak, jatorrizkoaren aldean.

Olabideren euskara

Euskal Pizkundearen hasieran hiru euskara-eredu mamitu zirela diosku Mendiguren Bereziartuk, nola sorkuntzan hala itzupenetan ere (1992: 342): Joera populista edo herrikoia, aho-hizkuntza literatura-prosaren mailara jaso izanaren meritua izan zuena. Azkueren eta haren jarraitzaileena, aurreko joerakoak baino askoz puristago jokatu baitzuten joskerari eta hiztegiari dagokienez: galbahe garbizaletik iragazitako herri-euskara *garbiago* bat erabili zuten. Eta, purista arana-tarrena: joera formalista baten barruan, erdararekin zerikusirik ez zuten euskara *garbi* bat erabili zuten itzulpengintzarako.

Purista sabindarren artean sailkatu zuen Mendiguren Bereziartuk Olabide; eta, halakoen artean, "arkaismoak suspertzen eta premia berrietara egokitzen" saiatu zirenen joerakotzat jo zuen, Aranaren eta gisakoen neologismo-joerakotzat baino gehiago.

Mitxelenak Olabideren *Itun zar eta berriako* euskara aztertu zuen, eta haren alde onak eta txarrak bereizi. Oro har, testu hari buruz errenteriarak adierazitako ezaugarri gehienak betetzen dira testu honetan ere.

Hasteko, ortografiarean alorrean, *r* eta *l* tiletdunak erabili zituen. Baita *y* letra ere: *j* letraren ordez (yatorik, yantzita, yakizu), *i* letraren ordez (deyez, zayolarik, ayek) eta, inoiz, *x* letraren ordez (ayola).

Lexiko-hautuari dagokionez, euskalki guztietatik hartu zituen hitzak Olabidek eta nahasian erabili. Euskara osotu eta aberastu bat sortzeko helburu zintzoz jardun zuen egiteko horretan; eta, sorburu-hizkuntza ahalik eta fidelenik itzuli nahiz, hots, perifrasiatar jo gabe, hitz bakoitzeko euskal ordain bat eman nahiz. Ezin, bada, euskalki bakarrera mugatu, eta alde eta aldi guztietako euskal hitzak erabili zituen, hitzen konbinatoria natural eta jatorretik aldenduz, batzuetan. Hona nahasian erabiltako euskalki-hitz horietako batzuk:

- Mendebaldekoak: *antxintxika*, *atzitu*, *balbe*, *enparau*, *egiune*, *gail*, *iyutika*, *itxasate*, *jaregin*, *likin*, *lugintza*, *mamin*, *orratiño*, *ostendu*, *senbako*, *sendor*...
- Erdialdekoak: *artezi*, *baratzai*, *erayo*, *irozorik*, *itzasi*...
- Nafarrerazkoak: *adiaz*, *akarrez*...

- Nafar-lapurterazkoak: *adei, alegia egin, andega, atuxa, deitore egin, egi, gurbil, inka, isituki, ollarrite, tupustuan, txedera, zingil, zitu...*
- Zubererazkoak: *yainkoizun, nabasi, oildu, txedera...*
- Ekialdeko nafarrera: *ekuru*

Askotan arkaismoak, lokalismoak eta hapaxak berreskuratu zituen euskal hitzen altxor zaharretik. Hona batzuk: *aitzi, apen, gabendu, inhartsi, noaroin, onu, urgazi...*

Puristen joerakoa izaki, hitz eta adiera berriak sortu zituen euskararen erabideak baliatuz: *alegiari, amorbera, araxetu, azelume, betezinkeria, billutsune, erausmin, irabazmin, irteraera, lazkarra, likin-zotz, matzurio/matxurio, senabide, sentsutu, urre-mokor...* Bakane-tan erabili zituen, ordea, Arana Goiriren neologismoak: *azkatu, batzaldu, eratorri, gaizkatu, geznari, gogaldu, ildegi* (*Sin.* kanposantu). Mailegu gordin bat utzi zigun, ordea, salbuespen gisa: *datil*.

Garaiko hiztegiak¹² izan zituen lanabes nagusi. Hauek izan bide zituen eskueran:

- Azkueren Diccionario *Diccionario vasco-español-francés*. Hona forma berezi batzuk, Azkueren hiztegitik jasoak, itxura guztien arabera: *ausk egin, entzindu, eultxo, galbidetsu, ikertu, itoi, oliondo, sorailu...*
- Dornakuren *Euzkel-Iztegitxua* (1909-1911). Hiztegi horretakoak dira honako hitz hauek: *arganatu, gaizkatu, batzaldu, eratorri, gaimelondo, galtzori...*

Uste izatekoa da, halaber, Larramendiren *Diccionario Trilingüe* (1745) edo/eta Aizkibelen *Diccionario basco-español* (1883) erabili zituela. Izan ere, DVEFn eta Eln agertzen ez diren batzuk beste bi horietan ditugu. Hona biotan agertzen diren forma berezi batzuk: *atzipetu* (*Sin.* engainatu), *bukatu* (*Sin.* hil), *ipuinondo, zikatu*. Hona, bestalde, soilik DTKoa den hitz bat: *atarraia*.

Adizki trinkoak erabiltzearen aldeko joera erakusten du, XX. mendean hasierako beste autore batzuek bezala. Adizki horietako batzuk berak sortuak direla dirudi. Hona adizki trinkorik erabilienak:

12 Adieretarako, ikus bedi "Oharrak" atala.

- eduki: *naukakezu*
- egin: *dagietenak, ba'nengi, (dei) zegion, (hots) zegian, (onu) dagiela*
- ekarri: *nakarkiedala*
- eman: *damaie, damaiolako, damaidazu, lemayokela, zamayoket*
- eragin: *(gogait) naragizu*
- eragon: *neragoyon, zeragoyon*
- erakutsi: *darakus*
- erantzun: *zerantzukioten, zerantzuyon*
- erasi: *zerasan, zerasayon*
- erausi: *zerautsan, zerausten, zerautsaten*
- eroan: *zeroala*
- esan: *zesan, zesaten, zesayon*
- eskatu: *zeskayon, zeskayen*
- etorri: *zetorzkielarik*
- ezagutu: *dazaute, zezaunentz, zezautelarik*
- ikusi: *ba'nakutzu, dakustanez, dakuzkialako, zekustela*
- -lo-: *ziolarik, ziotsan, ziotsaten*
- iritzi: *zeritzaten*

Gipuzkerazko adizkiei heldu zien bai adizki laguntzaileetan bai adizki trinkorik erabilienetan ere: *maite duala, eldu zan, aurkitu zuan, atera zituan, azten ari zera, zebillan...*

Gramatika-erabilera desegokiak ere baditu. Esaterako, *elkar* ize-nordainaren erabilera badaezpadakoa: *elkar zesaten (>*elkarri zesaioten*), *elkar aldean (>*elkarren aldean*), *elkar yardutez (>*elkarrekin...*). Adizki trinkoak erabili zituen aspektu bukatua adierazi behar zenean ere: *azeriak ziotson* (le renard lui dit). Sintaxia bihurritu zuen batzuetan, sintaxi naturaletik aldenduta: *Abia arranoak egin zuan zuaitz gora gainean* (>Arranoak zuhaitz gora gainean egin zuen habia).

Ezin aipatu gabe utzi zenbait testu-manipulazio¹³, hala nola Jainko bihurtzea jatorrizkoko Jupiter jainkoa. Eta, irakaspenen alorrean,

eduki politikoarengatik, ipuinondo bat¹⁴ kendu izana; eta ipuinondo bat¹⁵ asmatu izana.

Ondorioak

Garaiko hiztegiak erabili zituen Olabidek Esoporen alegiak euskaratzeko: nagusiki Azkue, eta beste maila batean, Dornaku. Lehena-gokoen artean, Aizkibel eta Larramendi erabili izana litekeen gauza da, baina betiere bazterreko aukera gisa.

Itzultzeko joera jakin bati zor zaizkio lexiko-aukerak. Pentsatzekoa da hitzez hitzeko itzulpenean zaildu zela Olabide ikasketetan, latina eta grekoa irakasteko orduko metodologiari zegokion eran. Horrela itzultzearen ondorioz, forma-egokitasuna eta berdintasuna bilatu zuen baliokidetasun dinamikoa baino, eta horregatik, sorburu hizkuntzaren hurbileko eta menpeko gertatu zen, eta urrutiko eta gordin, helburu-hizkuntzarekiko. Beste modu batez esanda, hitzez hitz, sintagmaz sintagma, esaldiz esaldi itzultzen saiatu zen jatorrizko testuaren morfologia, sintaxia eta esanahia, baliokidetza formala helburu.

Olabide ez zen, hala ere, aranismo erabilizale: gutxi batzuk baino ez zituen erabili. Egia da testuan darabilen euskara oro har garbizalea dela, Azkueren hiztegia baliatuta, literatura-tradizio eskaxeko hitzak hartu zituelako eta hitz berriak sortu zituelako, erdal jatorrikoak hartu ordez. Halaber, adizki trinko ugari erabili zituen, orduko joera garbizaleari zegokion moduan, eta batzuetan asmatu ere asmatu zituen halakoak. Perpausen taxukeraren aldetik trinkoa da eta, ondorioz, irakurtzen zaila.

Euskara experimental edo laborategiko euskara batean entseatu zela egotzi izan diote Olabideri. Eta halaxe da, testu honi dagokionez ere. Izan ere, hizkuntza erabat ikasi eta bikaindu artean, guztiz garatu eta perfektionatu gabeko hizkuntza batean jardun zuen. Hizkuntza-ingeniari baten senaz, jardun ere. Olabidek agiri du jardun zuela etorkizuneko euskara bat gogoan: euskalki guztietako hitzak eta esamol-

13 Lefeverek garatutako zentzuan (1997) uler bedi hor manipulazioa.

14 Oharretan, ikus bedi "XXXIX. Otso ta ardiak"

15 Oharretan, ikus bedi "XV. Eultxo ta leoya"

deak elkarrekin nahasirik idatzi zuen. Eredu berezia gauzatu zuen, bere-berea, joskeraren zein hiztegiaren alorrean, esperimentazio bide horretan, herri-hizkeratik eta tradizio idatzitik aldenduta, itzulpen-joera formalistaren ildoan.

Transkripzio-kodea

<>	<lerro artean erantsia>
aaa	~~ezabatua~~
<aaa>	<lerro artean ezabatua>
[1]	[orri-zenbakia]
[irak. ez.]	[irakurtezina]
[irak. ez.]	[irakurtezina eta ezabatua]

Laburdurak

<i>ad. lg.</i>	adizki laguntzailea
<i>ad. tr.</i>	adizki trinkoa
<i>adlag.</i>	adizlaguna
<i>irud.</i>	irudizko adieran
<i>izond.</i>	izenondoa
<i>neol.</i>	neologismoa
<i>sin.</i>	sinonimoa
AG	Arana Goiri
DBE	<i>Diccionario basco-español</i>
DT	<i>Diccionario Trilingüe</i>
DVEF	<i>Diccionario Vasco-Español-Francés</i>
DVEFSupl.	<i>Diccionario Vasco-Español-Francés (Suplemento)</i>
EI	<i>Euzkel-Iztegitxua</i>
EEl	<i>Euzkel-Erdel Iztegia</i>
OEI	<i>Orotariko Euskal Hiztegia</i>

Oharrei buruz

Alegien ondoren, oharrak ipini ditugu: zenbait hitzen esanahia argitzeko; adizki trikoen modua eta denbora agertzeko; arkaismoak, neologismoak (aranismoak, Olabidek berak sorturiko hitz berriak...) eta gaur egun gutxi erabilitako hitzak ulertarazteko; erabilera ez gramatikal batzuk zuzentzeko.

[Ins]

I. Azeria

Alegiari baten etxera eldu zan azeria, ta, ango atuxak arakaturik, aurkitu zuan bururako zomorroa, antzez egiña. Beren eskutartean bera yasorik, zesan: ¡Auxen burua! muñik ere ez du.”

Ipuiñondo. Ipuiña dagokie soñez aundizki, gogoz, baña, tentelak diranei.

II. Agure ta Balbe ta agurea

Beingoan agure batek, egur egin ezkeru, sendorra zeroala, bide luzean zebillan, ta, bere zama nonbait utzirik, Balbe`ri deyez zegokion. Balbe araxetu ta zertarako deitzen zuan galdeturik, agureak ikaraz zion:

“nere zama yasotzeko.”

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus bizitza edonork maite duala, gaxo ta errukarria izan arren.

III. Sugea

Sugeak, morroilgin-lantegira sartu eginda, an etzandako karraska millizkatzen zuan. Baña mingaña <zarramizkatu> itzasi <artezi> zayolarik, odola zerion ugari.

Pozik, baña, zegon sugea, burnia andegatzen zualakoan; alik eta bere miñgaña osorik andegatu zuan.

Ipuiñondo. Ipuiña dagokie liskarretan beren buruari kalte egiten diotenei.

IV.

Lazkarrapo ta arranoa

Lazkarrapoak egaz egiteko irakaspeta arranoari zeskayon. Ta aren izatetik ori urrutiko zala arranoak adirazirik, bera arrenez ta areago <zerageyon>. Erpetan, ba, arranoak artu ta gora yasorik, bapetan azkatu zuan, ta gixaxoa aitzetan erori ta lertu zan.

175

2. Azeria

Alegia baten etxera eldi zan azeria, ta, ango atupak arakatuak, auzkita zuan bururaks zomoioa, antzez egiña. Beren eskatarikuan bera yazorik, zesan; Auzon bina! munitz ere ee du."

Ipuinondo. Ipuina dagokio soñen auzurak, gogoz, baina, teitakak, dionari.

II. Balbe ta agurea

Deingoa agure batak, egun egin ezker, sendoria zersala, bide luacan zebilan, ta, bere zama nonbait utzirik, Balbe 'ri deyez zegoikion, Balbe aravetu ta zertarako deitzen zuan galdetirik, agureak ikaraz zion; "nere zama yasotzeko."

Ipuinondo. Ipuinak darakus bisitza edonork maite duala, gaxo ta erukaria izan arka.

III. Sugea

Sugeak, moroilgin-lantegia sartu eginda, an etxerako kaxaska mitxkatuen zuan. Baina mingana ^(zuzenbide) itzasi zayolarik, odola zerau yagari. Pozik, baina, zagon sugea, buznia andegatzen zualakoan; alik eta bere mingana osorik andegatu zuan.

Ipuinondo. Ipuina dagokio liskaritan beren buruari kalte egiten diotenei.

IV.

Larkainpa ta aranoa

Larkainpaok egaz egiteko irakaspena aranoari zerkayon. ^{ta} aren isatetik ori urutiko zala aranoak adiazirik, bera aranez ta areajo. Erpetan, ba, aranoak artu ta zora yazorik, bapetan axhatu zuan, ta gixaxa aitxetan erori ta lertu zan.

Ipuinondo. Ipuinak darakus askok beren buruari kalte egiten ditela gurbilagoen omunik aintzat ee artirik.

V

2

Asto ta aceria

Zeci-larix gantuta, asto bat orandik zebitan abere enparnuak
 iutika. Aceria ikusita, bera ere izuta nairik zeragoyon. Bana aiantza
 entzun izan zion aceriah, zutian; "yahizu ondo in ere eura beldeh
 izango mintakela, aiantza egiten eapa' zintut entzun."

Ipuinondo. Ipuinak darakus ikasterik gabeko batetik, inoren
 antza nikosi emanik ere, erausminex dirana salatzen dutela.

VI

~~Alanda~~ Olo ta enara

Olo batek suge-ariaultzak epatu ta ayolax berotirik, sugehur-
 meak atara zituan. Enarak, bera ikusitakoan, euan zion; "kirtan oi,
 inori bano len zeri kalte egingo dirutenok zergatik azten ari zara?"

Ipuinondo. Ipuinak darakus biots okeria, ongiak amudienak arteta ere,
 erigaitzak dala.

VII

Exitara ta inuria

Negutian, gariak ezte xirala-ta, inuria legortzen ari zian.
 Exitara gose batek yatehorik zerkayen. Bana ayek zintaten; "zergatik
 ez dezu udan yatehorik bildu?" Ark biiz; "betarik ez dizean pre ce;
 eresika zamurki naragoyon-eta". Barrea ayek zerantukidote; "ukerara
 eresi-ekero, negutian dantzan gizan."

Ipuinondo. Ipuinak darakus ez dala ezertan ere zabari izan
 beari, atsekabe ta galbidera ez etortzeko.

VIII

Olo uietan eulka

Uliak ^{otaz} zekukan uriko ariaultzak ciuten zituan; ta aren bai-
 nean ur-mokora zegoala niste izanik, il xuan eta besti oloen ideker
 aurikatu zuan. Beraz, ~~niste~~ altxoria batetan aurkitzeko niste,

zuekan gutxitzea ere aitu zitzaion.

Ipuinondo. Ipuinak darabuz aurkituak use bear' dala, ta bete
ceñherituk igesi.

IX
Belaxka ta usoak

Usategi baten uso guri aziak ikusitakoan, belaxka bat, bere
larantza zunita-ekero, aratu zan, maikidetsat ayekin beritako. Isilik
egon zan artian, ayek, usoa zalakoan, onaitu zuten. Beingoan, bera,
kua egin zuanokoe, usoak zein zan ezagutu ta mokoia, upatu
zuten. Ta bera, ang, yatekorik ez zeukala, belaxkatara beriz itzuli
zan. Ayek ere, margoarengatik ez zerantlarik, berekin yatek gendur
zioten. Ora, ba, yateko bi naitakoan, bat ere ez ^{zein} iritsi.

Ipuinondo. Ipuinak darabuz daukagunex etsi bear' gerala, gogalderik
ezarazirik ezertarako ez gaituala urgaxten, ta onair ere daukaguna
bera kentzea digula.

X
Otsa ta lertsoina

Zinturican otsoari ezur' bat kokatu zitzaion, eta lertsoinari
sari lemayokela gaxoak esan zion, aurrek buua sartu ta ezuria aterako
ba'lio. Lertsoinak, moko luze da-ta, atera ta saria ^{irintzi} eskatu zion. Barez
ta ayinak xoroatirik, otsoak xezuon; "maikoa dezu saria, otsoaren as
ta ortetik lepora osatik atera dezula-ta, kallirik artu gabe."

Ipuinondo. Ipuina dagokie galkoritik irintzakoan, aurrek atera
dituanci orelak, ehar-ordaina itzultzen duten maltzi' oiei.

XI
Orcin ta matsondoa

Eztañeci igesi, matspean orcin bat ostendi zan. Pixhat ayek
aurerata ziranean, orcina, ~~otsoa~~ ^{otsoa} aras ostetik zegolakoan, mati-otsoak

Ipuiñondo. Ipuyak darakus askok beren buruari kalte egiten diotela, gurbilagoen onurik aintzat ez arturik.

[2]

V

Asto ta azeria

Leoi-laruz yantzita, asto bat or andik zebillan abere enparauak izutzen. Azeria ikusita, bera ere izutu nairik zeragoyon. Baña arrantza entzu izan zion azeriak, ziotsan: “yakizu ondo ni ere zure beldur izango nintzakela, arrantza egiten ezpa’ziñut entzun.”

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus ikasterik gabeko batzuek, iñoren antza urkoei emanik ere, erausmiñez dirana salatzen dutela.

VI

~~Olanda~~ Ollo ta enara

Ollo batek suge-arraultzak epatu ta ayolaz beroturik, sugeku-meak atera zituan. Enarak, bera ikusitakoan, esan zion: “kirten ori, čiñori baño len zeorri kalte egingo dizutenok zergatik azten ari zera?”

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus biotz okerra, ongirik aundienak artuta ere, ezigaitza dala.

VII

Txitxarra ta iñurriak

Negutean, gariak ezetu zirala-ta, iñurriak legortzen ari ziran. Txitxarra gose batek yatekorik zeskayen. Baña ayek ziotsaten: “¿zergatik ez dezu udan yatekorik bildu?” Ark berriz: “betarik ez-deñ izan ere ez; eresika zamurki neragoyon-eta.” Barrez ayek zerantzukioten: “udaroan eresi-ezkero, negutean dantzan egizu.”

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus ez dala ezertan ere zabar izan bear, atsekabe ta galbidera ez etortzeko.

VIII

Olo urretan errulea

Urliak oloa zeukan urrezko arraultzak erruten zituana; ta aren barnean urre-mokorra zegoala uste izanik, il zuan eta beste oloen idekoa aurkitu zuan. Beraz, ~~urretan~~ altxorra batetan aurkitzeko ustez, [3] zeukan gutxitxoere aitu zitzayon.

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus aurkikoaz ase bear dala, ta bete ezinkeritik igesi.

IX

<Iskiñoso> Belaxka ta usoak

Usategi baten uso guri aziak ikusitakoan, belaxka bat, bere larantza zuritu-ezkero aratu zan, maikidetzat ayekin bizitzeko. Ixillik egon zan artean, ayek, usoa zalakoan, onartu zuten. Beingoan, baña, oartzeko kua egin zuanekoxe, usoak zein zan ezagutu, ta mokoka uxatu zuten. Ta bera, ango yatekorik ez zeukala, <izkiñosoetara> belaxkatara berriz itzuli zan. Oyek ere, margoarengatik ez zezautelarik, berekin yatea gabendu zioten. Orra, ba, yateko bi naitakoan, bat ere ez <zuan> ~~du~~ iritsi.

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus daukagunaz etsi bear gerala, gogaldurik <irabazmiñak> ~~eukimiñak~~ ezertarako ez gaituala urgazten, ta maiz ere daukaguna bera kentzen digula.

X

Otso ta lertsoiña

Zintzurrean otsoari ezur bat kokatu zitzaion, eta lertsoiñari sari lemayokela gaxoak esan zion, aunek burua sartu ta ezurra aterako ba'lio. Lertsoiñak, moko luze da-ta, atera ta saria <isituki> eskatu zion. Barrez ta agiñak zorrotzurik, otsoak zesayon: "naikoa dezu saria, otsoaren ao ta ortzetik lepoa osorik atera dezula-ta, kalterik artu gabe."

Ipuiñondo. Ipuiña dagokie, galtzoritik irtendakoan, andik atera dituanei orrelako eskar-ordaiña itzultzen duten maltzur orrei.

XI

Orein ta matsondoa

Eiztariei igesi, matspean orein bat ostendu zan. Pixkat ayek au-
rreratu ziranean, oreña, [~~irak. ez.]~~ arras <zearo> ostenik zegola-
koan, mats-ostoak
[4]

yaten asi zan. Osto-ikaraz, eiztariak itzuli ziran, ta piztiren bat osto-
pean ostenik zegola, egitan zegonez, uste izanik, oreña azkonka il
zuten. Aunek, ba, iltzean, orrela zerausten: "yasanbearra yasaten
baidet, gaizkatu naunari kalterik ezin egin nizayoke ta."

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus Jainkoak, onegillei kaltez dabiltzanak,
miñez yotzen dituala.

XII

Txakur. ollo ta azeria

Txakur ta ollar elkartuta, bide egiten zebiltzan. Arratsaldera-ezke-
ro, ollarrak lo zegian zugatz baten gañean; txakurrak, ostera, zugatz
beraren azpiko utsunean. Oi duanez, ollarrak gautan ots eginda,
entzun zion azeria atxintxika arganatu zitzaion, ta azpitik zegola,
beragana yeixteko zeskayon. Azpian lotan zegon atezaya urretik
iratzarri bear zala ollarrak ziolarik, aunek iriki-ezkerro, yeixtekotan,
azeria deyez asi ta txakurrak itxumustuan yauzi ta porrokatu zuan.

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus iñor sena ba'da, datorkion etsaya
indartsuagoei amarruz igortzen diela.

XIII

Leoi. asto ta azeria.

Leoi, asto ta azeria elkar batzaldurik, eizan irten ziran. Eizaki ugari
bildutakoan, leoyak astoari agindu zion bakoitzaren laña bereizteko.
Astoak, iru zati berdin eginda, aukeran eskeñi zizkien. Leoyak aserrez
astoa iretzi zuan. Bereala azeriari agindu zion uzitzeko. Aunek, ba,
dana moltzo baten bildurik, beretzat pixkat utzi zuan. Leoyak esan
zion: "iñorik yayoena, ¿nork irakasi dizu orrela uzitzen?" Azeriak ari:
"astoaren zori gaitzak."

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus urkoen zori gaitzak gizonei senabide-tzat [irak.-ez.] zayetela. [5]

XIV

Txakurak ausk egin ziona

Txakurak autsikitako norbait osagille billa or andik zebillan. Urliak aurrkitu zuan, eta zeren billa zebillan igerririk, esan zion: “zure buru osatu nai ba’dezu, ogia ar ezazu, ta zauri-odolez igortzita, autsiki zaitun txakurrari yateko emayozu.” Ark barrez zerantzuyon: “ori, or-dea, ba’nengi, uriko txakur guziak autsikiko niñukete.”

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus zitala danak, ongiak artuta ere, kalte egitera azkarrago biurtzen dala.

XV

Eultxo ta leoya.

Leoigana elduta, eultxoak ziotsan: “zure beldur ez naiz; ni baño indartsuagoa ez zera. ¿Zein ote da, beraz, zure azkartasuna? ¿atzaparrretaz karramiztekoa, ala? ¿ortzez ausk egitekoa edo? orrela diardu bere senarrarekin emazteak ere. Neu, ordea, zu baño geyegi naiz azkarrago. Bestela, burrukan asi gaitezen, nai ba’dezu.” Berealaxe, tutu yorik, leoyari itsatsi zitzayon, aurrpegiko billutsuneak sudur aldean zikatuz. Leoyak berak bere burua urratzen zuan bere atzaparretaz, aserre izan arteraño. Eultxoak, baña, leoya azpiratu ezkerro, tutu yo ta garai-oyu eginda, egan yoan zen. Ta amareunean atzituta armiamak yaten zuanean, gaxoa adiaz zegon, mamorro zingil azpian bukatu bear zala-ta, abererik nausiarekin burrukatu zan berbera.

Ipuiñondo. Ipuiñak dagokie aundiak porrokatzen dituztenei, eurak, berriz, txikien azpian porrokaturik gelditzeko.

XVI

Txakur ta otsoa

Okullu baten aurrean txakurra zegon lotan. Atxintxika otso bat arganatu, ta bera yanaritzat iresten asi bear zanean, txakurrak garai artan ez iltzeko eskatu zion. “Ointxe, ba”, –ziotsan– “aul ta me nago. [6]

Pixkat, ordea, itxoin ba'zenu, ezteyak aurki nere nausiak egingo dituzte, ta arézkerero, oparo nik yandakoan, oturuntza gurixeago naukakezu." Erausiok, beraz, onarturik, otsoa aldendu zan. Egun batzuen ondoan itzulirik, txakurra aurkitu zuan goiko soralluan lotan. Ta azpian egonda, txakurrari beragana dei zegion, lengo egiunea gomutarazten. Txakurrak, baña, zion: "Otso ori, geroenean, okullu aurrean lotan ba'nakutzu, ezteyaren iguri berriz ez egon".

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus edolako galtzoritik ongi irtendako gizon zurrak, bertara ez berriz itzultzeko beti ernai bizi dirala.

XVII

Asto ta baratzaya

Baratzai baten lan-astoak, yan urri ta lan ugari zala-ta, Jainkoari eskatu zion baratzayak yaregin eta beste yabe bati saldu zizayola. Jainkoak aditu ta eltzegille bati saldu zedilla agindu zuaneko, astoa len baño nekezago zebillan, zama, buztin ta eltzeak eroanik. Beraz, yabea aldatzeko eske berriz asi zan, ta larrugin bati saldua izan [izateko] zan. Lengo yabeak baño gaiztoagoren mendean erori zala, ta gertatzen zitzaizkienak ikusirik, intzirika zerasan: "iene errukarria! lenbiziko yabenean gelditzea obe nuke; oraingoak, dakustanez, nere larrua landuko du-ta."

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus otseiñak lengo nausien uzi oi [irak- ez:] dutela, berriak ezagun ezkerero batez ere.

XVIII

Zekena

Zeken batek bere ogasun guziak dirututa, urre mokor egin ta bazter baten eortzi zuan, berekin bere biotz ta gogoia ere eortzirik; eta egunoro artara begiratzen ziyoan. Nekazari iñorbatek bera oartu ta egindakoa igerririk, mokorra atera ta ostu zuan. Arrezkerero, zekena berriz itzuli ta utsunea ikusi zuanean, deitorez asi zan bere buruko illeak ateratzen. Orrenbeste naigabeturik ibiltzen iñorbaitek [7] ikusirik, zesayon: "ez orrenbeste mindu, aizkidea; urrea izan arren, urrerik ez zeukala-ta. Arriren bat artu, ta urre orde yarrizu, ta zure urrea dala uste ezazu; ainbaterako izango zaizu; dakustanez, ba, urrea zenuanean, urre-erabiltzerik ez zenuan."

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus ezertarako ez dala eukitzea, erabiltzerik gabe.

XIX

Azeri ta akerra

Azeri ta akerra egarri zirala, osiñera yetxi ziran. Edan ezkeru, igobideren kuskan akerra ari zalarik, azeriak ziotsan: "entzindu; bion onerako zerbait asmatu det. Zutik yarrita, aurreko oñak ormari ezartzen ba'dituzu, ta adarrak ere aurérantz bigurtzen ba'dituzu, ni zure bizkar ta adarren gañetik igo ta yauziko naiz osiñaren atera, ta [~~irak-
ez-~~] gero zeori emendik itoiko zaitut. Artara berealaxe akerrak etsirik, bestea atera yauzi zan, eta iyutika pozik zebillan osin-aoaren inguru. Akerrak, ordea, atarra zegion, egiunea autsi zualakoan. Azeriak, berriz, zesayon: "bizar-ille aña asmabide ba'zenu, ez ziñake <lenbizon> yetxi, gorabidea aurretik ikertzeke."

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus gizon zurrak eginbearren irteraera aurretik gogaldu bear duala, ta gero ayetan ekin.

XX

Katu ta saguak

Etxe baten sagu ugari zebiltzala katu batek yakiñik, ara yoan zan, ta ban bana guziak arrapatu ta iresten ari zan. Ayek egunoro lagunak suntsitzen zirala oarturik, elkar zesaten: "beera ez gaitezen yetxi; onera, ba, katua ezinda, gaizkatuko gera-ta." Katuak, baña, sagu beerakorik ez zegonekoxe, marroz artara eratortzeko erabaki zuan. Gora igota, kaku batetik zintzillikan yarri zan, alegia il zala eginda. Baña saguetako batek zear begira ta bera ikusirik, esan zion: "zorrotza ezpa'ziña engoitik ere, ez nintzaizuke urbilduko."

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus, zitaltzat iñor oartu-ezkeru, aren iruzurrez ez dutela gizon zurrak utsik egiten. [8]

XXI

Iñuri ta usoa

Iñurri bat egarri zala, iturrira yetxi <izan>, ta ur biziak zeroala, ito bearrez zebillan. Ori uso batek ikusirik, zuaitz-gail bat erauzi ta iturrira

bota zuan; ta iñurria, aren gañean yarrita, gaizkatu zan. Ori bein-ezke-ro, eiztari batek, likin-zotzak atonduta, usoaren zai ziarduan. Iñurriak, baña, ori ikusirik, eiztaria [~~irak. ez.~~] zikatu zuan. Miñarren, aunek sotzak yaurti zituan, eta usoa igesten utzi zuan.

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus ongilleei eskar egin bear zayela.

XXII

Andre ta mirabeak

Etxeko andre batek gautan bere mirabeak lanerako esnatu oi zituan ollarritean. Ayek, betiko lanez atsekabeturik, ollarra il bear zala erabaki zuten, andreari gautan yeikirazten ziola-ta. Baña kalte gorriagoan, ori egin ezkeru, erori ziran. Andreak, arean, garairik ez zekiela, yeikirazten zien goizeago.

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus gizon askori beren asmuak galbidet-suak zazkiela.

XXIII

Zaldi ta astoa

Zaldi ta astoa zituan norbaitek. Bidean zebiltzala, astoak zaldia-ri esan zion: "nere zama ar ezazu, aizkidetzat nai ba'nauzu." Ez zuan, baña, besteak etsi. Astoa, ba, nekearen nekez erori ta bukatu zan. Arrezkeru ugazabak zama guzia, baita astalarrua geigarritzat ere, zaldi gañean ezarririk, zaldia-ki miñez ots zegian: iene errukarria! ¿zer yazo zait gaixo auni? Zama arinik ez det eraman nai, ta ointxe dana, larrua ere bai, eraman bear.

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus aundizki ta txikiak erkidean ibilki, ba-tak ta besteak ondore ona bilduko dutela. [9]

XXIV

Arrantzalle ta arraintxo

Arrantzalle batek atarraiña gezalan sartu ta arraintxoren bat atera zuan. Txikitxo-za zala-ta, arraintxoak zerautsan ez ze<za>la orren goi-zetik arrapatu bear. "Azi ta elduago naikenean", -ziotsan- "arrapatu al nazazuke; obe izango nauzu-ta." Arrantzaliak zerantzuyon: "kirten

aundia izango nintzake, ordea, itxoin bear zayon onaurkiaren ustez, eskuan daukana askatuko ba'nu."

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus zoroa dala eskuan daukan uraxe, txikia ere, uzten duanak, aundiago zerbaiten iguriki.

XXV

Nekazari ta bere semeak

Nekazari batek, bizitza bukatzerakoan, bere semeak lugintzara yoak nairik, dei egin ta esan zien: "ene semeak; nereak laster egingo du noski. Billa ibilki, aurrkituko dezute, nik mastian eortzi dedan guzia." Ayek, ba, altxorra <ango nonbait> eortzi zuala uste izanik, masti-lurra, aita il-ezkeru, barneraño atxurtu zuten. Altxorrik, orraitinño, ez zuten aurrkitu. Baña ederki atxurtutako mastiak zitu ugariago ekarri [~~irak. ez-~~] zien.

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus gizonen altxorra lana dala.

XXVI

Seska ta oliandoa

Egoarri, indar ta atsea dala-ta, ziarduten seska ta oliandoak. Seskari oliandoak yauzkikatzen zion aula zala, ta [~~irak. ez-~~] inongo aize-boladarekiko amorbera. Seska ixillik zegon, itzik ere ari egiteke. Ta pixkat itxoin ezkeru, aize-erauntsia sortu zaneke, seska, dardar ta beera eginda [~~irak. ez-~~] ere, osorik yeiki zan; oliandoa, ostera, erauntsiari gogor zegiola-ta, aize-indarrez urratu zan.

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus [~~irak. ez-~~] aundiagoekiko burrukazaleak baño azkarragoak dirala, inoizko inkari ta indartsuagoei gogor ez dagietenak. [10]

XXVII

Irudin-puskatzallea

Zurezko yainkoa norbaitek zuala, bere lagun etortzeko zeskayon. Orretan ziarduala ere, noaroin bizibearrez ziraula-ta serreturik, yainkoizun ura ankatik yaso ta lurrera erayo zuan. Buruak tupustuan kask ta ler egindakoxean, urrea patsatan ixurtzen ari zan. Ta gizonak ura

bildurik, ots egiten zuan: "bitzi ta eskar gaiztokoa zera noski, nere ustez bederen; zure gurtzan ari nintzanean, bada, alper utsa ziñudan; ointxe, oster, yo zaitudan ezker, orren oparo ordaiña damaidazu.

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus ez dezula urgazirik iritsiko zital danari gur egitez, bai beintzat, oster, bera yotzez.

XXVIII

Azeria

Matzuriotan atzitutako azeriak, buztana antxe utzirik, igesi ezker, bizitza aalkez ezin eramatekotzat zeritzan. Guzien andegaz berea estaltzekotan, beste azeriak ere artara limurtu erabaki zuan. Guziak, ba, bildu ezker, buztana moztu zezatela aolkatzen zien, ezertarako ez ezen, alperrikako zama ere zeramatelakoan atzetik dingillizka. Ayetako batek, baña, erantzun zion: "<laguna>, orrelako onurik ez <ziñiguke> [~~zigukez~~] emango, zure onerako ezpa'litz."

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus lagun urkoei zitalak onu dagiela, ez euren ederrez, bere buruaren onerako baizik.

XXIX

Otso ta atsoa

Otso gose bat or andik zebillan yanari-eske. Bazter batera etorri-rik, ume negarretan entzun zuan eta atsoa ari esaten: "negarrok utzi; bestela, otsoari zamayoket ointxe bertantxe." Egia atsoak zesalakoan, otsoa luzaro gelditu zan. Baña arratsaldera-ezker, atsoa berriz entzun zuan umeari ereguz esaten: "enetxo, onera otsoa ba'dator, ilgo bai-degu." Ori entzunda, yoan zan otsoa, esanik: " baserri ortan, bat esan, eta beste egiten dute." [11]

Ipuiñondo. Ipuiñak dagokie egiterik ez dutenei esan bezalakorik.

[~~irak-ez-~~] XXX

Artzai ta itxasoa

Itxasaldean artaldetxoa larratzen ari zan artzai batek, itxasoa esnetan ikusirik, salerosketan itxasoratu nai izan du. Ardiak, ba, saldu ta [~~irak-ez-~~] <datillak> erosi ezker, ontziratu zan. Baña ekaitz gogor batek erauntsita, urpera-agian ontzia zebillalarik, zama dana urtara

bota zuan, eta nekez gaizkatu zan ontzi utsarekin. Egun askoren ondoan, itxasoa eznetan zetzalarik, alako naretasuna eder zuan etorkin bati, artzayak erantzun zion: "datil-gose da, dirudienez; argatik ekuru <bide> dago."

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus naigabeak gizonei ikaspidetzat oi zazkiela.

[~~irak. ez.~~] XXXI
Leoi ta azeria

Leoi batek, zar eginda, yatekorik bildu eziñez, erabaki zuan zerbait amarruz egiteko. Obi batera eldu, ta an zetzala, alegia eri zala egiten zuan. Ikerketan urrbiltzen zitzayen abereak atzi ta iresten zitu. Abere asko orrela porrokatu izan ziran. Amarru ura azeriak ulerturik, arengana yoan zan, eta obi-ataurrean gelditurik, nola ote zan galde egin oi zion. "Gaizki"-leoyak erantzun ta zergatik sartzen ez zanik galde egin ziola, azeriak zerasayon: "sartutako askoren aztarinak dakuzkialako; irtendakoenak, ostera, gutxi."

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus <galtzoria> ezaubide agiriz dazauten gizon zurrak, berari igesten diotela.

[~~irak. ez.~~] XXXII
Azeri ta tximua

Beiñola senbako abere-batzarrean tximu batek dantzan egitez ospe aundia irabazitakoan, ayek buruzagitzat aukeratu zuten. Inñartsiz zegokion azeri batek, matxurio baten aragia ikusirik, tximua lagun-artu ta ara eraman zuan <esanik> opari ura berak noski idoro: ez zuala,

[12]

bañan, ukitu nai, buruzagiari legeak damayolako. Ta eragiten zuan, benetako buruzagi-zurrian, oparia beretzeko. Tximua, beraz, ayolarik gabe aurreraturik, matxuriotan atzituta gelditu zan; ta azeriari akarrez zeragoyon, bera atzipetu zualako. Azeriak, ordea, zerantzuyon: "tximu ori, orren kirtena zeralarik, senbakoen buruzagia izango al zinake?"

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus gaitzetara yausi oi dirala arazo bazuek gogaltzeke beren gain artzen dituztenak.

XXXIII

Eربي ta igelak

Beñola erbiak batzarrean bilduta, il agian ta beti beldur bizi bear zirala-ta, elkar deitoratzen zuten; bai gizonak, bai txakurrak, baita arranoak eta beste askok ere porrokatzen zituala; obe luketela bein-gotz iltzea, beti ikaraz bizi bear baño. Asmo orretaz, aintzirara guziak leyatu ziran, bertara amildu ta <antxe> itoak izateko. Aintzira-ertzetan exeririk zeuden igelak, anka-yoko aren zarata entzunik, urtara yausi ziran; eta erbirik gibelaundiena zirudian batek, orrela zerasan: "lagunak, geldi; ez ezazute zeroyen kalterako ezer ere burutu; ikusten dituzute-ta, zuek [bezaín] <baño> beldurti <ago> diran beste aberek."

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus zori gaitzokoei zori gazitoagokoak izan oi zazkiela pozgarritzat.

XXXIV

Tximu ta izurdea

Itxasoan dabiltzanak, bidea arintzeko, Melita'potxolo ta tximuak eroan oi dituztenez, itxasgizon batek tximua berekin zeroan. Atike'ko Suni'muturrerakoan ekaitz zakarra sortu zan. Ontzia iraulitakoan, guziak igeri zebiltzala, tximua ere igeri zebillan. Ikusi zuan izurde batek, eta gizona zalakoan, urbildu zitzyon, ta bera irozorik leorrera eraman zuan. Baña atendarrentzako itxasate Peirai'aldera-ezkero, tximuari galde zion yayotzaz atendarra ote zanik. Bayetz tximuak, [13] Bayetz tximuak, ta are guraso argien seme yayo zala erantzunda, izurdeak berriz galde zion Perai ote zezaunentz. Perai gizona zalakoan, tximuak aizkide mamin eta nabasi zuala esan zion. Orrenbes-teko gezurrez aserretuta izurdeak murgildu ta illerazi zuan.

Ipuiñondo. Ipuiña^[14] berentzat ar bezate, egia ez dakitelarik ere, atzipetu nai dutenak.

XXXV
Emaztea

Senar mozkorti zuan emazte batek. Girin au berari erauntzi nairik, ara zer asmatu zuan. Lo sorroan ta ilda bezain sorayotuta epaturik, leporatu ta ildegira eroan zuan, eta yoan zan. Esnatu zala edo, uste zuanean, urbildurik, ildegiaren atea yo zuan. "¿Atea nork yo du?" esan zuan senarrak. "Nik det,"-zerantzuyon emazteak- "ilda-koei yanaria nakarkiedala." Senarrak ari: "ene kutun, yatekorik ez, edatekorik, baño, ekatzu: gogait naragizu yanaria gomutaratzen, edaririk, ordea, ez." Emazteak, bere bularra yoka, zion: "ene negargarria, amarruz ta ere, ezer ez det irabazi; ez zera sentsutu, senar ori, lengoa baño, ostera, gaiztoagoa zaitut orain; obena oikoa dezula-ta."

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus ez dala luzaro egite okerretan yardun bear; nai ta nai ez, oikuntza gañean yartzen zaigu-ta.

XXXVI
Leoi, otso ta azeria.

Leoi zar bat obi baten gaxorik zetzan. Beste abereak, azeria kenduta, aurki zeuden buruzagia ikertzeko. Abagunea otsoak arturik, azeria leoyaren aurrez salatu zuan guzien buruzagia ezertzat ere ez zuala etsi, ta argatikantxe ez zala ikertzen etorri izan. Bertantxe, baño, agertu zan azeria, ta otsoaren azken itzak entzun zituan. Aren aurka leoya orruz zegon. Azeriak, ordea, bere burua zuritzeko, unetxo bat eskaturik, zion: "emen bildu diran auetako nor izan ote zaizu ni [14] bezain onaurki? Edonon [~~irak- ez-~~] usnan ibilki, zuretzat osabidea ikasi diot sendatzalle bati." Bertantxe leoyak agindu zion osabidea azaltzeko. Ta azeriak esan zion: "otsoren bat larrutu, ta aren larru beroa yantzi ezazu." Ta otsoa lur yo zetzalarik, azeriak barrez zerasa-yon; adeira, beraz, ez, ordea, gorrotora nausia zirikatu bear da".

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus iñoren kalterako zerbait asmatzen duan, bere buruaren kaltera[~~ko~~] txedera bigurtzen duala.

XXXVII

Ermes ta aizkolaria

Ibai-ondoan egur egiten urliak aizkora urtara erortzen utzi zuan. Arazo artan, ba, ibai-ertzean exerita, deitore egin zuan. Ermes'ek zioa ezautu ta gixaxo artzaz errukiturik, ibaira yetxi zan, urrezko aizkora bat atera zuan, eta galdetu zion uraxe ote zanik berak galdu izan zuana. Ezetz zerantzuyola, berriz yetxi zan, eta zillarrezko beste bat atera zuan. Ori ere berea ez zuala ziolarik, irugarren aldiz yetxita, arena atera zuan. Uraxe bai zala galdutakoa aizkolaria esanik, Ermes'ek, aren zindotasuna onarturik, aizkora guziak oparizat eman zizkion. Lagunei aizkolaria gertutarikoa zeatz azaldu zielarik, ayetako batek berdin egiteko gogoa artu zuan; ta, ibai-ertzera eldurik, bere aizkora beraizik ur bizira utzirik, exeri zan negarrez. Ari baita Ermes aurkeztu zitzaion, eta negar zioa igerritakoan, len bezela yetxi zan, urrezko aizkora bat atera zuan eta galdetu zion ura erori ote zitzaionentz. "Ori bai da noski", aizkolaria esan zionean, Ermes'ek, aren besteko lotsakaberia gorroturik, aizkora [~~irak ez~~] ura eutsi ez ezen, arena ere ez zion eman.

Ipuinondo. Ipuinak darakus Jainkoak zindoei urgazi damayen giñon bertan, okerre aitzikoa agertzen zayela.

XXXVIII

Arrano ta azeria

Arrano ta azeriak, aizkidetuta, erabaki zuten elkar aldean [15] bizitzea, aizkidegoa elkar yardutez sendotzeko. Kabia arranoak egin zuan zugatz gora gañean; azeriak ume egiteko sasi urkoa autatu zuan. Beingoan, yatera azeria irtendakoan, arranoak, yatekorik ez zuala, sasira egaz yetxi zan, eta azelumeak eramanik, oturuntza ederra egin zuan bere txitakin. Itzultzean, azeriak egindakoa yakiñik, umeen eriotza baño apendu eziña garratzago zeraman; lurrekoa zalarik, egaztirik ezin atzeman zualako. Ta beraz, urrutik egonda, bere etsayari biraoz zegokion; makalak ere ori erraza dute-ta. Baña geroxeko beingoan auntza landan iñortzuek sakaildurik, arranoak, egaz ara yetxita, aren zati bat illanti ixioekin arrapatu ta kabira eraman zuan. Aldi artantxe sorturiko aize-boladaz garra zabaldu zan, ta egalik orduko ez zuten arrano-txitak lurrera erreak erori ziran. Leyaz aratu zan azeria, ta arranoaren begitan, iretsi zituan.

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus aizkidetasuna ausi dutena[~~k~~], kalte egin dienen apenari igesi-arren, makalak diralako, ez zayola bederen Jainko zuzentasunari igesirik egingo.

XXXIX

Otso ta ardiak.

Izkera berbera abereak zerabiltenean, otsoak ardien arrka gudua eraiki zuten. Baña txakurrak ardien alde burukatu ta otsoak oilduezkero, otsoak ardiei gezinari bat igorririk, esan zieten txakurrak otsoei salatu bear [~~irak. ez.]~~ zitzazkiela, baldin burukaren beldur gabe bizi nai ba'zuten. Ardiak ituna tentelkeriz onarturik, txakurrak <otsoei> salatu zaizkienean, auek bai [~~e]~~txakurrak sakaildu, baita ardiak gero erraz porrokatu zituzten.

XIL

Bidaztiak

Ibai ondoan zebiltzan bidazti batzuek egi batera eldu ziran; eta berenganantz ayen-sendorra igeri etortzen zekustela, ontzi aundiko [~~zala uste zuten. Bertara yeikitzeke gerturik,~~] [16] zeritzaten, ta bertara igotzekotan aren zai gelditu ziran. Baña, aizeak eraginda, ayenak urbillagotu zitzazkienean, ontzi aundirik ez, potin baño zekustela uste zuten. Gero, aldamenera zetorzkienarik, ayenak zirala ikustean, elkar zerautsaten: "alperrik noski geuden, ezer ere ez zanaren zai."

Ipuiñondo. Ipuiñak darakus itxumustuan izugarriak diruditen iñor-tzuek, ezaupidera-ezkero, ezer ez aintzakotzat agertzen dirala.

Oharrak

I. Azeria

- *alegiari*: antzezlari. Ez DTn, ez AIZen, ez DVEFn, ez Eln ezta OEHN ere. Olabidek sortua. Cf. Chambry 43: "acteur"
- *atuxak*: hatuak, puxkak
- *zesan*: *ad. tr.* 'esan' (hark hura, -ahala +lehenaldia)
- *Ipuiñondo*: Cf. DT: "Catástrophe, fin de la fábula y tragedia, *ipuiñondoá*". Cf. DBE: "**IPUINONDOA**... desenlace... de las fábulas". DVEFn ez dago.
- *aundizki*: handizki, handiki Cf. DVEF: ez adiera horretan. Cf. OEH: "1 **handiki** 2. Magnífico." Cf. Chambry 43: "magnifiques de corps"

II. Balbe ta agurea

- *Balbe*: Herio
- *Beingoan*: Behin batean
- *egur egin ezker*: egur egin ondoren
- *sendorra*: zama; sorta. Cf. Chambry 78: "broussailles"
- *darakus*: *ad. tr.* 'erakutsi' (hark hura, -ahala +orainaldia)

III. Sugea

- *morroilgin*: morroilogile, sarrailagile. Testuan 'errementari', 'arotz' adierak. Cf Chambry 77: "forgeron"
- *karraska*: karraka (metala edo zura berdintzeko edo leuntzeko tresna). Cf. Chambry 77: "lime"
- *zarramizkatu*: zarramikatu, harramazkatu
- *itzasi*: itzasitu, pitzatu, zartatu, artesitu...
- *artezi*: artesitu
- *zayolarik*: zitziolarik
- *andegatu*: andeatu, hondatu

IV. Lazkarrapo ta arranoa

- *Lazkarrapo*: dortoka, apoarmatu. Olabidek sortua: 'Lazkar[tu[tako]] +apo' hitzak elkartuz, beharbada; 'apoarmatu' bezala, baina alderantziz ('lazkar(tu)' *Sin.* 'lakar(tu)')
- *zeskayon*: ad. tr. 'eskatu' (hark hari hura; –ahala +lehenaldia). Badira adibide batzuk Hegoaldeko autoreetan, XX. mendearen hasieran. Cf. OEH **eskatu**: *deskatzubegu, dasketsot, deskaio*
- <zeragoyon>: ad. tr. Bizk. 'eragon' (–ahala +lehenaldia). Jardun, ari izan
- *bapetan*: bat-batean
- *gurbil*: *izond.* zuhur, prestu
- *onu*: aholku

V. Asto ta azeria

- *abere enparauak*: Bizk. gainerako abereak
- *zeragoyon*: ikus bedi "IV. Lazkarrapo ta arranoa"
- *ziotsan*: ad. tr. ziotson '-io-' aditza (hark hari hura, –ahala +lehenaldia)
- *ezpa'ziñut*: ez bazintut
- *erausmiñez*: erausteko edo hitz egiteko gogo edo nahi biziz. Ez DVEFn, ez OEHn. Olabidek asmatua. Cf. Chambry 267: *déman-geaison de parler*
- *dirana*: direna

VI. Olo ta enara

- *epatu*: topatu. Cf. DVEF: "opatu 4° encontrar, rencontrer. Cf. OEH: **topatu, epatu**" Cf. Chambry 286: "ayant trouvé"

VII. Txitxarra ta iñurriak

- *Txitxarra*: '-A' itsatsiduna, orduko denboran. Cf. DVEF eta OEH: **txitxarra**.
- *gose*: *izond.* gosebera, gosedun
- *zeskayen*: ad. tr. 'eskatu' (hark haiei hura, –ahala +lehenaldia)

- *ziotsaten*: *ziotsoten*. *Ad. tr.* ‘-io-’ aditza (haiek hari hura, –ahala +lehenaldia)
- *eresika*: kantuan. Cf. DVEF: “**ERESI** 1º canto, poema; chant, poème. Cf. OEH: “**eresi** (...) será a partir de finales del s. XIX cuando empieza a proliferar el uso de esta palabra. Cf. *NeolAG*”
- *neragoyon*: *ad. tr.* ‘eragon’ (–ahala +lehenaldia) ari nintzen, niharduen
- *zerantzukioten*: *ad.tr.* ‘erantzun’ (haiek hari hura, –ahala +lehenaldia)

VIII. Oilo urre errulea

- *urre-mokorra*: *urre-puska*. Cf. Chambry: “masse d’or”
- *ideko*: *kideko*, *antzeko*
- *batetan*: Cf. DVEF: “**Batetan** de repente, al mismo tiempo; tout à coup, en même temps.” Cf. Chambry 287: “d’un seul coup”
- *bete ezinkeri*: *aseezintasun*, *diruzalekeria*. Olabidek sortua (*bete-ezin izond.* + -(K)ERIA). Cf. Chambry 287: “cupidité insatiable”

IX. <Iskiñoso> Belaxka ta usoak

- <Iskiñoso>: *eskinoso*. Cf. Chambry 163: “un choucas”
- *belaxka*: *belaxaga*. Cf. Chambry 163: “un choucas”
- *larrantza*: Cf. DVEF: “**LARRANTZ** talla de un animal; aspect d’un animal.” Chambry 163: “plumage”
- *zuritu-ezkero*: *zuritu ondoren*
- *kua egin*: Cf. “Alostorrea” herri-kanta: *Bela beltzak / Kua! kua, kua, kua leioetan*.
- *zezautelarik*: *ad. tr.* ‘ezagutu’ (haiek hura, –ahala +lehenaldia)
- *gabendu*: *debekatu*. Cf. DVEF: “**Gebendu** vedar; défendre”
- *naitakoan*: ‘nahitu’-tik. Cf. DVEF: “**Naitu** querer; vouloir”
- *gogaldurik*: *pentsaturik*. Ez da ageri DVEFn. Cf. El: “**gogaldu** (gogo-aldu) llevar en el pensamiento, concebir...” Cf. OEH: “**gogaldu** (...) *AGren* neologismoa” Cf. Chambry 163: “nous devons... nous dire”
- <irabazmiñak>: Olabidek sortua *dirudi*: *irabazteko gutizia edo grina*. Cf. Chambry 163: “la convoitise”.

- *urgazten*: laguntzen

X. Otso ta lertsoiña

- *lertsoiña*: lertsun
- *lemayokela*: *ad. tr.* 'eman' (hark hari hura, +ahala +alegiazkoa). Cf. OEH: "**eman** (..) Algunos autores del s. XX *reinventan* formas sintéticas de indicativo del tipo *damaio*, *damotso*, tripersonales pero con el infijo -a- propio históricamente de los bipersonales."
- <isituki>: hisiatuki, setaz, temaz
- *zesayon*: *ad. tr.* 'esan' (hark hari hura, -ahala +lehenaldia)

XI. Orein ta matsondoa

- *azkonka*: azkonak (gezi txiki batzuk) jaurtiz
- *zerausten*: *Ad. tr.* 'erausi' (haiek hura, -ahala +lehenaldia). Tes-tuinguru horretan, hala ere, Olabideren adizki trinkoen sistemari jarraikiz, hauekato batek behar zukeen: *zerausan* (hark hura) edo-ta *zerauskien* (hark haiei hura). [*Oreinak*] *iltzean orrela zerau-san/zerauskien [ehiztariei]*. Cf. Chambry 103: prononça ces paroles.
- *gaizkatu*: salbatu (AGren neologismoa). DVEFn ez dago; bai, ordea, Eln.
- *Jainkoa*: Chambry 103: "le ciel"

XII. Txakur, ollo ta azeria

- **ollo**: '**oilar**' behar zukeen. Chambry 180: le coq
- *zegian*: *Ad. tr.* 'egin' (hark hura, -ahala +lehenaldia). Tradizioan *egin* aditzaren forma trinkoak erabilera ez-indikatibozkoetan ager-tzen dira (cf. OEH **egin**); dena dela, XX. mendearen hasieran, autore batzuek, haien artean Olabide, indikatiboan jokatzeko hasi ziren, garai hartako usadio garbizaleari jarraituz.
- *arganatu*: Cf. DT: "Recurrir a él, *arganatu*" Cf. DBE: "AR-GANATU Recurrir a él". Ez DVEFn; bai Eln.
- *zeskayon*: Ikus bedi "IV. Lazkarrapo ta arranoa"
- Ø: Cf. Chambry 180: "car il désirait embrasser une bête qui avait une si belle voix."

- *ziolarik*: *Ad. tr.* ‘-io-’ aditza (hark hura, –ahala +lehenaldia)
- *sen*: *izond.* erne; zentzudun Cf. Chambry: “les gens sensés”

XIII. Leoi, asto ta azeria

- **elkar batzaldurik*: ‘elkarrekin batzaldurik’ behar zukeen. ‘Batzaldu’ ez da ageri DVEFn, ezta EIn ere. Bai, ordea, EEIn. AGren neologismoa (Cf. OEH). Cf. Chambry 209: “ayant lié société ensemble”
- *lañ*: lagin; zati
- *uzitzeko*: banatzeko
- *senabide*: zentzabide; irakasbide Cf. Chambry 209: “on s’instruit”
- *zayetela*: zaiela

XIV. Txakurak ausk egin ziona

- *zerantzuyon*: *ad. tr.* ‘erantzun’ (hark hari hura, –ahala +lehenaldia)
- *ba’nengi*: banegi. *Ad. tr.* ‘egin’ (nik hura, –ahala +alegiakoa)

XV. Eultxo ta leoya

- *Eultxo*: Eltxo
- *ziotsan*. ikus bedi “V. Asto ta azeria”
- *azkartasun*: Cf. DVEF: “**Azkartasun** 1° fuerza, valor; force, valeur 2° **hazkartasun** sollicitud; diligencia; sollicitude, diligence.” Cf. OEH: “**azkartasun, azkartarzun. 2.** Diligencia. “Agilitas, [...] *agudotásuna, abiltásuna, azkartásuna*.” Cf. Chambry 188: montre de quoi tu es capable.
- *karramizteko*: karramixkatu, harramazkatu
- **zu baino geyegi naiz azkarrago*: zu baino azkarragoa naiz. Cf. Chambry 188: je suis beaucoup plus fort que toi.
- *itsatsi zitrayon*: katigatu/lotu/oldartu zitzaion. Cf. DT: “**embarbascarse** (...) itsatsi”. Cf. DBE: “ITSATSI trabarse, enredarse.” Cf. DVEFn ez, adiera horretan. Cf. OEH: “**itsatsi** 1 (...) Enfrentarse, enzarzarse en una pelea.” Cf. Chambry 188: “le cousin fondit sur lui.”
- *aurpegi*: mutur

- *billutsune*: 'biluz + une' edo 'bilo-huts + une'. Olabidek sortua. Ez da ageri DVEFn ezta OEHn ere. Cf. Chambry 188: "le museau dépourvu de poil"
- *zikatuz*: zizkatuz, ziztatuz. Cf. DT: "Aguijar, cicatu". Cf. DBE: "ZIKATU punzar, aguijar". Ez DVEFn.
- *azpiratu ezker*: azpiratu ondoren. Cf. Chambry 188: "ayant vaincu le lion"
- *adiaz*: aieneka
- *zingil*: ahul, mehe
- **lpuināk dagokie*: *lpuina dagokie* behar zukeen. Cf. Chambry 188: ipuinoindorik ez dakar Chambryren edizioak. Pentsa daiteke, beraz, Olabidek gehitu zuela ipuinondoa. *lpuinak darakus* esapidea erabili ordez *lpuina dagokie* formula erabili zuen, ohi ez bezala.
- *porrokatu*: birrindu, xehatu.

XVI. Txakur ta otsoa

- *Okullu*: ukuilu
- **itxoin ba'zenu*: itxarongo bazenu
- *naukakezu*: *ad. tr.* 'eduki' (zuk ni, +ahala +orainaldia)
- *Erausiok*: berbok, hitzok; zaunkok. Cf. DVEF: "**ERAUSI** 2º charlatanería, murmuración; bavardage 4º ladrido; aboiement."
- *soralluan*: solairuan
- *zegion*: *ad. tr.* 'egin' (hark hari hura, -ahala +lehenaldia)
- *egiune*: itun, hitzarmen. Cf. Chambry 184: "leurs conventions"
- *geroenean*: Cf. DVEF: "**Geroenean** 2º a luego; bientôt. Cf. Chambry 184: a partir d'aujourd'hui"
- *ba'nakutzu*: *ad. tr.* 'ikusi' (zuk ni, -ahala +orainaldia)
- *iguri*: zain

XVII. Asto ta baratzaya

- *baratzaj*: baratzezain
- *Jainkoari eskatu zion*: Cf. Chambry 273: "il pria Jupiter"
- *yaregin*: askatu, libratu
- *saldu zizayola*: sal ziezaiola

- *aldatzeko eske*: Cf. OEH: “**eske** (...) *Kamiona gelditu ta eramateko eske*”
- *zerasan*: *ad. tr.* ‘erasi’ (hark hura, –ahala +lehenaldia). Cf. Chambry 273: “il dit”
- *obe nuke: *hobe nukeen edo hobe nuen* behar zuen
- *dakustanez*: ‘dakusadanez’. *Ad. tr.* ‘ikusi’ (nik hura, –ahala +orainaldia). Cf. Chambry 273: “à ce que je vois”
- *uzi*: grina, irrika.

XVIII. Zekena

- *urre mokor*: lingote. Olabidek sortua. Cf. Chambry 344: “un lingot”
- *ziyoan: *joaten zen* behar zuen
- *Nekazari iñorbatek*: nekazari batek Cf. Chambry 344: un ouvrier
- *deitorez*: aieneka
- *iñorbaitek*: norbaitek. DVEFn ez. Cf. OEH: “**inorbait** Alguien. v. **norbait**”
- *zesayon*: ikus bedi “X. Otso ta lertsoiña”
- *urrerik ez zeukala-ta*: urrerik ez zeneukan eta
- *ainbaterako*: hainbateko. Cf. DVEF: “**Ainbateko**. igual, idéntico; égal, identique”. Cf. Chambry 344: “le même office”
- *dakustanez*: ikus bedi “XVII. Asto ta baratzaya”

XIX. Azeri ta akerra

- *Edan ezker*: Edan ondoren
- *kuskan*: Cf. DVEF: “**Kus** 2º Var. de IKUS en los derivados”. Cf. OEH: “IKUSKAN II (Adv.). **1.** Viendo, contemplando, observando...”
- *ziotsan*: ikus bedi “V. Asto ta azeria”
- *entzindu*: fidatu. Cf. DVEFsupl.: “**ENTZINDU** fiar”
- *itoiko*: idokiko, aterako.
- *iyutika*: ikotika, jauzika

- *atarra zegion*: Cf. DVEF: “**Atarratu** 1º reñir violentamente; tancer ventement.” Beste forma hauen analogiaz sortua, beharbada: aharra eman, ahakar egin. Cf. Chambry 40: “lui reprochait”
- *zegion*: ikus bedi “XVI. Txakur ta otsoa”
- *zesayon*: ikus bedi “X. Otso ta lertsoiña”
- *asmabide*: Cf. Chambry 40: “d’idées”
- *ez ziñake yetxi: *ez zinatekeen jaitsi* edo *ez zinen jaitsiko* behar zuen
- *irteraera*: konponbidea. Cf. Chambry 40: “la fin”
- *gogaldu*: ikus bedi “IX. <Iskiñoso> Belaxka ta usoak”

XX. Katu ta saguak

- *suntsitzen*: desagertzen
- *elkar zesaten: Olabideren adizki trinkoen sisteman ‘elkarri zesayoten’ behar zukeen edota ‘elkarren artean zesaten’.
- *zesaten*: *ad. tr.* ‘esan’ (haiek hura, –ahal + lehenaldia)
- *gaizkatu*: ikus bedi “XI. Orein ta matsondoa”
- *marroz*: engainuz, iruzurrez. Cf. Chambry 13: “quelque ruse”
- *eratortzeko*: etorrarazteko DVEFn ez dago. Cf. El: “**eratorri** hacer venir”. Cf. OEH: “**eratorri** 2. Creado por AG”. Cf. Chambry 13: “pour les en faire sortir”
- *kaku*: gako
- *alegia il zala eginda*: hil zelako itxura eginda
- *zorro utsa ezpa’ziña engoitik ere*: itzulpen-akatsa dirudi; baiezko perpausa behar zukeen: ‘zorro hutsa izango bazina ere’. Cf. Chambry 13: “Quand tu serais sac, je ne t’approcharais pas.”
- *zitaltzat iñor oartzuz-gero*: *-tzat hartu* esapiderearen analogiaz sortua.

XXI. Inuri ta usoa

- *zuaitz-gail*: zuhaitz-aldaxka
- *gaizkatu*: ikus bedi “XI. Orein ta matsondoa”
- *likin*: biska, lika, lekeda
- *zikatu*: ikus bedi “XV. Eultxo ta leoya”

- *likin-zotzak*: txoriak harrapatzeko zotzak, gai likatsuz gantzutuak. Olabidek sortua.
- *Miñarren*: Cf. DVEF: “-**Arren** 2º Sufijo modal que se agrega a palabras que denotan pasión DAMUARREN, (movido) de pesar; POZARREN, (movido) de alegría”. Cf. Chambry 242: sous le coup de la douleur

XXII. Andre ta mirabeak

- *Etxeko andre*: Cf. Chambry 89: “une veuve laborieuse”
- *gautan*: ez dago halako erabilerarik ez DVEFn ez OEHn.
- *ollarrite*: egunsenti. Cf. Chambry 89: “au chant du coq”
- *arean*: Cf. DVEF: “**AREAN** 2º en realidad, ciertamente; en réalité, certainement.”
- *garai*: ordu

XXIII. Zaldi ta astoa

- *bukatu zan*: hil zen. Cf. DT: “**Fenecer** bucatu, acabar, finire.” Cf. DBE: “**BUKATU** concluir, fenecer”, DTtik hartua. Adiera horretan ez dago DVEFn. Cf. Chambry 141: “mourut”
- *geigarritzat*: Cf. Chambry 141: “même”
- *zegian*: ikus bedi “XII. Txakur, ollo ta azeria”
- *erkidean ibilki*: erkidetuz, elkar harturik. Cf. Chambry 141: “faire cause commune”

XXIV. Arrantzalle ta arraintxoak

- *atarraña*: Cf. DT: “Atarraya, especie de red para pescar es voz Bascogada de atzi, *atzitu* coger y *arraya* pescado, se dijo *atziarraya* y después *atarraya*.” DVEFn ez dago. Cf. Chambry 26: “filet”
- *gezal*: *irud.* itsaso. Cf. DVEF: “**GESAL** 1º agua de mar, eau de mer.” Cf. Chambry 26: “la mer”
- *zerautsan*: *ad. tr.* ‘erausi’ (hark hura, –ahala +lehenaldia)
- *naikenean*: ‘naizatekenean’. *Ad. lg.* ‘izan’ (ni, +ahala +orainaldia) Cf. Chambry 26: “quand j’aurai...”
- *arrapatu al nazazuke*: harrapatu ahal nazakezu

- *zerantzuyon*: ikus bedi "XIV. Txakurrak ausk egin ziona"
- *onaurki*: Cf. DVEF: "**Onaurki**, las cosas provechosas, útiles; les choses profitables, utiles." Cf. OEH: "**onaurki 2. onarki**. (Adj.). Excelente, escogido, (el) mejor." Chambry 26: "butin"
- *daukana*: daukadana
- *uzten duanak: *uzten duana* behar zukeen

XXV. Nekazari ta bere semeak

- *lugintza*: nekazaritza, laborantza
- *orraitño*: hala ere
- *zitu*: fruitu

XXVI. Seska ta oliondoa

- *seska*: kanabera
- *oliondo*: Cf. DVEF: "**Oliondo**, olivo; olivier"
- *Egoarri*: egonarri; iraupen, pairamen. Cf. Chambry 143: "endurance"
- *atse*: hats (*irud.* adore, kemen). Cf. Chambry 143: "fermeté"
- *yauzkikatzen*: gaizkikatzen. Cf. Chambry 143: "reprochait"
- *amorbera*: amore erraz ematen duena. Olabidek sortua. Cf. Chambry 143: "sa facilité à céder"
- *zegiola*: ikus bedi "XVI. Txakur ta otsoa"
- *inka*: hinka, kinka
- *dagietenak*: *ad. tr.* 'egin' (haiek haiei hura, -ahala +orainaldia). Ikus bedi "XII. Txakur, ollo ta azeria"

XXVII. Irudin-puskatzallea

- *Irudin*: Irudi
- *bere lagun etortzeko*: laguntzeko. Cf. Chambry 61: "il le suppliait de lui faire du bien"
- *zeskayon*: ikus bedi "IV. Lazkarrapo ta arranoa"
- *noaroin*: noharroin, behartsu, erromes
- *yainkoizun*: jainkoizun, idolo
- *erayo*: puskatu, txikitu. Cf. Chambry 61: "le cogna"

- *bitzi*: bitxi. Cf. Chambry 61: "tu as l'esprit à rebours"
- *damaidazu*: *Ad. tr.* 'eman' (zuk niri hura, –ahala +orainaldia)
- *urgazirik*: laguntzarik

XXVIII. Azeria

- *Matzurio*: Lekukorik ez tradizio idatzian. *Sin.* 'lakio'. Cf. Chambry 41: "un piège"
- *zeritzan*: zeritzon. *Ad. tr.* 'iritzi' (hark hari hura, –ahala +lehenaldia)
- *andega*: gaitz, galera, kalte. Cf. DVEF: "**ANDEA, andega** daño, dommage." Cf. Chambry 41: "mutilation commune"
- **limurtu*: 'limurtzea' behar zuen. Gogatu, komentzitu.
- **ezertarako ez ezen*: 'ezertarakoez ez ezen/ezik' behar zukeen. Cf. OEH: "EZERTARAKO EZ IZAN. v. **deustakoez.**" Cf. Chambry 41: "non seulement un enlaidissement"
- *onurik*: aholkurik
- <*ziñiguke*> [*ziguke*]: zeniguke
- *dagiela*: *Ad. tr.* 'egin' (hark haiei hura, –ahala +orainaldia)
- *euren ederrez*: Cf. DVEF: "**Eder** 2º EUREN EDERRA GAITI, por su agrado, por consideración a ellos; pour leur être agréable, par consideration pour eux"

XXIX. Otso ta atsoa

- *gose*: *izond.* gosebera, gosedun
- *zamayoket*: *Ad. tr.* 'eman' (nik zu, +ahala +orainaldia). Olabidek sortua. Cf. Chambry 223: "je te donne au loup"
- *zesalakoan*: ikus bedi "I. Azeria"
- *ereguz*: balakuz
- **lpuinak dagokie*: lpuina dagokie
- *...egiterik ez dutenei esan bezalakorik*: esan bezalakorik egiterik ez dutenei. Cf. Chambry 223: "Cette fable s'adresse aux hommes qui ne conforment pas leurs acts à leurs paroles."

XXX. Artzai ta itxasoa

- *larratzen*: bazkatzen
- *esnetan*: geldirik, bare-bare
- <datillak>: Cf. DVEF: ez dakar *datil* adiera horretarako. Cf. Chambry: “dattes”
- *erauntsita*: jota, erasota. Cf. DVEF: “**Erauntsi** 5º golpear; frapper”
- *urpera-agian*: urperatu aginean, urperatzeko zorian
- *gaizkatu*: ikus bedi “XI. Orein ta matsondoa”
- *eder zuan*: eder zitzaion; ederresten zuen.
- *etorkin*: datorren/zetorren bat/norbait. Cf. Chambry 311: “un homme vint à passer”
- *ekuru*: geldirik, lasai

XXXI. Leoi ta azeria

- *Obi*: haitzulo, koba. Cf. Chambry 196: “une caverne”
- *alegia...egiten zuan*: ikus bedi “XX. Katu ta saguak”.
- *lkerketan*: bisitan joan Cf. DVEF: “**IKERTU, Ikhertu** 2º visitar a un enfermo; visiter un malade.” Cf. El: “**ikertu** visitar”
- *zitzayen: zitzaizkion
- *atzi*: atzitu, atzeman
- *oi*: ei. Cf. OEH: 4 **oi**
- *zerasayon*: *Ad. tr.* ‘erasi’ (hark hari hura; –ahala +lehenaldia)
- *dakuzkialako*: dakuskidalako. *Ad. tr.* ‘ikusi’ (nik kaiek, –ahala +orainaldia).
- *dazaute*: *ad. tr.* ‘ezagutu’ (haiek hura, –ahala +orainaldia). Cf. Chambry 196: “prévoient”

XXXII. Azeri ta tximua

- *senbako*: *izond.* zentzugabeko, sengabeko Cf. DVEF: “**senbako** fatuo; niais.” Cf. Chambry 38: Ø
- *lñartsiz*: inartxiz, bekaitzez
- *matxurio*: ikus bedi “XXVIII. Azeria”
- *damayolako*: *ad. tr.* ‘eman’ (hark hari hura, –ahala +orainaldia). Ikus bedi “X. Otso ta lertsoiña”

- *buruzagi-zurrian*: buruzagi-zurrean; buruzagi izateagatik. Cf. DVEF: “-**Zurri** a causa, a fuer; à cause.” Cf. Chambry 38: “étant un apanage de la royauté”
- *akarrez*: ahakarrez, errieta eginez
- *zeragoyon*: ikus bedi “IV. Lazkarrapo ta arranoa”
- *atzipetu*: Cf. DT: “Eñañar, *atzipetu*”. Cf. DBE (DTtik hartua)
- *zerantzuyon*: ikus bedi “XIV. Txakurak ausk egin ziona”
- *gogaltzeke*: ikus bedi “IX. *’Iskiñoso Belaxka ta usoak*”

XXXIII. Erbi ta igelak

- *il agian*: hil aginean, hiltzeko zorian
- *erbirik gibelaundiena zirudian batek*: Cf. Chambry 191: “plus fin que les autres”
- *zerasan*: ikus bedi “XVII. Asto ta baratzaya”
- *zeroyen*: zeuen.

XXXIV. Tximu ta izurdea

- *Melita*: Malta
- *Melita`potxolo*: Melitako potxoak/txakurtxoak. Cf. DVEF: “**POTŠO-LO** 3º cachorro de perro; petit chien.” Cf. Chambry 305: “petits chiens de Malta”
- *Atike*: Atika
- *Suni*: Sunion
- *irozorik*: eutsirik. Cf. Chambry 305: “le soutint”
- *itsasate*: itsas portu
- *Peirai, Perai*: Pireo
- *guraso argien seme*: Cf. Chambry 305: “il avait des parents illustres”
- *zezaunentz*: *ad. tr.* ‘ezagutu’ (hark hura, –ahala +lehenaldia)
- *nabasi*: DVEF: “**NABASI** familiar, íntimo, franco; familier, intime, franc.” Cf. Chambry 305: “un des ses intimes amis”
- *atzipetu*: ikus bedi “XXII. Azeri ta tximua”

XXXV. Emaztea

- *Girin*: grina, irriets. Cf. Chambry 88: "vice"
- *erauntzi*: erauzi, urrundu, askatu Cf. Chambry 88: "défaire".
- *sorayotuta*: sentiberatasuna galduta. Cf. Chambry 88: "insensible"
- *epaturik*: bukatu
- *ildegi*: hilerrri, kanposantu. DVEFn ez da halako adierarik. Cf. El: "ildegia cementerio, camposanto." Cf. OEH: "AG lo propone como neol. en 1897 con el significado de 'camposanto', aunque se encuentra ya en Mendiburu". Cf. Chambry 88: "cimetièrre"
- *zerantzuyon*: ikus bedi "XIV. Txakurak ausk egin ziona"
- *nakarkiedala*: dakarkiedala. *Ad. tr.* 'ekarri' (nik haiei hura, -ahala +orainaldia)
- *naragizu*: *ad. tr.* 'eragin' (zuk niri hura, -ahala +orainaldia)
- *gomutaratzen*: Cf. DVEF: **gomutaratu** acordarse, se souvenir
- *sentsutu*: zentzatu, zentzundu. Lekukorik ez tradizio idatzian. Olabidek sortua dirudi. Cf. Chambry 88: "tu n'es pas assagi"
- *oben*: bizio, ohitura txar. Cf. Chambry 88: "défaut"
- *oikuntza*: ohitura. Cf. Chambry 88: "une seconde nature"

XXXVI. Leoi, otso ta azeria.

- *obi*: *haitzulo, koba*
- *ikertzeko*: bisitatzeko. Cf. Chambry 205: "rendre visite"
- *ezertzat... etsi*: Cf. DVEF: 14º apreciar, reputar; estimer, apprécier Cf. OEH: "2 **etsi**. 1. **etsi** (Con sufijo -tzat)." Chambry 205: "Il n'avait aucun égard pour..."
- *onaarki*: ikus bedi "XXIV. Arrantzalle ta arraintxoa"
- *zerasayon*: ikus bedi "XXXI. Leoi ta azeria"
- *adeira*: adeitasunera, begiramenera
- **...zerbait asmatzen du*: '...zerbait asmatzen duenak' behar zukeen
- *txedera*: xedera, lakio

XXXVII. Ermes ta aizkolaria

- *zerantzuyola*: ikus bedi "XIV. Txakurrak ausk egin ziona"
- *zindotasun*: zintzotasun
- *beraizik*: *adlag.* nahita, berariaz. Cf. Chambry 253: "à dessein"
- *gorroturik*: gorrotaturik; ezin eramanik. Cf. Chambry 253: "ayant horreur"
- *urgazi*: laguntza
- *damaye*: *ad. tr.* 'eman' (hark haiei hura, -ahala + orainaldia)
- *giñoan*: neurrian; heinean. Cf. DVEF: "**GIÑO**"
- *aitzikoa*: aurkakoa

XXXVIII. Arrano ta azeria

- *elkar aldean: elkarren aldean
- *elkar jardutez: elkarrekin jardutez
- *azelume*: azerikume. DVEFn eta OEHn ez da halakorik. Analogiaz sortua. Cf. DVEF: "**Ašeleme**. Cf. OEH: **axeleme** eta **aixalkuma**"
- *apendu*: mendekatu. Cf. Chambry 3: "se venger"
- *sakaildurik*: suntsiturik, birrindurik. Cf. Chambry 3: "sacrifiaient"
- *illanti*: ilinti.
- *ixio*: *izond.* piztu. Cf. Chambry: "enflammé"
- *ausi dutena[k]*: hautsi dutenek
- *egin dienen*: egin dietenen
- *ez zayola*: ez diotela
- *Jainko-zuzentasunari*: Cf. Chambry 3: "la punition du ciel"

XXXIX. Otso ta ardiak

- *Izkera berbera abereak zerabiltenean...*: Cf. Chambry 217: ∅
- *gudua eraiki*: sorrarazi, sustatu. Cf. DVEF: "**Eraiki** 5º promover, suscitar; promouvoir, susciter."
- *oildu*: uxatu
- *gezinari*: mezulari. DVEFn ez dago Cf. El: "**gezna** mensaje." Cf. OEH: "**gezinari** (...) "Neol. creado por AG en 1896, de *gezna* 'mensaje' y *-ari*.'" Cf. Chambry 217: "députés"

- *salatu*: saldu
- Ipuinondorik ez du, eduki politikoa zuelako, beharbada: Cf. Chambry 217: "Ils en est ainsi dans les États : ceux qui livrent facilement leurs orateurs ne se doutent pas qu'ils seront bientôt assujettis à leurs ennemis."

XII. Bidaztiak

- *egi*: hegi Cf. DVEF: "Egi, hegi 5º pequeña planicie sobre un precipicio; petit plateau surplombant un précipice." Cf. Chambry 258: "hauteur"
- *ayen*: aihen. Cf. Chambry 258: "broussilles"
- *sendor*: sorta
- *zekustela*: zekusatela. *Ad. tr.* 'ikusí' (haiek hura, -ahala +lehenaldia)
- *zeritzaten*: zeritzoten. *Ad. tr.* 'iritzi' (haiek hari hura, -ahala +lehenaldia). Cf. Chambry 258: "ils les prirent par"
- *potin*: txalupa mota bat. Cf. Chambry 258: "vaisseau de charge"
- *zetozkietarik*: zetozkietarik. *Ad. tr.* 'etorri' (haiek haiei, -ahala +lehenaldia)
- **elkar zerautsaten*: 'elkarri zerautsoten'. *Ad. tr.* 'erausi' (haiek hari hura, -ahala +lehenaldia)

Bibliografia

- Aizkibel, J. Francisco (1989). *Diccionario basco-español. Euskeratik erderara biurtzeko itzategia*. 2. edizioa. 3 liburuki. Donostia: Distribuciones Iزارo. [Ed. faksimilea. Tolosa: Eusebio López, 1883]
- Aldekoa, Iñaki (2004). *Historia de la literatura vasca*. Donostia: Erein.
- Altuna, Joseba (1920). *Ume Euzkeldunen laguna. Irakurteko bigarren idaztija*. Bilbo: Euzko-argitaldaria.
- Altuna, Patxi (1994). "Raimundo Olabideren bizitza eta lanak (1869-1942)", *Euskera*, 39. zka., 451-467.
- Altuna, Patxi (2001). *Raimundo Olabide (1869-1942)*. Bilbo: EJA2N.
- Anakreonte, Esopo et al. (1761). *Opuscula Graeca: ad usum Seminarii Villagarsiensis : I. Aesopi Fabulae, II. Anacreontis Odae, III. Epistola M.*

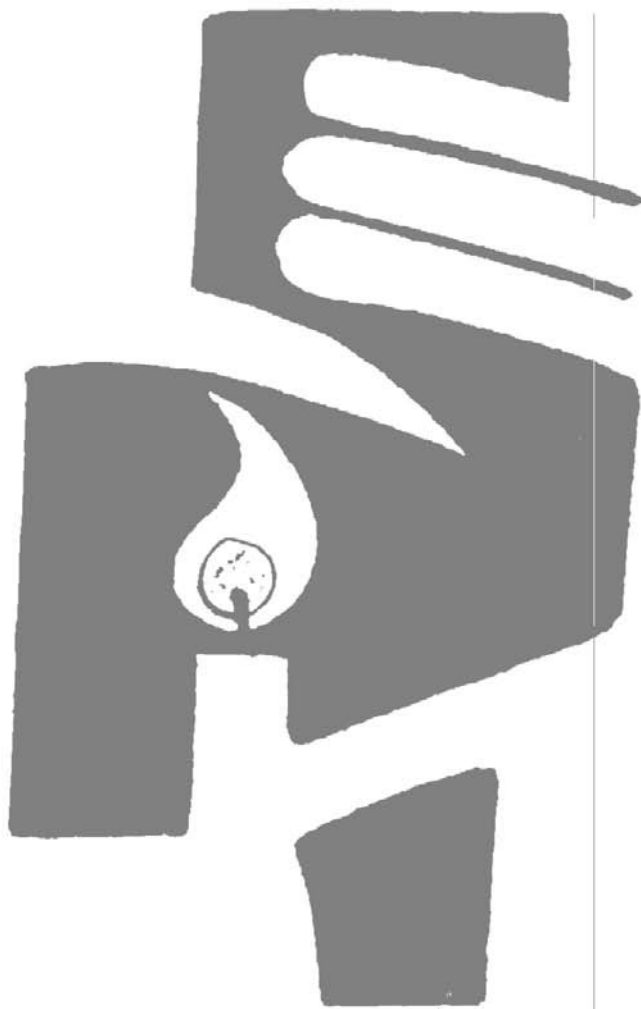
- Basilii, IV. Homeri Batrachomyomachia, V. Demosthenis Philippica I.*
Villagarcía de Campos: Typis Seminarii.
- Aristoteles (2011). *Ética Nicomáquea. Política. Retórica. Poética. II / Aristóteles*. Gredos: Madrid.
- Aritzimuño, Jose "AITZOL" (1986). *Literatura inguruan*. Donostia: Erein.
- Arrien, Gregorio; Akesolo, Lino; Granja, José Javier (1987). *Haur liburu didaktikoen errolda, 1800-1976. Catálogo de obras didácticas infantiles, 1800-1976*. [L. g.]: [i. g.].
- Artola, Pepe (2006). *Ustez laguna detan*. Edizioa eta hitzaurrea: Antonio Zabala. Donostia: Auspoa
- Azkue, Resurrección María (1905). *Diccionario vasco-español-francés. Dictionnaire basque-espagnol-français*. Tours: Alfred Mame et Fils.
- Azkue, Resurrección María (1918). *Diccionario de bolsillo* [vasco-español y español-vasco]. Bilbo: Imprenta del Corazón de Jesús.
- Beldarrain, Josune (2010). *Alegia klasikoak euskaraz: Isopeteko, La Fontaineren eta Samaniegoren alegien berridazketen azterketa*. EHUko Doktorego Tesia [Interneteko helbidea: <http://www.argitalpenak.ehu.es>]
- Dornaku, Juan M.^a (1909-1911). *Euzkel-Iztegitxua*. Iruña: La Tradición Navarra.
- Dornaku, Juan M.^a; Lopez-Mendizabal, Ixaka (1916). *Diccionario Castellano-Euzkera. Euzkel-Erdel Iztegia*. Tolosa: Lopez'tar E'ren Etxean.
- Ésope (1960). *Fables*. Edizioa eta itzulpena: Émile Chambry. 2. argitalpena. Paris: Les Belles Lettres. [1. argitalpena, 1927]
- Etxebarria, Juan Anjel (1967). *Esopo'ren Alegiak I*. Bilbo: S. Anton'go Katekesia.
- Gil, Luis (1995). "El griego en la educación de las élites españolas del siglo XVIII", *Bulletin Hispanique* 97. liburukia, 1. zka, 279-286.
- Haritzelar, Jean (1998). "Ideologiak Lore Jokoetako kantuetan", in EUSKALTZAINDIA eta EUSKO IKASKUNTZA (antol.), *Antoine d'Abbadie 1897- 1997. Congrès International Eusko Ikaskuntza. Ezohiko Kongresua Euskaltzaindia. XIV. Biltzarra. Hendaye, Sare. 1997*, Donostia, Bilbo: Eusko Ikaskuntza. Euskaltzaindia, 621-653.
- Ibñagabeitia, Andima (2003). "Itun berria'ren euskal itzulpenak eta Zaitegi Abaren «Bidalien egiñak», in Jean-Claude Larronde, *Eusko Ikaskuntzaren VIII. kongresua. (1954. Baiona-Uztaritz)*. Donostia: Eusko Ikaskuntza.
- Intzagarai, Ramon (1922). *Ipuiyak Elurmendi'k euskeratuak*. Donostia: Eneko Deunaren irarkola. ARGIA'ren idaztiak.

- Iturriaga, Agustín Pascual (1932) *Iturriaga'ren Ipuiak*. Edizioa: Imanol Lekuona; hitzaurrea: "AITZOL"; il.: Txiki. Tolosa: Euskaltzaleak / Lopez Mendizabal.
- Larramendi, Manuel (1984). *Diccionario trilingüe del castellano, bascuence, y latín*. (Bi liburuki). Donostia: Txertoa. [Ed. faksimilea. Donostia: Bartholome Riesgo y Montero, 1745]
- Lefevère, André (1997). *Traducción, reescritura y manipulación del canon literario*. Salamanca: Colegio de España. [1. argitalpena, *Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*, Londres: Routledge, 1992].
- Mendiguren Bereziartu, Xabier (1992). "Euskal Itzulpengintzaren historiarako zuhinak eta materialak", *RIEV*, 2. zka. 331-351.
- Mitxelena, Koldo (1959). "Itun Zar eta Berria. Olabide'tar Erraimun, S. I. (1869-1942). Bilbo'n, Yesu'ren Biotzaren Deya, 1958", *EGAN*, 1./4. zka.
- Moulier, Jules (1966). *Oxobi-ren lan orhoitgarri zombait*. Aitzinsolasa: Jean Haritzelar. Baiona: Gure Herria.
- Moulier, Jules (2003). *Olerki hautatuak*. Edizioa: Xabier Hiriart. Donostia: Hiria.
- Mujika, Plazido (1958). "Olabide A.'ren Bizitz-Arteko Berri", *Euzko-Gogoa* (iraila-gabonila), 448-455.
- Nida, Eugene (2011). *Sobre la traducción*. Madrid: Cátedra.
- Olabide'ren Goratzarrez. Euzko-Gogoa*. (1958 iraila-gabonila) [Interneteko helbidea: <http://andima.armiarma.com/eugo/eugo42/eugo4210.htm>, 2012ko apirilean irakurria]
- Ormaetxea, Nikolas (1927). "Euskal literatura'ren atze edo edesti laburra", *Euskal-Esnalea*, 283-288. zkak.
- Otaegi, Lourdes. "Poesía vasca del siglo XX" [Interneteko helbidea: http://www.basqueliterature.com/es/basque/historia/hogeimend_e/poesia, 2009ko abenduaren 11n irakurria].
- Teon, Aelius (1997). *Progymnasmata*. Edizioa eta itzulpena: Michel Patillon. Paris: Les belles lettres.
- Tineo, Primitivo (1993). "La formación teológica en los seminarios españoles (1890-1925)", *Anuario Historia de la Iglesia* (vol. II), 54. zka., 45-96.
- Torrealdai, Joan Mari (1999). *XX. mendeko euskal liburuen katalogoa IV: 1997-1998*. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia.
- Uriarte, José Antonio (1858-59). *Biblia edo Testamentu Zar eta Berria*. Londres: Impensis Ludovici Luciani Bonaparte.

- Urkizu, Patri (arg.) (1997). *Anton Abbadiaren koplarien guduak. Bertso eta aire zenbaiten bilduma 1851-1897*. Donostia: Eusko Ikaskuntza / Euskaltzaindia.
- Urkizu, Patri (1998). "Anton Abbadia, hizkuntzalari, literatur kritikari eta mezenas", in *Antoine d'Abbadie 1897-1997. Congrès International Eusko Ikaskuntza. Ezohiko Kongresua Euskaltzaindia. XIV. Biltzarra. Hendaye, Sare. 1997*, Donostia, Bilbo: Eusko Ikaskuntza. Euskaltzaindia, 63-70.
- Villasante, Luis (1979). *Historia de la literatura vasca*. 2. argitalpena. Oñati: Aránzazu. [1. argitalpena, 1961].
- Villasante, Luis (1981). *Palabras vascas compuestas y derivadas*. Oñati: Ed. Franciscana Aránzazu.
- Zabala, Mateo (1996). *Aita Juan Mateo Zabalaren sermoiak (1)*. Edizioa: Luis Villasante. Bilbo: Euskaltzaindia / Bizkaiko Foru Aldundia.

Sorkuntza

Pierre Topet «Etxahün» Bertsoak eta kantak

Pierre Topet ETXAHUN (1786-1862)

Pierre Topeten 150. urtea ospatu dugu Zuberoan irailaren 22an. Etxahun urteurren hori ospatu nahi izan dugu EGAN aldizkaria egiten dugunok ere. Horren arabera, gaur egun internetek ematen dituan aukerak gure eginik, horra, irakurle, Etxahunen hainbat bertso-poesia zuzebereraz eta gipuzkeraz. Gipuzkeraz jartzean Jon Etxaidek, Etxahunen ezagutzaila eta miratzaileak egindako liburua eduki dugu eskuartean: *Etxahunen bertsoak gipuzkeraz*, Itxaropena, Zarautz, 1969. Baita ere, eskuartean erabili dugu "liburu-e" bildumako alea, liburu elektronikoen irakurgailurako prestatutakoa.

ÜR X'APHAL BAT 1805-1808

Ürx'aphal bat badüğü herrian trixterik,
Nigarrez ari düzü kaloian barnetik,
Bere lagün maitiaz beit'izan ützirik:
Kuntsola ezazie, ziek adixkidik.

*Usapal bat badugu herrian tristerik,
Negarrez ari zaigu kaiolan barnetik,
Bere lagun maiteak baitu utzi bakarrik,
Zuen kontsolapenez badauka beharrik.*

Oi! ene izatia dolorez betherik!
Mündian ez ahal da ni bezañ trixterik,
Ni bezala maitiak traditü dianik,
Habil Amodiua, hürün ene ganik.

*Oi! Nire izatea nahigabez beterik!
Munduan ez da inor ni bezaqin tristerik,
Ni bezala maiteak traizioz saldurik.
Hoa, amodioa, urrun neregandik.*

Traditü zütüdala deitazüt erraiten;
Bata bezañ bestia biak akort ginen,
Ene bihotza düzü zuri bethi egonen:
Kitatü behar zütüt lotsaz etxekuen.

*Zure esanaz dizut traizio egin;
Alkarrekin genuen gu biok atsegin,
Nire bihotza dago geroztikan samin,
Etxekoen bildurrez hautsi dut zurekin.*

Oi ene traidoria zer düzü erraiten?
Elhe faltsü erraitetz etzireia asetzen?
Ene flakü izanez zira prebalitzen,
Hortarik ageri'zü nunko seme ziren.

*Oi! Zer traidorea horrela mintzatzen!
Hitz faltsuak esanez etzera asetzen?
Ene flakutasuanaz zera baliatzen:
Nungo semeaq zeran hor duzu agertzen.*

Maitia nahi zütüt segreki mintzatü,
Arrazuak dereitzüt nahi esplikatü;
Bihotz oroz züntüdan osoki maithatü:
Kitatü behar zütüt, hiltzera nuazü.

*Maitia, anahi zinduket ahopez mintzatu,
Arrazoiak emanez zuri esplikatu:
Nik bihotz guziz zaitut osoki maitatu:
Zu utzi beharrez daukat heriotza gertu.*

Thunba bat nahi dizüt lürpian ezarri,
Ene khorpitz trixtia gorde mündiari,
Ene ixter begiak ditian liberti:
Akort izanen zira zü ere haieki.

*Hilobi bat nahi nuke ezarri lurpean,
Ene gorputz tristea gorde beharreab,
Nire etsaiek dezaten par egin aurrean:
Nork daki zu haiekin izango ote zeran!*

MÜNDIAN MALERUSIK (1827)

Mündin hanits malerus arauz baziraie
Bena ez ni bezainik ihur behinere;
Ene fons propiaren izan nahiz jabe,
Tristia ezari niz ihon lürrik gabe.

*Zorigaitzeko asko munduan gerade,
Baina ni hainbat denik ezta inor ere.
Neronen lurraldetan izan nahirik jabe,
Hamar urtez galerak enetzat dirade.*

Desertüko ihizik jenten beldürrez
Prekozionatzen (dira) ebiltera gordez;
Nik hurak imitatzen gaxoa nigarrez
Ene bizi tristiren konserbi beharrez.

*Eremuko ihiziak, jendeen beldurrez,
Alkarri abisatzen egoteko gordez,
Haiek bezelatsu ni, gaixoa negarrez,
Ene bizi tristea kentserba beharrez.*

Hamar urthe hontan bizi niz esklabo,
Erdiak presuetan bestik sordeisago;
Jeloskeria baten süjetetik oro
Ni ere inpatient gerthatürrik gero.

*Hamar urte hauetan bizi naiz esklabo,
Erdia prreso eta libre okerrago.
Bekaizkeri batetik guztia zen jaio,
Nahi gabe bihurtu naiz sentipen gabeko.*

Hogei eta bi urthik konplitü egünin
Hartü nin emastia ene zori gaitzin,
Eraiten ahal beität izan zeitala jin
Ene ürkhä bülharra gorderik alzo pin.

*Hogeitabi urteak bete egunean,
Andrea hartu nuen neronen kaltean.
Esan dezadan zerkin etorri zitzaidan:
Ni urkatzeko soka gordez altzopean.*

Ezagütü nianin zer nian erosi,
Nahi ükhen nin bortzas korrejierazi;
Bere jabe puisantak hari althe jalki
Eta ni inozenta gaztelin etzeki.

*Ezagututakoan zer nuen erosi,
Nahi izan non indarrez zuzenerazi.
Andrearen ahaideak honen alde jarri
Ra ni, errugabea, kartzelan ezarri.*

Ene lagün gaxoa bai eta flakia
Zerk othe dereizü nahasi zientzia? nahas zenzia,
Galerazi gütüzü ni eta etxia, ni eta etxaltia
Desterrin ezari familia guzia.

*Ene lagun gaixoa, zakust eroria,
Eta eztakit nola zentzua nahasia.
Galerazi gaituzu ni eta etxia,
Sabanatu azi famili guzia.*

Hamar urthez deitazü eman bürüko min,
Bai eta bost urthe igan-erazi gatzelin;
Lagünguarik gabe, nahiz han hil nendin,
Halako emazte abat nork sofri saihetzin?

*Hamar urtez didazu eman buruko min,
Ta zugatik bost urte ditut preso egin,
Laguntasunik gabe nahirik han hil nendin,
Nola bizi holako emazte batekin?*

Hamar urthez eztüzü bigatik sofritü;
Ene osaba jauna kausa izan düzü;
Nitan gerthatü dena ez balitz agitü
Behar izan zünükin gaztelin peritü.

*Hamar urtez eztuzu nigatik sufritu,
Ene osaba jaunak horla galdu zaitu.
Nigan gertatu dena ez balitz agitu,
Bahitegian beharko zenuke igartu.*

Musde Harixabalet jaun erretora
Etzünin edukiten ogendant zure lioba,
Orai sogin-izozü: hor düzü proba,
Makaleren sarjant zerbützatü zirela.

*Musde Harixabalet, erretore jauna,
Etzenuen iloba uste erruduna,
Orain aitor ezazu bixtan daukazuna,
Doilorraren morrontzan zerala jarduna.*

Ene aita fidela aurhidik hareki;
Aberastü zirie ene malürretil,
Prosesari eman, defautak eraiki:
Gisa horrez eni etxaltia ideki!

*Ene aita "zintzoa", senideak berdin,
Nire lepotik zuek aberasten jakin!
Hauzitara jo eta kulpak neri egin,
Nire etxaldea kendu arte txar hoiekin!*

Emazte dohaña! Hurak bethi birjina,
Agertzen ezpazaie frütü ereiña;
Ni ere. -ikusirik haren ekhospena
Trixtia izan nintzen, oi! Baten hartzera!

*Emakumeak dohai birjin izateko,
Hazi ereinak fruitu ez badakar gero!
Jakinik zegoela haurraren espero,
Emaztea hartzen, oi! Izan nintzen ero.*

Hanits minzatü niz ene etsaien kuntre
Nahi eztüdan erran bezürrik halere
Duda gabe estakürrik baditit nik ere
Ezpeitü Jinkuk egin gaberik batere.

*Ene etsaien kontra mintzatu naiz asko,
Baina gezurrik gabe, hortan ziur nago.
Dudarik gabe hutsak baditut nik franko,
Ezpaiuta pertsonarik horiek gabe jai.*

Barkoseko lürrian ez xerka Etxahun
Haren hatzaman nahiz zabilzenak ondun;
Bere khantoren egiten ari da Igelun,
Halako olhalterik ezpeita Ziberun!

*Barkoxeko lurreak Erxahun ez bila,
Hura arrapa nahian baitakiltza mila!
Bere kantak egiteko Igelun ari da,
Txaboletan berdinik Zuberon ez baita!*

AHAIDE DELEZIUS HUNTAN

Ahaide delezius huntan bi berset gei tit khantatü,
Ene bizitze mulde gaitza münd'orori deklaratu:
Ihuri sos bat ebatsi gabe ez eskandalik txerkhatü,
Hamar urtheren galeretan nahi ükhen naie sarthü.

*Doinu atsegingarri hontan bertsoz nahi nuke kantatu,
Nire bizimopdu tristea jendeari deklaratu:
Inori xox bat kendu gabe ez eskandalu bilatu,
Hamar urteko galeretan nahi izan naute hondatu.*

Ebili nüzü kharriketan, ene bidaje handitan,
Amorior zindaguelarik xarmagarriren huñetan,
Ixterbegiak zaudelarik eia nun sarthüren nintzan;
Bena haien oren gatik, ni maitiaren lekhian.

*Ibilik nauzu bazterretan,, Bere bidaje haunditan,
Amodioz nengoelarik kuttunarekin hizketan,
Nire etsaiak zeudelarik ia non sartuko nintzan;
Baina, haiek guztiak gatik, ni maitiaren tokian.*

Zelietako Jinko Jauna, zützaz nüzü estonutzen
Zerentako hain desbardin gütüzün heben egiten;
Batak indarrik gabe, bestiak zentzū gabe, bethi praube agitzen
Mündü huntaik bestila baiko, han denak gira bardintzen.

*Zeruetako Jaungoikoa zutzaz naiz zinez harritzen,
Zergatik hain desberdin danak gaituzun hemen egiten;
Ahulak eta zentzugabeak pobretasunez bizitzen,
Mundu hontatik besteratzgü gera guziak beredintzen.*

Mündian bagirade hanitx malerus girenik,
Bena ihur ere ez etxeakuak nik bezañ krüdel ükhenik,
Areta amak bost etxetako primü nintzan sorthürik,
Igorren naie mündüz mündü deüs nütinak idekirik.

*Munduan bagerade franko zorigaiztoko geranik,
Bainan etxeakoak inork ez izan, nik bezain gogorrik.
Bost etxetako oinordeko nintzan ni, amak sorturik,
Munduz mundu bidaltzen naute, nituen denak kendurik.*

Jinkuak maradika beza Gaztalondo Topetia
Bai eta neskatila praubetan amorio ezartia!
Nik batetan ezarri düdalakoz, izan niz desprimütia,
Egüzaitak egin zereitan ordeñiaren haustia.

*Jainkoak madarika beza Gaztalondo Topetia,
Baita neskatila pobretan maitetasuna jartzia!
Horregatik galdu baitut nik oinorde-eskubidia,
Aitajaunak puskatu zidan testamentu agiria*

Hazi behar nian phüntian lanin nintzan hasi,
Desprimüt nentzan lotsaz, nahiz aita trenderazi;
Osagarria, hari khausitü nahiz, benin galerazi:
Bizipidia gal beldürrez, hura nian irabazi!

*Hazi nbehar nuen garaian lanari ningtzaion lotu,
Oinordekotza gal bildurrez, aita nahiean samurtu.
Hura atsegindu beharrez, osasuna ere galdu,
Etorkizunaz izututa aita nuen niganatu.*

Ene aitak destinatia ükhen nian espusatü,
Erranik nahi zeitadala primajia errendatü.
Ene maite fidel ezagütia horregati kitatü,
Eta beste maiterik zian bat ene phena gei hartü.

*Ene aitak aukeratua nuen emaztetzat hartu,
Esanez berak nahi zidala oinordetza eskuratu.
Ene bihotzeko laztana horregatik zokoratu,
Ta beste maiterik zuen bat nire kaltean onartu.*

Bi hilabetez egon niz presu ene emaztia gati,
Hura xalanteki etxen; ni han nintzanez jelosi;
Ber denboran anaiek defatuez prozesa jüjerazi,
Ene hunaren gozatü nahiz, ni kundenerazi.

*Bi hilabetez egon naiz preso andrearen kulpaz,
Hura galaiarekin lasai, ni, berriz, leherturik espaz!
Bitartean anaiak, nahirik goza nire ontasunaz,
Auzia juzgaerazi zun nire kondena lortuaz.*

En'anaie maltzürra, aski hitzaiket mendeki,
Eta lehen ütziata orotan fraudaz ideki;
Orai khorpitzeko xangriek behar nik eihar-erazi:
Presuntegian hil behar diat edo amuinan bizi.

*Nire anai maltzur haundia mendekatu hatzait aski,
Oinordekotzaz jabetzeko ekinaz az pi lanari.
Orain gorputzeko tristurak behar nik igar-erazi:
Baitegian hil behar diat; bestela eskean hasi.*

Ene seme nik primütia, egin deitak traditzia,
Anaiak zeitadanin ützi-erazi Frantzia.
Adixkidez nahiz libra-eraz nentzan, egin nihauren bilaiztia,
Eta hik, hen ixilik, egin kundeneraztia.

*Nire seme oinordekoa egin didak salkeria
Anai doilorrak zidanean utzierazi Frantzia.
Lagun bidez nintzakan libra, galdu neronen partia,
Eta hik azpikeriz lortu ni kondenaeraztia.*

Musde Düffis jaun Presidenta, eta Musde Andürein jauna,
Galdürrik niz enialakoz semirekin nin deseña;
Zien letera eraman baleidake Paueko jaun jüjen gana,
Libratüren zian bere aita, bizia zor zieiona.

*Musde Düffis Presidenteaq ta Musde Andurein jauna,
Galdurik naiz ez dudalako semeen maitetasuna;
Zuen karta balute eraman Paueko jaun juezengana,
Libratuko zuketen aita, biziz zor ziotena!*

Paueko jaun jüjek balie hire finazia jakintü,
Frauderiaz hila ene yekhia bilhatu,
Enündia ez kundeneraziren, bena aita hik traditü,
Eta ni kundenerazi naik nahiz ene huna gozatü.

*Paueko jaun-juezak balira hire okerraz ohartu,
Iruzur bitartez hintzala ene lekuaz jabetu,
Ez nindukan galeraqziko; baina hik aita salatu
Nire onez gozatu nahirik ta ene kondela lortu.*

Oi jüstizia injüstua, igorri naizü herriti,
Ebatsi deitan etxaltin den anaiaren ihesi!
Ene semik ez nahi hazi, nik eman huneti:
Behar dü't hil presuntegin hil, edo bizi amuinati.

*Zuen gabeko Justizia oxatu nauzu herritik.
Nire etxaldeaz baitago anaia nagusiturik.
Ene semeak ez nahi hazi nik hari eman onetik:
Behar dut hil presondegian edo bizi limosnatik.*

Bi urthe igaran ditiat Españan pelegri gisa,
Hire ganik deüs ezin ükhenez, bizien bilha;
Orai jin nitzarik sokhorri galthoz, heltürik ezin bestila;
Ene etxerik hik igorri, erranik han deüs enila.

*Bi urte erromes bezala ibili nauk Spainian,
Hik dena ukatu ondoren nere bizi beharrian,
Orain natorkik laguntz-eske oso mixeri gorrian,
Halare etxetik bota nauk tratatuz modu txarrian.*

Bi hilabete egon nük, lotsaqz sabaletan ikhara,
Ezpenüdia hik utzi nahi ene sükhaila sartzera,
Ez hik ez hire emaztik ene ohin lotzera,
Jüstugo zia lo zedin hire küñata izorra!

*Bi hilabete luzez egon nauk ikaraz belar-bordetab,
Ezpainindukan hik utzi nahi saratzen ene sukaldean,
Ez hik, ez hire emazteak etzaten nire ohean:
Hire koinata izorraren eskubiderik ez nikan”*

Adio erraiten deizüt, ene phena-gei hartia,
Bena orai, zütüdano, zü ene kontsolü güzia!
Athorra bat eman deitazü, destrenpien erekeitia,
Ikhara zinadelarik ereinak eraiki, txistia.

*Adio zuri esatera natorkizu emaztia,
Zu bakarrik baitzaitut orain ene kontsolagarria,
Atorra bat eman didazu miseri estalgarria,
Ikara baitzinan biltzen zerorrek erein hazia.*

Zortzi urtheren erraiten deizüt bihotz-minez adio;
Haboro bizitzen ezpaniz, Josafatera artio.
Inkas eta bizitzen bagirade biak mündian oraino
Algarreki izanen gira Jinkuak berhez artino.

*Zortzi urteko joan beharrez adio dizut esaten,
Gehiago bizitzen ez banaiz, ikus arte Josafaten.
Baina oraindikan bagera biok munduan bizitzen,
Jaungoikoak bereiz artean batuak egon gaitezen.*

Semiari neionin egin photeren üztia,
Beste haurrer niezün egin ene borthen zerratzia,
Eta zü ezari neskato etxen, malerus trixtia,
Aita eta ama, sogizie zer den haurren bilaiztia!

*Seme zaharrenari eginez eskubideen uztea,
Beste haurreri nien egin ate guzien ixtea,
Eta zu neskametzan utzi, ai zer zorigaitz tristea!
Gurasoak ohartu zer den hurreiberena kentzea!*

Adio erraiten deiziet, ene haur dotherik gabik,
Ene süberte malerusak, trixtik, hola ezarririk
Har itzatzie ene gisa, pazentziareki kürützik;
Zien salbamentia hetzaz txerkha, imita Jesús Krixt.

*Ario esaten dizuet, nire haur dote gabeak,
Nire zorigaitzka zaituzte galbideratu maiteak;
Har itzazue nire gixa pazientziaz gurutzeak,
Hoiek onartzea nahi baitu Jesukristoren legeak.*

Adio erraiten dereñat, ene alhaba bakhotxa;
Etxen edü-ezan üsatü diñan kundüta,
Küñat küñater eman beria, haurrer Jinkuaren kreinta
Senharraren hun izan eta zaharraguak errespetat.

*Ario esan behar dinat ene alaba bakarra,
Etxean porta hadi beti orain artean bezala;
Koinatuei eman berea, hurrei Jaungoiko sukarra,
Senarrarekinona izan ta zaharrei gorde itzala.*

Etxahun, nausi famatia, galdü dük libertatia;
Eta orai dük trixtezia, harreki ezin-bestia;
Hire ixter-begiek aisa goihera die erria:
Amuinan behar dül ebili, edo hart` pelegri bidia.

*Etxahun, nagusi famatua, galdu duk libertadia;
Orain duk bihotzean pena ta ezin erremedia.
Hire etsaiek ditek aixa ahoratzen par irria:
Eskean ez bada erromes hartu behar duk bidia.*

Zelietako Jinko Jauna, zuri gomendatzen nüzü,
Ezi beste lagünguak akabi ziztadatzü;
Libertate, huna eta uhuriak galdurik agitzen nüzü,
Khorpitzaren gal lotsaz, mündüz mündü banuazü.

*Zeruetako Jaunko jauna zure babesa indazu,
Lagun denak utzi naute ta umildadez natorkizu.
Libertadea eta ondraz galdurik aurkitzen nauzu.
Gorputza galdeko bildurrez, munduz mundu banoazu.*

Izan nüzü Jundane Jakan, Loretan eta Erruman;
Jente hunetzaz beinündüzün zük hazi ene errundan.
Orai ere phartitzen beniz zure othoitzez ber gisan
Haietzaz bizi-eraz nezazü malerus nizan denboran.

*Izan nauzi Jaundone Jakuen, Loreton eta Erroman,
Beti jende onen bitartez irauñ dut ene txangotan.
Orain ere abiatzen banaiz lehengo itxura tristean,
Jainko Jauna lagun nazazu ene behar orduetan!*

Khantore horik huntü dütüt Ünähriritzeko bortian,
Errumarat abiun Nintzalarik hoiak ezari heinian.
Hil banendi ere holako bidaje luzian,
Ziberuan khanta ditzazien, ene orhitmentxian.

*Bertso hauek paratu ditut Ünähriritzeko mendian,
Erromara abiatzeko prestaturik nintzanien,
Hil banendi ere menturaz halako txango luzian,
Zuberoan kanta ditzaten ene oroitzapenian.*

OFIZIALENAK

Oi laborari gaxua,
Hihaurek jaten arthua
Ogi eta ardu geñhatzen auherren asetzekua,
Halere hañ haie maite nula artzañak otsua.

*Oi nekazari gaixua!
Janaritzat duk artua;
Gari eta ardo hik biltzen, alperren asetzekua,
Hala ere hain haute maite, nola artzaiak otsua.*

Artzaña bada beztitzen,
Josliak tü gomendatzen
Zaragollen alderki bata oihal hobez ezar dezen.
Halere higatüren dizü aitzinia beno lehen.

*Artzaia bada jantziko,
Sastriari eskatuko
Oihalik sendoenarekin galtz'atzeak egiteko.
Halare gastatuko dira luzaro baino lehenago.*

Dendarik berant agertzen,
Arratsen goizik ützültzen;
Eta mündiaren jorratzen arte hartan abüsatzen
Ezpeitü jaten diana hüllantzeko irabazten.

*Jostgunak nekez lanera,
Arratsen goizik etxera;
Artean jendea jorratuz, lana daukate atzera.
Ez dute, noski, irabazten, ahora daramatena.*

Egun ürüliak oro
Idorrian nahiago.
Hanitx lan agertü beharrez, hari'oro txori lepho;
Hallikatzen balinbadüzü, zehian laur oropilo.

*Iruleak egin nahi lan,
Janari ordez, dirutan.
Hari asko egin beharrez, dena desberdin luzeran;
Harilkatzen baldin baduzu, korapilua aukeran!*

Harri giliren adreta!
Harek badaki zer phentsa:
Mürria gaxki egin eta erdiruak lohiz thapa!
Etxia lürtatü denian, harrien gaxtuak falta.

*Hargina ari da iaioiki!
Harek zer pentsa badaki:
Pareta gaizki egin eta tarteak loizez estali!
Etxea lurrera denian, harriai egin aitzakia.*

Benüser, maiastürria
Oi lan güti egilia!
Dena gaxki egin eta zurak dü estakürria!
Phasta zela adarrondotsü eta beta bühürria.

*Arotzak edo zurginak
Dira langile nagiak!
Lanean gaizki ari eta zurari kulpa guztiak!
Muina zela adarbegitsu edo zainak bihurriak.*

Eskalanpu egiliak
Ebasten tü materiak.
Zazpira sos balio dina saltzen beitä hamabia:
Ostatin jan hen saria eta etxen gosez familia.

*Eskalaproi egilia
Lapürretan duk noblia,
Zazpi xox balio dunari, jartzen prezio doblia:
Ostatuan edan saria, t'etxen gosez familia.*

Biñer batek bestiari
Estakürü eman nahi.
Zuñi bere kopadüra hobe beitziaio üdüri:
Aihen gabe nahi datinak hura beza üsü berri.

*Mahastizaleak alkarri
Hutsak ateratzen ari.
Kimatzen norbera nagusi dela zaiote iduri;
Mahasti gabe nahi dezanak, ahaiek alda bitza sarri.*

Oi taharnari fidela!
Jakile ezpaliz igela!
Arrañak juje har eta hek hitzakie kondena,
Haien etxe lejitimua guri saltzen deikiela.

*Oi tabernari leiala!
Jakile ez balitz igela!
Arraiak juzgatzaille hartuta hintzakete kondena,
Halan etxe jatorra guri saltzen ibili haizela!*

Errijent bat bada hiltzen,
Hark eztü prozesik üzten;
Huntarzünak beitätü harek heñ hun batetan ezarten:
Züntzürrin kuntrolatü eta phantzollin ipotekatzen.

*Maixuak badira hiltzen,
Eztute auzirik uzten:
Ontasun denak baitituzte toki sdeguruan jartzen:
Eztarrian kontrola eta sabelen ipotekatzen.*

Jaun aphezek etsortatzen
Karitate egin dezen.
Berek aldiz phakatü gabe hitz bat eztie erraiten;
Herriko praubik gosez eta haien ürrik erdollatzen.

*Apaiz jaunek predikatzen
Karidade egin dezaten;
Berak, berriz, pagatu gabe, hitz bat ezte esaten;
Herriko pobrek gosez eta, haien urriak erdoitzen.*

Ilhaginak aberasten:
Arimak hañ untsa galtzen.
Phezian eta khuntietan zer ezte hek ebasten?
Haiekila behar düke Jinkuak aizina ükhen.

*Ilaginak aberasten,
Arimari kalte egiten.
Pixuan eta kontuetan mutilak dira lapurtzen.
Hoiekin Jainkoak beharko luzaro jardun juzgatzen.*

Khinkillari suñ hütsak
Borthaz bortha dabilta.
Haien prenda ordinaria ixkilinb'eta ligeta!
Astia emazter ebatsiak igantian gero jokha!

*Kinkileru arloteak
Aterik ate zabiltzak.
Saltzeko izaten dizkitek zintak eta jostorrazak:
Andreei astean kenduak, jaten eraman jokoak!*

Oihan zañak eta guardak
Kuntzentziatzko gizonak!
Xakolak bazaitze farzitzen, ihesiren tie postak;
Lagüner hareraziren bardin gaizo sinheskorrak!

*Basozainak eta guardak
Kontzientziatzko gizonak!
Poltsak bazaizkie betetzen, puestuak uzten iaioak,
Ordekoen mende utzirik diru-emaile kaikuak!*

Sarjanten golde nabarrak
Dirade gizon okerrak.
Haien egitekuetarik egiten dira "Amerikak":
Aisa pergüt izanen dira haier behatzen direnak.

*Eskribauen lan-goldeak
Dirade gizon okerrak.
Haien eskolari jarraiki egiten dira "Amerikak";
Aguro lur jo nahi baduzu, aditu haien esanak.*

Sarjant eta notariak,
Oi! arnes nesesariak!
Haien elhe ülhün gezürrek nahasten gaiza txiapiak:
Ezta lagün segürragorik bertan hüsteko etxiak!

*Eskribau ta notariak,
Premizko gizasemiak!
Haien gezur ta hitz ilunak nahasten gauza garbiak:
Ezta lagun jatorragorik ustutzeko gure etxiak!*

HAUZEN BADA LABORARI

Hauzen bada laborari
Umen dozena i'et'erdil
Arthoz, bihiz eta kabalez, Ziberuan bürüzagi!
Ben'etzaie erran beharrik, berek beitakie hori!

*Hauzen bada nekazari,
Hortxe-hantxe dozena bi;
Artoz, alez eta aberez Zuberoan buruzagi!
Baina etzaie esan behar, bai baitakite aspaldi.*

Hauzeko jenten üsantxa
Espantxa dienin arrotza:
Ogi ta gazna mahañilat, harek jo dineko bortha;
Han badakie bethi danik, nula karesa arrotza!

*Hauzetarrak usadio:
Arrotzik badatorkio,
Ogia ta gazta mahaiera laster ateratzen dio.
Arrotzaren atsegingarri ezta antzekorik jaio.*

Hauzen bada jente larri;
Untsa haztik kausa hori!
Hartakoz etzeren Jinkuak eman nah'ükhen ardurik,
Lotsaz min eginen zirela bata bestiak algarri!

*Jende ederra Hauzeko!
Sano hazi diralako.
Jainkoak ardorik eman ez, beti zuzen ibiltzeko,
Beldur baitzan euren artean okasinua jartzeko.*

IDARROKI OLHA

Idarroki txabola

Idarroki olha Ziberuan da;
Artzañ baliusik hara biltzen da.
Han gerthatü izan da Etxahun gaizua,
Lagüner diezü huntü bi kobla,
Üdüritürük ezi merexi ziela.

*Idarroki txabola Zuberoan dago;
Artzain baliotsuek hara joan beharko.
Etxahun iritxi da inoiz haruntzaino,
Lagunei kontatuaz bertsorikan franko,
Merezia zeukaten uste bainago.*

Kharrikiri-borda edo «Sans quartier»,
Ai! zer lagüna hura atzin lo egile!
Bezpera gaiti dua oh'aizulat ere,
Bihamenian jiten nahasterik gabe,
Ardien berheztera beitü herabe.

*Kharrikiri bordak du guzizko patxada,
Ai! Zer elementua joateko lotara!
Bezperatik dijoa auzo-txabolara,
Goizen dator esanaz: nahastgerik etzala!
Ardiak bereizteko baitu gogo falta!*

Etxahunek dio Garairi:
"Ardien berheztera abil ordin hi!"
Harek eztüzula ezagützen berik kasi!
Nihau jun nüzü eta berhez-erazi:
Oihaizokuer kobla horiek sari!

*Etxahunek orduan, Garairi esaten:
"Ardiak bereiztera zertanb etzaiz joaten"?
Harek nekez ditula bereak ezautzen!
Auzokoei neronek lagundu bereizten:
Artzain lagunak ditut nik kantuz saritzen.*

Kharrikiri-bordak zer zian egiten,
Ardiak zeitzenian bestek berhezten?
Juan eta salduan zietzün sartzen,
Berak aldiz olhalat laster egiten,
Haren lagün zena ordian laket zen.

*Kharrikiri gureak zer zuen egiten,
Bestak zizkiotenen ardian bereizten?
Noiznahi baitzitzazizkien artaldean sartzen,
Bere txabolaraino laisterka zan joaten.
Haren lagüna zena orduan bapo zen!*

Artzañ egon zenian herabereki,
Arhankara jun züzün zakiareki;
Arhan sobera janik tripa ilhorterazi,
Ardier etzeitekin aisa jerraiki,
Gai hartan hirur hogei zütian ments üti.

*Artzain egon zanean oso nagituta,
Aranetara joan zan zaku bat hartuta;
Aran gehiegi janik, tripak estututa,
Ardiei ezin jarrai galtzak askatuta:
Gau hartan hirurogei zitzaizkion falta!*

Etxahun gaizua hik aztüra bethi:
Bortian heltzekua lagün huneki!
Bazia hamar urthe edo hamabi!
Ehintzala bortian izan orai baizi,
Bena büilta baten haie aserazi.

*Etxahun gizajoak beti borondate
Mendian izateko lagunekin parte.
Ba-ukan hamar urte, hamabi ez otte?
Ez hintzala mendian izan orain arte,
Bainan luzaro gabe aserazi haute.*

Adio Lexauriri eta Idorroki!
Enaizi ekhusiko haboro jagoiti.
Aspaldin berhezirik emaztiareki,
Orai egin nahi nük borthia hireki
Otsuk janen deitzak ardik ene gatil!

*Lexuri, Idarroki, agur sekulako!
Gaurgero ez nauzute zuek ikusiko.
Andreaz bereizirik aspaldian nago,
Orain zuen utzirik banoa betiko,
Neregatik otsuek ardiak jateko!*

BELHAUDI BORTIETAN

Belhaudi mendietan

Belhaudiko bortian Organbidexk'olha,
Beren deskantsiala han ardiak alha,
Goizan ilhertzen tie olha-pen behera,
Artzañ-hor gaizua emanik gida,
Arratsen ütül ditin gomenda-eta.

*Belhaudi mendietan Organbide etxola,
Han dabilta larrean ardiak gustora;
Goizean bialdurik txabolatik gora,
Gidaritzatbaitute hartu artzanora,
Galtzeko arriskurik ez dute inola!*

Ardi horiek zütien artzañak trunpatü:
Goizan ilhert eta arratsen ez sarthü
Merkhatzale ziradin hurak abiatü,
Bere ilhik zütiela behar engajatü
Eta artzañ hoberik hen sariz proküratü.

*Ardi hoiek zituzten artzaiak larritu:
Goizen larreratuta arratsen ez sartu.
Tratalari ziraden haiek abiatu,
Beren ileak behar zituztela saldu,
T'artzain hobeak haien irabaziz hartu!*

Otsogorriin behera ardiek, lasterka:
Zalhe igaran ziren Gaztanbide ühaitza;
Besarkagiala baiko baraxtü ürhatsa,
Han arrakuntraturik Arhaneko tropa,
Artzañekila zien han hasi kumersa.

*Otsogorri behera ardiak lasterka,
Arin igaro zuten Gaztanbide erreka;
Besarkagian dute lehen geldiketa,
Arhango artaldea topatu dute eta.*

Artzañek mehatxüreki galthatü ardier:
"Murat ari zidie ihesi nausier"?;
Ardiek arrapostü - ezta hanbat eijer-,
«Berrien iruitera bagützü Pettarrer
Ahatzerik girela gure artzañ jauner».

*Artzainek mehatxuka ardiei galdera:
"Nora zoazte zuek ihesi horrela"?
Ardiek erantzuna – pentsatu bezela-
"Pettarregana goaz berri ematera,
Gure nagusi jaunek ahaztu gaituztela".*

Artzañek ardier dereie galthatü
Eia eztienez ihur bidian barathü;
-«Ttiro, Elgoihen eta Odoronda tügü
Gure igaraitian erriz borogatü
Ustez otsuek behar zien gaur gützaz aihaltü".

*Artzainek ardiei diete galdetu,
Ez ote duten inor bidean aurkitu.
"-Ttiro, Elgoihen eta Boronda ditugu
Gure goitik beheran barrezka somatu,
Ustez otsoek behar gintuztela afaldu".*

Artzañek ardier erran errespetüreki
Eia eztienez bathü Felipe Arinti;
«Bai bathü ükhen dügü Pheti Üharteki,
Biek igaraitera beikütie ützi,
Ari beitzen ebia, nahi gabez bustil»

*Artzainek ardieri honela erausi:
Filipe Araintiko al duten ikusi.
"Petri Uharterekin oraindela gutxi,
Biek aurrera joaten baigaituzte utzi,
Ebia ari zuen da etzuten nahi busti.*

Artzain hoiak diezue erran ardieri:
«Otsuek jan etzitzen, emazie gureki».
Ardien arrapostia «Mila plazerreki:
Ilhiak deitziegü emanen hūmeki,
Nahi badeiküzie sueñ hun bat etxeki».

*Artzain hoiak ardiei esaten diete:
"Otsoak ez jateko gurekin zatozte".
Ardiek erantzuna:" Bai, nahi baduzute,
Ile eta umeak hartu itzazute,
Haien trukean zuek zaitu gaitzazute.*

Artzainek ardier: «Hots Arhanera!
Han izanen zidie guriak bezala».
Ardiek arrapostia: «Zietzaz kument gira:
Artzain auherrekila üsatürük gira,
Jakinik zuek ere hala ziradiela».

*Artzainek ardieri: "Goazen Arhanera:
Han egonen zerate gureak bezela".
Ardiek erantzuna: "Txit pozik gainera:
Artzain alfer artean ibiliak gera,
Jakinik zuek ere hala zaretela".*

Organbidexkes horik jeiki zieneko,
Ardi horik Ahanen hanko karriker so;
Bertan ziren orori hasi berri galtho,
Arhanera heltü biharameneko,
Gaietan ez eginik goizan bezañbat lol!»

*Organbidetar hoiek jaiki zirenean,
Ardiak bazkan ari Arhaneko bordan.
Belaxe berri eske mon-nahi hasi ziran,
Arhanera iritxi biharamunean,
Goizeko lo ederrik etzuten gauean!*

Khantoren egiliak eztizü lanjerik
Ez bortian ez etxen gal dezan ardirik.
Batño bat beitzian arras ñaphürtürik
Bestereniala biziätürik,
Kuntentik diagozü hura libratürik.

*Bertso hoi en egileak ez du arriskurik,
Mendian nahiz etxean gal dezan ardirik.
Bakartxo bat baitzuen benetan galdurik,
Auzokoen etxera oso zaleturik,
Kontentu dago orain hartaz libraturik.*

BI AMA ALHABA

Barkoxen badira Bi ama alhaba;
Algarri segretien khuntatzen ardüra.
Hek uste gabe, heltü haier beha zena,
Etxahun zaharra!

*Barkoxen badirade bi ama-alaba:
Elkarrekin badute beti zer esana.
Haiek pentsatu gabe hurbiltzen da hara,
Etxahun zaharra.*

Alhaba amari zen erraiten ari:
«Mündi'ari zitazüt bethi trüfaz eni,
Erraiten beteidade: toû pay qu'ey toû payrî»
Zer othe da hori? (bis)

*Alabak amari bart zion txit haserre:
Mundua ari zait neri burla eta parre,
Esaten baitidate: tou pay qu'ey tou payre.¹
Horretzek nau erre.*

Auxilik alhaba! Hori dün mardalla!
Hitzaz oküpü ondun hil ziña senharra;
Hamar hilabeteren бүрин, hi jin haurra
Hirur hortzekila!

*Hago ixilik alaba, ez hori sinetsi!
Senarrak hil aurretik, haurdun nindun utzi.
Hamar hilabetera, hi sortzen ikusi,
Hiru hortz eta guzi!*

Hamar hilabete nin, sorthü nündüzünin!
Enila hura aita jarten niz beldürrin,
Aiei hau doloria eta ezin jakin
Züganik aita nur nin! (bis)

*Hamar hilabetera zuk ninduzun sortu!
Hura ez nula aita orain naiz bildurtu.
Aiei! Zer pena dudan, ezin enteratu
Nork zindun maitatu!*

Hire egüzaita, oi! gizun xarmanta!
Hareki бүрүз бүрү jan diñagü zopa;
Ordin danik badiñat bai nik bethi lotsa
Hunki zeitan kota (bis)

*Hire aitajaun hori, bai gizon jatprra!
Harrekin buruz buru jan dinat maiz zopa;
Geroztik haren beldur, ez nenkien nola
Zaindu nire gona!*

---

1 Zurre aita pontekoa duzu zerorren aita (bearneses)

BI AHIZPAK

Kattalina entzün diñat egia segurki,
Maitia deitañala hik nahi ideki.
Segretik behar dütün bai ützi hareki,
Nahi ezpalinbatün olhuak eraiki.

*-Kattalin entzun dinat, eta ez gezurretan,
Maitea habilela neri kendu nahian;
Harekin berriketak gaurgero utzi itzan
Nahi ez badun zigorrik frogatu benetan.*

Maider, enün ebilten ez ihuren ondun,
Ez eta huna jiler nahi ihesi jun.
Ust'ükhen balinbadün hirik diel'en'ondun,
Eztitzañala ützi ebiltera kanpun!

*-Maider, ez naun ibiltzen inoren ondoan,
Bainan honuntz badatoz, ezin ihesi joan.
Uste badun hireak ditudala alboan,
Ez diezaienan utzi ibiltzen kanpoan.*

Ai ahizpa falsia! ai hi lotsagarri!
Ene zopa hunen jaten bethi izan hiz ari!
Sorthü hintzan axuri, izateko ardi;
Bena beldür nün egin hizala ahari!

*-Ene ahizpa faltsua, hi haiz izugarri!
Nire zopa onak hik, nahi ditun janari!
Sortu hintzan axuri, izateko ardi;
Bainan beldur naun egin haizela ahari!*

AHARGO ETA KANBILLU

Ahargo eta Kanbillu,
Ardüra da hetan lanhu;
Aspaldian ebili hiza dendariaren ondun?
Gantza loditzen hasi zio, gaxua, sabel ondun.

*Ahargo eta Kanbilu,
Maiz ohi da hoietan lainu.
Aspaldi hontan badaukazu jostun polit bat katigu,
Gaixoak sabeleko gantzak loditzen hasiak ditu.*

Barkoxe Bürgübüria,
Aizuan Larragorria,
Amoros batek salhatü dizü kurrunkaz bere büria:
Zeren etzen leihoti jauzi gaizo asto bürü handia!

*Burguburua Barkoxen,
Larragorria ondoren.
Maitari bat zurrunka ari bere burua salatzen:
Asto haundia! Hobe huke saia leihotik saltatzen!*

Ebili niz Oloruen,
Olho erosten manduen;
Hüllantxiago merkexiago: olhua franko Barkoxen,
Olhua franko Barkoxen, hi bezalako astuen.

*Ibili naiz Oloruen,
Olo beharrez, erosten.
Hurbilxeago merkeago "olua" franko Barkoxen.
Hi bezalako astoentzat ditek ugari ematen.*

MARIA SOLT ETA KASTERO

Maria Solt eta Kastero,
Bi amoros zahar bero;
Hirur hogeï hamarna urthetan hartü die amorio!
Kastero jelostü denian, Maria Solt ezari kanpo.

*Maria Solt eta Kastero,
Bi amorante zahar bero.
Hirurogeita hamarna urtetan daude amorioz ero.
Kasterok Maria Solt utzi du, espak eraginda gero.*

Maria Solt dua nigarrez,
Izorra dela beldürrez,
Barnets-Bordako anderiak kontsolatü dü erranez:
Emazte zaharrik oküpü agitzen eztela araeuz.

*Mari Solt dijoa negarrez,
Izorra ote den bildurrez.
Barnetxe Bordako andereak kontsolatu du hitz onez:
Emakume zaharrik eztela inoiz halako nahigabez.*

Maria Soltek arrapostü:
«Santa Elisabet badüzü;
Saintü zahar bate-ganik oküpü agitü düzü;
Kastero ere bada saintü, hala nizan beldür nüzü».

*Mari Soltek estuasunez:
-“Santa Elisabvet zaharra zen zinez,
Bainan haurdun gelditu zen hura santu zahar baten bitartez,
Kastero ere baldin bada santu, beldur naiz galdu naizenez”.*

Kastero eztüzü saintü,
Sobera bürhauti düzü;
Elizalat juan eta taharnan egoiten dütü;
Kastero dena gatik saintü, Maria Solt antzü zira zü.

*-“Kastero santutzat daukazu?
Biraoti galanta duzu!
Elizarako atera eta tabernan egoten zaizu.
Ai! Kastero denagatik santu, Mari Solt, antzu zara zu”.*

GAZTALONDOKO PRIMA (1838)

Gaztalondoko prima anderia,
Zure senharrak erran badü egia,
Bost urthez eztiala hunki emaztia,
Haren obratik bada zük düzün frütia,
Aberti ezazü kumai haitatia
Xatharraren plazan eros dezan abitia.

*Gaztalondoko andere oinordia,
Zure senarrak esan badu egia,
Bost urtez ez dula ukitu andria,
Zuk duzun fruitua da harrigarria!
Jakinean jarri bere amauntsia,
Troxa ordez eros diezaion jazkia!*

Eretako barberaren zaldia,
Gaztalondon gaiaz ebiltzalia,
Hanko zerrallü petan itzalin gordia,
Eia nurat jüten zeian bürüzagia,
Espadeikük erraiten hik zerbait egia,
Primak izanen dik aitarik gabe frütia.

*-Eretako medikuaren zaldia,
Gaztalondon gauez ibilizalia,
Esai ilunpetan loturik gordia:
"Nora joaten uken hire nagusia?
Ez badiguk esaten garbi egia,
Haurra jaioko duk aitarik gabia".*

Ebili niz Gaztalondon esklabo
Nahiagorik egon establian lo;
Nausia zeitan juiten prima ganat gero,
Eta ni kanpun üzten haien etsaier so,
Hurak denak oro adar ezarteko,
Zeren ni nintzan egiliren lekhaio.

*-Ibili naiz Gaztalondon zigorpeko,
Ikuiluko lo nuela nahiago.
Nausia joaten maiteagana gero,
Ni, beretan utzirik etsaien mendeko;
Hainbat iskanbila andarra jartzeko,
Ni bainintzen egileen morroitzeko.*

Primak bazin jaun barberarentako
Aiharitan kapu eta ollasko;
Senhar miserabilia batian ohin lo,
Eta bestian aldiz kristelaren galtho;
Primak ordin hur xahakinak bero
Eta haiez ajüta eman gero.

*Andre oinordeak kapoi eta oilasko
Medikuarekin gogoz afaltzeko.
Senar gizajoa batzutan ohian lo,
Bestetan berriz zain labatika hartzeko.
Andreak orduan ur zikinak gero,
Etsa hartaz labatiba eman gero.*

Zure senharra adjüent egon zenin,
Balentia handirik zizün egin
Ezarten zitizün unestak gaztelin,
Ustez adar egiler fabore egin;
Orai berak badütü borontin,
Laket beitira xapel ziratiren pin.

*Zure senarra alkate ordekotzan
Panparroikeria franko eginik zan.
Bertutetsuak sartzen zitun kartzelan,
Adar egileei on egin ustetan.
Orain horra non ditun bere aurrean,
Atsegin baitira zaldun txapelpean.*

KHANTOREN KHANTATZEKO (1829) **Bertsoak kantatzeko**

Khantoren khantatzeko bada süjet berri,
Urdiñarben diela hüllan ükhen xagri;
Prima batek erosi funts bat berririk,
Kreanzier zaharrek abantzü ideki.

*Bertsoak kantatzeko begiz jo dut gaia,
Urdinarne nahigabez jantzi dela ia:
Andregaiak erosi landa ² bat berria,
Hartzekodun zaharrek harrapatu nahia.*

Omize gañetik Urdiñarbera
Jaun gazte bat jua da espusatzera;
Xalanda zahar bat oposatzera,
Berak eraman dizü sakolan papera.

*Galai bat ezkontzera Omize-Gainetik
Urdinarbera joan da goizean goizetik;
Maitari zaharra, larri, kontra egin nahirik,
Abiatu da papera sakelan sarturik.*

Espos horrek letera jaun erretorari:
Musde Behiigoitik hau deizü igorri;
Haren arrapostia huntan da ageri,
Zure espusatzia etzeitala sori.

*Galai horrek eskatzen karta apaizari:
-Musde Behiigoitik kan dizu bidali.
-Haren erantzupena dago oso garbi,
Etzaietela zurekin ezkontzen zilegi.*

Espos horrek behala, süjet zian bezala,
Jaun erretorak ziala traditü gisala,
Jakin balü zer eman zeion sakolala,
Urthukiren ziala ühaitzian behera.

*Galaia mintzatu zem motibu honekin,
Erretoreak ziola traizio egin;
Zer sartu xzion patreikan garaiz balu jakin,
Botako omen zuen erriora arin.*

---

2 Senarraren irudi.

Espos hori behaia zaldiz hiriz hiri
Arranjü egitera andre zaharreki;
Diharü franko bazizün sakolan iruski,
Prima kumentatü, bena dihariak ützi.

*Galai hori orduan herriz herri zaldiz,
Ohaide zahharekin konpondu ahal balitz!
Zaldun jauna zelako aberatsa guztiz,
Maitea gozatu du diru franko utziz.*

Prima horrek bazizün ordian bihotz min,
Haren marraketarik aisa dügü jakin;
Bi hoge ezteliar jarririk mahañin,
Eta harek arratsen senharrik ez ohin.

*Maitaro horrek bazuen bihotzmin orduan,
Bere antsietatik diogu antzeman.
Berrogei ezteiliar mahaikide baziran,
Eta harek arratsean senarrik ez ohian.*

Basila Olivero, entzün dit batzare
Zük badüzüla bost-pa sei amore;
Ni edireiten nüzü batere bat gabe,
Bat eman izadazüt khantoren jornale.

*Basilio Olivero, edonork badaki
Nolanahi dituzula bospasei maitari;
Ni berriz aurkitzen naiz horren gose-egarri,
Bakar bat emaidazu kantu ordaingarri.*

MONTEBIDORAT JUAILIAK (1853)

Montebideora joanzaleak

Bi berseten huntzeko denbora düt hartzen
Üskal herri güzian, nahis khanta ditzen
Montebidorat dira hanits abiatzen
Bere khartiel huna, beitie kitatzen
Eta gaistuaguan, fortüna txekatzen.

*Bi bertso paratzeko denbora dut hartzen,
Euskal Herri guzian kantatu ditzaten.
Montebideora dira asko abiatzen,
Beren herri honetik baitira aldentzen
Ta txarrago batean fortuna bilatzen.*

Hau da üskaldünaren bü-mehekeria:
Hürrünian ezarteb bere sinhestia
Ustez aisago egin han aberastia.
Deüs estien lekian, zer aperentzia
Florida arrantzüra larrerat juitia.

*Hau da eiskaldunaren kaxkarinkeria,
Urrutian ipintzen gogo eta fedia,
Ustez aixago baitu han aberastia,
Deus ez duten lekuan, zer ergelkeria!
Hori da arrantzara mendira joatia!*

Gizon falsü elibat, jiten zaitze hanti
Nahiz jente erostez, zerbait irabazi.
Gero haiek laidatzen, herria askarki,
Ahalaren beharrez eraman hebeti
Bere fortünak behar hek egin sinpleki.

*Gizon faltsu batzuek zaizkie joaten,
Dirua egin nahirik jendea erosten.
Herrialde berria haiek gorai patzen
Eta engainuz haruntz dituzte eramaten.
Batzuek badakite erraz aberasten.*

Haurrak Aita eta amer deitze galerazten,
Hastera zeitzen phüntin, zerbaiten egiten,
Ustez fortünen txerkha, dütien igorten,
Berek etxen beharrak, beteitze emaiten:
Haurren gaxki ezartez, berak gaiski jarten.

*Gurasoei semeak dizkiete kentzen,
Hasteko zirenean zerbaiten saiatzen,
Ustez fortuna bila dituzte bidaltzen,
Etxean egon behar zutenak laguntzen.
Haur eta gurasoek ai zer kalte duten!*

Aitama hurak dira, ezarten nigarrez
Haurrak haboro ikhus, estitzen beldürrez;
Trete hek hitz emaiten, khuntü hartzera hez:
Lehen etzeiskitzenak, salerazi ürhez,
Emanerazten deitze, ordian gezürrez.

*Guraso haiek dira urtutzen negarrez,
Semeak sekulako galtzeko beldurrez;
Tratanteak lasaitzen haiek hitz legunez;
Lehen ez zizkietenak salaraziko urrez,
Eman-azten dizkie orduan gezurrez.*

Haur gaxo hurak dira itxasuan sartzen,
Bere galerazliak, gidatako hartzen,
Muntebidora bait, gero hek kitatzen:
Ordian hasten dira, bihotz min egiten,
Zeren bere aita et'mak, kitatü dütien.

*Haur gaixo haiek dira itsasoan sartzen
Ta beren galtzaileaz gidaturik joaten;
Montebideora gero, bakarrikan uzten:
Orduan hasten dira benetan damutzen,
Aita eta ama utziaz baitir penatzen.*

Gure aita estia, zure haurregati
Odola ixurtera, zünikina ützi,
Gük dügün estatia, unsa bazenekí,
Fi-gasto egiteko, bazünüke aski,
Gü traditü gütien, traidore hen gati.

*Gure aita laztana, Jaungoikoak badaki
Zuk maite gintuzula semeak galanki;
Guk dugun egoera ondo bazeneki,
Etsi gaitzto egingo zenuke zuk noski.
Saldu gaituzten hoiek ez gaituzte erruki!*

Gure ama trendia, gük ützia etxen,
Gure abiatzian, bihotz-min egiten,
Egün gure plañiak, Bazüntü entzüten,
Nula zure ützia, dügün deithorätzen
Nahigo güntükezü ikhusi ehorzten.

*Gure ama xamurra etxe bazterrean,
Bihotzminez zegoen gu abiatzean;
Ezin igarri diozu gaurko egunean,
Zu han uzteaz zeinen penatuak geran:
Nahiago gindukezu ikusi lurpean!*

Ezin biziz girade, jarririk esklabo,
Etxen güntialarik, gük beharrak oro:
Anaiak girade ezari soldado;
Arreben estatia, ahalkegarriago,
Haren aiphatzia zait, haientako laido.

*Ezin biziz gerade morrointzako jarri,
Etxean edukirik bizitzeko aski:
Gizonezkoak gero soldaduskan ari;
Neskatxen egoera hain da lotsagarri!
Ez aitatzea hobe edonork baitaki.*

BI BERSSET HORIEZ

Bi berseten egitez nahi düt khuntatü
Aphezek nula tien koblarik trunpatü.
Khantore egitez gütie manhatü,
Nahiz Montebidorat juaiteti baratü,
Eta prima hitzaman hobenari phakü.

*Bertso berri hauetan nahi nuke kontati
Apaizek gaituztela guztiz engainatu,
Bertsotan kantatzeko digute agiindu
Montebideora inor ez dadin avitu,
Bertsolari onena beharrez saritu.*

Bersuñariak oro ginandian ari
Khantore konposatzen, nahiz prima hori.
Apezak beiküntian gero hen jujari,
Gure berset hobenak hek beren ezari,
Eta hitzaman primaais'eraman guri.

*Bertsolari guztiok ahalegindu ginan
Kantuz ondo egiten sari hori nahian.
Apaizak baitziraden jarri epai-mahian,
Gure bertso onenez baliatu ziran,
Saria guri kenduz itxura txarrian.*

Jaun aphez abil haiek zer dire phensatü?
Guri hatzaman koblak besteri zeditü.
Intertan hek hatzaman ordian bi phakü
Üskal Heriko lehen poeta famatü,
Berset bat sekül'ukhen eztina koblatü.

*Jaun apaiz iaio haiek zer dute pentsatu?
Guri bertsoak kenduz besteei pasatu!
Eta hontan zituzten bi atsegin lortu:
Euskal Herriko lehenen poeta famatu,
Eta beertsolari bat ezereztik sortu!*

Prima eraman düzün jaun aphez adreta,
Eta zü famatürük ezari poeta,
Ziberuko haurreki ez koblaka jokha
Ezi haurrak estira zieki gal lotsa,
Bazinandie ere biak Arxipretra.

*Saria jaso duzun jaun bizkorra,
Eman dizute juezek poetaren hotsa.
Zuberoko semeekin ez bertsoan joka,
Zuek hausteko kemen baitaikagu sopra,
Izanagatik biok kargutan txit gora.*

Etxahun Ziberuan, Athillo Laphurdin,
Bürüzagi direnak, khantore egitin,
Espeikirade beldür aphezik jin dadin
Eraman leikienik hartan Üskal Herrin,
Jokhatüren deregü hek plazer dükenin.

*Athillo Laphurdiko, Topet Zuberoko,
Buruzagi gerade kantuz aritzeko;
Ez gaituzue beldur apaizez neurtzeko,
Euskal Herrian ez da inor gu hausteko,
Gogo duena betor elkar frogatzeko.*

Jaun aphez baten tz othe da hanitx itxusi
Basa kobla huntzia ürgillia gati
Kantika egitia lizate hen propi;
Hartako bazünie espiritü aski,
Ordian zünükie bai prima merexi.

*Apaiz jaun bat ez bedi ari mendi-kantuz,
Itsusi agertzen da horrela portatuz;
Eliz kanta santtutan saia bedi tajuz,
Bere izpiritua lan hortan gozatuz,
Saria merezi du horrela jokatzuz.*

Prima dian apheza estüt izentatsen,
Nun dagueen erretor, ez nun sorthürük den:
Bena bai, Elizalat duenin, erraiten
Han has dadin hobeki phedikü emaiten,
Poeta del'espeitü hanbat erakusten.

*Apaiz saritu hori ez dut izendatzen,
Non dagon erretre, ez non sortua den,
Baina elizan hasten denean mintzatzen
Hobe luke ikasi ongi predikatzen,
Poeta dela nekez baitu erakustten!*

Zelhabe Bardozeko aphez arnegata,
Aphezek gure koblak zuri eman eta,
Jari izan zira, zü, koblarien aita:
Bena janen zünian gizenago zopa,
Hartü ükhen bazünü haiek dien plaza.

*(Zelhabe) Bardozeko, apaizgai izana,
Apaizek emanikan gure beretsolana
Bertsolarietean zara jarririk aurrera,
Probetxcuagarriago litzaizuke baina,
Haien duten karguaz jabetu bazina!*

Harriet zü zirade seminarin jabe;
Bena etzirade hun koblarien jüje,
Jüjatü beütütüzü zük bersetak hobe,
Txainkhüka zuatzanak; arrimürik gabe,
Hen egilik beitsziren zure adiskide.

*Seminarioko jabe zaitugu Harrieta,
Beertsoak juzgatzeko etzera zuzena,
Saritu baitutuzu onenak bezaela,
Bertso herrenak eta baldarrak gainera,
Adiskideen alde ariti baitzera.*

Berset hoiek egin tüt jaun aphezen kuntre,
Nahi bada debotak dütüdan net maite:
Arropa hura dinak auz behar lüküte
Ertzokeriak ützi, ükhen karitate,
Mündiri erakutsi ükeiten berthüte.

*Bertsuok egin ditut apaizen kaltean,
Nahizta zintzo direnak maitatu benetan.
Apaiz denak behar du itxura hobean,
Erokeriak utzi, karidade izan,
Ta nonahi erakutsi beertuttea zer dan.*

BARKOXEKO ELIZA(1859)

Egün Barkoxen beita
Libertitzeko besta,
Jaun erretorak emanik berak beität sùjeta.
Bi kobla khantatü nahi tüt , soniareki aldika.

*Gaur Barkoxeko plazan
Ai zer festa jarri dan!
Jaun Erretoreak gaia emana dut aukeran,
Kanta ditzadan bi kobla soinuarekin txandan.*

Gure Jaun erretora
Dügü Jaun khorpitz gora!
Jinkuak ere egin zian bihotzez ere hala,
Bortxa ikhusirik beita harez jente aphala.

*Gure erretorea
Gorputzez da luzea;
Bainan Jainkoak egin zun txit haundikizalea,
Txarkeriaz baitarabil haren jende pobrea.*

Barkoxeko eliza
Handi eta eder bastiza.
Erretorak fitsatürrikhan bada jaunen plaza,
Haren maniz ezpeitioke hanti praubik entzün meza.

*Barkoxeko eliza,
Haundi etea bortitza;
Erretoreak jarririk han da jaunen egoitza,
Bertatik jende pobreak ez dezake entzun meza.*

Praube bat izan düzü
Jaun haien khantin sarthü,
Bi jaun handi hara jinik, hura artin baratü:
Jaun rretora frit horrez hüllan desesperatü.

*Pobre bat, hontan, zaizu
Jaunen tokian sartu.
Bi haundizki hara joanik, hura bertan gelditu:
Erretorea horrekin guztiz da amorratu.*

Meza zinian hasi,
Praubia zian ikhusi,
Bi jaun handi haien artin, bere arropa txarreki:
Igorri elkherazlia, sabre handireki.

*Meza zenian hasi,
Pobria zuk ikusi,
Bi jaun haundien artean zarpatsu ta itsusi;
Haren aginduz, orduan, jaun batek aterazi.*

Praubia zenian jalkhi
Bere afruntiareki,
Jun zeion zerbaiten galthoz, nahiz beztitü hobeki;
Baratzian hura gorde, ezpeitzin nahi ikhusi.

*Pobria ertetzean
Apal ta lotsapean,
Arropa hoberik zuen, joan zitzaion eskean,
Bainan, hau ez ikusteko, gorde zen baratzean.*

Praube hura da izan
Zazpi erresumatan;
Bai eta ere meza entzün bi mila elizatan;
Barkoxen ükhen afruntia ihunku aphezek ez eman.

*Pobre hura da izan
Hamaika erresumatan;
Baita ere meza entzun bi mila elizatan;
Apaiz irainik jaso du Barkoxen bakarrikan.*

Izan nüzü Sen Jakan,
Loretan eta Erruman,
Aita Saintien meza entzün kardinalen artian:
Jazki txarrez egon arren, inork ere ez deus erran.

*Izan naiz Konpostelan,
Loreton eta Erroman,
Aita Santuan meza aitu bi kardenal artean,
Jazki txarrez egonarren, inork ere ez deus esan.*

Barkoxen besta berri
Lehen günin besta handi.
Zuk galeraz ükhen duzu kostuma eder hori,
Desplazer egitia gatik hanko popüliari.

*Barkoxen Bespa Berri
Festa haundi zen beti,
Zuk galerazi izan duzu ohitura eder hori,
Nahigabe emateagatik hemengo jendeari.*

Jinkua zelin bada
Zü elizan bezala,
Lehü ederren haitatzez khargüdünak gora,
Gü taula petan girateke, jente gradoz aphala!

*Jainkoa bada Goian
Zu bezala elizan,
Leku ederrak hautatuz, aberatsak gainian,
Gu, berriz, jende apala, egon beharko behian.*

Barkoxeko neskatilak
Ezin egin phastoralak!,
Atsolbitü beharrez hıgatürık oski zolak,
Eta orobat haier so gitera jin zirenak.

*Barkoxeko neskatxak
Ezin ein phastoralak!
Absoluzio beharrez urratuko zapatak,
Halaber haiek ikusten izan ziraden denak.*

Atür hurak balira
Izan düke alhaba,
Eta bestela eman baleiz orok present bedera,
Absolbiturik ziratin Barkoxek aphezekila!

*Izan balira artistak
Haundikien alabak,
Edo opari bat behinik behin eramanik bakoitzak,
Seguru absolbituko Barkoxeko apaizak!*

Barkoxeko kunsellian
Dira phena handian,
Aphezen ezin ezariz kuntent diren alojian:
Musde Merzi ezar-izazü zük zure jauregian.

*Herriko kontsejuan,
Dira pena haundian,
Apaizak ezin ezarriz leku eroso batian.
Alkate Jaun, jar itzazu zure etxe ederrian.*

Alemanak beitira,
Españulak bezala,
Bere pekuen mendekus eta ürgüllüz gora,
Zük erakusten deiküzü kasta hartarik zirela.

*Aleman izaera
Españolen tankera,
Behekoekin zital eta harrokeriz sobera,
Zük erakusten diguzu kasta hartako joera.*

Gure erretor berria,
Juanak ez üdüria:
Haiek bisitatzen beitzien jente miserablia,
Zük aldiz ezin ikhusi elizan ere praubia.

*Erretore berria,
Joanen antzik gabia:
Haiek bisitatzen zuten jente mixerablia,
Zük, berriz, elizan ere ezin ikusi pobria.*

Barkoxen sarthü zinenin,
Ükhen zünin «hunki jin»;
Ustез gizun hun batez düntzera ginandin:
Bena plazer dükezügü, juaiten zirenin.

*Barkoxen sartu zinan
Ongi Etorriz aukeran,
Gizon zintzo ta zuzen bat zintugula ustean,
Bainan, ai zer atsegina aldentzen zarenean!*

Gure Jaun erretora,
Nuiз dükegü plazera
Zure juiten ikhustekua ez ützül gein seküla?
Eztügü nigarrik eginen azken bi juner bezala.

*Noiz, Jaun erretorea,
Izango guk suertea
Zu joaten ikustekoa, behin betiko, ordea?
Eztufu negar egingo, eduki hortan fedea!*

Barkoxeko aphezak
Oro dirade manexak,
Ezkinua ükhen ahal Ziberuko artzañ bat,
Prauben eta aberatsen afable lizatekin bat.

*Barkoxeko apaizak
Denak dira manexak.
Ez al genitzake eduki Zuberotar direnak,
Pobreen eta aberatsen gogoko lirakeenak?*

MUSDE TIRAZ (1860)

Musde Tiraz zük enaizü
Nahi ükhen kobesatü
Zeren tüdan Barkoxeko
aphezen khantorik huntü;
Hez plañitu zirelakoz
zihauk ükhenen dütüzü.

*Musde Tiraz, zuk didazu
Aitortza neri ukatu,
Nik baititik Barkoxeko
Apaizen kantak moldattu.
Horren kejaz zzarelako,
Orain zerorrek aditu.*

Eskiulan Musde Tiraz
Plañuz entzün ditit zützaz,
Bethi ziradila galthoz,
arranda beitüzü eskaz,
Mila lüzez eztirozü
urthin zure büria haz.

*Eskiulako Munde Tiraz,
Kejak entzunb ditut zutzaz,
Beti zeradela eske,
Errenta baituzu exkak,
Mila luz urtekoz ezon
Beharrak ase inolaz.*

Sei hilabete düzu egin
Eskiulara zirela jin;
Gerozti sei barrika ardu
edan tüzü ordenari,
Beste sei ükhen bazüntü
bardin edan beitzüntükin.

*Sei hilabete badira
Apaiz zaudela Eskiulan,
Geroztik sei barrika ardo
Edan dituzu segidan,
Beste sei izan bazenitu,
Denak ustuko abailan.*

Omizen egon zinandin
Mila lüs ttipi batekin;
Bena Eskiulan behar düzü
zamaría ere hazi;
Beste mila lüs herriari
behar düzü emanerazi.

*Omizen egon zinen lehen
Mila lusekin egoki,
Baina Eskiulan zuk behar
Zaldi bat ere eduki:
Beste mila lus behqarko
Herriak eman zintzoki.*

Eskiulatarrak kuntzebi
Musde Tiraz dela handi!
Satifatzeko behar dila
mila lüs emendü hori,
Zeren kapita zakia
beita largatzen zahartziari.

*Musde Tiraz dela haundi
Eskiulatarrak sinetsi!
Ase dadin behar baitu
Mila lus gehiagoz bizi,
Zahartu dela baitzaio
Sabela gogotik hazi!*

Musde Tirazen Jinkua
Thipiñan handi kozina;
Haren Ama Birjina
ollaki salda gizena,
Eta haietarik landa
ardu eta likür huna.

*Musde Tirazen Jainkoa
"Eltzeko" eder guria;
Harentzat Ama Birjina
Oilaki salda lodia,
Eta hoezaz gainera
Ardo eta likoria.*

Musde Tiraz behar düzü
Bikaritto bat galthatü,
Hari lanak eragin eta
zihaurek untsa phausatü,
Zeren lan egitia
partida handia düzü.

*Musde Tiraz behar duzu
Bikarriotxo bat eskatu,
Hari lan eragin eta
Zerorrek deskantsu hartu,
Lan egite horrek, noski,
Alderdi onik ez baitu.*

Sarrantzeko aphez saintik
Dira zü bezañ jakintsik;
Hek emanik amust oroz
Jesüs errezebitzen dit;
Egün oroz juan banendi
ükheitek'esparantxa dit.

*Sarrantzeko jaun apaizak
Dira jakintsuak guztiz;
Haien eskuz bi astero
Jesus hartzen dut egarritz,
Halatsu hartuko nuke
Egunero joango banintz.*

Eskiulan Musde Tiraz,
Barkoxen Musde Zenmartzo,
Hurak biak perfekt dira,
bai, herri aizuentako,
Bena Jinkuk lagün bitza
hoiek nik maitha artino.

*Eskiulan Musde Tiraz,
Musde Zenmartzo Barkoxen.
Hoiek biak onak dira
Aparte egon daitezen;
Bainan, nahi lan izango
Nik hoiek inoiz maitatzen.*

MUSDE HEGOBE

Hunki jin, Musde Hegobe!
Üskal Herrik dü ühüre
Pariseko lehen süjet bat ikhus zitzagün zü hebe;
Zuri hunki jin egiteko gū baginande kapable!

*Ongi etorri Musde Hegabe!
Euskal Herriak dizu ohore,
Pertsona haundi bat Parisekoa ikusirik hain dotore.
Beldur naiz baina zu agurtzeko nire hitzak diren pobre!*

Pariserik Samatzera
Zure engürían jin zira.
Erregeren proküradorik egin batzarri ederra
Eta plazerreki hedatü here mahañin tahalla.

*Paris hortatik Samatz-aldera
Gu bisitatuz etorri zera.
Erregearen ordezkariak egina dizu harrera,
Baita atseginez zabaldu ere bere mahiean mantela.*

Musde Clerissa jaunari
Zirade galthoz ezarri
Nahi zünüki ala entzün zunbait üskaldün koblar:
Etxahun deizü huna harek Barkoxerik erakharri.

*Musde Clerisa zaldun jaunari
Omen diozu egin eskari
Pozik entzungo zenukeela zenbait euskal bertsolari:
Etxahun dizu harek honera Barkoxetik erakarri.*

Üskal herriko jentia,
Jente jakite txipia!
Bortü hoietan eztizügü Pariseko talentia,
Bena anderetan badügü han eztien berthütia!

*Euskal Herriko gure jentia
Jakitatez da oso urria,
Mendi hauetan ez baita hango talenturik, alegia,
Baina andretan hemen badugu han eztuten bertutia!*

Parisen bada andere
Zunbait unest düda gabe;
Bena Üskal Herriko hoiek, oro halako dirade
Nahi bada jaun gazte propik maite dütien hek ere.

*Parisen bada andre ederrik
Bertutez oso istimaturik;
Euskal Herriko guziak baina horrela dira hazirik,
Halare hauek maite dituzte galai gazteak gogotik.*

Üskal herriko anderik
Dirade izarren parik;
Kolare argi, begiak argi eta aisik haien aidik;
Bethi ere hobe gozua bortü ondoko aragik.

*Euskal Herriko emakumiak
Zeruko izar paregabiak:
Kolore gorri, begiak argi, lirain eta pozgarriak:
Beti ere du gozo gehiago menditar den haragiak.*

Zure aita Zen Parisen
Nausi poeta ororen;
Eztüzü ez miraküllü, zük ükhenik ere talent,
Azi hunak frütia halako beitü ekharten.

*Zure aita da Paris guzian
Nagusi, poeta denen artian:
Ez nau harriotzen zu ikustea talentuz haren bidian,
Azi onaren fruitua baita etortzen gixa berian.*

Jaun gaztiak paseiari,
Hegobe zü hala ari;
Holako arruket bat bazünü zure etxian gaiari,
Etzinateke haboro nahi «tour de Franzan» ebili.

*Zañdun gazteak ibilizale:
Jaun Hegobe, zu hala zeerade;
Pagusotxo nat ai zuk bazenu etxean gai-igaraile,
Frantzian zehar beti bidajez ibiliko ez zinake.*

Musde Hegobe gaztia,
Sütilitatez bethia:
Khorde egiten bazeneza oküpa espiritia,
Üskal herriko anderetan zure lükezü haitia.

*Musde Hedabe gazte prestua,
Adimen argi ta burutsua:
Gorte egiten okupatuko bazenu izpiritua,
Euskal Herriko neskax artean a zer aukeera goxua!*

Musde Hegobe pharkatü,
Ezpazütüt satisfatü;
Pariserat heltü zienin, han erranen derezü
Barkoxeko iñorantenak deitzüla khantorik huntü.

*Munde Hegabe, otoi, barkatu,
Zu atsegintzen ez badut lortu.
Parisera joan zaitezenean, lagun artean zabaldu,
Nola barkoxtar ezjakinenak dizkizun koplak paratu.*

SOHÛTAKO EZTEIETAN (1841)

Barkoxerik horra niz egün Sohütara
Ene herritar diñen felizitatzera,
Ezagütürik ezi merexi ziela
Holako süjet nublek mahañin bi kobla.

*Barkoxetik joan naiz gaur Srhuetara pozez,
Nire herritar prestuak zoriondo nahiez;
Bidezkoa zen, noski, airtortzen dut zinez,
Bertsoak kantatzea haundizkion ospez*

Felizitazten zütüt, kunpaña nublia
Eta zü berheziki, Madama Jülia;
Libertirazten düzü zük egün mündia
Eta irus ezarten alhaba lilia.

*Zorionik beroenak, familia noblia,
Batez ere zuretzat. Andere Julia:
Alaitasunez duzu gaur jarri herria
Eta atseginez bete alaba maitia.*

Madama, zü zirade hun handi düzüna,
Zure mereximentik emanik fortüna.
Zure haurrer zirezü galdü aita huna,
Bena ez haien gida bizi deno ama.

*Andrea, zuk daukazu ondasun haundirik,
Merezimentuz, noski, fortuna eginik.
Zure haurrei zaiote aita galdu goizik,
Bainan haien gidari ama dago zutik.*

Irus ezarri zira andere Adela!
Zurekila beitüzü espos bat ederra,
Unest eta saña, zü ziren bezala:
Hura züzün Madamak nahi zin plazera.

*Andereño Adela, zoriontsu zera:
Zurekin baitaukazu senar bat ederra,
Zintzo eta zentzuzko zu zaren bezela;
Horixe zan zuretzat amak nahi zuena.*

Felizitazen zütüt, esposa lilia;
Zure ama düzüna emazte handia;
Harek maite zilakoz haurren uhuria
Egün hartürük zira espusa nublía.

*Zorionak har itzazu, emazte gaztia,
Zure ama bai dela andre bat haundia!
Harrek maite baitzuen haurren ohoria,
Oraindanik zaitugu emazte noblia.*

Dürollanten liñiaz nüzü orai mintzo:
Haiek die fedía erlijionientako;
Hirur jaun izan tüzü aita elizako,
Bat aphezküpü eta biga arxebixko.

*Durollanten leinuaz orain nadin mintzi,
Haiek erlijioa zaitu dute tinko:
Hiru jaun izan ditu Aita elizako,
Bi artzobispo eta beste bat obispo.*

Madamak diozü Dürollanti erran:
–«Sorthürük izan zira ni nizan khanberan;
Nik ere sorthü beitütüt zunbait alhaba han,
Hetarik nahi deizüt espusa bat eman.»

*Andre Juliak dio Durollanti esan:
“Sorturik izan zara neronen logelan,
Nik ere sortu baitut zednbait alaba han,
Haietatik nahi dizut emazte bat eman”.*

Dürollantek diozū eman arrapostü;
–«Sohütako herrian laket izan nüzü;
Hortakotz nahi deizüt alhaba bat hartü
Ni sorthü jauregian ebil nadin üsü».

*Durollantek erantzun zion honelatsu:
“Sorhuetako herrian ni naiz zorionsu;
Horregatik nahi dizut alaba bat hartu,
Sortu nintzen etxera nahi baitut bihurtu”.*

Muntauterik zirenin jin espusatzera,
Sohütako herrian handi zen plazerra.
Herria jin zereizün bidila partzera;
Tabal, müsika eta soldaduekila.

*Muntautetik etorri zinen ezkontzera;
Sorhuetan badago horren oroimena.
Herri guztia irten zitzaizun bidera,
Atabal ta musika, hura zen harrera!*

Jauna zure gradua düzū abokatü,
Zure izpiritia nahiz oküpatü;
Zü ziren jüstiziak bethi nahi dizü,
Zure abisen arau prozesak jüjatü.

*Merezimenduz, jauna, zaitugo letradu,
Izpiritua lanez nahirik okupatu.
Zu zauden emamahiak beti nahi izan du,
Zure iritzibidez auziak juzkatu.*

Berthütia denian nubleziareki,
Hura düzū ürhia diamantareki,
Dürollantek batizü hurak bereki,
Zeren ezagün beita bihotza mihiti.

*Bertutea denean nobletean loratzen,
Urrea diamantez dela iduritzen.
Halaxen da Durollant dohai hauez jazten,
Hitzetatik gizona baita ezagutzen.*

Adela, sarthü zira Dürollanten kastan
Ebilliren beitzira uhure handitan,
Haren askazi nublen jauregi orotan
Heben eta Muntauten zihaurienetan.

*Adela, sartu zara Durollanten kastan,
Gaurgero bizitzeko ohore haunditan,
Haren ahaide nobleen jauregi guzitan,
Hemen eta Muntauten, nunahi zuenetan.*

Jauna, uhurez zira zure ezteietan,
Üskal Herriko lehen süjeten kunpañan;
Eta estranjier ere zunbait badüzü han,
Arauz adixkide badüzü orotan.

*Jauna ohorez zara zure eztaietan,
Euskal Herriko lehenen pertsonen artean;
Erdaldun jendea ere badago tartean:
Adiskiderik asko duzu bazterretan!*

Adela, egün zira hanitx plazerretan,
Zure espusareki zure ezteietan;
Jinkuak hel zitzala egüngo jeietan
Oraiiko (ber) lagünaren khantin zelietan.

*Adela, gaur zaitugu atsegin eztitan,
Senar on baten jabe zure eztaietan;
Jaungoikoak zaitzala, egunen batean,
Gaurko lagunarekin jarri zeruetan.*

Madama, hanitx jente badüzü mahañin,
Zük orori ederki egiten hunki jin;
Jinkuak ber batzarri deraizüla zelin
Zure heriotzeko orena jin denin.

*Andrea, jende asko daukazu mahaiean,
Zure harrera onez, alaitasunean,
Jaunak azken ordua hel dakizunean,
Zeruan har zaitzala era berdinean.*

Juitiekila deiziet erraiten
Ünione hunian bethi bizi ziten
Ene errespetiak deiziet eskentzen
Jin nintzan bidetik nüzü abiatzen.

*Agurtzeko garaian nator esatera,
Elkartasun onean bizi zaitezuela.
Nire kunplimentuak har itzazue eta,
Etorritako bidez joan nadin etxera.*

HILTZERAKO KHANTORIA

Nahi balin bagira hil eta salbatü,
Arte huntan behar gira kunbertitü,
Bekhatü egiteko kostüma kitatü,
Leheneko eginetzaz nigarretan sarthü,
    Berriz ez lerratü,
    Ahalaz begiratü,
    Untsa kobesatü,
    Hiltziaz orhitü:
Denbora juanez geroz ezta profeitü.

*Nahi badugu kristauok hil eta salbatu,
Bizi garen artean behar oneratu;
Bekatu egiteko ohitura baztertu,
Lehenago gaizki eginez negarrez damutu,
    Berriz ez okertu,
    Kementsu oroitu,
    Ongi konfesatu;
Denbora joanda gero balio ezpaitu!*

Hebeti juanez geroz ezta preofeitürik:
Eternitatiak eztü ürhentzerik.
Zunbat arima diren han kundenatürik!
Sekül'ez esperantxa hanti jalkhitzerik!
    Hetaz orhiturik,
    Umiliaturik,
    Edtsenplü hartürik,
    Gira harritürik,
Nuiz nahi juaiteko mündü huntarik.

*Hemendik joanda gero ezta probetxurik:
Egiazko bizitzak ez baitu azkenik.
Zenbat arima diren han kondenatgurik!
Esperantza galduta ertetzeko handik!*

*Haiez oroiturik,
Txis umilaturik,
Ejenplu harturik,
Gero harriturik,
Noiznahi joan behar baitugu mundu honetatik.*

Ikhus dezagün zer den gure izatgia:
Deüseer'ezta mündü hontako bizia!
Utzi dezagün arren gur'ertzokeria,
Et'untsa edsamina gure kuntzentzia:
Beste mündian da
Gure jüjatzia,
Jinkuen justizia,
Oren lazgarria!
Eternitateko denboren luzia!

*Ikus dezagun zer den gure izatia!
Deus ere ezta mundu hontako bizia!
Utzi dezagun, bada, bide galgarria,
Eta ongi aztertu geron kontzientzia:*

*Gero da auzia,
Gure juzgatzia,
Jainko justizia,
Ordu txit larria!
Betiko Bizitzaren uraute luzia.*

Jaunak igorriren dü zelütik mezia:
Mezülera beitate gure hiltzia.
Hura jinez gerozti, juan behar gira;
Gure jüjazalia han prest izanen da:
Gure obra hunen
Bai eta gaxtuen
Guzien arabera
Jüjatüren gira:
Memento lazgarriak ordian dira!

*Zerutik bialduko mandatu Jainkoak,
Mandataritza digu eingo Erioak.
Hura etorritz gero, joan behar enetxoak
Gure Juezarengana garbitzera zorrak:
Hantxen obra onak
Bai eta gaixtoak
Izango neurtuak
Jaungoiko Ahaltsuak:
Orduan guretzako zer estuasunak!*

Andere dena Maria, birjina garbia,
Zure lagünguaren beharrian gira!
Ofensatü badügü zure Semia,
Zure Semia eta gure jaun handia,
Gitian ümilia,
Denboraz balia,
Eternitatziaz
Orhitzen bagira,
Zelüko borthak zabaltüren dira.

*Andre dena Maria, birjina garbia,
Zugana gatozkizu laguntasun bila!
Mindu baldin badugu zerorren Semia,
Zerorren Semia ta gure Jaun haundia:
Gaitezen umila,
Denboraz balia;
Geroko bizia
Bekigu argia,
Ta zeruko ateak zzabalduko dira.*

FILIFEÑEKUAK

Khantore berri eli bat nahi tit khantatü,
Süjeta ere zer den hetan deklarätü
Ürxaphal gaixo bati zer zaion agitü,
Lümarik ederrena betzaio faltatü.

*Bertso berri batzuk nahi ditut kantatu,
Hauen bitartez gaia zer den deklaratu:
Usapal gaixo bati zer zaion gertatu,
Lumarik ederrena baitzaio faltatu.*

Ûrxaphal gaxo baten oi! zer doloria!
Galdü dizü lagüna, kitatü herria,
Desertian ezari bere egoitzia,
Ala nik ükhen düdan fortüna trixtia!

*Usapal gaixo batek, ai! Zer nahigabia!
Galdu baitu laguna, utzi sorterria.
Basamortuan jarri egoitza berria,
Horra, nik izan dudana fortuna tritia!*

Ûda lili ejerra, oi xarmagarria!
Tallaz perfeita eta bilho hollia!
Orai jiten nitzaitzü adio erraitera:
Itxasoz banuazü fortüna egitera.

*Uda lore ederra, oi zoragarria!
Gerriz hain egokia ta ilez horia!
Orain esaten dizut adio maitia,
Itsasoz banijua fortunaren bila.*

Itxasoz juaiteko abisak ükhen tüzü,
Ideia mehe hori othoi utzazü:
Orai artin bezala biziko gütüzü,
Bestela heriua kausatü deitazü.

*Itsasoz joan zaitezen nork berotu zaitu?
Ideia kaxkar hori, otoi, utz ezazu:
Orain arte bezala biziko gaituzu,
Bestela heriotza nigan aurki duzu.*

Ûda lili ejerra ez egin nigarririk:
Bardin ez ahal düzü orai profetürik:
Ene lagünak dira bortitan sarthürik
Eta ni ezin pharti, maitia, züganik.

*Uda lore polita ez egin negarrik,
Ezpaituzu izango hortik probetxurik.
Nire lagunak dira menditara joanik,
Eta nik ezin alde, maitea, zugandik.*

Etzitiala pharti ez bihar artino,
Zerbait arranjü egin artino;
Nahi züntüket bai mintzatü orano,
Elhesta gitian egin ordü deno.

*Etzazula aldegin egun batzuetan,
Elkarrekin moldatzen saiatu gaitean,
Nahi nizuke hitz egin bihontzat onean:
Mintza gaitezen orain, garai den artean.*

Errak amodiua, ni ganik nuz hua?
Hilerazi gabetarik, othoi, abilua!
Eztizadala gal osoki gogua,
Xurit eztaxhidan gazterik bilhua.

*Esan, amodiua, noiz hoa nigandik?
Sufrierazi gab, joan hakit ondotik!
Ez diezadakala gal gogoa osorik,
Txuritu ez dakidan ilea gazterik.*

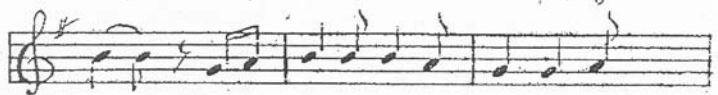
Amodiua nüzü apha egotxi,
Ezpeitüt esperantxa seküla erremeti,
Intertenitü bai promes hunez bethi,
Engajatü ondun bestentako ützi.

*Amodioak nau ni tratatu txit gaizki,
Esperantza baitaukat galdua aspaldi:
Engainutan eduki nau, hitz ederrez beti,
Harek agindu baina, besteentzako utzi.*

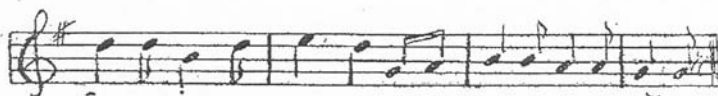
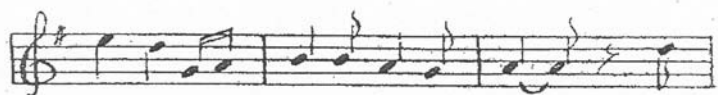
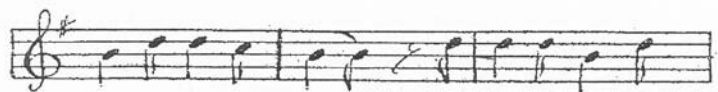
Mündian malerusik

Mün-di-an ma-le-ru-sik ha-nitch ba-gi-ra-

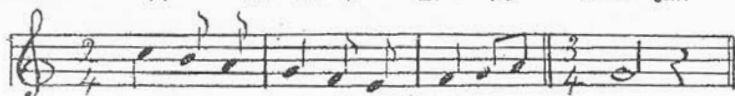
de

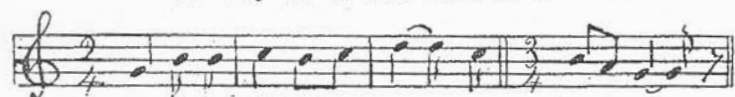
Ahaide delizius huntan

Tres lent

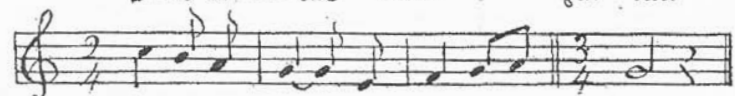
A-hai-de de-li - zi - us hun-tan

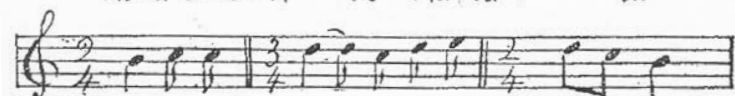
bi ber-set na-hi tüt khan-ta - tü

E-ne bi-zi-tze mul-de gai-tza

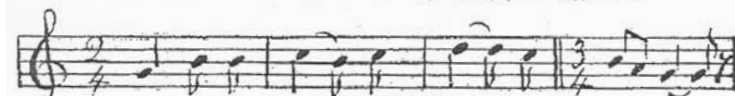
münd'o-ro-ri de - kla - ra - tü

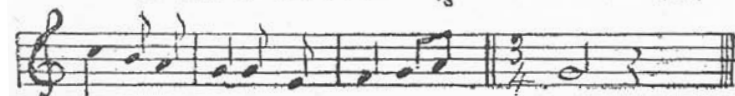
I-hun sos bat e-ba-tsi ga-be

ez es-kan - da - lik tcher - ka - tü

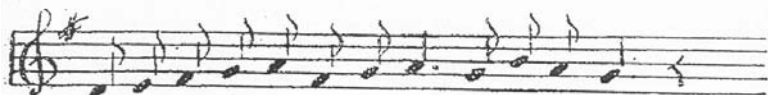
Ha-mar ur-the - ren ga - le - re - tan

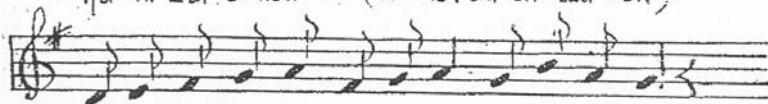
na-hi u - khen nai - e sar - thü

N.B. — On trouvera une variante de cette mélodie dans le *Cancionero Popular Vasco* de Dn R.M. de Azkue (tome 1, p. 73).

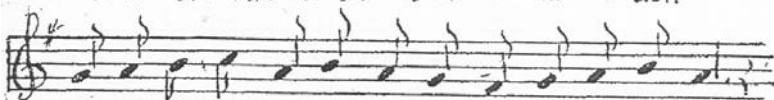
Amodio gati (Etchandi)

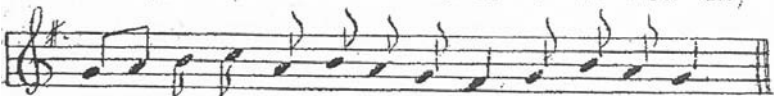
Hu-ni zai-o-nak be-ha-tzen dü en-tzü-nen,

I-ri-chi-bau-ko se-mi-a nu-la hil den

E-tchan-di Ga-rin-da-ñek bai-tü e-ho Mau-len,

mer-kha - tü-ti ü-tzül-tzi-an, bi-den ga-ñen

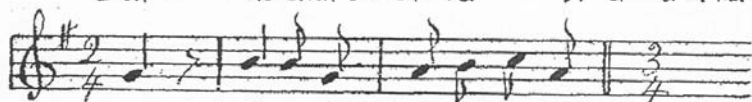
Barkocheko eiiza

E-gun Bar-ko-chen bei-ta li-
 - ber-ti-tze-ko bes-ta, jaun
 Er-re-to-rak e-ma nik be-rak bei-tüt
 su-je-ta, bi ko-bla Khan-ta-tü na-hi
 tüt, so-ni-a-re-ki al-di-ka.

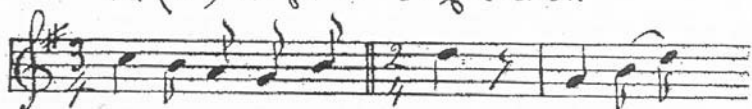
Bi ama-alhaba

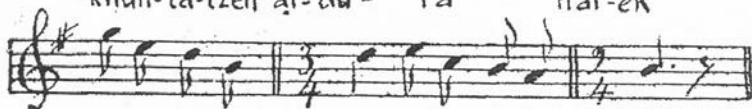
Bar - ko-chen ba-di-ra bi ä-ma al-ha-

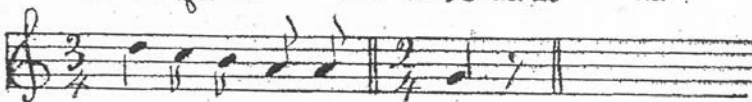
ba (bis) Al-gar-ri se-gre-ti-an

khun-ta-tzen ar-dü - ra Hai-ek

us-te-ga-be hel-tü be-ha ze - na !

. E-tcha-hun-cha-har - ra .

Bi berset dolorusik

lent

Bi ber-set do-lo-ru-sik na-hi tüt khan-ta-
 -tü Pla-zer dü-zi-e-la-rik jen-te hu-nak be-ha-
 -tü Ber-ro-gei e-ta lau ur-thez i-zan. niz per-
 -se-gi-tü E-ni. nun e-tzai-ta-da-ni-an
 fa-mi-li-a je-los-tü O-roz ar-ne-ga-tü-
 -rik na-hi nü-zü phar-ti-tü

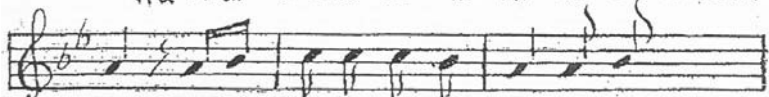
Defis

Fe - li - zi - ta - tzen zü - tüt Mus - de Defis ju - ji -
- a De - par - ta - men - dü - ko sü -
- je - ten li - li a I - rus es - ti - ma
mi - ro - zü jau - na e - ne bü - ri - a E -
- man a - hal ba - ne - za - zü me - re - chi u - hu -
ri - a

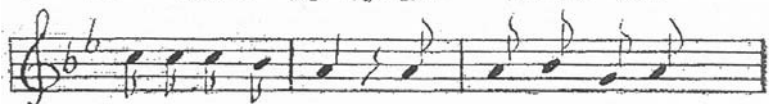
Gastalondoko neskatilak

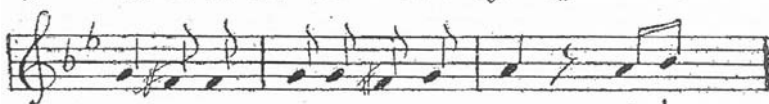
Ha-mar e-tche-ka-la-ba ba-di-ra-de ai.

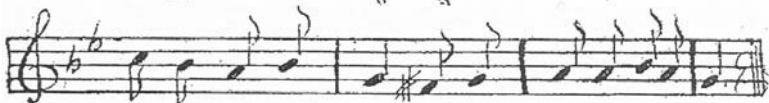
-zo Nurk zer es-ta - kü-rü di-

-an di-ra-de so Al-gar-ga-na bil

e-ta er-ri e-gin ge-ro Oi!

zer den-bo-ra ho-ri ez-tait nuiz ar-ti-no

MARIA SOLT TA KASTERO

Maria Solt ta Kastero bi a-mo-ros za-har be -
ro Ma-ri-a ros za-har be - ro. hi-ru-ro - gei ha-mar-na ur-
te - tan har - tu di-e a-mo - ri - o Kas - te - ro je-lors - tu
ge - ro Ma-ri - a Solt e - sa - rri kan - po.

The musical score is written in treble clef with a 3/4 time signature. It consists of four staves of music. The first staff begins with a C chord and a G7 chord. The second staff has a C chord, a 2-measure rest, and then C and G7 chords. The third staff features a G7 chord and a C chord. The fourth staff starts with a G7 chord and ends with a C chord. The lyrics are written below the notes, with hyphens indicating syllables across notes.

Keinu konfidentzialak

Amaia ITURBIDE

ZERBAIT ANTZEMAN AHAL IZAN NUEN
Akuarela-itzalaren ez-kolorean
zetzan makula zezelduan.
Begiaren labirinto gardenean
loratuz zihoan gurutzean.
Zuriaren okrean
oliozko errotan.
Goizeko laino arteko
ilargi itxurako eguzkiaren koroan.
Gradu bat gutxiago zeukan eguratsean
kopetatik igarotako laztan zirpilduan.

(Klara Lumori)

EMAN BEHARREKO URRATSA
Ni ere atalasean geratzen naiz sarritan,
eguratsak moldatu ohi dituen artelanei begira,
kolorezko hodeiei
eta hauek sorrarazitako formei adi,
erlojuari, egiaztagiriei eta egutegiei
baino askozaz adiago eta, horrela,
hori limoi zaporeko aho batekin,
zuri marfilaren eta gris kearen artean
mugitzen diren hainbat bolutarekin,
lur siena tostatuari darion
malenkonia soinuarekin
edo bioleta sorta baten ukimenarekin
topatzen naiz.

Bilatzeari ekin ondoren, aurkitu ere egin ditut
hodei batzuen islak izan daitezkeen
itsasoz haraindiko eta prusia koloreko
urdin aienatuen usainak,
oihal turkesa batek gordetako ahotsa
begietatik sartzen zaidan hori indioa
edo janzten nauen gorrixka gardena.
Gauza soiletan sinisteko eta hauekin
zoriontsua izateko eskubidea ez ezik,
betebeharra ere baitut.

(Klara Lumori)

LORRATZAREN ATZETIK

Ilbeheran
ni neure buruaren
txakur itsu-gidari.

(Karmen Agirrerri)

AUTORRETRATUA

Ispilu hondoan armiarma sare bat
eta jadanik ezagutzen ez dudan
ahots baten erraiak sakabanatuta daudelarik,
nire buruaz gogoratzen ez den
irudi zoomorfo lauso bat
baino ez da ageri
zenbait atzamarkadaz eta urraduraz.

(Karmen Agirrerri)

ESKOLAURREKO KOLOREKO ARKATZEZ

IDATZITAKO BERTSOAK

Orraztu eta ilea izpika bereiztean,
erreparatzen dut
bizitzan ere bide batzuen eta besteen artean
dagoen aldea,
ilea kardatzen dudanean
lihoa txarrantxatzen den bezala, berriz,
amets guztiak ez direla berdinak
ezta hegaldi guztiak ere.
Burua pizten zait

bonbilla bat bailitzan
 nagusiek ikusarazi eta irakatsi
 nahi izan ez didatena
 ikusi eta ikasteko nire kabuz.
 Malkoak erortzen zaizkit
 gurutze-bide berezian
 barrez hil nahi duzunean
 edo eskailera mailak apurtu
 eta handik erortzen zarenean bezala.
 Hortzak erortzen zaizkit
 umeei erortzen zaizkien moduan
 ur silabaka
 alfabeto berri bateko hizkien bila,
 gero eta itxiagoak diren orrialde laukidunen
 karioletan habia egitea
 erabakitzen dutenak.
 Gargarak, zotinak eta purrustadak
 darizkit,
 igarkizunak, zurrumurruak eta damuak.
 Sorbaldak igotzen ditut
 bi abizenen zama zergatik
 eraman behar den aldean
 umeei batzuetan euren buruei
 galdetzen dietenean bezala.
 Dardarka hasten naizenean,
 bihotzera itzultzen naiz
 umezurtzen babes-etxe horretara.
 Kilikiliak nabaritzen ditut
 (kilikili deserosoak)
 erloju orratzek egiten dituzten
 bezalakoak.
 Sabelak gur-gur egitean,
 banan-banan jaten ditut bonboiak
 urtebetetze bateko jaietan bainengoan
 eta lotzen banan-banan
 alkandoraren botoiak
 bizitzaren jai sarkastikoari agur eginez.
 Pertxetatik zintzilikatutako jantziak
 errepatatzen ditut,

geroxeago bizitzan hierarkiak direla-eta,
bidegabekeriek egiten dituzten
saillapenen eta desberdintasunen aurrean
prestuago egoteko.

Malkoak lehortzean,
distira gogorreko bi bide antzeman ditut,
barraskiloak eta bareak ibilitakoak bezalakoak,
eskarmentuz eginiko makulu gisakoak.

(Irati Arini)

ZURI-BELTZEAN

(URRETXINDOR BAT HILTZEA FILMA HAUR BERTSIOAN)

Zoritzarrez oraindik bada
belutzat hartutako larrurik,
orbantzat jo eta
zaramara botatako zamaurik,
lotsagarri iruditu eta
ezkutatutako forrurik.
Halakotzat zuten herrixka hartan
beltz hura,
besteen intimitatea zikintzen zuen eskularrua.
Azkenean ihes egin zuen
gauaren bila
eta suertatu itzal hila.

Ordudanik
gelditu zaizkigun begitarteak dira
dagerrotipozkoak,
darizkigun malkoak, berriz,
kafesnezkoak.

Hitza bihurtu zaigu
hezur eta larru
eta ahotsa daramagu
barru-barru.

(Irati Arini)

BINETAK

Errealitatearen gaineko flashak
hirugarren faseko topaguneetan,
fotograma errebulstiboak eta ispilu berrerorleak

amaierarik gabeko tuneletatik dabilzan tren leihatiletan,
 iradokizunaren arrastoa
 aldamiarik iristezinaren irribarreetan.
 Bizitzaren bigarren zatiak eta ordezko txartelak
 erakusleihoetako trastelekuetan
 auzo bertsioetan eta arotzeria metalikoan.
 Binetak edo nola jarri uhalak
 bizitzaren zaldi eroari,
 nola itxi orrialdeak.
 Binetak edo erloju bonben efektuak
 nola sakabanatu aldirietan
 eta makina txartel saltzaileek
 nola oka egin dezaketen
 gozoki paperetan bildutako mezuak igortzen.
 Binetak edo hesi arantzadunak
 nola xingolaztatu
 eta gehigarri zein ondokotzat jotako oro
 nola bihurtu beharrezko.
 Hor doaz binetak,
 itsasertzeraino iristea
 lortzen duten paterak
 eta lur barruan ere
 etxe abereak diruditen
 erosketa-orgatxo ibiltariak.

(Ane Intxaustiri)

MANIFESTUA

Ironia darien egunkarietako zenbait pasarte hartu
 eta paperezko kukurutxo bat egin,
 buruan jarri eta
 hor noa espaloirik espaloi hip-hop-ka
 galtzada-harriz galtzada-harri rapeatzen,
 eskuan linterna bat daramadalarik
 (bere burua auto stop egiletzat daukana eta
 gauean edaten dudak azpikopa
 ere bilaka dakidakeena).
 Izan ere, bere sare propioetan eroritako linternak
 bide beltzetan arrastoak irekitzen dizkit.

(Ane Intxaustiri)

KOMIKIAREN TAILERREAN

Komiki bat egiteko
ideien makineria besterik ez da behar,
telefonoaren ahots leunaz istorioak kontatu
eta marrazkiak tren sarearen modura
emaro-emaro sakabanatu,
elektrizitate kontagailua bezain zehatza
eta hegazkin hegadak baino leunagoa den
ideien makineria besterik ez da behar,
pausoz pauso antolatutako burdineria.
X izpiak bezain aldiberekoa
eta robota bezain mekanikoa
(eta teknikoki hain artelana)
hor dago ideien makineria
(agian bizitzan zientifikoki dagoen
udaberri puska bakarra)
egitasmoen artilleria eta erreminteria
haizearen eraginez mugitutako
manifestu osoaren tuberia.
Komikigintzatik jasotako
ideien makineria
zertan den esperimentatuz gero,
zu ere horren partaide izango zara, irakurle,
eta ariko zara jotzen bateria
eta teklatua baillitza prestatzen mahai tresneria.

(Ane Intxaustiri)

LIRAIN DERITZON ZEZENAREN BARNE BAKARRIZKETA ZEZENDEGIAN DAGOELARIK

(KOMIKI ISTORIOTXO BATERAKO ARGUMENTUA)

Ni naiz benetako zezenketa izatea nahi dudan aurrena,
bigantzarik eta adar bolaztaturik gabea
abisuz eta arrisku seinalez betea.
Zezenketa hau inoizko luzeena eta ankerrena izango dela
jakin badakit
eta prozesioa barrutik eta gupidagabe joango dela.
Horretarako trebatu naiz jauzietan eta muleta paseetan
eta hainbat gimnasia egin ditut
(saihets ariketak, belaun iltzatzea eta apatx aztarrikatzea),

ahaztezinak izango baitira harrapaketak (traizio hutsak)
 eta oldarraldiak erraldoiak
 (airea bera adarkatuko dut)
 eguzkiz eta itzalez zorrotz mugatutako arratsalde honetan.
 Hor antzeman ditut harea prestatzaile maltzurak
 (gau osoa eman dute errepasatzen behin eta berriro zoru),
 geroxeago etorriko dira aguazila eta koadrilen patioa
 (niretzat guztiak jostailuzkoak).
 Susmatu ere egiten dut
 banan-banan sortutako oztopoen aurrean
 zezen hiltzaile eta mendeko asko,
 ordezkari asko egongo direla,
 hauetako batzuk nazkaz ere hilko direlarik
 (akats berberetan eroriko dira behin eta berriro).
 Hor maisua ez da ezeren maisu izango,
 ezta monosabioa ezeren monosabio ere,
 hori ziurta diezazueket.
 Ezkutalekua bihurtuko dut liztor-habia,
 alternatiba hartzea, berriz, hirugarren mailako komedia.
 Mandakoei dagokienez, hor geldituko dira
 erridikulua egin duen parafernalia.
 Lantzea kargatzen dutenen begirale pribilegiatua izango naiz.
 Zigor pase guztiak gaudituko ditut
 eta plazaren erdian bertan trapura sartuko naiz
 nire ilajearen eta adakeraren kemenaz
 eta zezentokian iltzatuta balego bezalako buruaz.
 Ez duzue inoiz lortuko ni berdintzea
 (tendidukoak izango ditut lekuko
 zaletasuna horretarako dago-eta).
 Erakutsiko dut behar adinako mailarik
 tentarazi arte goitik behera harmailarik
 eta baldin bada moztutako belarririk
 hori egingo dut nik,
 nahiz eta jakin badakidan
 adarra joko didazuela galantki
 eta asper eginda bukatuko dudala hainbeste apaingarriz,
 banderilla parez, txuliaketaz eta gurpil pasez
 (honen guztiaren irudi iragarle
 aurkezpen paseoa jadanik izan delarik).

Hurrengoa ohartarazten dizuet:
ez da egongo ezten-hagarik, ezta burtzirik ere
larriki zaurituko nauenik,
eta estokada beti azkenurrekoa izango da
(faena errematatzea benetan zaila jarriko dizuet).
Plazari biraketa guztiz pertsonala emanez alduko naiz
pasodoble amaigabe baten noten ostean.
Azkenik, kopetako izerdia xukatuko dut
iragartzen ninduen eta jadanik ezdeus bihurtuta dagoen
zezen jaietako kartelarekin
edo menperatu gabeko zezen larruarekin
(irakur bedi nahi den modura).

(Ane Intxaustiri)

Haur eta gazte literatura

Imanol Urbietta, musikagile, pedagogo eta idazlea

Iñaki ZUBELDIA

Biografia

Imanol Urbietta, musikagile, pedagogo eta idazlea Zarautzen jaio zen 1934an. Jaiotzetik izan du musikarekin harremana, izan ere, Zarauzko musika-plazan jaio zen eta sehaskatik bertatik entzuten zituen kioskoan jotzen ziren musikak. Lehen ikasketak Zarautzen bertan egin zituen, Antoniano ikastetxean. Txiki-txikitatik klarinetea jotzen zuen herriko bandan eta bederatzi urterako pianoa ikasten hasi zen. Hamar urterekin txistua jotzen ikasi zuen.

Hamahiru urterekin Arantzazuko seminariara joan zen ikasle. Eta han aita Zubieta izan zuen pianoko maisu. Geroago, organoa jotzen ikasi zuen. Baina sortzailea zen, nonbait, Imanol eta 15-16 urterekin lehen kantak asmatzen hasi zen.

1956an Jakin euskal aldizkariaren jaiotzan zerikusia izan zuen Iñaki Bastarrika, Fernando Mendizabal, Iñaki Bereziartua eta beste hainbat fraide ikaslerekin. Eta 1957an Arantzazu utzi eta Zarautza itzuli zen.

Zarautzen Irrintzi taldearen barruan jardun zuen kulturgintzan, antzerki, dantza eta musika saioetan parte hartuz. Gero, Euskaltzaleak taldea sortu zuten. Musikari dagokionez, Oleskariak otxotea eta Naya orkestra sortu eta bertako partaide izan zen. Harreman eta kolaborazioak izan zituen Ez Dok Amairuko zenbait kiderekin.

1967an, haurrentzat euskaraz egin den lehen diskoa grabatu zuen: "Haur kantariak". 1969an, Filosofia ikastera joan zen Erromara

eta, geroago, Valentziako Unibertsitatean atera zuen Lizentzia. Musika ikasketak Donostia, Gasteiz, Burdeos, Budapest eta Estrasburgon burutu zituen. Zarauzko Euskal Jaien bultzatzaileetako bat ere izan zen.

Zarauzko ikastolako irakasle izan zen lehenbizi eta gero La Salle eta Antoniano ikastetxeetan jardun zuen irakasle.

1974an kantu bilduma zoragarria plazaratu zuen Imanol Urbietak: *Haur kantarien birlorak*, lau kasete abestiekin eta liburuxka gorri bat abesti horien letrekin. Horretarako beste hiru idazleren letrak eta bereak musikatu zituen Imanolek: Joxe Antonio Ormazabal, Juan Martin Elexpuru eta Angel Lertxundi. Tradiziotik jasotako letra eta kanta batzuk ere baziren tartean. Izugarriko eragina izan zuten abesti haiek ikastolen garai gazte haietan eta euskal gizarte osoan. Bilduma horretakoak dira abesti ospetsu hauek: *Astoa ikusi nuen betaurrekoekin; Plisti, plasta, plisti, plaut; Tximeleta mendian; Mac Mikel...*

Zarauzko Musika Eskola ospetsu eta jendetsua ere berak sortu zuen 1975ean. Ume piloan pasatu zen musika eskola hartatik. Eta esan behar da *Xirula Mirula* liburua eta bere 4 kaseteak Zarauzko musika eskolan sortu zirela, bertako esperientziak bilduz. Liburu horretako marrazkiak Xabier Egaña margolariak egin zituen.

1980an, Donostiako Elizbarrutiko Irakasle Eskolako irakasle izan zen eta Eusko Jaurlaritzako Hezkuntza Sailarekin kolaboratu zuen musika curriculum lantzen. Eta, aldi berean, Martutene eta Ergobiako hurrekin ikerketa eta esperimentazio lanak egiten aritu zen. *Xixupika* metodoa Martutene eta Ergobiako hurrekin sortutakoa da. Gero, Hernanin ere beste Musika Eskola bat jarri zuen martxan.

1984an, Donostian *Xirula Mirula* musika eskola sortu zuen. Bertan musika esperimentazio zentroa eta grabaketa estudioa jarri zituen martxan. Eta musika irakasteko material berriak sortzen hasi zen: *Xixupika, Xirula Mirula, Hautxoa, Urtxintxa* eta beste hainbat eta hainbat. Bibliografian ikusiko duzue beheraxeago zenbat material sortu duen gizon honek. Hainbat hitzaldi eta ikastaro zuzendu zituen Euskal Herrian eta kanpoan.

Loiolako Herri Irratian ere *Xirula Mirula Kantari* izeneko irratsaioa eman zuten Imanolek eta bere taldeak larunbatetan eta igandetan, asteen bi ordu. Duela 30 urte, Euskadi irratia hastapenetan, bi

ikasturtez, larunbatero ordubeteko saioa egiten zuten haurrekin eta haurrentzat, zuzen-zuzenean eta ipuin bat izaten zen irratsaioaren ardatz.

Inor gutxi jakingo du *Zain dago ama, zain aita...* milaka aldiz presoen alde abestutako abestia ere Imanol Urbietarena dela. Txapartegik-eta ideia batzuk eman eta Imanolek sortu zuen musika eta moldatu letra.

Baina euskal tradiziara ere jo izan du Imanol Urbietak haur kantak sortzerakoan edota musikatzerakoan. Horretarako, Azkue, Onaindia *Mila olerki eder*, Salaberri, Salvatore Mitxelena, Arrese-Beitia, Nemesio Etxaniz eta beste hainbat idazleren olerkietara jo du Imanolek. Horregatik dute halako herri-sena eta kutsu poetikoa berak sortutako abestiek.

Zaireraino ere iritsi da Imanol Urbietaren musika. 1989an, Zaireko Kansenia herrira joan ziren Xirula Mirula eskolatik grabatzeko tramankuluak hartuta eta han bertan grabatu zuten *Kansenia koralez koral* diskoa. Disko horrekin ateratako dirua hara bidali zuten, han Xirula Mirula izeneko eskola berri bat eraikitzeko. Eta Kansenian ere bada jadanik Xirula Mirula izeneko eskola bat.

Urte luzetan jardun du Imanol Urbietak musika metodoak, abestiak, olerkiak sortzen. Eta duela gutxi arte, jubilatuta egonik ere Zarauzko jubilatuen "Udaberri" korua zuzendu du, sendagileak uzteko agindua eman dion arte.

Bibliografia

- Ochote Oleskariak 1*, diskoa, Columbia, 1962.
- Ochote Oleskariak 2*, diskoa, Columbia, 1963.
- Ochote Oleskariak 3*, diskoa, Columbia, 1964.
- Haur kantariak*, diskoa, Belter, 1967.
- Oleskariak, Euskadi kanta*, diskoa, Hispavox, 1971.
- Oleskariak, Irrintziña*, diskoa, Hispavox, 1971.
- Haur kantarien birlorak*, liburua eta 4 zinta, Zarauzko ikastola, 1974.
- Ikastolarako deia*, diskoa, Zarauzko ikastola, 1974.
- Behin batean*, diskoa, Zarauzko ikastola, 1974.
- Amonaren kutxan*, diskoa, Zarauzko ikastola, 1974.

- Amets egin nuen bart*, diskoa, Zarauzko ikastola, 1974.
- Nire lehen hitzak euskaraz*, zinta 1, Axular-Gordailu, 1977.
- Xirula Mirula*: liburua, Euskadiko Kutxa, 1978.
- Xirula Mirula*: 4 zinta, IZ, 1978.
- Kriskitin kraskitin*: diskoa/zinta, IZ, 1979.
- Txalo pintxalo*, zinta, Erein, 1980.
- Ikusi makusi*, zinta, Hordago, 1980.
- Atotxa giroan*: zinta, IZ, 1981.
- Xixupika 1*, liburua, Elkar-GIE, 1981,
- Psikofonia*, diskoa, Xoxoa, 1981.
- Jolasmotrizitatea 1*, diskoa, Xoxoa, 1981.
- Jolasmotrizitatea 2*, diskoa, Xoxoa, 1981.
- Fonemafonia*, diskoa, Xoxoa, 1981.
- Ipuinak 1*, diskoa, Xoxoa, 1981.
- Ipuinak 2*, diskoa, Xoxoa, 1981.
- Bertsolaritzako doinu zaharrak 1*, diskoa, GIE.
- Bertsolaritzako doinu zaharrak 2*, diskoa, GIE.
- Xixupika 2*, liburua, Elkar-GIE, 1983.
- Fonogrina*, diskoa, Elkar, 1983.
- Jolasmotrizitatea 1*, diskoa, Elkar, 1983.
- Jolasmotrizitatea 2*, diskoa, Elkar, 1983.
- Fonemafonia 1*, diskoa, Elkar, 1983.
- Fonemafonia 2*, diskoa, Elkar, 1983.
- Fonemafonia 3*, diskoa, Elkar, 1983.
- Jolasean. Haurrak euskalduntzen bideoaren bidez*, liburua, Eusko Jaurlaritza, Euskara Zerbitzua, 1983.
- Jolasean. Haurrak euskalduntzen bideoaren bidez*, bideoa, Eusko Jaurlaritza, Euskara Zerbitzua, 1983.
- Bremengo musikariak*, Ipuin klasikoak, diskoa, Elkar, 1984.
- Hamelingo xirularia*, Ipuin klasikoak, diskoa, Elkar, 1984.
- Txokolatzeko etxea*, Ipuin klasikoak, diskoa, Elkar, 1984.
- Pinotxo*, Ipuin klasikoak, diskoa, Elkar, 1984.
- Gulliber*, Ipuin klasikoak, diskoa, Elkar, 1984.
- Hiru txerrikumeak*, Ipuin klasikoak, diskoa, Elkar, 1984.
- Musika Hezkuntza Eskolaurrean. Haurrak euskalduntzen bideoaren bidez*, liburua, Eusko Jaurlaritza, Euskara Zerbitzua, 1985.
- Musika Hezkuntza Eskolaurrean. Haurrak euskalduntzen bideoaren bidez*, bideoa, Eusko Jaurlaritza,

- Euskara Zerbitzua, 1985.
- Xixupika 3*, liburua, Elkar-GIE, 1985.
- Kalez kale*, diskoa, Elkar, 1985.
- Jolasean eta kantuan*, diskoa, Elkar, 1985.
- Tiki-taka menditik*, diskoa, Elkar, 1985.
- Ahomizkan*, diskoa, Elkar, 1985.
- Hitzez eta hotsez*, diskoa, Elkar, 1985.
- Aizu, aizu*, diskoa, Elkar, 1985.
- Gabon gauean... Xirula Mirula*, diskoa, Elkar, 1985.
- Txano gorritxo*, Kanta-kanta, kontu kontari, diskoa, Elkar, 1985.
- Tartalo*, Kanta-kanta, kontu kontari, diskoa, Elkar, 1985.
- Ziripot*, Kanta-kanta, kontu kontari, diskoa, Elkar, 1985.
- Urki*, Kanta-kanta, kontu kontari, diskoa, Elkar, 1985.
- Mariona*, Kanta-kanta, kontu kontari, diskoa, Elkar, 1985.
- Mari Txindoki*, Kanta-kanta, kontu kontari, diskoa, Elkar, 1985.
- Mamurroak*, Kanta-kanta, kontu kontari, diskoa, Elkar, 1985.
- Mikelandegi zaharreko ipuin eta bertsoak*, 12 liburu, 60 ipuin, Sendoa, 1986.
- Borobil, haurrentzako programaren 13 kapituluentzat musika*, diskoa, ETB, 1986.
- Banan banan, haurrentzako programaren 180 kapituluentzat musika*, diskoa, ETB, 1987.
- Kilometroak 87*, diskoa, Elkar, 1987.
- Amets*, diskoa, Elkar, 1987.
- Lau katu eta danbor bat*, liburua, Txalaparta, 1987.
- Lau katu eta danbor bat 1*, diskoa, Txalaparta, 1987.
- Lau katu eta danbor bat 2*, diskoa, Txalaparta, 1987.
- Banan banan*, diskoa, ETB, 1987.
- Haur kantarien birlorak*, liburua, Elkar, 1988.
- Étapin etapun*, diskoa, Elkar, 1988.
- Behin joan nintzen*, diskoa, Elkar, 1988.
- Kanpaldian*, diskoa, Elkar, 1988.
- Araba Euskaraz 88, Alavatik Arabara*, diskoa, Elkar, 1988.
- Bertso tren*, diskoa, Elkar-GIE, 1988.
- Telekantak*, diskoa, ETB, 1988.
- Banan banan, kantuan eta dantzan*, diskoa, ETB, 1988.
- Sustrai bila*, diskoa, Elkar, 1989.
- Koralez koral*, diskoa, Elkar, 1989.
- Bertso galaxia*, diskoa, Elkar-GIE, 1989.

- Bertso ostatua*, diskoa, Elkar-GIE, 1990.
- Haurtxoa 1, ipuinen abestiak*, diskoa, Elkar-GIE, 1990.
- Haurtxoa 1, haur kantak 1*, diskoa, Elkar-GIE, 1990.
- Haurtxoa 1, haur kantak 2*, diskoa, Elkar-GIE, 1990.
- Arkatza Proiektua*, diskoa, Edebe-Giltza, 1990.
- Kilometroak 91 Bergaran*, diskoa, Elkar, 1991.
- Haurtxoa bi, ipuinen abestiak*, diskoa, Elkar-GIE, 1991.
- Haurtxoa bi, haur kantak 1*, diskoa, Elkar-GIE, 1991.
- Haurtxoa bi, haur kantak 2*, diskoa, Elkar-GIE, 1991.
- Kansenia koralez koral*, diskoa, Xirula Mirula, (Zairen grabatua), 1991.
- Ranroberran, jolaserritmika*, bideoa, Xirula Mirula, 1991.
- Ranroberran, dantzaerritmika*, bideoa, Xirula Mirula, 1991.
- Ranroberran, entzumen hezkuntza 1*, bideoa, Xirula Mirula, 1991.
- Ranroberran, entzumen hezkuntza 2*, bideoa, Xirula Mirula, 1992.
- Ranroberran, ahots hezkuntza 1*, bideoa, Xirula Mirula, 1992.
- Haurtxoa hiru, ipuinen abestiak*, diskoa, Elkar-GIE, 1992.
- Haurtxoa hiru, haur kantak 1*, diskoa, Elkar-GIE, 1992.
- Haurtxoa hiru, haur kantak 2*, diskoa, Elkar-GIE, 1992.
- Ranroberran, musika tresnen hezkuntza 1*, bideoa, Xirula Mirula, 1992.
- Ranroberran, musika tresnen hezkuntza 2*, bideoa, Xirula Mirula, 1992.
- Axelko. Musika gidaliburua*, liburua, Elkar-GIE, 1993.
- Axelko. Lan-koaderno 1*, liburua, Elkar-GIE, 1993.
- Axelko. Lan-koaderno 2*, liburua, Elkar-GIE, 1993.
- Axelko. Musika 1, lehena*, diskoa, Elkar-GIE, 1993.
- Axelko. Musika 1, bigarrena*, diskoa, Elkar-GIE, 1993.
- Axelko. Musika 1, hirugarrena*, diskoa, Elkar-GIE, 1993.
- Axelko. Musika 2, lehena*, diskoa, Elkar-GIE, 1993.
- Axelko. Musika 2, bigarrena*, diskoa, Elkar-GIE, 1993.
- Axelko. Musika 2, hirugarrena*, diskoa, Elkar-GIE, 1993.
- Educación artística 2, Música*, liburua, Santillana, 1993.
- Educación artística 2, Música*, diskoa, Santillana, 1993.
- Educación artística 3, Música, guía del profesor*, liburua, Santillana, 1993.
- Educación artística 3, Música, cuaderno de actividades*, liburua, Santillana, 1993.
- Educación artística 3-1, Música*, diskoa, Santillana, 1993.
- Educación artística 3-2, Música*, diskoa, Santillana, 1993.
- Educación artística 4, Música, guía del profesor*, liburua, Santillana, 1993.

- Educación artística 4, Música, cuaderno de actividades*, liburua, Santillana, 1993.
- Educación artística 4-1, Música*, diskoa, Santillana, 1993.
- Educación artística 4-2, Música*, diskoa, Santillana, 1993.
- Otsoko. Musika gidaliburua*, liburua, Elkar-GIE, 1994.
- Otsoko. Lan-koaderno 1*, liburua, Elkar-GIE, 1994.
- Otsoko. Lan-koaderno 2*, liburua, Elkar-GIE, 1994.
- Otsoko. Musika 3, lehena*, diskoa, Elkar-GIE, 1994.
- Otsoko. Musika 3, bigarrena*, diskoa, Elkar-GIE, 1994.
- Otsoko. Musika 4, lehena*, diskoa, Elkar-GIE, 1994.
- Otsoko. Musika 4, bigarrena*, diskoa, Elkar-GIE, 1994.
- Musikaren txokoa 1*, bideoa, Xirula Mirula, 1994.
- Musikaren txokoa 2*, bideoa, Xirula Mirula, 1994.
- Txiki-txiki-txikia 1*, bideoa, Xirula Mirula, 1994.
- Txiki-txiki-txikia 2*, bideoa, Xirula Mirula, 1994.
- Educación artística 5, Música, guía del profesor*, liburua, Santillana, 1994.
- Educación artística 5, Música, cuaderno de actividades*, liburua, Santillana, 1994.
- Educación artística 5-1, Música*, diskoa, Santillana, 1994.
- Educación artística 5-2, Música*, diskoa, Santillana, 1994.
- Educación artística 6, Música, guía del profesor*, liburua, Santillana, 1994.
- Educación artística 6, Música, cuaderno de actividades*, liburua, Santillana, 1994.
- Educación artística 6-1, Música*, diskoa, Santillana, 1994.
- Educación artística 6-2, Música*, diskoa, Santillana, 1994.
- Beleko. Musika gidaliburua*, liburua, Elkar-GIE, 1995.
- Beleko. Lan-koaderno 1*, liburua, Elkar-GIE, 1995.
- Beleko. Lan-koaderno 2*, liburua, Elkar-GIE, 1995.
- Beleko. Musika 5, lehena*, diskoa, Elkar-GIE, 1995.
- Beleko. Musika 5, bigarrena*, diskoa, Elkar-GIE, 1995.
- Beleko. Musika 6, lehena*, diskoa, Elkar-GIE, 1995.
- Beleko. Musika 6, bigarrena*, diskoa, Elkar-GIE, 1995.
- Euskarazko zubia 1*, diskoa, Zubia-Santillana, 1995.
- Euskarazko zubia 2*, diskoa, Zubia-Santillana, 1995.
- Mamua proiektua*, diskoa, Edebe-Giltza, 1995.
- Tximinoa proiektua*, diskoa, Edebe-Giltza, 1995.
- Galtzagorri proiektua*, diskoa, Edebe-Giltza, 1995.
- Euskara 1*, diskoa, Edebe-Giltza, 1995.
- Ertain-ertain-ertaina 1*, bideoa, Xirula Mirula, 1995.

- Ertain-ertain-ertaina 2*, bideoa, Xirula Mirula, 1995.
- Dilin-dalan, ipuinak eta kantuak 1 eta 2*, diskoa, Xirula Mirula, 1996.
- Haur kantuen bilduma*, diskoa, Elkar, 1996.
- Euskara 2*, diskoa, Edebe-Giltza, 1996.
- Handi-handi-handia 1*, bideoa, Xirula Mirula, 1996.
- Handi-handi-handia 2*, bideoa, Xirula Mirula, 1996.
- Kukubiku*, bideoa, Xirula Mirula, 1996.
- Cuentos y canciones para niños de 3 años – 1*, diskoa, Santillana, 1996.
- Cuentos y canciones para niños de 3 años – 2*, diskoa, Santillana, 1996.
- Cuentos y canciones para niños de 4 años – 1*, diskoa, Santillana, 1996.
- Cuentos y canciones para niños de 4 años – 2*, diskoa, Santillana, 1996.
- Calamito, leer y escribir*, diskoa, Santillana, 1996.
- Mugi-Mugi 1*, bideoa, Xirula Mirula, 1997.
- Mugi-Mugi 2*, bideoa, Xirula Mirula, 1997.
- Mugi-Mugi 3*, bideoa, Xirula Mirula, 1997.
- Mugi-Mugi 4*, bideoa, Xirula Mirula, 1997.
- Amianiku*, bideoa, Xirula Mirula, 1997.
- Educación artística primaria, Música 1, guía del profesor*, liburua, Santillana, 1997.
- Educación artística primaria, Música 1, cuaderno de actividades*, liburua, Santillana, 1997.
- Educación artística primaria, Música 1*, diskoa, Santillana, 1997.
- Educación artística primaria, Música 2, guía del profesor*, liburua, Santillana, 1997.
- Educación artística primaria, Música 2, cuaderno de actividades*, liburua, Santillana, 1997.
- Educación artística primaria, Música 2*, diskoa, Santillana, 1997.
- Badok hamalau A*, bideoa, Xirula Mirula, 1998.
- Badok hamalau B*, bideoa, Xirula Mirula, 1998.
- Badok hamalau C*, bideoa, Xirula Mirula, 1998.
- Mugimendua eta dantza*, bideoa, Xirula Mirula, 1998.
- Antzinaroa, Erdi Aroa eta Errenazimendua*, bideoa, Xirula Mirula, 1998.
- Barrokoa*, bideoa, Xirula Mirula, 1998.
- Educación artística primaria, Música 3, guía del profesor*, liburua, Santillana, 1998.
- Educación artística primaria, Música 3, cuaderno de actividades*, liburua, Santillana, 1998.
- Educación artística primaria, Música 3*, diskoa, Santillana, 1998.

- Educación artística primaria, Música 4, guía del profesor*, liburua, Santillana, 1998.
- Educación artística primaria, Música 4, cuaderno de actividades*, liburua, Santillana, 1998.
- Educación artística primaria, Música 4*, diskoa, Santillana, 1998.
- Tu-tuuu proiektua 1 eta 2*, diskoa, Edebe-Giltza, 1999.
- Hizkuntza eta literatura 1*, diskoa, Edebe-Giltza, 1999.
- Urtxintxa 3 urte, lehena*, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkarte, 1999.
- Urtxintxa 3 urte, bigarrena*, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkarte, 1999.
- Urtxintxa 3 urte, hirugarrena*, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkarte, 1999.
- Folk musika*, bideoa, Xirula Mirula, 1999.
- Pop-Rock musikak*, bideoa, Xirula Mirula, 1999.
- Musika eta ahotsa*, bideoa, Xirula Mirula, 1999.
- Educación artística primaria, Música 5, guía del profesor*, liburua, Santillana, 1999.
- Educación artística primaria, Música 5, cuaderno de actividades*, liburua, Santillana, 1999.
- Educación artística primaria, Música 5*, diskoa, Santillana, 1999.
- Educación artística primaria, Música 6, guía del profesor*, liburua, Santillana, 1999.
- Educación artística primaria, Música 6, cuaderno de actividades*, liburua, Santillana, 1999.
- Educación artística primaria, Música 6*, diskoa, Santillana, 1999.
- Urtxintxa 4 urte, lehena*, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkarte, 2000.
- Urtxintxa 4 urte, bigarrena*, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkarte, 2000.
- Urtxintxa 4 urte, hirugarrena*, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkarte, 2000.
- Zala eta Parta*, diskoa, Ibaizabal, 2000.
- Kun-kun lolo*, diskoa, Xirula Mirula, 2000.
- Boing-boing proiektua 1 eta 2*, diskoa, Edebe-Giltza, 2000.
- Glo-glo proiektua 1 eta 2*, diskoa, Edebe-Giltza, 2000.
- Filis-flas proiektua 1 eta 2*, diskoa, Edebe-Giltza, 2000.
- Hizkuntza eta literatura 2*, diskoa, Edebe-Giltza, 2000.
- Klasizismoa*, bideoa, Xirula Mirula, 2000.
- Erromantizismoa*, bideoa, Xirula Mirula, 2000.
- Euskal klasikoak*, bideoa, Xirula Mirula, 2001.
- Musikarien merkatu txikia*, bideoa, Xirula Mirula, 2001.
- Urtxintxa 5 urte, lehena*, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkarte, 2001.
- Urtxintxa 5 urte, bigarrena*, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkarte, 2001.
- Urtxintxa 5 urte, hirugarrena*, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkarte, 2001.

Bizarzuri, diskoa, Xirula Mirula 2001.

Txin eta Txan, diskoa, Ibaizabal, 2001.

Txanela. Musika, lan-koadernoa 1, liburua, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2002.

Txanela. Musika 1, jarduerak, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2002.

Txanela. Musika 1, abestiak, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2002.

Plisti, diskoa, Ibaizabal, 2002.

Biri-Biri, diskoa, Ibaizabal, 2002.

Musika nazionalista Errusian, bideoa, Xirula Mirula, 2002.

Musika nazionalista Norvegian eta Txekian, bideoa, Xirula Mirula, 2002.

Txanela. Musika, lan-koadernoa 2, liburua, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2003.

Txanela. Musika 2, jarduerak, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2003.

Txanela. Musika 2, abestiak, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2003.

Euskal musikoak XIX. mendean, bideoa, Xirula Mirula, 2003.

Opera, Bel Canto, bideoa, Xirula Mirula, 2003.

Opera, Gora teloa, bideoa, Xirula Mirula, 2003.

Txanela. Musika, lan-koadernoa 3, liburua, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2004.

Txanela. Musika 3, jarduerak, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2004.

Txanela. Musika 3, abestiak, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2004.

Bazen behin..., diskoa, Xirula Mirula, 2004.

Euskal musikariak, bideoa, Xirula Mirula, 2004.

Kataluniako musika nazionalista, bideoa, Xirula Mirula, 2004.

Txanela. Musika, lan-koadernoa 4, liburua, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2005.

Txanela. Musika 4, jarduerak, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2005.

Txanela. Musika 4, abestiak, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2005.

Euskal nazionalismoa, bideoa, Xirula Mirula, 2005.

Frantziako musikaren esnaera, bideoa, Xirula Mirula, 2005.

Txanela. Musika, lan-koadernoa 5, liburua, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2006.

Txanela. Musika 5, jarduerak, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2006.

Txanela. Musika 5, abestiak, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2006.

Kukuketan, jolaserako abestiak, diskoa, Xirula Mirula, 2006.

Txanela. Musika, lan-koadernoa 6, liburua, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2007.

Txanela. Musika 6, jarduerak, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2007.

Txanela. Musika 6, abestiak, diskoa, Elkarlanean-Ikastolen Elkartea, 2007.

Canciones infantiles, diskoa, Susaeta, 2008.

Imanol Urbietta. Nire ibilbide pedagogikoa, liburua eta diskoa, Elkar, 2009.

Txanpirrin pintxona, liburua eta diskoa, Elkar, 2009.

Aitona-amonekin kantari, diskoa, Elkar 2010.

Sariak

Zarauzko Kultur Merezimenduaren Domina, 1996, Zarauzko udalak, urte eta arlo askotako lanetengabea saritzeko.

“Imanol Urbietta, lagunak zuri kantari” omenaldia, 2002, euskal kantari eta musikariek.

Anton Abbadia saria, 2007, Gipuzkoako Foru Aldundiak, euskarari egindako ekarpenagatik.

Donostiako Orfeoia – UPV/EHU saria, 2009, lan oparo eta emankorragatik.

Argizaiola saria, 2010, Durangoko Gerediaga Elkarteak euskal kulturari egindako ekarpenagatik (www.imanolurbietta.blogspot.com).

Azterketa literarioa eta balorazioa

Imanol Urbietak Oleskariak zortzikotearekin eman zuen ezagutze-
ra bere burua musika munduan, baina berehala heldu zion haur
kantagintzari ere eta bere lehen garaiko kantak herri tradizioetik jasota-
ko abestiak izan ziren, horietako batzuk poesiaz, lirismoz eta erro-
mantizismoz beteak: *Zeruko izar ederrak*, *Iloba laztana*, *Behin joan
nintzan azokara*, *Euskera, oi euskera*, *Atzo tuntun gaur ere tuntun*,
Iruten ari nuzu, *Errekatxo kantari gulu-gulu-gulu*, *Akerra ikusi degu*,
Binbili bonbolo, *Bat eta bi*, *Uso txuria...*

Azter dezagun abesti horietako batzuen indar poetikoa.

*Errekatxo kantari,
gulu-gulu-gulu;
haurtxoak inguruan
jostatu ohi dugu.
Gulu-gulu-gulu-gu,
gulu-gulu-gulu,
errekatxoak han du
bere zurrumurru.*

Nemesio Etxaniz

Errekatxoaren magia, murmurioa eta giro jostalaria iradokitzen digu abesti zoragarri honek. Olerki labur honetako onomatopeiak, erritmoa eta errimak mezu poetiko sakona eskaintzera datoz. Eta musikarekin zirrara gozoagoa eragiten dizu oraindik zure izate osoan, bereziki haur baten, Margarita Azpitarteren, ahotsean abestuta entzuten baduzu, Imanol Urbietaren lehen diskoan bezala. Lehen disko honetako abesti guztiak oiloipurdia jartzeko modukoak ziren, kontuan hartzen badugu 1967. urtea zela, frankismo garaiko aro iluna, eta euskara zokoratuta zegoela elizara eta sukaldeko supazterrera. 1960 inguruan hasiak ziren jadanik lehenengo ikastolak eta ondo baino hobeto zetozen honelako olerkiak eta abestiak gure hizkuntzaren edertasunaz jabetzeko eta gure arbasoek utzitako harribitxia, euskara, baloratzeko.

Eta honetarako ere, euskara baloratzeko, aukeratu zuen Imanolek abesti eder askoa, Felipe Arrese Beitiaren olerki batean oinarritua eta Joxeanek, Imanolen semeak, kantatzeko bereziki egina.

*Euskera, oi euskera
sutan da gorderik
mendez mende egoki
euskaldun gogoia.
Euskaldun jaiο nintzen
euskaldun hazi
euskera hutsik amak
zidan erakutsi.
Euskera maite-maite
zabiltz ne(re)kin beti,
euskera hil ezkerο
ez nuke nahi bizi.*

Euskera, oi euskara...

*Euskera egunez eta
euskera gabeaz
zahar ta gazteak beti
aditu gaitean.
Guztiok mintza (de)zagun
pozteko euskera
bihotzetik esanaz
euskaldunak gera.*

Geroxeago, 1974an etorri zen Imanol Urbietaren ekarpen izugarria haur kantagintzari eta haur literaturari, abesti haiek poesia hunkigarriak eta historia zirraragarriak gordetzen baitzituzten ikastolako ume etagaztetzoztat: *Haur kantarien birlorak* liburuaz ari naiz eta liburuarekin batera atera ziren lau kasete zoragarriez:

Ikastolarako deia, kasetea, Zarauzko ikastola, 1974.

Behin batean, kasetea, Zarauzko ikastola, 1974.

Amonaren kutxan, kasetea, Zarauzko ikastola, 1974.

Amets egin nuen bart, kasetea, Zarauzko ikastola, 1974.

Lau kasete hauetako abestiak egiteko lau idazle elkartu ziren, Joxe Antonio Ormazabal, Anjel Lertxundi, Juan Martin Elexpuru eta Imanol Urbietea bera, eta horien testuak erabiliz, abesti zoragarriak sortu zituen Imanolek. Abesti horietako asko eta asko oso ezagunak dira oraindik eta urte luzeetan abestu eta entzun dituzte Euskal Herriko umeek gozatuz eta beren imaginarioan gordez.

Has gaitezen abesti horietako batzuk eskaintzen eta aztertzen. Batzuk abesti narratiboak dira, istoriotxoak kontatzen dituztelako, baina aldi berean badute kutsu poetikoa, onomatopeietan, bizitzaren ikuspegiari, natura sentitzeko eran poesiaz beterik ere badaudelako. Letra txikian emango ditugu, bestela ia aldizkari osoko espazioa jango luketelako:

Astoa ikusi nuen

*Astoa ikusi nuen betaurrekoekin, / buruan txapela ta gabbardinarekin, /
ile luzea eta bibotearekin. / Hizketan egon nintzen atzo berarekin.*

*Astoak esan zidan triste zegoela, / oso zatarra zela bere ikastola, /
berak gure gelara etorri nahi zuela, / gure artean ondo konponduko zela.*

*Baietz esan nion nik, lasai etortzeko, / arkatza eta bloka dendan erosteko,
astoa izan arren trankil egoteko, / asko ikasi eta txintxo portatzeko.*

(...)

Behin batean

*Behin batean ihes ikastolatik nintzela
autoan joan nintzen aitaren baserrira.*

Autoan nindoala po, po, po, po.

*Behin batean ihes ikastolatik nintzela
trenean joan nintzen aitaren baserrira.*

Treanean nindoala uh, uh, uh, uh.

Autoan nindoala po, po, po, po.

*Behin batean ihes ikastolatik nintzela
bizikletan joan nintzen aitaren baserrira.*

Bizikletan nindoala trin, trin, trin, trin.

Treanean nindoala uh, uh, uh, uh.

Autoan nindoala po, po, po, po.

*(Zaldian, motorrean, txalupan, eskiatuz... joango da
abestian zehar.)*

Plisti plaust

*Plisti, plasta, plisti, plaust, / mela-mela ta blai-blai. (bis)
Zaparrada, zipriztin,
harrikoxkor ta buztin.*

*Bota berri ta guzti irten dut etxetik, / gaeuz egin du eta
euria gogotik. /*

*Putzutuan ez sartzeko nire amak esan dit. /
Berak esandakoa egin behar beti.*

*Zein ederki nabilen zipriztin zaratan, /
putzuan sartu arren, ez zait sartzan botan. /*

*Gero probatuko dut sakonagoetan. / Haundiek
ez dakite bizipoza zer dan.*

(...)

Egur bat egur bi

*Egur bat, egur bi, / aroztegian nabil. /
Zerrak zirrin-zirrin zar, / mailuak tikitauka, /
egur zatiak negarrez. / Aroztegian nabil.*

(...)

*Iltze bat, iltze bi, / josi ditut lau aulki, /
lanean egin (e)zazu / jolastu nahi baduzu. /
Hogeita bat, hogeita bi, / aroztegian nabil.*

Joxepa eta Joxepe

Joxepa eta Joxepe, / Joxepatxo eta Josetxo. /

Familia abeslari bat / laurek osatzen digute.

Ñem, ñem, ñem . . . . . (keinuka: biboliña)

Po, po, po . . . . . (keinuka: tronboia)

Ku, ku, ku, kukurrukuku . . . . (keinuka: oilarra)

Pi, pi, pi, pipiripipi . . . . . (keinuka: txoriñoa)

Ta, ta, ta . . . . . (keinuka: txaloa)

Udaberria

Lore ganean / bunburrin burrunka /

erletxo dabil / hega-hegaka.

Txori txikiak / txiruli-rulika /

adar artean / saltari saltaka.

Zelai guztitan / kilkerak kantari /

arkumetxoak / bertan jostalari.

Udaberria daukagu atarin.

Tximeleta mendian

Tximeleta mendian / lore baten ganean. /

Hegoak geldi zeuzkan / gaixoturik zegoan.

Tximeleta bakarrik, / tximeleta tristerik. /

Mork nahi luke sendatu / tximeletatxo hori?

Lorez lore hor dabil / burrun-burrin erlea. /

Ikusiko ote du / tximeleta gaixoa?

(...)

Ganbarako xagutxoak

Xagutxo batzuekin bizi naiz ganbaran. / Ez dakit hogei

edo hogeita bost geran. /

Nik erakusten diet xaguei hizketan, / eta xaguek neri,

berriz, lapurretan.

Xagutxo batzuekin / bizi naiz ganbaran.

Goizetan xagu denak nirekin ikasten, / arkatza hartu

eta orrian idazten. /

Errekreo garaian guztiok jolasten, / ikasiko dute, bai,

laster irakurtzen.

Goizetan xagu denak / nirekin ikasten.

Muturrak luxe-luxe jateko garaian, / kriskiti-kraska
gazta bukatu artean. /
Gero bibotetxoak txukundutakoan, / bakoitza sartzen
gara geure zuloetxoan.
Muturrak luxe-luxe / jateko garaian.

Goizetan ikasi (e)ta arratsaldetan lo, / gaua etorriko da la-
purretarako. /
Hankak arinak eta hortzak zorrotzago, / horrela ibiltzen
gara xaguak gauero.
Goizetan ikasi / (e)ta arratsaldetan lo.

Izan nahi al duzue zuek ere xagu? / Zuentzako tokia
ganbaran badugu. /
Xagu harrigarri bat ere badaukagu. / Xagu izan nahi duna
xagu bihurtzen du.
Izan nahi al duzue / zuek ere xagu?

Gerrarik ez, aita

Amets egin nuen bart / gerrara nindoala; /
egurrezko zaldia, / egurrezko ezpata bat. /
Ama negarrez neukan, / zakurtxoaz zaunkari. /
"Aitaren " egin eta / ekin nion bideari.
Pon, poropon, poron, pon, pon.

Gure zelai berdea / horiz margotu zuten, /
zuhaitza horia zen / horiak lore guztiak. /
Ezpata utzi eta / hartzen ditut margoak, /
txuri, gorri ta orlegiz / margotzen hasiko naiz.
Pon, poropon, poron, pon, pon.

Aurrera banindoan / trankan trankan zaldian. /
Ezpata sentitzen nuen / zintzilikan gerrian. /
Menditik zetozkidan / etsaiak bost milaka. /
Zalditik jaitsi eta / astindu nuen ezpata.
Pon, poropon, poron, pon, pon.

(...)

Ai, ai, ama

Baloi bat besapean / hondartzara noa. /

Ai, ai, ama, hondartzara noa.

Lehenengo ostikadan / joan zait uretara. /

Ai, ai, ama, joan zait uretara.

Gero ta barrurago / badoa, badoa, /

negarrez arrantzaka / banator etxera. /

Ai, ai, ama, banator etxera.

Pala bat besapean / hondartzara noa. /

Ai, ai, ama, hondartzara noa.

Egin dut gaztelu bat / hiru dorrekua. /

Ai, ai, ama, hiru dorrekua.

Olatu zakar batek / hondatu dit dena. /

Negarrez arrantzaka / banator etxera. /

Ai, ai, ama, banator etxera.

(...)

Azokan

*Goizean jaiki eta jantzi dut astoa; / ez da oso polita
haren soinekoa. /*

*Gosaltzen eman diot ur pixkat ta lastoa / sagarrez kargatu
dut nire astotxo.*

*Kalera iritsi naiz zortzi t'erdietan. / Feria izaten da ostegun
goizetan. /*

*Dendatxo bat jarri dut kale bazter batean, / beste mila
dendatxo dauzkat inguruan.*

*Batek intxaurrak eta besteak pikuak. / Andere gizen batek
koneju ta oiloak. /*

*Txantxilero ihar batek zilarrezko orraziak. / Denetik
erosten du jendeak ferian.*

*Txerriak kurrin-kurrin plazaren erdian, / asto zaharren
arrantzak eliz atarian. /*

*Txingurriak bezala ikusmiran jendea, / globo txuri-gorriak
dabiltza aidean.*

*Sagarrak saldu ditut, banoa etxera. / Astoa hartu eta
nire baserrira. /*

*Elizako dorrean hamabiak bai dira. / Tilin-talan kanpaiak,
gora ta behera.*

Bilintx balantx

*Bilintx-balantx / txalupak ur gainean. / Bilintx-balantx /
itsas zabalean.*

*Ostegun goiz batean / hondartzara joan gera, / ikastola
itxi eta / marrazki lanera.*

*Jauregi bat egin dugu / zazpi torreduna, / gainean zabalik
/ ikurrin euskalduna.*

*Eneko hor nun dabilen / muskerra marrazten, / orlegia
bizkarra / mingaina luzatzen.*

*Hondarrez kata beltza / marraztu du Maitenak. / Bizirik
dagoela / dirudi benetan.*

(...)

Mac Mikel

*Mac Mikel, / Mac Mikel badoa, / zaldi pinto baten gainean, /
kantu bat ahoan, / pistolak gerrian, / Mac Mikel badoa
zaldian.*

*Goizetik eguzkipean, / Mac Mikel onbidean, /
mendiko zazpi lapurrak / menperatuak zitun.*

Pun, pun, aaah!

*Arratsaldez bazetorren / lapurrekin herrira, /
xerifak ez zion ordaindu / agindu zuen hainbat.*

*Apatxeen lagun egin zen, / komantxeen maitale. /
Ez zuen izan gehiago / txuriekin traturik.*

Pun, pun, aaah.

*Hiltzaile bihurtu ziren / xerifaren lagunak. /
Tiroz argitu zen / apatxe guztien gau iluna.*

Ijitoen bataioa

*Frefristro, frefristro / kasta gogorra. /
Neskia baldin bada: Maritxu.*

*Frefristro, frefristro / kasta gogorra. /
Mutila baldin bada: Martintxo.*

*Ofisio: enpliao, astobuztanmoztaile /
edo txorroztaile joino.*

Oharra: Ijitoei jasotako letra izan behar du.

Jeiki hadi, mutil

Jeiki hadi, mutil. / Eperra ari duk. /

Jeiki hadi, mutil. / Sutopilen denok ongi gaituk.

Aurrera mutilak.

Egunsentia duk.

Euria goi ta behe. / Denok busti-busti. /

Euria goi ta behe. / Sutopilen denok ongi gaituk.

Aurrera mutilak.

Egunsentia duk.

Elurra mendian. / Denok txuri-txuri. /

Elurra mendian. / Sutopilen denok ongi gaituk.

Aurrera mutilak.

Egunsentia duk.

Gaztainak zintzilik. / Denok gose-gose. /

Gaztainak zintzilik. / Sutopilen denok ongi gaituk.

Aurrera mutilak.

Egunsentia duk.

Goazen, bai, etxera

Goazen, bai, etxera, / ondo jan eta lo egitera.

Bihar berriz etorriko gera, / gaurko jokoak jarraitzera.

Itxi dute giltzaz ikastola / gau on bat igaro dezala.

Ikastola utzi ta banoa / agur t'erdi, andereñoa.

Goazen, goazen, eufi. Goazen azkar. / Zeruan ilargi ta izar.

Lagunekin saltaka bidean, / laster naiz negarrez lurtean.

Ama daukat etxean nere zain. / Euri zaparrak jarri nau blai.

Artzaiarena (Orixe)

Negua joan da, / gaur udaberri. / Hoa, egun beltza. /

Hator, eguargi.

Estalki barruan / euri ta haiziak, / aurkitzen zidazten /

hezur-mamiak.

*Ostosketan laster / aitzulora ni: / baitare tximista /
nire atzetik.*

*Nire antza ardiak / begiak uzkur, / hausnarrean eta /
burua makur.*

*Joale-hots geldi / ta ituzurak / iluntzen zituzten /
artzai-egunak.*

*Baina, orain ardiak, / e(g)in zilipurdi, / ta eragin bizkor /
zintzarriari.*

Ametsa

*Txoria nintzela, txoria nintzela, / sinistu nuen sinistu. /
Amets polit hura, / amets polit hura, / gaur ere nahi nuke
sinistu.*

*Mendi eta zuhaitz / ez nuen, ez, beste etxerik, /
txiruli, txiruli, / egun guztian kantari. /*

*Txiruli, txiruli, txiruli, txiruli, / errekatxo guztietan /
txiruli, txiruli, txiruli, txiruli, / egiten nuen igeri.*

Zuhaitz adarretan / gora ta behera txio-txioka. /

Katagorritxoak / adarrez adar saltoka. /

*Txiruli, txiruli, txiruli, txiruli / guztiok elkarturikan, /
txiruli, txiruli, txiruli, txiruli, / jostatzen ginen kukuka.*

Lastoz ta belarrez / kabitxo bat egin nahi nuen. /

Zazpi arrautzatxo / kaban jarri nituen. /

Txiruli, txiruli, txiruli, txiruli, / txioka-txioka /

txiruli, txiruli, txiruli, txiruli, / txoritxoak jαιο ziren.

Irati mendian

*Nafarroa bidean / uztaillaren bostean, /
pagoen artean / jaso nuen etxea.*

A, ze pakea.

Nafarroa bidean / uztaillaren bostean.

Irati mendian, / errekaudian, / han pagadian. /

Trala, la, la, la, / ene laguna / hator gugana.

*Ez nintzen bakarrik / basadian kantari, /
zazpi lagun ginen / paradisuako atarin.*

Atoz, Katalin.

Ez nintzen bakarrik / basadian kantari.

*Pagadi barnean / galdu zaigu eguzkia. /
Sorginkeriz piztu da / Irati mendia.*

Atoz, maitia.

Pagadi barnean / galdu zaigu eguzkia.

*Suaren ondoan / gitarraren doinua, /
zoraturik daukat / ene bihotz barrua.*

Isil, mundua.

Suaren ondoan / gitarraren doinua.

*Iratiko gauak / kanta-iturri galduak, /
kantuz argirik da / baso ilun sorgindua.*

Hasi kantuan.

Iratiko gauak / kanta-iturri galduak.

Arraunkin trankin trankun

*Arraunkin trankin trankun / mailuaren hotsa. /
Horroko mutil horren / ezkontzeko poza.*

*Altuan San Bernardo, / bajuan Gordobil. /
Otxandioko plazan / danbolina dabil.*

*Altzola goitik dago / bai Mendaro baino. /
Mutila merkeago / bai neskatxa baino.*

*Mutila nahi duenak / beretzat erosi /
Arrateko zelain / txanponean zortzi.*

*Onak baldin badira / eztira garesti. /
Txarrak baldin badira / probatuta utzi.*

*Mendiolan ei dagoz / hiru neskatila. /
Asko egoten dira / eurei begira.*

(...)

Ziru, ziru, zira

*Bi ta bi lau dira. / Beste bi sei dira. /
Zeruan izar dizdirak. / Kulixkak zingiran, /
ziru, ziru, zira, / hegak jirabiran.*

*Udaberrian / zelai denak loretan lore, /
gaixoki dut bihotza / penaz ta dolorez. /
Udaran / kanta-kantari nonahi mendietan. /
Urrun zaitut, maitea, / bizi naiz penetan. /
Eliz-bidean otoika, / haserreka eta negarka. /*

*Adar baten gainean / karnaba kantari. /
Txiru-liru-lika.*

*Udazkenean / ihartu da ene larrosa, /
menditik ihesirik / datorkit bildotsa. /
Elurra mendian / errealdian izotza. /
Nahigabeturik daukat / neguan bihotza. /
Eliz-bidean otoika, / haserreka eta negarka. /
Adar baten gainean / karnaba kantari. /
Txiru-liru-lika.*

Elkar gaitezen

*Elkar gaitezen lagunak, / ilunik da eguna. /
Kanta beza euskaldunak / giza batasuna. /
Eskutik ondo loturik, / bihotzak zabalik, /
esan dezagun barrenetik: / anaiok, beti zutik. /
Gora euskal gogoa, / gora Jaungoikoa. /
Gora gure euskara, / gure geroa.*

Bakarrik eta libre

*Bakarrik eta libre badoa, / bakarrik eta libre gaztea, /
poltsikoan eskuak, / oinak arrastaka, / luzea da bidea. /
Bakarrik eta libre gauean. / Gauez argitzen zaio bidea, /
argitzen zelaia, / zuhaitzak, mendia. / Gauez badoa
gaztea.*

*Bidean zergatik? / Berak ba ote daki? /
Zertarako libre ta bakarrik?
Adi zak, gaztea: / apurtu kateak. /
Ez duk jakingo zer den pakea.
Kanta-kantari badoa / bide guztien ildoan.*

Goizeko matuti

*Goizeko matuti / goizeko matuti: / gaua ebaki, /
maitasuna indartu / gure bihotza ireki / goizeko matuti.*

*Din-dan kanpaiak / dan-din-dan bihotzak, / Euskal Herrian
entzun da /
egunsentiaren doinua, / oi, ai, ze poza leihora joatean /
haize eta eguzkia / sartu zaizkit nere barnean.*

*Txistuka haizea / dan-din-dan kanpaia, /
betiko entzun dira / haur guztien doinu alaiak. /
Abestia dut egunsenti hontan / nere pozaren ongiro, /*

haize geldi honen jario.

Alferraren leloak

*Lana badago egiteko / baina zaila da. /
Zerbait egin nahi dugu / baina hasi ezin gara.
Nahiago dugu egon / geure buruari begira.
Saririk ez duen lana / guretzat lana ez baita.
Bestek egin bezate / egongo gara begira.*

Martin txiki

*Martin txikik abarketak, / Martin txikik lapurretan.
Antzina Aralarren / jentilak nagusi. /
Luzeran omen ziren / hiru metro t'erdi, /
gorputz iletsua / ta aurpegiz itsusi, /
garirik ez zioten / eman nahi inori.*

*Soroetan garia / zeukaten ugari, /
etxeke apaletan / nahi beste ogi. /
Ataungo gizonak / ez zuten garirik /
aspalditik zebiltzan / harrapatu nahirik.*

*Martin txiki alkate / Ataunen zegoen, /
baietz garia kendu / berak esan zuen. /
Perretxiku aitzakiz / mendira joan zen. /
Jentil amona batek / eman zion gosaltzen.*

*Gari pila handi bat / zegoen ganbaran. /
Martinek baietz pasa / gainetik saltoan. /
Abiada hartuta, / plaust erdi-erdian. /
Abarkak bete-bete / herrira itzuli zan.*

Ilargia gaixo dago

*Itsasoa zebilen / kabitu ezinik, / dena bitsa ta orrua /
ez dakit zergatik. /
Olatuak zutituz / abiada harturik / salto egiten zuten /
hondartza ertzetik.*

*Ikastolako hormak / hasi da laztantzen, / neska-mutilak,
berriz, / puxka bat larritzen. /
Palatzadaka gero / leihotikan sartzen, / liburu eta arkatzak
/ uretan dantzatzen.*

*Txalupa bat kulunkan / zetorren leihora, / pozez zoratzen
denak / igo ziren hara. /
Arraunei eraginda / badoaz mendira / hutsik bilatu zuten /
baserri batera.*

*Konfunditu egin da, / esan zuen Patxik, / ibaiek bete dute
/ besteen iritziz. /
Ilargira begira / zer zuten ikusi? / Katarroa zeukala /
ta sudurra gorri.*

*Beltxino bele beltza / haurren laguna zan, / ezti ta
kafesnea / hartuta joan zan. /
Gustura hartu zituen / dranga-dranga edan. / Ilargia
sendatu / ta marea jaitsi zan.*

Atoz, maiteño

*Mara-mara ari du elurra mendian. / Mara-mara elur txuria
gau guztian. /*

*Arkumeak dilin-dalan aldapan behera, / biok bakarrik
mendian gelditu gera.*

*Atoz, maiteño, / atoz, gure aterpera, /
neguaren hotzberak elkarri kentzera. /
Sutondoan isilik maitatuko gera. /
Elurraren ihes dator hegabera. /
Atoz, maiteño, / atoz gure aterpera.*

*Pagadi barneko haizearen negarra. / Mendi artean
errekaxoen marmarra. /*

*Esaidazu behin baietz maitatzen nauzula. / Zu gabe
maiteminak hilko nau bestela.*

*Zuhaitzean idatzi dut zure izena, / berak bakarrik daki
zer den zoramena. /*

*Txoriak badoaz neguaren ihesi, / maitemin honekin
ezin ninteke bizi.*

A mutil kopetilun

*A, mutil kopetilun / begiak logure. /
Baietz uste duk baina / ez nauk hire gure.*

Ala jajai.

*Oraingo mutil zaharrek / zer duten merezi? /
Errekan beratuta / lexiban egosi.*

Ala jajai.

*Oraingo mutil zaharrek / duten fantasie. /
Soinean gerrikoa / bestek erosie.*

Ala jajai.

*Sagarra lore-lore / denbora denean. /
Gazteak hankak arin / soinua denean.*

Ala jajai.

*Eperrak kantatzen du / goizean ihintzean. /
Eztaiteke fiatu / mutilen hitzean.*

Ala jajai.

Kalaberak

*Kalaberak, / kalaberak, / dantzari ari dira gauean. /
Hilerrian / a ze festa. / Gitarra, danborra, tronpeta.*

*Eliz dorrean din-dan / gaueko hamabitan /
Goian ilargi betea denean, / karrasika lurrean, /
hego beltzak airean, / a ze kalaberen akelarrea.*

*Andoni eta Paulo / kanposantu bidean, /
kalaberen dantza zuten nabari: / kalaberak kantari, /
kalaberak kantari, / korrika heldu zioten bideari.*

Jo ta ke lanean

*Txingurri talde batean / lurrezko etxean /
hiru txingurritxo alfer / ederki bizi ziren. /
Denak elkarrekin beti / gau ta egun jolasean. /
Beste txingurri denak / jo ta ke lanean.*

*Mendirra joaten ziren / hirurak batera /
galtza motzak jantzi / eta errekan bainatzera. /
Kilkerra baten etxera / bazkaltzeko garaian,
ilundu eta gero / berandu etxera.*

*Lanik ez zuten egiten / txingurri alferrak. /
Negurako jana biltzen / beste lagun denak. /
Horrela igaro ziren / udarako egunak. /
Negua etorri zen, / goseak hirurak.*

*Txin-txingu txingu-txingi / hirurak kantari. /
Txingurri alferrak orain / dabiltz abeslari. /
Gitarra bat eskuetan / bizar luzearekin: /
horrela bizi dira / guztiz parregarri.*

Ikastolarako deia

Egunsentian jaikitzen naiz / txorien kantuarekin. /

Jainkoari eskaintzen diot / jaio den eguna.

Eliz-dorreetan kanpaiak, / dilin-dan, dilin-dan. /

Ikastolarako deia / errepikan ari da. /

Errepikan ari da ta, / goazen ikastolara.

Din-dan-din-don /

din-dan-din-don:

Aitatxo lanera joan zen / sukaldean dago ama. /

Garbi ta txukun jantziko naiz / amatxo laztana.

Gosaldu dut, ama banoa, / hartu ditut liburuak. /

Asko ikasi nahi dut eta, / muxu bat zuretzat.

Irteten naiz kalera eta / lagunekin ikustean /

kanta-kantari joango gera / eskola bidean.

Hemezortzi serore

Hemezortzi serore eta bortz emagin / buruz arindu

eta sartu dire sorgin. /

Uxta egiten dute larunbat gauerdin / erratz kirten

gainean zaldiz doazanin.

Uju-jupa labirulena, jupa-jipa beti, / hodei guztien azpitik

sasi guztien gainetik. /

Sorgin oroin Errege da akelarren jarri, / jupa erran

dezagun, beti bizi bedi.

Oilo beltz eder horrek daukan egitea, / emakume

zaharrenak sorgin bihurtzea. /

Karakak egin eta haren arrautzea, / bero-bero da baina

laster du hoztea.

Jakizu Zanpazarrek duela kargua, / gaixo idukitzeko

herri ingurua. /

Lumazko burukoan dauka deabrua, / penaz akabatzeke

gure medikua.

Ez dok hamahiru

*Errak bat. / Gure Jauna bera duk bat. /
Errak bi. / Erromako bi aldareak / gure Jauna bera
duk bat. /
Errak hiru. / Hiru Trinidadak / Erromako bi aldareak /
Gure Jauna bera duk bat. /
Errak lau. / Lau ebanjelariak / hiru Trinidadak /
Erromako bi aldareak / Gure Jauna bera
duk bat. /
Errak bost. / Jesukristoren llagak / lau ebanjelariak /
hiru Trinidadak /
Erromako bi aldareak / Gure Jauna bera
duk bat. /
Errak hamar. / Hamar mandamentuak / Jesukristoren
llagak / Lau ebanjelariak /
Hiru Trinidadak / Erromako bi aldareak /
Gure Jauna bera duk bat. /
Errak hamabi. / Hamabi apostolu / hamar mandamentuak
/ Jesukristoren llagak /
lau ebanjelariak / hiru Trinidadak / Erromako
bi aldareak / gure Jauna bera duk bat. /
Errak hamahiru. / Ez dok hamahiru. / Badok hamahiru. /
Oilarrak jotzen du munduan, / aingeru
ederrak zeruan, /
neure anima uzten diot / Andra Mariari
altzuan.*

Mendirik mendi

*Oihan beltzian / zeinen eder den / hosto berdea jalkitzen./
Han entzun ditut / egun goizian / txoriak kantuz erraiten: /
bi bihotz gazte / amodioak egin dituala juntatzen. /
Bozkariotan sartu naiz eta / orain hasten naiz kantatzen.*

*Mendirik mendi / goizean goizik / argi printzak sortaldetik./
Aldapan gora, / zelai barnetik / ardiak doaz ondotik. /
Iturburuan / makila utzirik, urez ezpainak bustirik, /
harkaitz gainetik, beso zabalik, / kanta dezagun gogotik.*

*Elur azpian, / mendi bideak, / elur artean loreak. /
Nora dijoaz, / nora hegaka, / ametsak gora-goraka? /
Borda barnean / bildots artean, kanta-kantari gauean. /
Zu lagun gazte, oroitu zaite, / zergatik zaitudan maite.*

Zizperriko kalean

Zizperriko kalean, kankarra batean, / andre bat erosi nuen
errial batean, /

zapatak garbitzeko euria denean, / itzalean egoteko
eguzki denean.

Furran darian, furran darian / furra fandangoa./

Ho(r)ixe duzu fandangoa / neure gustokoa.

Baratzeko pikuak hiru txorten ditu, / dantzan dabilentxo
horrek oinak arin ditu. /

Oinak arin-arinak, burua arinago, / dantzan hobeki daki
artajorran baino.

(...)

Badakit ba(d)ituzula bat eta bi ere, / esperantza galdurik
ez nago ni ere. /

“Ene txiki polita, ainitz maite zaitut, / zatozki ene zaldian
eramanen zaitut.”

Agur Euskal Herriari

Zazpi euskalerriek / bat egin dezagun. /

Guztiok beti-beti / gauden gu euskaldun.

Agur eta ohore / Euskal Herriari: /

Lapurdi, Baxenabar, / Zibero gainari. /

Bizkai, Napar, Gipuzko / eta Arabari. /

Zazpiak bat besarka / lot bitez elkarri.

Haritz eder bat bada / gure mendietan, /

zazpi adarrez dena / zabaltzen airetan. /

Frantzian, Espainian, / bi alderdietan: /

hemen hiru ta han lau, / bat da zazpieran.

Ez bahaiz, euskalduna, / lehen bezain haundi, /

apaldu gabe, xutik, / bederen egohadi. /

Odolez eta fedez, / beti berdin garbi, /

beti tink atxikia / hire euskarari.

Tik tiki tak

Atzo goizean / ikusi nuen gizon bat mendian. /

Hantxe zebilen / indarrez indar aizkolaria.

Tik-tiki-tak / tik-tiki-tak / ari zen mendian. /

Tik-tiki-tak / tik-tiki-tak / aizkolaria.

Tik-tik-tiki-tak / tik-tik-tiki-tak.

Jolasean nenbilen

Jolasean nenbilen / ilundu zenean. /

Kukua kantuan / hasi zen gauean. /

Kuku, kuku, kuku, kuku.

Trikitolariak

Trikitolariak / goizeko seietan / kalez kale doaz festetan. /

Egun berri on bat / doinu alaietan, / panderoa ari da

kaletan. /

*Ez egon pentsetan, / geroztik penetan. / Atozte gurekin
dantzetan.*

Pena da hemen irakurri dituzuen abesti hauek denak musika-ekin batera ez entzutea. Bakarren batzuk musika ezaguna izango duzue eta hor arituko zineten tarareatzen doinu eta guzti. Egia esan askoz alaiagoak, arinagoak eta esanguratsuagoak dira musika eta guzti entzunda. Horregatik izan zuten hainbesteko arrakasta plazaratu zirenean eta jarraitu dute izaten urte askoan. Musikalitatea, onomatopeiak, arintasuna, kutsu poetikoa, lirismoa, kutsu narratiboa, herrimina, herri zapaldu baten bizinahia eta bizipoza dago abesti hauetan. Ikastolen garai ilun haietan egunsenti indartsua izan ziren abesti hauek, bai musika aldetik eta bai poesia eta kontakizun aldetik. Gau iluna, trumoa, hotza, euria, elurra mara-mara, egunsentia, eguzkia, ilargia, oskarbia, hego haizea, hondartza, itsasoa, basoa, pagadia, arkumeak eta bildotsak, mendia, zelaia, errekatxo kantaria, zuhaitzak eta hostoak, loreak, festa, hilerria, kalaberak, kanpaiak, musika, doinu alaiak, amatxoren maitasuna, gazteen arteko lehen amodioa, egurrak eta aroztegia, ijitoak, tximeleta gaixoa eta erlea, asto betaurrekoduna... denetik dago abesti hauetan, bizitza bera bere poz eta tristurekin, bere gertaera gazi-gozeekin, baina guztien gainetik sentimendu mundua dago, haurrak bizi duen eta bizi behar duen sentimenduen eztanda eder hori. Abesti batzuek belusezko lirismo fina dute. Eta hau dena musika goxoz, arinez eta hunkigarritz hornitua. Euskal hezkuntza eta kultura mundua eskerrak eman beharrean dago Imanol Urbietari hain uzta oparo, aberats eta ederra eskaini zigulako urte zail haietan. Eta haur literatura munduak ere asko zor dio berak sortu zituelako Sutopil bezalako irudimenezko paradisuak edo gogorarazi zigulako Irati mendiko paradisu erreala. Onomato-

peiez beteriko bere abestiek ere kutsu poetiko aberatsa dute umeentzat eta bere istorio xelebreek (astoa, erlea, tximeleta, kalaberrak, Mac Mikel, aizkolaria, txingurriak, txoriak, errekatxoak...) indar izugarria dute eta euskal umeen imaginarioa betetzeko ohorea izan dute urte luzeetan.

Imanol Urbietarena da *Alaken!* izeneko kanta ere, nahiz eta *Haur kantarien birlorak* liburuan ez den ageri. Indar izugarria du, zer esaten ari zaren oso ondo ez badakizu ere. Horixe da abilitadea hitzekin jolastuz eta gozatuz ia ezer ez esatea, eta zuk uste izatea izugarria bota duzula hori kantatzean. Entzun, ahal baduzue, abesti zoragarri eta berezi hau:

Alaken! Alaken! Alapikulatunpaire, errespundelapikulatunpa, Jesus Maria Jainkoa zen. Oh leri lelo, zeinen den goxo, neguan etxe txokoa.

Baita ere aitortu nahi nuke Imanol Urbietak artista benetakoa izan zela abestiak eta letrak "ad hominem" edo "ad personam" sortzen, baina zentzu onean. Hau da pertsona konkretu batzuentzat eta egoera konkretu batzuetan abesti zoragarriak sortu zituen. Bat, Mikel izeneko mutiko batentzat izan omen zen. Beti indioekin eta bake-roekin ibiltzen omen zen, hauen marrazkiak egiten oso iaioa, baina beti bakeroak garaile, garai baten telebistak ematen zigun eredu jarraituz, noski. Eta Imanolek nola edo hala horri buelta eman behar ziola eta "Mac Mikel" ipuina eta abesti zoragarria sortu eta mutiko hura indioen alde jartzea lortu zuen. Eta bestea, "Ran roberran". Kasu honetan mutikoak "r" fonema ahoskatzeko arazoak zeuzkan eta egun batean etorri zitzaion Imanoli esanez Land Roverra eta ez dakit zer gehiago erosi ziotela, baina "r" guztiak frantsesen eran ahoskatuz. Eta Imanol Urbietak "Ran roberran, po, po, po, po, po..." abesti bikaina eta milaka aldiz errepikatua sortu zuen mutiko harentzat. Pozez gainezka jarri omen zen gure mutikoa eta gaur, 30 urte pasa ondoren, "r" lehen bezala ahoskatzen jarraitzen badu ere, ordura arte isilik egoten zena, handik aurrera zeharo "hitzontzi"bihurtu omen zen.

Imanolek idatzitako abestietan garbi ikusten da hurrek eta gaztetxoek dituzten barren-barreneko sentipenei hitza jartzen jakin duela eta haur eta gazte horiek benetan identifikatuta sentitu izan direla hitz

horiekin. Eta zergatik? Ba, bere lana ez delako laborategiko lana izan, haurrekin zuzen-zuzenean sortutakoa baizik.

Egia da Imanolek umeen mundua ezagutu eta bizi egin izan duela. Entzun bere hitz argigarri hauek:

«Haurrekin lanean ari garenontzat, kantatzen dugun kanta bakoitzean mundu osoa dago barneratuta, eta gure haurrarentzat kanta bakoitza istoriotxo baten kontakizuna da.

Kanta guztien barnean, bizitzak pentsarazi eta esanarazi digunaren laburpen xamurra besterik ez dago.

Haurrari esker, guk aspaldi hartan ikusiz eta entzunez izandako bizierak berpiztu zaizkigu.

Eta, zorionez, gu gara horren lekuko, haurrarendik geureganatu ahal izan dugu erantzun baikorrena. Eta mila bider, zorionez, guk hainbeste maite dugun haurtxoa beti prest ikusi dugu bere ideia berriak oparitzeko, bere sentierak komunikatzeko, bere barnea zabalik mantentzeko.

Gaur inongo lotsarik gabe esan dezakegu: Oi, nire haurtxo maite! Zurea nirea izatea lortu duzu. Eta, bide batez, nirea betiko zurea da. Eta poztasun handiz diot: NIREA ZUREA DA / ZUREA NIREA DA / ETA / BIONA GUZTIONA DA.» *Imanol Urbietta: "Nire ibilbide pedagogikoa" ELKAR, 2009.*

Lan hauez guztiez gain Imanolen liburuetan, *Xixupika, Xirula Mirula, Haurtxoa, Urtxintxa...* eta beste hainbat eta hainbatetan, ehundaka hitz-joko, ahokorapilo, onomatopeia, ipuin, olerki eta abesti ageri dira. Ekarpen izugarria haur hezkuntzari eta haur literaturari egindakoa.

Eta Imanol Urbietta inongo haur literaturako zerrendetan ikusiko ez duzunez, aipatu nahi nuke hemen berak idatzitako *Urte guztiko bertso eta ipuinak* bilduma, non hilabetez hilabete, hirurogei ipuin eskaintzen diren bakoitza bere bertsoarekin. Hamabi liburu dira, azal gogorarekin eskainita eta liburu bakoitzean bost ipuin. Sendoa argitaletxeak atera zuen liburu multzo hau kaxa gogor batean bilduta. Eta ipuin bakoitzari bertso bat dagokio. Liburukiek hilabeteen izenak daramatate. Honela daude banatuta liburukiak eta ipuinak:

1. URTARRILA

- *Tartalo jentila*
- *Martin Txiki*
- *Urki*
- *Kurri-kurri jentila*
- *Matias Txistu*

2. OTSAILA

- *Mari Txindoki*
- *Martin errementaria*
- *Ziripoten inauteriak*
- *Garagartzako laminak*
- *Akelarrea*

3. MARTXOA

- *Gatzezko panpina*
- *Negua joan da, gaur udaberri*
- *Urtzi eta mamurroak*
- *Zozomikateak*
- *Martxoko kukua*

4. APIRILA

- *Intsisua eta galtzagorriak*
- *Asto lasterketa*
- *Atarrabi*
- *Itzaro*
- *Sorginaren ukenduak*

5. MAIATZA

- *Amezketako lehen musikalaria*
- *Katu sorgindua*
- *Basakatua eta Laurgaingo ireltxoa*
- *Kokles zakurra*
- *Mizmiz katutxoaren epaiketa*

6. EKAINA

- *Konintxi untxitxoak*
- *Hortzaundiren otsokeriak*
- *Azeriaren semea xirulari*
- *Konintxiren jakin minak*
- *Zuhaitza eta ni*

7. UZTAILA

- *Donibane suak*
- *Petrikiloren hauts miragarriak*
- *Gaua gauekorentzat*
- *Erromatarrek Errezilgo amildegian*
- *Liburu beltza*

8. ABUZTUA

- *Lekobideren herioa*
- *Goñi zalduna*
- *Alostorrea*
- *Altabizkar*
- *Iparraizea*

9. IRAILA

- *Pinto zakurra*
- *Dunba dunba elefantea*
- *Baserriko musikalari zaharrak*
- *Basoko lapurrak*
- *Dortoka soinujolea*

10. URRIA

- *Kaioa eta karraspioa*
- *Karakola eta barea*
- *Lasturko zezena*
- *Basoko lagunak*
- *Baselizako kanpai hotsak*

11. AZAROA

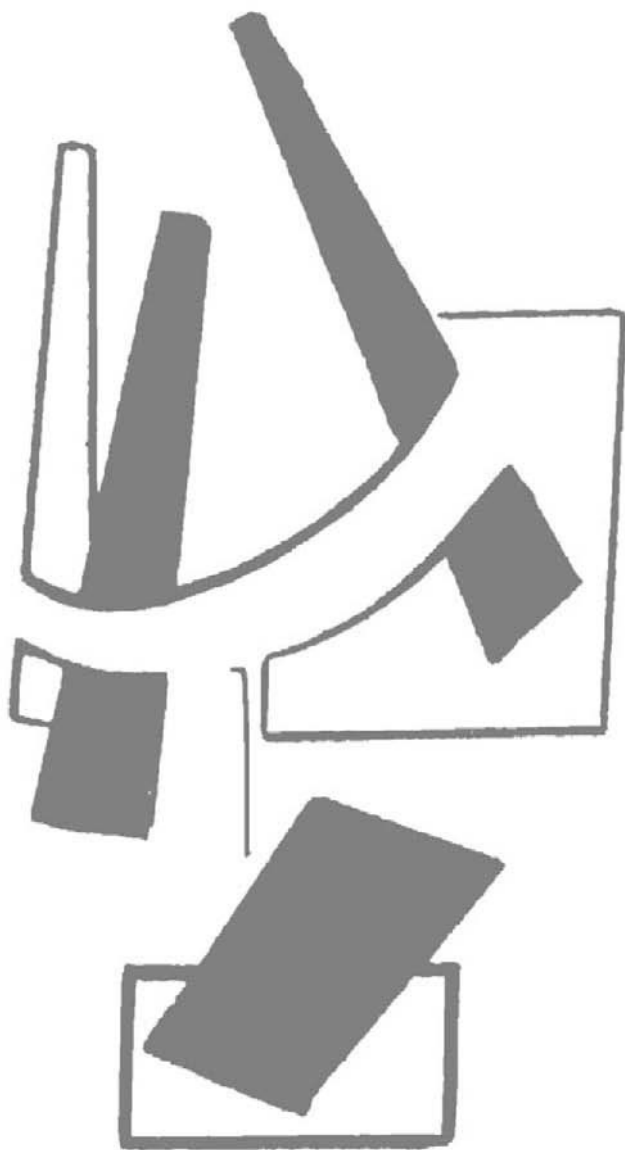
- *Getariako egia*
- *Isiltasun lehiaketa*
- *Bakartxoren zapatilak*
- *Katalina oiloa*
- *Martinen larrialdiak*

12. ABENDUA

- *Markos ijitoaren ibilaldiak*
- *Gurpil gabeko gurdia*
- *Abenduko gau hartan*
- *Alarma jaiotzan*

Ipuin bakoitzak bere bertso sorta du eta doinuaren pentagrama. Beraz, hirurogei bertso sorta eta pentagrama. Hauek dira bertso sorta horiek egiten parte hartu duten bertsolariak: Andoni Egaña, Juan Jose Uribe, Mikel Mendizabal, Millan Telleria, Iñaki Murua, Anjel Mari Peñagarikano, Eusebio Igartzabal, Zaldubi, Joxe Lizaso, Angel Larrañaga, Xabier Amuriza eta Arrano Beltza Eskolakoak.

Ipuinak euskal tradizioetik jasotakoak dira asko: batzuk ipuin mitologikoak (Tartalo jentila, Martin txiki eta basajaunak, Kurri-kurri jentila, Garagartzako laminak, Atarrabi...); beste batzuk Euskal Herriko kon-daira edo legendetan oinarrituak (Matias Txistu apaizarena, Martin errementaria, Zozomikateak, Erromatarrak Errezilgo amildegian, Goñi zalduna, Alostorrea...); badira animalien ipuinak ere (Kaioa eta karraspioa, Karakola eta barea, Lasturko zezena, Basoko lagunak, Baselizako kanpai hotsak...). Lan izugarria dago egina ipuin hauen aukeraketan eta idazketan ere. Eta esan behar da Euskal Herrian era eta mota honetako ipuin askorik ez dagoela. Beraz, frankismo garaian, euskal kutsua eta gure mitologiaren eta ohituren ezagutza eta harrotasuna zabaltzeko ongi etorri ziren. Gaurko ikuspegitik batek baino gehiagok esan lezake antzinako kutsu gehiegi dutela, gaur beste mota bateko ipuinak ere behar direla... Ados nago eta bat nator. Baina batak ez du bestea kentzen. Ipuin modernoagoak idazteak ez du esan nahi era eta estilo honetakoak ere behar ez ditugunik. Eta gutxiago begirada atzera botatzen badugu eta ikusten badugu euskaldunok zein autostima exkaxa genuen geure buruarekiko garai ilun haietan. Nire uste apalean, ipuin hauek horretaraxe zetozen: batetik euskal mitologia, legendak eta kultura ezagutzera ematera eta bestetik euskaldun izatearen harrotasun sana defendatzera, herri eta kultura galerazia izan baikinene urte luzeetan.

Adabakiak

HABE Liburutegia: eleaniztasuna ardatz, sareak eta zerbitzuak bitarteko, erabilera helburu

Imanol IRIZAR eta Oihane OLIVERI

1 Sarrera

Badira hogeita hamar urte HABE bere liburutegia hornitzen hasi zela. Erakundearen beraren beharrei erantzuteaz gain, Liburutegiaren izaera publikoak, irakasle, ikerle, aditu eta herritar ugariren presentzia ekarri zuen eta, horrela, poliki-poliki, osatzen joan da gaur egungo Liburutegia, publikoa eta espezializatua. Berrogei mila dokumentu biltzen ditu eta urteotan sei milatik gora erabiltzaile bazkideku dira bere zerbitzuak baliatzeko.

Orrialdeotan, HABE Liburutegia aurkeztu nahi dugu, azken urteotan landu ditugun bideak eta egitasmoak azalduz, *EGAN* aldizkariko irakurleei gerturatzeko asmoz.

2 Eleaniztasuna ardatz

Gure eguneroko errealitatea eleanitza da, eta geroz eta gehiago hala izango da. Mundu zabalean gertatzen ari den fenomeno da hau. Gainera, hizkuntzei dagokienez, morrontza, gabetasun eta desoreka asko dituen gizartea da, tamalez, euskal gizartea. HABE Liburutegiaren xedea da, morrontza eta gabetzia gutxiago eta oreka handiagoa erdiesteko erakunde, gizarte-eragile eta norbanakoen bidela-gun izatea.

Helburua hori izanik, beheragoko gaiok jorratzen ditugu Liburutegian eta edozein erabiltzailearen (herritar soil, aditu, ikerle, irakasle...) esku dago osatu dugun hizkuntzen unibertso txiki hau.

Liburutegia hiru ataletan dago banatua:

1. Hizkuntzalaritza Aplikatua (18.000 dokumentu)

Hizkuntzen didaktika, soziolinguistika eta psikolinguistika, eta hizkuntzek hezkuntza-sistemetan duten tokia jorratzen dituzten dokumentuen atala. Hau da hiruretan atalik teknikoena eta zabalena. Zehazkiago gaiok jorratzen dira:

- *Hizkuntzen didaktika*: hizkuntzen ikasketa eta irakaskuntzaren inguruko gaiak, hala nola, programazioa eta ebaluazioa, metodo eta planteamenduak, irakasleen prestakuntza, aldagai psikologikoak (motibazioa, gaitasuna...), lau trebetasunak, hiztegia, ahoskera, xede berezietarako hizkuntza...
- *Soziolinguistika*: munduko hizkuntzen egoera, munduko lurraldeen hizkuntz egoera, hizkuntz plangintza eta hizkuntza politika, elebitasuna eta diglosia, hizkuntza normalizazioa, hizkuntza minorizatuak, hizkuntz ukipena, hizkuntzen bizirautea, ordezkatzea eta hiltzea, hizkuntzak eta legeak, hizkuntzak eta komunikabideak, hizkuntzak eta generoak, hizkuntzak eta klase sozialak, hizkuntzak eta erlijioa, hizkuntzak eta gazteak, hizkuntzak eta migrazioak...
- *Psikolinguistika*: haurren hizkuntza, hizkuntzaren jabekuntza, bigarren eta hirugarren hizkuntzaren jabekuntza, hizkuntzalaritza kognitiboa, biolinguistika, neurolinguistika, logoterapia...
- *Hizkuntzak hezkuntza-sistemetan*: irakaskuntza elebiduneko eta hirueleduneko ereduak munduan, hizkuntzak unibertsitatean, im-migrazioa eskolan...

2. Euskal Biblioteka. 12.500 dokumentu.

Euskarazko ekoizpena biltzen duen atala: euskal literatura osoa eta, horrez gain, jakintza-gai guztietan euskaraz argitaratutako gehientxoena. Edozein jakintza-arlo euskaraz landu nahi duenarentzat materialak eskura jartzea da atal honen xedea.

3. Material Didaktikoa. 6.500 dokumentu.

Hizkuntzak ikasteko eta irakasteko metodo eta materialak biltzen dituen atala. Modu sakonean euskara ikasteko eta irakastekoak, bai na baita hiztun asko dituzten hizkuntzak ikastekoak (ingelesa, frantsesa, gaztelania, portugesa, arabiera, italiera, alemana, txinera, japoniera, hindiera...) zein hizkuntza txikiagoetara hurbiltzeko materialak ere (katalana, galiziera, eskoziera, errumaniera, kroaziera, suediera, finlandiera, norvegiera, txekiera...).

EGAN aldizkari honen irakurleak jakin beza euskarazko ekoizpen (ia) osoa eta euskal hizkuntza eta literaturari buruz argitara emandako (ia) guztia aurkituko duela gurean. Hona, azpiatalik interesgarrienak, *Euskal Biblioteka* atalaren barruan:

- A** Antzerkia
- B** Biografia
- BE** Bertsolaritza
- E** Eleberria, narratiba
- G** Gazte-literatura
- K** Komikia
- O** Olerkia

Euskal idazleei buruz
 Euskal literaturari buruz
 Euskal poesiari buruz
 Euskal antzerkiari buruz
 Euskal prosari buruz
 Euskal kondairak elezaharrak
 Saiakera
 Gutunak
 Umorea
 Antologiak
 Esa erak eta atsotitzak
 Herri literatura
 Kazetaritza-literatura
 Euskal haur- eta gazte-literaturari buruz
 Kronikak
 Literatura erlijiosoa
 Bidai literatura

3 Presentziazkoa ez den erabilera helburu

Izenburuak dion bezala, gure helburua HABE Liburutegiaren erabilera bultzatzea da. Baina erabiltzaileek bibliotekekin zuten harremana aldatu egin da.

Interneten eztrandak eragin zuzena izan du azken urteotan ikerleek, irakasleek, teknikariek eta adituek dokumentazioa eskuratu eta kudeatzeko orain gutxi arte izan dituzten ohituretan. Internetek ekarri duen egoera berriaren ondorioz, behera egin du biblioteken erabilerrak, arazo orokor eta estrukturala bihurtzeraino mundu osoan.

Bestalde, biblioteca espezializatuek berez daukagu desabantaila nabarmen bat udal- eta unibertsitate-liburutegiekiko. Azken hauek, biblioteca espezializatuek ez bezala, udalerrian edo campusean bertan dituzte erabiltzaileak, geografikoki gertu; gure kasuan, aldiz, erabiltzaileak sakabanatuta daude.

Horrek guztiak, ordea, ez gaitu inolaz ere kikildu behar; alde-erantziz, akuilu izan behar du estrategia eta bide berriak jorratu eta finkatzeko, garai hauetara egokitu eta, beti bezala, erabiltzaileari zerbitzu onak eta azkarrak eskaintzeko, berdin da liburutegira etorri edo bere etxean edo bulegoan egon.

Erabiltzaileen behar eta lan-molde berriei erantzun nahian, HABE Liburutegian azken lauzpabost urteotan lehenetsi dugun helburu nagusia izan da, teknologia berriak erabiliz eta dauden biblioteken sareetan parte hartuz edo sare berriak sortuz, *presentziazkoa ez den erabilera bultzatzea* (hau da, Liburutegira gerturatu gabe Liburutegiaren zerbitzuak jasotzea) eta helburu hau bera da etorkizunari begira lantzen ari garen egitasmoen ardatza ere.

4 Sareak

Sareak ezinbesteko gertatzen dira baliabideak eta informazioa partekatzeko eta erabiltzaileei zerbitzu egokiagoak eskaintzeko. Baita Liburutegiaren erabilera bultzatzeko ere. Sarean lan egiteak dakartzan onurekin konbentziturik, HABE Liburutegia hainbat saretan parte hartzeko bidea jorratzen ari da azkenaldi honetan.

4.1 Liburutegi-sareak

Esan bezala, gaur eguneko biblioteken egitekoa da elkarrekin aritzea erabiltzaileari zerbitzu zuzenagoak eta azkarragoak eskaintzeko. Erabiltzaileari berdin zaio behar duen dokumentu hori non dagoen; nahi duena da ahalik eta azkarrena eskuratu. Sarean lan eginez liburutegiak aukera du bere funtsetan ez dauden dokumentuak lortzeko, beste liburutegi eta dokumentu-zentroei eskatuz; halaber, bere funtsak besteentzat eskuragarri jartzekoa ere. Bibliotekoi dagokigu, beraz, denda-atzea antolatzea.

HABE Liburutegia zenbait liburutegi-saretako partaide da eta lan-kidetzan aritzen da beste liburutegi eta dokumentazio-zentroekin:

- Euskadiko Irakurketa Publikoko Sarea
http://www.katalogoak.euskadi.net/cgi-bin_q81a/abnet/clop/O9305/ID5b126ee5?ACC=101

Euskal Autonomia Erkidegoko udal bibliotekek osatzen duten sarea da hau. Katalogo bakarra du eta oso erabilgarria den LAM (Liburutegien Arteko Mailegua) zerbitzua eskaintzen du. 2012ko udazkenetik aurrera HABE Liburutegia ere sare honetako partaide da.

- *REBIUN*
<http://www.rebiun.org/>

Espainiako unibertsitateen biblioteken sarea da, Estatuko inportanteena, dudarik gabe. HABE Liburutegiak 2009az geroztik parte hartzen du erakunde elkartu gisa.

- *Biblioteca nacionalak eta unibertsitateetakoak*

Munduko biblioteka nazionalak eta unibertsitateetako bibliotekek gehienetan beren funtsak erabiltzeko aukera ematen dute, dela erreprografia-zerbitzuen bidez, dela liburuen maileguen bidez... Horrela, bada, biblioteka hauek dituzten baldintzak eta protokoloak betetzen ditugunok, berez, biblioteken mundu mailako sarea osatzen dugu.

- *Biblioteca-lankideak*

Gertutasun fisikoagatik batzuetan edota tematikoagatik, beste-tzuetan, kontua da biblioteka espezializatuok lankidetzaharremanak josten joaten garela beste biblioteka batzuekin eta, zenbaitetan, egitasmo komunetan hartzen dugu parte. Euskaltzaindiaren Azkue Biblioteka, Lazkaoko Beneditarrena, Gasteizko Sancho el Sabio edo Kataluniako Generalitatearen Centre de Documentació de la Direcció

General de Política Lingüística bikaina dira gure aspaldiko lankiderik finenak.

- *Worldcat eta Dialnet*
<http://www.worldcat.org/>
<http://dialnet.unirioja.es/>

Gainera, badira munta handiko ekimen zehatzak Worldcat (mundu-mailako katalogo kolektiboa) eta Dialnet (estatu-mailako artikulu zientifikoen hemeroteca erraldoia) bezalakoak, kasu, eta bietan parte hartzeko bideak aztertzen ari gara.

4.2 Talde profesionalekin harremanak saretzen

HABE Liburutegiak lantzen dituen gai-alor berberak ikertzen dituzten talde profesionalekin harremanak ehundu eta sakontzen ari gara, alde batera, gure funtsen erabilera bultzatzeko eta, bestera, zerbitzu azkar eta doituak eskaintzeko. Hitzarmena da erabili izan dugun formula lankidetzak horiek zehaztu eta finkatzeko.

Bost erakunde, talde edo ikergune hauekin sinatu ditugu hitzarmenak:

- Joanes Etxeberri Egitasmoa (Euskararen historia soziala) - Euskaltzaindia

2009ko apirilean sinatu zuten hitzarmena HABEK eta Euskaltzaindiak. Hitzarmen honen arabera, HABE Liburutegiak *Joanes Etxeberri Egitasmoak* arlo dokumentalean dituen beharrei erantzuteaz arduratuko da, betiere, behar horiek Liburutegiak finkatuta daukan eremukoak direnean.

Hitzarmenak onurak besterik ez du ekarri; batetik, egitasmo honetako ikerlariak azkar asko jaso izan dituzte eskatu dizkiguten liburu eta artikulu andana, ahal izan denean, modu digitalean gainera; eta, bestalde, HABE Liburutegiak goi-mailako zerbitzuak eskaintzeko gaitasuna erakutsi du urte hauetan guztietan, bere funtsak ikerlarien esku jarriz eta ez dituen dokumentuak beste liburutegien bidez lortuz.

Lankidetzak honek, gainera, izan du bestelako emaitzarik ere: *Euskararen historia soziala (EHS): argibide bibliografikoak: lehen emanaldia* liburuaren argitaratzea, hain zuzen. Beste liburutegi

batzuen artean, HABE Liburutegiaren funtsak erabili dituzte lana burutzeko, neurri esanguratsuan erabili ere.

Horrela, bada, 2009an Euskaltzaindiarekin egin bezala, beste lau erakundeekin sinatu zituen hitzarmenak HABEk, 2011ko abenduaren 16an:

- IKER - Centre de recherche sur la langue et les textes basques
<http://www.iker.cnrs.fr/?lang=eu>
- Euskal ikasketen alorrean frantziar estatuan dagoen egitura espezializatu bakarra.
Soziolinguistika Klusterra
<http://www.soziolinguistika.org/>

Ezagutza soziolinguistikoaren ikerketan, zabalpenean eta aplikazioan dihardu. Euskal Herrian hizkuntza-normalizazioaren prozesuan inplikaturik dauden erakunde eta taldeentzat arlo zientifiko-aplikatutik datuak, metodologiak, eta bestelako materialak eskaintzeko egitasmoak lantzen ditu.

- Mintzola Fundazioa
<http://www.mintzola.com/>
- Euskararen ahozketasunaren ikergunea.
- HIZNET – Hizkuntza Plangintzako graduondokoa
<http://hiznet.asmoz.org/>

Eusko Ikaskuntzaren Asmoz Fundazioak kudeatzen duen online ikastaroa soziolinguistikaz.

Aurrera begira bide berean sakontzeko asmoa dugu erakunde eta ikergune gehiagorekin hitzarmenak sinatuz.

5 Zerbitzuak

HABE Liburutegiak azken urteotan lehenetsi duen helburua *presentziazkoa ez den erabilera sustatzea* dela esan dugu gorago eta, jakina, horrek zerbitzu berezituak antolatzea eraman gaitu.

Hala ere, hor diraute indar betez Liburutegira bertaratzen direnek jasoko dituzten ohiko zerbitzuak ere, presentziazkoak direnak; hala nola, maileguaren ingurukoak (mailegatu, itzuli, luzatu, erreserba-

tu...), katalogoa, fotokopiatzeko/eskaneatzeko aukera, artikulua *pendrive-ra* jaistekoa, bilduma osoa eskura edukitzea, buruz-buruko kontsultak egitekoa...

Baina, informazioaren uholdeak eta teknologia berriak dira gaur egungo gizartea definitzen duten aldagai nagusietatik bi, eta horien ondorio da liburutegietako erabiltzaileek beren ordenagailuetan jaso nahi izatea ahalik eta zerbitzu gehiena, fisikoki beren etxetik/bulegotik mugitu gabe.

Alertak

Zerbitzu honen bidez, liburutegia harpidetuta dagoen aldizkari zientifikoen (asko eta asko, formatu elektronikoan) azken aleen alertak (aurkibideak, alegia) e-postaz jasotzeko aukera ematen zaie HABE Liburutegiko erabiltzaileei; eta jasotako aurkibide horietan intereseko artikulurik topatuz gero, artikulua *pdfa* jaso daiteke.

Zerbitzu honek bat egiten du, bete-betean, biblioteka espezializatuen helburuetako batekin, informazioaren banaketa selektiboarekin, alegia. Era honetan, erabiltzaileak jasotzen ditu soilik bere intereseko aldizkarien alertak eta, horietatik, soilik bere intereseko artikulua eta, gainera, era ezin hobean saihesten da gaur egungo arazorik larrietako bat, hots, gehiegizko informazioa eta horrek sortzen duen itomena.

Liburu berriak RSS bidez

Gutxi gorabehera, urtero, 1.500-1.800 dokumentu berri (liburu, DVD, artikulua, baliabide elektroniko...) sartzen da liburutegian eta horien guztien berri (osorik edo atalka) RSS bidez jaso daiteke.

<http://www.ikasbil.net/web/liburutegia/liburu-berriak>

Interneteko baliabideen kudeaketa

Dudarik gabe, goranzko bidea hartu dute aspaldi samarretik Interneten dauden baliabideak. Bi bide erabiltzen ditugu gure interesekoak diren Interneteko baliabideok kudeatzeko eta gure erabiltzaileentzat eskuragarri jartzeko:

1 Webguneak direnean, *Delicious* izeneko aplikazioan jaso eta antolatu egiten ditugu. Une honetan 230 webgune ditugu jasota, eta

gure webaren bidez kontsulta daitezke: <http://delicious.com/habeliburutegia/>. Hizkuntzen didaktika, eleaniztasuna, hizkuntzen egoera, euskararen ikasketa eta irakaskuntzarekin... zerikusia duten webgu-neak dira.

2 Artikuluak, liburuak, tesiak, aldizkariak... direnean, berriz, katalogatu egiten ditugu eta katalogoaren bidez kontsulta daitezke; URLa jartzen dugu erabiltzaileak zuzenean dokumentura jotzeko aukera izan dezan.

Aldizkari elektronikotarako sarbidea

HABE Liburutegiak 667 aldizkarik osatutako bilduma du. Aldizkari gehienak liburutegiak jorratzen dituen gai teknikoen ingurukoak dira: hizkuntzen didaktika, soziolinguistika, psikolinguistika, etab. Horrez gain, bigarren talde batean biltzen dira edozein gairen inguruan euskaraz argitaratutakoak.

Gure bildumako aldizkari batzuk modu elektronikoa ere kontsultatu daitezke eta guk sarbide elektronikoa hori eskaintzen diegu gure erabiltzaileei. Batzuen kasuan ("sarbide mugatua" oharra dutenak), HABE Liburutegiko ordenagailuetatik bakarrik kontsulta daitezke artikuluen testu osoak, Liburutegia harpidetzaren bidez heltzen baita eduki digital horietara. Gainerako guztiek sarbide libre dute Interneten.

<http://www.ikasbil.net/web/liburutegia/liburutegialdizkariak>

Web-orria

Aurten berri dugun webean agertzen da gure zerbitzuen inguruko informazioa eta, oro har, liburutegiari buruzko informazio osoa.

Hemen aurkituko gaituzu:

<http://www.ikasbil.net/web/liburutegia/home>
liburutegi@habe.org
alertak@habe.org
 Vitoria-Gasteiz 3, 4. solairua, 20018 Donostia
 943022604

Asaba zaharren baratza

Pello ESNAL

Joan den uztailean, orri hauek eskaini zizkidaten EGANekoei, Koldo Mitxelenaren heriotzaren hogeita bosgarren urtemuga zetorrela-eta. Ezin izan nien baietz erantzun; ez baineukan ezer esku artean, eta beranduegi iruditu zitzaidan ezertan hasteko. Baina hara non, saiakera bat irakurtzen ari naizela, Ortega y Gasseten pasarte batekin egin dudan topo; eta hor ohartu naizen, bat-batean, pasarte horren oihartzuna jasotzen duela Mitxelenaren "Asaba zaharren baratza" idazlanak.

Zalaparta batean bazen ere, iritzi-artikulu bat osatu eta *El Diario Vasco* egunkarira bidali nuen, urriaren 11ren inguruan plazara zezaten, maisu handia gogoan eta omenaldi txiki gisa. Urriaren 13an ikusi zuen argia. Lehen zalaparta hura pasatu ondoren, lerro patxadatsua-ngo batzuk eskaini nahi dizkiet EGANekoei, nahiz eta funtsean egunkarirako prestatutako lana baliatuko dudan, aparteko ezer berririk erantsi gabe.

Kontua da Koldo Mitxelenaren lan asko, hark idatzi eta berrogeita hamar urtera ere, oraindik xarma eta bizia dariela sumatzen ditugula, eta gustura irakurtzen ditugula behin eta berriz, nahiz eta batzuetan zenbait kontu ez ditugun erabat atzematen. Horietako bat da "Asaba zaharren baratza" idazlana, lehenengo aldiz aldizkari honetantxe argitaratua, 1960an. (Nik, dena den, Euskal Editoreen Elkarteak plazaratutakoa erabiliko dut hemen: *Euskal idazlan guztiak IV: Literaturaren inguruan I*: 29-47. or.).

Kontua da, Mitxelenaren lan asko eskuetan ditugula, behin baino gehiagotan galdetu diogula geure buruari zertan ari zen errenteriarra,

hori jakinez gero hobeto ulertuko dugulakoan hark idazlan horietan esana. Eta, tarteka, pentsatu ere dugula gustura jakingo genukeela zer irakurtzen ari zen halako edo halako idatzi zuenean.

Bada, hara non, Ortega y Gasseten aipatutako pasartea irakurri ondoren, zenbait gai argitzeko moduan gauden. Honela hasten da pasartea (*Obras Completas I*: 445. or; 7. argitalpena, 1966):

Al hombre fue otorgado este don angustioso de mantener frente al universo ilimitado un pequeño recinto secreto, donde sólo él entra plenamente; lo íntimo, el yo. Se trata del que a veces es huertecillo apartado en que cultiva cada cual...

Hitz horiek irakurri orduko, nori ez datorkio gogora "Asaba zaharren baratza" idazlanaren hasiera?

Euskaldun gehienok, guziok ezpada, badugu geure barrendegian txoko urri eta apaindura gabeko bezain maite bat: gure euskal baratzea. Ez da hori, ezin ere izan, gure lantegi eta atsedentoki bakarra, baina nekez geldituko gara luzaroan txoko horri, sarri edo bakanka, ikustalditxo bat egin gabe. Haize askatuagoak behar izaten ditugu; txoko zaharrari –bizibeharrak nahiz ahultasunak eraginda– uko eta iruzur egitea ere gerta daiteke, baina ez dugu heriotzaraino etengo nahi dugularik ere haurtzaroak eiho zuen liluraren sare argala

Zalantza handirik gabe esan dezakegu: Ortegaen hitzen oihartzuna dago Mitxelenaren pasarte horretan. Nahikoa da zenbait hitz kontuan hartzea, *baratzea* ("huertecillo") buruan dela, eta ondoren *barrendegia* ("recinto secreto"). Ez litzateke harrizkoa izango, beraz, Mitxelenak hori idatzi zuenean irakurri berria izatea Ortegaen pasartea. "Renan" izeneko saiakeran dago; eta hau, berriz, *Personas, obras, cosas* liburukian (*Obras Completas I*: 417-574. or.; orrialde hauek 7. argitalpenekoei dagozkie). Liburuki horretan bildu zituen idazle madrildarrak, hain zuzen, berak 1904 eta 1912 bitartean plazaratutako lanik onenak. Hogeita bat urte zituenean hasi eta hogeita hamar bete baino lehen idatziak dira, artean bere egitasmo filosofiko eta kulturala zirriborratzen ari zela.

Baina konstatazio horrek urrunago ere eraman gaitzake, nahiz eta zalantzen eremuan sar gaitzakeen. Izan ere, zer esango Ortegaek baratzetxo kutunari buruz eta:

Se trata del que a veces es huertecillo apartado en que cultiva cada cual algunos errores, que le son peculiares, amorosamente, como si fueran lo mejor del mundo, del mismo modo que aquel estoico, al retorno de la batalla, daba caricias a las barbas de una flecha que llevaba hundida en el costado.

Eta hona orain gu hemen, lehen geure asaba zaharraren baratzearekin txoratuta eta gaur baratze horretaz susmo txarrak hartzen hasita. Izan ere, zer izango baratze hori eta, nork bere errore batzuk amultsuki lantzen dituen txokoa, zauriak sortutako azkura gozo azkuratuz bezala.

Eta, hori gutxi balitz, hona nola jarraitzen duen madrildarrak:

Resumiendo: lo objetivo es lo verdadero y ha de interesarnos antes que nada; los hombres que hayan logrado henchir más su espíritu de cosas, habrán de ser puestos en los lugares excelsos de la jerarquía humana. Ellos serán los genios, los clásicos, los modelos que nos empujen a salvarnos en las cosas, como en unas tablas, del naufragio íntimo. La modestia y la calma supremas, la gran paciencia que las cosas tienen nos ofrecen una disciplina incomparable que debemos seguir; hospedémoslas en nuestros aposentos espirituales, cerremos con ellas trato de profundidad amistosa. Abracémonos a las hermanas cosas, nuestras maestras: ellas son las virtuosas, las verdaderas, las eternas. Lo subjetivo e íntimo es, en cambio, perecedero, equívoco y, a la postre, sin valor.

Honaino luzatu dut pasartea, kontura gaitezen zer zioen Ortegak eta, batik bat, zer ari zen kontrajartzen: batetik, "un pequeño recinto secreto", "lo íntimo", un "huertecillo apartado", ("la bucólica intimidad" ere esango du tartean), "lo subjetivo íntimo" eta, bestetik, "lo objetivo", "las cosas". Ondorio gisa, amaierako lerro horietan laburbiltzen du dena: "Abracémonos a las hermanas cosas, nuestras maestras: ellas son las virtuosas, las verdaderas, las eternas. Lo subjetivo e íntimo es, en cambio, perecedero, equívoco y, a la postre, sin valor".

Idazlan horretan behin eta berriro errepikatuko du Ortegak kontu bera, aldez edo moldez. Aurreraxeago, honela (448. or.):

Platón descubre el origen de la ciencia en este amor, este Eros, este afán de contemplar las cosas en sí mismas, y no en los juegos de placer y dolor que dentro de nosotros producen.

Ortegaren hitz horiek irakurri ondoren, argiago ikus dezakegu zer zioen Mitxelenak bere idazlanean eta zertan ari zen.

Izan ere, beti iruditu zaigu ilun samarra haren hasiera. Zeri deitzen dio Mitxelenak "asaba zaharren baratzea"? Lehen unean, Lizardiren poema ezaguna dakargu gogora. Gero, horren harian eta goiko hitzen ondorengoak irakurrita, badirudi gure aurrekoek ondutako literatura ederraz ari dela. Dena den, berehala zer erantsiko eta, asaba zaharren baratzeari ez baina, "oraingo euskal literaturari begiratu nahi nioke soil-soilik, batez ere gaurko gure arteko gogogiroaren [pentsamoldearen] ezaugarri eta salatari den aldetik". Bestela esanda, idazlanean ez duela landuko izenburuan iragarria, baizik orduko -1960ko- giroak pentsarazi diona.

Eta halaxe egiten du. Besteak beste, aipatuz -eta, tarteka, bere iritzia ere azalduz-, Txillardegiren *Peru Leartza'ko* eleberria, urte hartantxe argitaratua -"ez ditut nik gogoko erabat gaurko berrikeriak eta ezin ditzaket izan"-; gazteen kritika-zaletasuna -"gazteak kritikazaleak agertu zaizkigu eta ni ere bat natorkie horretan"-; hitzen euskaltasuna epaitzeko irizpideak; aditz batuari buruz Orixek esanak eta urratutako bideak (bi zentzutan urratuak: estreinatuak eta hondatuak); itzulpenen beharra eta arriskuak -"Herri oso bat itzultzaile bihurtzeak baditu bere arriskuak, ongi agerikoak gainera. Ez da hizkuntza bere buruaren jabe, besteren mirabe baizik: besteren hitzak, esaerak eta legeak dauzka beti gogoan haiei nola egokituko zaien asma-beharrez"-; euskal kulturaren mugak; Europa eta gu; filosofia eta jakintza, eta puntu honen baitan Orixe eta Joseba Intxaustiren arteko polemika -"gaiaren aldetik, esango nuke, horrenbestetaraino ausartuko banintz, ez dudala ia tutik ere ulertzen horien auzia"-; eta, azkenik, hizkuntza bizia.

Horiek dira Mitxelenak artikuluaoren gorputzean esanak. Patxi Altunaren iritziz, Mitxelenaren lan hau da haren idazlan "guzietan ederrren eta aberatsenetariko bat" (*Egan* 3-6, 1987: 51. or.) eta "euskarari eta euskal literaturari buruzko iritziz hornituenetakoa" (*Mitxelenaren idazlan hautatuak*: 53. or.; 1972).

Baina, hala izanik ere, testuinguru zabalago batean kokatu behar da idazlana, era osoagoan eta egokiagoan ulertuko badugu. Hasteko, kontuan hartuz sarreratxo bat duela: hasieran gogoratu duguna eta, Ortegaren pasartearen argitan, orain hobeto xeago ulertzen duguna; eta lerrokada txiki bat, amaieran; hauxe:

Asko esan nahi du kultura-lanetan, beste edozeinetan bezala, aldez aurretik begiz jota edukitzeak helburuak, mugarriak, pausoak eta bideak. Guztion onerako izango den eran gai horiez elkarrekin mintzatzeko adina etorri zaigu. Ea hurbil dugun Urte berriak aurrerabidean aurreratutako ikusten gaituen.

Horiek horrela, artikulua gorpuzak, sarreraren eta azken lerro hauen artean doalarik, bestelako esanahia hartzen du; eta, ondorioz, baita artikulua osoak ere: orain arte ez bezalakoa. Batetik, Mitxelena ez zen soilik literaturaz ari, euskal kulturaz baizik: euskal kulturaren egitasmoa zerabilen buruan eta luman. Eta, bestetik, txokokeria eta subjektibismoa salatzen ari zen, azken batean esanez: mesedez, utz ditzagun geure txokokeriak eta geure gutxiak eta baratzetxoak, eta segi dezagun guztion eremua lantzen, latzagoa bada ere.

Baina gauzak ez dira hor amaitzen. Merezi baitu zehaztea subjektibismoarena, Ortegaren beste pasarte baten eskutik. Izan ere, Ortegak berak argitu zuen puntu hori, "Renan" eta antzeko lan batzuk bildu zituenean eta *Personas, obras, cosas* liburukian berrargitaratu. Honela baitio liburuki horren hitzaurrean (*Obras Completas I*: 419-420. or.):

Hoy más que nunca tengo la convicción de haber sido el subjetivismo la enfermedad del siglo XIX, y en grado superlativo, la enfermedad de España. Pero el ardor polémico me ha hecho cometer frecuentemente un error de táctica, que es a la vez un error substancial. Para mover guerra al subjetivismo negaba al sujeto, a lo personal, a lo individual todos sus derechos. Hoy me parecería más ajustado a la verdad y aun a la táctica reconocérselos en toda su amplitud y dotar a lo subjetivo de un puesto y una tarea en la colmena universal.

Gauzak asko behartu gabe uste izan dezakegu, noski, Mitxelena ere bat zetorrela funtsean Ortegarekin, puntu horretan behintzat: bai subjektibismoaren aurkako borrokan, bai pertsonak eta norbanakoak merezi duten aitorpenean; txokokeria eta txokotasuna bereiziz. Eta,

hain zuzen, biak bereizten dituelako ez zitzaigun susmagarria egiten "Asaba zaharren baratza" idazlanaren sarrera.

Horiek guztiak horrela badira, argi samar geratzen zaigu kontu bat behintzat: "Asaba zaharren baratza", hitz batean, gehiago ari da euskal kulturaren egitasmoaren oinarriak jartzen, euskal literatura jorratzen baino. Eta horren arabera, idazlana nonbait sailkatzekotan, literaturari buruzko beste lanekin ez baina, saiakera-lanen artean kokatu beharko genuke; esaterako, "Pro domo" sonatuaren aurretik; hau ere EGAM honetan plazaratua, 1970ean (*Euskal idazlan guztiak VIII: Artikuluak eta beste I: 133-151. or.*). Bide batez, merezi du gogoratzea zer idatzi zuen errenteriarrek, saiakera honen buru-buruan (133. or.):

[“Pro domo” izenburu dotore hori dela-eta] diodan, bestetara jo gabe, ez naizela hona agertu neure etxerako edo neure etxearen alde mintzatzeko asmoetan. Geure etxearen alde, guztion etxearen alde, mintzatu nahi nuke.

Nork ez ditu antzekotzat jotzen hemengo "neure etxea" eta lehengo baratzea? Ez al zen 1960an eta 1970ean, bietan, txokoke-riak salatzen eta guztion ondarearen alde ari?

Gai asko jorratzeko hizpidea zabaltzen du "Asaba zaharren baratza" saiakerak. Baina bego oraingoz honetan.

Amaitzeko, agian, ostera ere azken hitzak berritzea izango dugu onena:

Askotan esan nahi du kultura-lanetan, beste edozeinetan bezala, alde aurretik begiz jota edukitzeak helburuak, mugarriak, pausoak eta bideak. Guztion onerako izango den eran gai horiezaz elkarrekin mintzatzeko adina etorri zaigu. Ea hurbil dugun Urte berriak aurrerabidean aurreratuak ikusten gaituen.

Esan bezala, 1960ko hitzak dira. Berrogeita hamabi urte geroago, ez dute indar zipitzik galdu. Gizon handi baten hitzak. Ez ahal ditu haizeak eramango!

Pío Baroja Saria: lehen eta azkena. 50 urteurrena gogoratuz

Pedro GORROTXATEGI GORROTXATEGI
Olatz GORROTXATEGI DORRONSORO

1961ean Donostiako kultur-ekintzari bultzada bat emateko nahian eta bost donostiar kulturazalaren ahalegin handiari esker lehenengo "Pío Baroja" Nobela Saria jaio zen. Luis Martín-Santosen "Tiempo de silencio" nobela aurkezteak eta bera irabazle ez izateko egin ziren presioek porrot eragin zioten ekimen honi eta ezin izan zuen antolatzen jarraitu. 50 urte pasatu ondoren egitasmo kultural hura gogoratu nahi dugu, protagonisten oroitzapenak kontutan hartuz eta azterketa zorrotz bat eginez.

José Mª Bellido Cormenzana idazleak idazki baten bidez porrot egindako sari horri buruzko lehenengo datuak bidali zizkigun. Honela dio:

"1959ko udan Tolosako Lehen Auzialdiko eta Instrukzioko epailea zen Antonio Nabalek eta biok "Pío Baroja" Nobela Saria antolatzea erabaki genuen.

Epaimahaikideen izenak eta kopurua izan ziren gure lehenengo erabakiak. Kopurua bikoitia bazen, idazkariaren kalitateko botoa erabakitzailea izango zen eta hori ez zitzaigun bidezkoa iruditzen. Egokiena epaiak 7 kide izatea erabaki genuen. Biok epaimahaikide ere izan nahi genuen; beraz, beste bost pertsona aurkitu behar genituen kopurua betetzeko.

Elvira Gallurralde izan zen aukeratutako lehenengoa. Oso kultura zabalekoa zen. Filosofia eta Letretan lizentziatua zen. Gustura onartu zuen.

Eugenio Altuna intelektual euskaldun bat zen, baina nik ez nuen ezagutzen. Antonio Nabalek proposatu zidan. Altuna Tolosan bizi zen eta lanegun batzuetan epaileak ere parte hartzen zuen solasaldi batetara joaten zen. Altunak Faustino Marquet ekarri zuen epaimahaira, pertsona bikaina, ordenagailu bat ematen zuena, Espainian azken 50 urteetan zehar idatzi ziren edozein nobelaren kapitulu bat buruz errepikatzeko gai baitzen. Tolosan ere bizi zen eta nik ezagututako liburutegi pribatu onenatariko baten jabea.

Bi epaimahaikide falta ziren. Bost kide euskaldunok Estatuko hiriburuko bi pertsona ospetsurengana zuzentzea erabaki genuen, horrela epaimahaia betetzeko. Miguel Pérez Ferrerok pertsonalki ezagutu zuen Baroja, gerra zibilaren hasieran Frantziara erbesteratu zenean, berarekin bizi zelako. Garai hartan bere zeregin literarioak "El Pato Donald" goitzenpean ABCn zinema kritika egitea besterik ez ziren. Hala eta guztiz ere, luzaroan Donostiako Diario Vascon liburu kritika egiten aritu zen eta Barojari buruzko biografia labur bat zeukan argitaratua. Berarekin harremanetan jarri ondoren, Pérez Ferrerok ere onartu zuen. Epaimahaiko azken kidea Juan Fernández Figueroa izan zen, "Índice" literatur albisteko zuzendaria, hain zuzen ere".

Antonio Nabalen ustez, Bellido izan zen sari honen sortzailea, baina gertatutakoaren oroipen triste bat du:

"Orduan gertatu zenak zapalkuntza politikoaren garaian liburu bat literaturaz kanpoko gauza bat bihur daitekeela erakusten digu, bere estetika-kalitatea baztertuz.

Ez dut uste Luisi bere lanaren politizazioa interesatuko litzaiokeenik. Luisek momentu bakoitzean egiten ari zenari ekiten zion buru-belarri eta une hartan saria irabazi nahi zuen. Izan ere, alde politikoak ez izateko, nobela "Tiempo de silencio" izenburupean aurkeztu ordez "Tiempo de frustración" izenburuarekin aurkeztu zuen. Izena, ordea, PSOEan lan egiteko erabiltzen zuen "Luis Sepúlveda" ezizena erabili zuen.

Saria iragarri zenean, "Tiempo de silencio" bukatu berria zeukan eta aurkeztu aurretik utzi zidan. Berehala ikusi nuen lehiaketa bukatua zegoela, hori liburuarentzat ona zen, baina sariarentzat askoz hobea, lan garrantzitsu batekin hasiko baitzen.

Dena den, bi gauza zehaztu nahi izango nituzke: Sariaren ideia José Mariarena izan zen eta berea ere izan zen "Pío Baroja" izenburuko ideia, bikaina benetan, ezin zelako deialdirako bostere handiagodun beste bat aurkitu".

Baina epaimahaikide madrildarrek sariari buruzko beste ideia bat zeukaten. Ez zuten Donostia bultzatu nahi, ezta bere alderdi kulturalak ere, beren helburu bakarra Carlos Luis Álvarezren "Gusanos de luz" nobelak irabaztea besterik ez zen, "Cándido" goitizenez ezagutua, Elvira Gallurralde epaimahaikideak emandako informazioaren arabera.

Elvira Gallurraldek Carlos Luis Álvarezren "Gusanos de luz" nobelari buruz honako hau esaten du:

"Gusanos de luz" nobelak Pérez de Ayala gogorarazten zuen, nobela on bat izango zatekeen, baina kutsu zaharragoarekin. Gaurko irakurlearentzat ez da erakargarria. Eta saria eman behar zen goiz hartan Pérez Ferrerok eta Fernández Figuroak deitu zidaten nire botoa bere nobelari emateko nahian".

Guk ez daukagu Fernández Figuroa eta Pérez Ferreroren leku-kotza. Lehenengoak uko egin zion gurekin hitz egiteari eta bigarrena hila zegoen dagoeneko.

Dena dela, Miguel Pérez Ferrerok Torres Murillo kazetari donostiarri egin zizkion aitorpenak oso esanguratsuak izan ziren:

Galdera.- Gaur egungo Espainiako nobela arloan berritasuntzat har daiteke horietako baten bat? Berritasun tekniko iraultzailearen bat badago, urrats bat aurrera nobela arloan, istorioak kontatzean eta hizkuntzan, adibidez?

Pérez Ferrerok honako hau erantzutzu zuen:

"Pascual Duarte" eta "Nada" lan iraultzaileak izan ziren, baina benetako iraultzailea Ramón Pérez de Ayalaren "Luz de domingo" iruditzen zait. Berritasuna ez da aurkitu behar.

Erantzun honetan ikus dezakegu Fernández Figuroa "Cándido" lagunaren saria prestatzen ari zela.

Hitz egin dugun epaimahaikide guztiek jaso behar izan zituzten presioak gogoratzen dituzte. Hona hemen Faustino Marquetek esaten duena:

“Bitxigarria izango litzateke jakitea zeintzuk izan ziren Donostian mugitu ziren lurpeko indarrak une hartan, ekimena ez delako inoiz gobernadoreengandik ateratzen, ezjakinak baitira, oro har. Gustatuko litzaidake jakitea nola lortu zuten presio hori egitea. Bellidok saria ez ematea arrakastatzat hartzen duela ematen du testu honetan. Zein da honen zentzua? Ez naiz eztabaidetan sartuko, baina... arrakasta al da nobela ez ateratzea? Porrot bat delakoan nago. Saria gureari eman behar izan zitzaion. Onena zela uste genuenari. Eta epaimahaikide gehiengoak “Tiempo frustrado” onena zela uste zuen”.

Bertako prentsaren analisisia ere bitxigarria da. Madrileko epaimahaikideei egindako elkarrizketak ezezik ezagutzen ziren sariari buruzko datuak ere urratsez urrats kontatu zituzten:

“Diario Vascon 1960ko azaroaren 27an “Las Artes y las Letras” atalean Pío Baroja Nobela lehenengo sariaren deialdia eta arautegia argitaratu zituen eta honako hauek dira:

Lehenengoa.- Pío Baroja saria antolatzen da, urterokoa, gaztelaniaz idatzitako argitaragabeko nobelentzat, 200 folio baino gehiagokoak (32 x 22 tamainakoa), lerro artean tarte bikoitza utzitako mekanografiatuak eta alde batetik bakarrik.

Bigarrena.- Gaia aukera librekoa izango da. Epaimahaikideek irizpide estetiko orokorrak kontutan hartuko dituzte.

Hirugarrena.- Sariaren zenbatekoa 25.000 pezetakoa izango da. Kantitate hau jaso ondoren, idazle sarituak Sariaren Era-kundeari lehenengo argitalpenaren egile-eskubideak emango dizkio.

Laugarrena.- Epaimahaiak zehaztutako maila estetiko batetara inongo originala iristen ez dela ikusiko balu, Saria esleitu gabe gera liteke.

Bosgarrena.- Ezin izango da bi edo lan gehiagoren artean banatu.

Seigarrena.- Epaimahaiak lehentasuna izango du lan ez sari-tuen egile-eskubideak lortzeko.

Zazpigarrena.- Originalen bina ale aurkeztu beharko dira, koardernatuak eta erraz irakurgarriak, egilearen izena eta helbidearekin. Goitizenean ere aurkez daitezke, baina egilearen izena

eta helbidea jartzen, eta hauek ezagutzera emango dira lanak saria lortzen badu.

Zortzigarrena.- Onarpen-epea datorren otsailaren 28an bukatuko da. Saria literatur-ekintza batean zehar hurrengo apirilaren 8an emango da.

Bederatzigarrena.- Originalak "Café Madril"era bidaliko dira, Espainia etorbidea 25, Donostia, "Pío Baroja Sariarentzat" adieraziz. Aldez aurreko eskaera eginez, jasotako ziurtagiria egingo da.

Hamargarrena.- Saria esleitu ondoren, egile ez sarituek maiztaren 1etik aurrera beren originalak jaso ahal izango dituzte, aurreko aipatutako ziurtagiria aurkezten.

Hamaikagarrena.- Epaimahaiaren osaketa, Miguel Pérez Ferrero mahaiburu izanez, laster jakinaraziko da."

J. Sampelayok bere kronikan aurkezturiko nobela kopuru altua azpimarratzen du, "hirurogei" eta inork ezagutzen ez duen "Luis Sepúlveda" donostiarraren nobela:

"Hirurogei nobelak parte hartu zuten Barojan gutxi gora behera, eta hori ez dago batere gaizki, aurkezpen-epea eta saria ezagutzera eman den urtea dela kontutan hartuz. Bi sexuek parte hartzen dute. Gizon eta emakume nobelagileak, baina azken finean, azken bozketan, bakarrik sei izan dira finalista.

Sei gizonetzko, horietako batek gure prentsan asko idatzi eta hainbat sari jaso duena, Jorge Ferrer-Vidal; besteak ezizenak omen dira, bere izenek "zeraren usaina dutela" esaten da; gogora ditzagun, 1961eko Pío Baroja Saria aldarrikatzen den bitartean.

Izenburu iradokitzaile eta ederretako nobelak: Ferrer-Vidalen "Mañana aún no amanece", Luis Sepúlvedak sinatzen duenaren "Tiempo frustrado" eta arraroa benetan donostiarra izatea eta inork ez ezagutzea, Negreiros Ponteren "La pirueta", "Gusanos de luz", Manuel Caballeiraren "Válvulas de escape" eta "La rata".

Epamahaikideek gaur izango dute azken bilera giro hunkigarri batean, Pío Baroja donostiar eta nobelako maisu handiak merezi duen bezala."

Sariaren hurrengo egunean “La Voz de España” egunkarian honako artikulua adierazgarri hau atera zen:

“Madril kafetegian bart (1961eko apirilak 8) Pío Baroja Nobela lehenengo Saria eman behar zen afaria egin zen. Bozketa honetarako aurkeztutako 65 lanetariko sei izan ziren hautatuak.

Nieto Arnáiz jenerala gobernadore militarra, Vega de Seoane hiriko alkatea eta Vicente Asuero Diputazioko lehendakaria izan ziren ekintzaren buru.

Sei nobela iritsi ziren lehiaketaren finalera eta hurrengo kanporaketetako emaitzak honako hauek izan ziren:

- “Mañana no amanece”, Jorge Ferrer-Vidalena, Madrilgoa: 7 puntu.
- “Válvulas de escape”, Manuel Carballeirarena, Madrilgoa: 2 puntu.
- “La rata”, Melillako Juan Fariasena: 5 puntu.
- “La pirueta”, Emilio Álvarezena, Pontevedrako: 4 puntu.
- “Gusanos de luz”, Adriano Marcorena, Madrilgoa: 15 puntu.
- “Tiempo frustrado”, Luis Sepúlvedarena, Donostiako: 12 puntu.

“Válvulas de escape” kanporatua izan zen eta hurrengo kanporaketetan “La rata” eta “La pirueta”. Hirugarren txandan, “Tiempo frustrado” borrokatik kanpo geratu zen, 12 punturekin eta “Mañana no amanece” 13 puntu eta “Gusanos de luz” 17 puntu lortu zituzten. Beraz, azken bi hauek finalean parte hartzeko sailkatuak izan ziren. Azken bozketan hurrengo puntuazioa lortu zuten: “Gusanos de luz” 11 boto eta “Mañana aún no amanece”.

Dena dela, lehiaketaren arautegiko klausula baten arabera, epai-mahaia eman liezaioke saria lan finalistari bost adostasun-boto balaude.

Azken bozketa bukatu ondoren, “Espainiako Izarra” zen Elena Herrera Dávila dotoreak, bere ohizko begikotasunez, lehiaketan esatari izan zenak, “I Pío Baroja Saria” esleitu gabe geratuko zelako erabakia jakinarazi zuen, “Gusanos de luz” nobelak ez baitzituen saria lortzeko beharrezkoak ziren bost botoak jaso. Era guztietako iritziak,

sari literario honen epaimahaiaren epaitza goizeko ordubietan jakinarazten zenean.

Epaimahaiburua Miguel Pérez Ferrero Jauna zen, Índice aldizkari-ko zuzendaria zen Juan Fernández Figuroa jauna, Julio Caro Baroja jauna, Faustino Marquet jauna, Elvira Gallurralde andereñoa, Antonio Nabal jauna eta José Mª Bellido jauna bertan zeudela.

Epaimahaiak hartutako erabakiaren arabera, aurtengo 25.000 pesetatako saria hurrengo Pío Baroja Nobela lehiaketarako gordeko da.”

Bozketen bilakaera eta gertatutako iruzurra erakusteko bozketa sistema aztertzea funtsezkoa da, epaimahaikide madrildarrek jarraitu ez zutena.

Bozketa sistemak honako hau esaten du:

“Epaimahaikide bakoitzak hautatutakoaren arteko hiru lanari emango die botoa, merezimenduaren arabera, hiru, bi eta puntu bat hurrenez hurren. Puntu gutxiena lortzen duen lana kanporatua izango da. Berdinketa bat gertatzen bada, beste bozketa bat egingo da. Hirugarren berdinketa izanez gero, epaimahaiburuaren botoak erabakiko du”.

“Tiempo frustrado” kanporatua geratu zen bozketan jasotako botoak, jaso ditugun testigantzen arabera, hurrengoak izan ziren:

Antonio Nabalek 3 puntu, Faustino Marquetek 3 puntu eta Elvira Gallurralde 3 puntu. Bellidok esan zuen bigarren hobereena zela, beraz 2 puntu eman beharko zion. Demagun Eugenio Altunak puntu bat eman ziola, horrela ateratzen dira “Tiempo frustrado” lanak lortutako 12 puntuak. Honek guztiak zera erakusten du: Miguel Pérez Ferrerok eta Juan Fernández Figuroak ez zuten egin arautegiak esaten zuena, ez zieten araei men egin; iruzurra egin zuten, Martín-Santosen nobela kanporatzea helburu izanez.

Baina bozketa sisteman honako hau esaten zuen klausula bat zegoen:

“Kanporaketa amaitu ondoren, Epaimahaiak aukeratuko du ea ematen dion saria lan finalistari, horretarako bost boto behar izanez”.

José Mª Bellidok esaten du lau boto behar zirela eta honela adierazten du:

“Pío Baroja Saria lortzeko zazpi epaimahaikideetariko lauk aukeratu behar zuten irabazle bera eta irabazle ez izateko eta saria eman gabe geratzeko hiruk gehienez izan behar zuten. Bozketa egin ondoren, hiru epaimahaikide izan ziren esleipenaren alde, bi sari esleitu gabearen alde eta beste bi abstenitu egin ziren. Hori agertzen zen Antonio Nabalek eta biok egin genituen sari-esleipenerako arauetan”.

Elvira Gallurralde, Faustino Marquet eta Antonio Nabal saria ematearen kontra zeuden. Honako hauek dira beren hitzak:

Elvira Gallurraldek esaten du: “Nik, gutxienez, badakit Nabalek eta biok saria esleitu gabe utzi behar zela esan genuela”.

Gauza bera esan zuen Faustino Marquetek: “Saria ez ematea penagarria izan zen, Saria merezi zuen inongo lana ez aurkitzea”.

Bellidoren oroitzapena oso zehatza ez dela ematen du, abstenitu egin ziren bi bazeuden, Bellido eta Altuna ziur aski, kontrako hiru boto izan zirela esan dezakegu eta saria ematearen alde bi bakarrak Fernández Figueroa eta Pérez Ferrerorena izan ziren.

Bukaera tristea Donostia kultur arloan bultzatzea helburu zeukan sariarentzat, presio politikoen ondorioz, ahaztu egin zena, Martín-Santosen lana garaila ez ateratzeko.

Sari horrekin gertatu zena intelektual desberdinek aipatu dute. Adibidez, 1995ean “Psiquiatría y cultura en un tiempo de silencio” izenburupean Madrilen Martín-Santosi egindako omenaldian Javier Pradera idazle eta kazetariak esan zuena:

“Martín-Santosen lan literario eta ekintza politikoen arteko loturak pasarte politiko eta zapaltzaile bat eragin zuen, komikoa eta zoritxarrekoa aldi berean, Pío Baroja Nobel Sariaren Epaimahaiaren ganean sortu ziren presioak, hain zuzen ere, 1961ean “Luis Sepúlveda” goitzenpean Luis Martín-Santosek “Tiempo de frustración” izenburuarekin “Tiempo de silencio” nobela aurkeztu zuenean eta hau guztia irabazle ez ateratzeko” (10)

1980an idazle eta militante sozialista zen Ángel García Ronda donostiarrek Luis Martín-Santos berreskuratzeko nahian artikulua bat

idatzi zuen: "Aquella voz y este silencio". Bertan Pío Baroja Sariari buruzko honako hau esaten du:

"Tiempo de silencio" nobelari buruz Barralek "Biblioteca Breve" delako bildumari erantsi aurretik hitz egin zen. 1962an inongo sariaren laguntzarekin aurre egin zuen. Egia esan, bat lortzen saiatu zen, sari xumea, herrikoa eta berria.

Puntu hau zehatz aztertzea merezi du. Ideia Donostian sortu zen, José Mª Bellidok pentsatua, "Pío Baroja" izeneko nobela sari serio bat egin nahi zuen, azkenean "hemengo" kezka literarioak, sortzaileak, kritikoak eta irakurleak batzeko ahaleginak hasi ziren; zaila zait lurraldeko izen zehatzagoa ematea.

Saria jaio zen egun bertan hil egin zela izan zen gauza, autoritate ezgaiak Luis Martín-Santosen nobelari saria ematea debekatzean; zentsuraren ergelkeriak jarraitzen zuen eta agian geroz eta zapalkuntza handiagoko garaia hasten zen sotilki -edo baldarki, ikuspegiaren arabera-.

Jorge Oteiza eskultore eta idazleak bere "Ejercicios espirituales en un túnel" izenburuko liburuan honako hau ere esaten du:

"Gipuzkoak Pío Baroja Nobela Sariaren izena zikindu zuen bere jaiotegunean, niretzat Martín-Santos eta Celaya, Abangoardia nobelan lehenengo biak, Espainian".

Azkenik, jasotako iritzi guztiak aztertu eta egiaztatu ondoren, Miguel Pérez Ferrerok Carlos Luis Álvarez "Cándido" lagunak idatziriko "Gusanos de luz" nobelari eman nahi zuela saria esan daiteke. Martín-Santos "Tiempo frustrado" nobelak oso kalitate estetiko handia zeukan eta hori beren planentzako traba bat zen. Honek deiarazi zien Madrilerara, saria sozialista bati eman nahi zitzaiola esateko. Hori dela eta, Epaimahaia beldurtu zuten presioak hasi ziren baina azkenean Saria esleitu gabea utziz ohorea mantendu zuen. Bukaera hau ezin izan zuen arrakastatzat hartu Luis Sepúlvedaren (Luis Martín-Santos) "Tiempo frustrado" ("Tiempo de silencio") nobelak irabazi behar izan baitzuen saria.

Horregatik guztiagatik ezin izan zen bigarren Pío Baroja Nobela Saria egin.

Fernández Figuerok parte hartu zuen Pérez Ferreroren Luis Martín-Santosi saria ez emateko ideian parte hartu zuen. Saria desagertzeak galera ekarri du hirira, hiriak berriro nobela saria egiteko aukera galdu du eta ziur aski ez du inoiz berreskuratuko, euskal

kulturarako galera bat da, idazle euskaldun batek XX. mendebaldean gaztelaniaz idatziko nobeletteriko bat ez da inoiz lotuko gure hiriarrekin, eta literaturaren galera bat, lehenengo Pío Baroja Nobela Saria Martín-Santosen lanak irabazi izan balu, mundu osoko idazleak erakarrak izango ziratekeen gure herrira eta bere Nobela Saria zoritxarrez, orain oroi-tzen ari garen bezala, betiko desagertu egin da.

Bibliografía

- BELLIDO CORMENZANA, J.M., "Testigantza personala". Idazkia. 1987.eko otsailaren 1ean datatua.
- NABAL RECIO A. "Munoa Doktorentzat eskutitza". 1988.eko maiatzaren 15ean, datatua.
- GALLURRALDE SARASUA E., 1987.eko azaroaren 17a, elkarrizketako transkripzioa.
- TORRES MURILLO, J.L., "Entrevista a Miguel Pérez Ferrero". El Diario Vasco. San Sebastián, 8-4-1961, p.12.
- MARQUET GIMENO F. 1987 martxoaren 16a, eta 1988 ekainaren 27a, elkarrizketako transkripzioa.
- "I Premio Pío Baroja". El Diario Vasco. Donostia, 1960.eko azaroaren 27a, 8. orr.
- SAMPELAYO, F., "Seis novelas finalistas entre las 60 que se presentaron a concurso". La Voz de España, Donostia, 1961.eko apirilaren 8a, p. 8. orr.
- M.V. "Quedó desierto el Primer Premio Pío Baroja de Novela". La voz de España. Donostia, 1961.eko apirilaren 9a.
- BOZKETA SISTEMA. Sariko agiri originala. Ignazio Badiola emandakoa.
- PRADERA, J. Luis Martín-Santos: política y literatura. In: Psiquiatría y Cultura en un Tiempo de Silencio. Luis Martín-Santos. NECODISNE ediciones 1999, 78 orr.
- GARCIA RONDA, A. "Luis Martín-Santos (aquella voz y este silencio)" Muga 1980, 18 zenb. 48-55 orr.
- Oteiza, J, Ejercicios espirituales en un túnel. San Sebastián, Órdago S.A., 1984, (2. arg.) 319 orr.